

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๑๖

พิมพ์เป็นที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร

เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ณเมรุวัดเทพศิรินทราวาส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร เจ้าภาพได้มาแจ้งความจำนงยังกรมศิลปากรว่า ใคร่จะได้หนังสือเรื่องหนึ่ง เพื่อพิมพ์แจกเป็นที่ระลึก ในที่สุดได้พอใจพิมพ์ "จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เล่มนี้ ซึ่งนับเป็นภาคที่ ๑๖ กรมศิลปากรจึงจัดให้พิมพ์ได้ตามปรารถนา

หนังสือจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันนี้เดิมอยู่ในหอพระสมุดหลวง ต้นฉบับเป็นอักษรพิมพ์ดีด มี ๑๐ เล่ม กำหนดเล่มละ ๑ ปี คือตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๙ (พ.ศ. ๒๔๒๐) ถึงปีกุน จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐) ขาดปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๔๑ ไป ๑ ปี แม้เล่มที่กำหนดว่า ๑ ปี บางเล่มก็ไม่ตลอดปีทีเดียว บางวันหรือบางเดือนไม่ได้จดไว้ก็มี บางเล่มก็ขาดไปตั้งหลายเดือน ปรากฏในบานแผนกบางเล่มของหนังสือนั้นว่า กรมหลวงปราจิณกิติบดีตรัสสั่งให้คัดขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ครั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลที่ ๗ ได้พระราชทานหอพระสมุดหลวงมา

เป็นสมบัติของหอพระสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งได้เปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรในบัดนี้ หนังสือนี้จึงตกมาเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติด้วย

สังเกตตามสำนวนที่จดไว้ในหนังสือนี้ เข้าใจว่าข้อความตอนต้น ๆ ในเล่มแรกเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้ด้วยพระองค์เอง เพราะถ้อยคำสำนวนที่ทรงไว้ล้วนเป็นคำสามัญ ไม่มีราชาศัพท์เลยจนถึงหน้า ๑๙ ในภาคที่ ๕ ต่อแต่นั้นมาเข้าใจว่ารับสั่งให้ผู้อื่นจด จึงมีใช้ราชาศัพท์ เช่น "เสด็จพระราชดำเนิน" "ทรงพระราชนิพนธ์" เหล่านี้เป็นต้น แต่ถึงกระนั้น ผู้จดก็พยายามจะเลียนให้เป็นพระราชนิพนธ์ เช่นใช้คำสามัญและใช้คำแทนพระองค์ว่า "ฉัน" และออกพระนามเจ้านายบางพระองค์ อย่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ แต่ก็ใช้ไปไม่ตลอด มักอดใช้ราชาศัพท์ไม่ได้ ยิ่งในตอนต่อ ๆ มาแล้ว มีใช้ราชาศัพท์เป็นพื้น จึงเห็นได้ว่าในตอนหลัง ๆ มา ตรัสสั่งให้ผู้อื่นจด และผู้รับสั่งคงผลัดเปลี่ยนกันมาหลายคน ที่พอจะทราบได้จากความสังเกตเมื่ออ่านจาก "จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน" นี้ก็มี ที่ยังไม่สามารถจะทราบได้ก็มี ที่ทราบได้บางตอนเข้าใจว่าเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เช่นมีว่า "วัน

๑๚๔ ปีมะเมีย จัตวาศก จุลศักราช ๑๒๔๔ เวลาบ่ายวันนี้ ไม่ได้เสด็จออก โปรดให้พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ (พระนามเดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์) เข้าไปเขียนไดอรี ที่ห้องไลบรารี พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร" และมีข้อความทำนองนี้อีกหลายแห่ง และบางตอนก็โปรดให้พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์จด เช่นมีว่า "๗๚๘ ปีวอกฉศก จุลศักราช ๑๒๔๖..... โปรดให้พระองค์ศรีเสาวภางค์เข้าไปเฝ้า ทรงหนังสือราชการและไดอรี" ดังนี้เป็นต้น และบางตอนก็มีว่า "วันนี้ไม่ทรงสบาย ไม่ได้เสด็จออก โปรดให้เราเข้าไปเขียนไดอรีข้างใน" ซึ่งยังไม่ทราบได้ว่า "เรา" ในที่นี้ คือท่านผู้ใด แต่เป็นที่แน่นอนว่า ในตอนหลัง ๆ นี้ไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์

หนังสือนี้ ถ้าได้อ่านแต่ฉะเพาะวันหนึ่ง ๆ จะเห็นได้ว่าไม่ค่อยได้เรื่องราวอะไรนัก เพราะพูดถึงเรื่องโน้นนิดเรื่องนี้หน่อย ข้อความไม่ติดต่อกัน แต่ถ้าอ่านไปหลาย ๆ วันจะเห็นว่าล้วนมีข้อความติดต่อเกี่ยวโยงถึงกันตลอด ย่อมอำนวยประโยชน์ให้แก่นักอ่านหลายจำพวก โดยฉะเพาะผู้ที่จะได้รับประโยชน์อันยิ่งใหญ่จากหนังสือนี้ มี ๒ จำพวก คือ :—

จำพวกที่ ๑ นักศึกษาทางประวัติศาสตร์ จะมองเห็นคุณค่าของหนังสือนี้อย่างแท้จริง เมื่อเขียนพงศาวดารประเทศสยามยุคนี้ เพราะพระราชกิจรายวันวันละเล็กละน้อยเป็นต้นเหตุให้รู้ถึงเรื่องใหญ่ ๆ เช่น การออกพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือราชการแผ่นดินอื่น ๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นนั้น ยิ่งกว่านั้น ในปีใดถ้าไม่มีการออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา เช่นในปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่อาจทราบได้ว่า ใน ๒ ปีนั้นได้มีราชการงานเมืองอะไรบ้าง ถึงแม้อาจค้นหาได้ในหนังสืออื่น เช่นหนังสือราชการตามกระทรวงต่างๆ เป็นต้น ก็ต้องค้นหาได้ด้วยความลำบากยิ่ง ทั้งอาจไม่ได้เรื่องราวตลอดและเป็นหลักฐานพอ แต่อาจค้นหาได้ในหนังสือนี้

จำพวกที่ ๒ นักศึกษาทางการเมือง เมื่อได้อ่านหนังสือนี้แล้ว จะมองเห็นรัฐประศาสโนบาย ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับต่างประเทศและเป็นการภายใน ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำสยามประเทศหลีกลัดเกาะแก่งและมรสุมแห่งการเมืองมาด้วยความยากลำบากเพียงไร สมควรเป็นทิฏฐานุคติของนักการเมืองในชั้นหลังได้เป็นอย่างดี

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้มีความกตัญญูกตเวทีตั้งมั่นอยู่ในจิตต์ พิมพ์หนังสือนี้อุทิศแจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทาน เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร ขออิฏฐคุณมนุญญผลจากวิทยาทานอันนี้จุ่งสัมฤทธิ์ โดยสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

กรมศิลปากร

ก. ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๑

ปรารภ

ด้วยคุณพระโสภณอักษรกิจ ได้แสดงความจำนงไว้ว่า ในการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร จะขอมีส่วนช่วยเหลือบ้าง โดยท่านได้เป็นที่คุ้นเคย และเคารพนับถือมาเป็นเวลาช้านาน เมื่อได้ทราบว่าข้าพเจ้าจะพิมพ์หนังสือ "จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เล่มนี้ขึ้นเพื่อจ่ายแจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านที่เคารพนับถือและญาติมิตรที่ได้ไปในงานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร คุณพระโสภณอักษรกิจจึงขอพิมพ์หนังสือนี้ช่วยเป็นสันถวไมตรีซึ่งมีต่อท่านที่ล่วงลับไปแล้ว

ข้าพเจ้าขอขอบคุณคุณพระโสภณอักษรกิจเป็นอย่างยิ่งที่ได้มีน้ำใจอันดีช่วยเหลือกิจการทั้งนี้ให้เป็นผลสำเร็จไป ถ้าท่านเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร สามารถจะทราบได้ด้วยญาณวิถีทางใดก็ดี คงจะมีความปีติยินดีอนุโมทนาในกุศลบุญราศีนี้ด้วย

เนียร ลพานุกรม

๑๕ มีนาคม ๒๔๙๑

เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ม.ร.ว. ลพ สุทัศน์)

ประวัติ

เจ้าพระยาอภัยราชา

เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร นามเดิม หม่อมราชวงศ์ ลพ นามสกุล สุทัศน์ เป็นบุตรหม่อมเจ้าจินดา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๑ กรมหมื่นไกรสรวิชิต และ หม่อมอิน เกิดวัน ๕ ๑๓ ๔ ปีมะเส็งนพศก จุลศักราช ๑๒๑๙ ตรงกับวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๐

การศึกษาในเบื้องต้นได้เรียนหนังสือไทยกับพระพิมลธรรม (อั้น) และเรียนภาษาบาฬีกับสมเด็จพระวันรัต (แดง) และศึกษาในทางเลขกับพระอริยกวี (พลับ)

พ.ศ. ๒๔๒๒ ได้อุปสมบทที่วัดสระเกศ อำเภอพระนคร โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ลาสิกขาบทในพุทธศกนั้น

ทำการสมรสกับท่านผู้หญิง เอี่ยม แต่มิได้มีบุตรธิดาสืบสายโลหิตด้วยกัน

พ.ศ. ๒๔๑๘ ได้เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กวิเศษ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๒๐ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นนายรองฉัน ในกรมมหาดเล็ก

พ.ศ. ๒๔๒๒ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายขัน หุ้มแพร ภายหลังที่ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งคอมมิตตีทั้ง ๔ ขึ้นว่าการฝ่ายนครบาล ประกอบด้วย (๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ (๒) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฎ์ (๓) เจ้าพระยารัตนาธิเบศร (๔) พระยาอภัยรณฤทธิ์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้โอนสังกัดนายขัน หุ้มแพร จากกรมมหาดเล็กไปรับราชการในกระทรวงนครบาลเป็นตำแหน่งเจ้ากรมกองตระเวน ฝ่ายกองไต่สวนโทษหลวง ซึ่งในเวลานั้นงานทางกรมอำเภอบางส่วนได้รวมอยู่ด้วย ได้รับราชการในตำแหน่งนี้ประมาณ ๒–๓ ปี

พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนขึ้นเป็นพระประชากรกิจวิจารณ์

พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นเจ้ากรมกองตระเวนขวา และคงบังคับกองไต่สวนโทษหลวงด้วย ในพุทธศกนี้ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเป็นพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง

พ.ศ. ๒๔๓๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นรองอธิบดีกรมกองตระเวน

พ.ศ. ๒๔๔๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล

พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรี

พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนยศขึ้นเป็นมหาอำมาตย์โท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงยุตติธรรม และได้รับพระราชทานยศเลื่อนขึ้นเป็นมหาอำมาตย์เอก ครั้นวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร มีคำประกาศดังนี้

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาลเป็นอดีตภาค ๒๔๕๕ พรรษา กาลปัตยุบันจันทรโคจร มุสิกสัมพัตสร กรรติกมาส สุกกปักข์ ตติยดิถี สสิวาร สุริยคติกาล รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ พฤศจิกายนมาส เอกาทสมสุรทิน โดยกาลนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ ฯ ล ฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่า พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองได้เข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กวิเศษ ในรัตนโกสินทรศก ๘๕ เมื่อรัตนโกสินทรศก ๘๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นนายรองขัน รัตนโกสินทรศก ๘๘ เป็นนายขันหุ้มแพร ในรัตนโกสินทรศก ๑๐๕ โปรดเกล้า ฯ ให้ไปรับราชการในกรม

กองตระเวนแผนกกองไต่สวนโทษหลวง ในกระทรวงนครบาล รัตนโกสินทรศก ๑๑๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระประชากรกิจวิจารณ์ เจ้ากรมกองตระเวนฝ่ายกองไต่สวนโทษหลวง รัตนโกสินทรศก ๑๑๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง เจ้ากรมกองตระเวนขวา คงบังคับบัญชากองไต่สวนโทษหลวงด้วย รัตนโกสินทรศก ๑๑๕ เลื่อนขึ้นเป็นรองอธิบดีกองตระเวน รัตนโกสินทรศก ๑๑๙ เมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ กำหนดวันให้ใช้พระราชบัญญัติโรงรับจำนำแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เป็นเจ้าพนักงานออกใบอนุญาตแก่ผู้ที่ตั้งโรงรับจำนำ ในมณฑลกรุงเทพ ฯ ครั้นรัตนโกสินทรศก ๑๒๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล รับราชการในหน้าที่นั้นตลอดมา จนรัตนโกสินทรศก ๑๓๑ นี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง เป็นผู้รอบรู้ราชการในกระทรวงนครบาลทั้งแผนกการปกครองและการปราบปรามโจรผู้ร้าย การพิจารณาคดีความอาญา ซึ่งแต่ก่อนอยู่ในหน้าที่กระทรวงนครบาล ทั้งชำนิชำนาญในวิธีจัดการต่าง ๆ อันเกี่ยวกับหน้าที่ ดังจะเห็นได้ตามที่พระยาอินทรา

ธิบดีสีหราชรองเมือง ได้รับราชการซึ่งเป็นการพิเศษมา เช่น เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๐๘ ได้เป็นข้าหลวงออกไปรักษาการโจรผู้ร้ายในทุ่งตะวันออกมณฑลกรุงเทพฯ รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ เป็นข้าหลวงพร้อมด้วยกงสุลฝรั่งเศสออกไปไต่สวนเรื่องพวกแขกกับพวกราษฎรตำบลหัวคู้วิวาทยิงกันตาย รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ เป็นกรรมการพิเศษตัดสินคดีเรื่องบริษัทขุดคลองและคูนาสยาม และการอื่นๆ เช่นจัดการซื้อที่ดินของรัฐบาลเป็นต้น เหล่านี้ได้ราชการเรียบร้อยตลอดมา ส่วนในกระทรวงยุตติธรรม ตั้งแต่พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ได้เข้าไปรับราชการตำแหน่งเป็นเสนาบดีมา ก็ไม่ช้านานปานใด แต่ก็ได้แลเห็นปรากฏแล้วว่า ราชการในกระทรวงนั้นดำเนินไปโดยอาการเรียบร้อย และคดีที่คั่งค้างอยู่ในศาลหลวงต่างๆ ก็ได้จัดการเร่งรัดให้ผู้พิพากษาจัดการพิจารณาให้แล้วเสร็จไปโดยรวดเร็ว เป็นการดีสมด้วยพระราชประสงค์ ทั้งเป็นผู้ได้ฉลองพระเดชพระคุณในราชการส่วนพระองค์อีกเป็นอันมาก มีความซื่อตรงจงรักภักดีต่อราชตระกูล เอาใจใส่ในราชการแผ่นดิน และเป็นมนตรีมีอัธยาศัยใจคอกว้างขวางและโอบอ้อมอารีแก่เพื่อนราชการตลอดจนคนสามัญอันอยู่ในความปกครอง เป็นที่นับถือรักใคร่ของคนทั้งปวงเป็นอันมาก ทั้งเป็นผู้มี

ปรีชาความสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ จะคิดจะทำการใด ก็เป็นไปโดยประกอบด้วยน้ำใจอันสุจริตและเยือกเย็น เป็นผู้มีความคิดอันสุขุมและถี่ถ้วน สมควรเป็นข้าราชการผู้ใหญ่อันเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยได้ ทั้งเวลานี้ก็ได้รับราชการในตำแหน่งเสนาบดีอันเป็นตำแหน่งสูงสุด สมควรจะได้รับเกียรติยศใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนา พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ขึ้นเป็นเจ้าพระยา มีสมญาจาฤกในสุพรรณบัฏว่า เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร สยามนรินทรนิตยภักดี วรางคมนตรีกุลพิศิษฏ์ ไกรสรวิชิตสันตติวงศ์ สิทธิประสงค์นฤปราช สุจริตามาตย์สีตลัธยาศัย อดุลไตรรัตนสรณธาดา อภัยพิริยบรากรมพาหุ ครุธนาม ดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐ จงเจริญทฤฆชนมายุ พรรณ สุขสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล ธนสารสมบัติ บริวารสมบูรณ์ ทุกประการ

เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร ได้รับพระราชทานสุพรรณบัฏบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา พ.ศ. ๒๔๕๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๑ รวมเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยา ฯ ๒๗ ปี

พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานยศพิเศษในกรมมหาดเล็กให้เป็นจางวางเอก ได้รับราชการ

สนองพระเดชพระคุณเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยตลอดเรื่อยมา ตราบเท่าจนเสด็จสวรรคต

พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ และได้รับพระราชทานบำนาญตลอดมาจนถึงอสัญญกรรม

เหตุการณ์พิเศษในเวลารับราชการ

พ.ศ. ๒๔๓๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงออกไปรักษาการโจรผู้ร้ายในทุ่งตะวันออก มณฑลกรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวง พร้อมด้วยกงสุลฝรั่งเศสออกไปไต่สวนเรื่องพวกแขกกับราษฎรที่ตำบลหัวคู้ วิวาทยิงกันตาย

พ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการพิเศษตัดสินเรื่องบริษัทขุดคลองและคูนาสยาม

พ.ศ. ๒๔๓๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการพิเศษคืนที่ดินและตึกตำบลถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ให้แก่เจ้าของที่ดิน

พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปจัดตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านในทุ่งตะวันออก มณฑลกรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ช่วยแม่กองจัดซื้อที่ดินสร้างพระราชวัง และบริเวณสวนดุสิต

พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นกรรมการจัดซื้อที่ดินสร้างถนนราชดำเนินกลาง

พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการเรื่องโรงรับจำนำ

พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นพนักงานจัดซื้อที่ดินตำบลบางซื่อเพื่อใช้ราชการทหาร

พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นกรรมการออกใบอนุญาตแก่ผู้จำหน่ายน้ำสุรา

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นสภานายกและเหรัญญิกราชนาวีสมาคมแห่งกรุงสยาม เพื่อจัดการเรี่ยไรสร้างเรือรบให้แก่ราชนาวี ในพุทธศกนี้ ได้เป็นนายกพิเศษแห่งเนติบัณฑิตยสภาด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกกรรมการชำระประมวลกฎหมาย

พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นกรรมการจัดการพระราชมฤดกสมเด็จพระบรมราชินีพระพันปีหลวง

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นกรรมการจัดระเบียบเงินใช้จ่ายในพระราชสำนัก

พ.ศ.๒๔๖๗ ในคราวเสด็จพระราชดำเนินในการซ้อมรบทหารบก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการรักษาพระนครด้วยผู้หนึ่ง

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์เหรียญตรา

พ.ศ. ๒๔๓๓	ได้รับพระราชทาน	จัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม
พ.ศ. ๒๔๓๔	,,	จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๓๖	,,	ตริตาภรณ์มงกุฎสยาม
พ.ศ. ๒๔๔๔	,,	ทุติยจุลจอมเกล้า
พ.ศ. ๒๔๔๘	,,	เหรียญจักรพรรดิมาลา
พ.ศ. ๒๔๔๙	,,	ทวิติยาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๕๑	,,	ประถมาภรณ์มงกุฎสยาม
	,,	ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
	,,	เหรียญรัตนาภรณ์รัชชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๓
พ.ศ. ๒๔๕๓	,,	ประถมาภรณ์ช้างเผือก
พ.ศ. ๒๔๕๔	,,	รัตนวราภรณ์
	,,	วชิรมาลา
พ.ศ. ๒๔๕๕	,,	ปฐมจุลจอมเกล้า
พ.ศ. ๒๔๕๖	,,	เข็มสมุหมนตรี

พ.ศ. ๒๔๕๗	ได้รับพระราชทาน	มหาปรมาภรณ์
	,,	เหรียญรัตนาภรณ์รัชชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๑
พ.ศ. ๒๔๖๒	,,	เหรียญดุษดีมาลา เข็มราชการแผ่นดิน และตราวัลภาภรณ์
พ.ศ. ๒๔๖๓	,,	มหาวชิรมงกุฎ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะเรื่อยมา ไปไหนไม่ได้ ครั้นถึงวันที่๑๒พฤศจิกายน พุทธศักราช๒๔๘๑ เวลา ๘.๔๐ นาฬิกา ได้ถึงอสัญญกรรมเพราะโรคชรา ด้วยความสงบ ที่บ้านถนนอนุวงศ์ คำนวณอายุเรียงปีได้ ๘๒ ปี

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปี มะแม เบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

(พ.ศ. ๒๔๒๖)

วัน ๓ ๆ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนนมัสการทรงศีลแล้วเสด็จทรงประเคน แล้ว เสด็จมาทรงปักตั๋วชื่อพระที่โถยาค โปรดให้ยกโถไปตั้งถวายพระ โถพระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์เป็นทรงประเคนถวายกรมพระปวเรศ โถพระองค์เจ้าโสมาวดีถวายกรมหมื่นวชิรญาณ นอกนั้นก็เรียงเป็นลำดับพระสงฆ์ไปตามควรทั่วกัน โถวันนี้เป็นปานกลาง ได้โปรดให้ถ่ายรูปเหมือนกัน พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว เสด็จทรงประเคนผ้าเหลือง พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายพระพรลาไป พระมหาราชครูพิธีถวายน้ำพระมหาสังข์ตามพระราชพิธีซึ่งเคยมา เสด็จประทับมาเหนือ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทครู่หนึ่งเสด็จขึ้น วันนี้สดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระอัฐิที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามเคย

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ ว่าด้วยฝรั่งจะขอทำสัญญาจัดการสิทธิขาดในทะเลสาป ได้ทรงร่างตราถามเมืองพระตะบองเมืองเสียมราฐ ขอให้ทรงไต่สวนดูจะเดินตราทางบกได้หรือไม่ ให้รีบมีตราถามเสียส่งร่างไป สำเนาร่างตราถึงเมืองพระตะบองเมืองเสียมราฐ ว่าด้วยฝรั่งเศสจะขอทำสัญญาจัดการสิทธิขาดในทะเลสาป ได้ทรงผัดไว้เพราะยังมิได้รู้ผลประโยชน์ของเมืองพระตะบองเมืองนครเสียมราฐในทะเลสาปนั้นจะมีการใด จะด่วนยอมรับก็จะเสียผลประโยชน์ของพระยาพระเขมรไป ถ้าไทยจะไม่ยอมก็ต้องยกเหตุที่เป็นความลำบากให้เขารู้ให้เห็นจริง ถ้าชี้แจงไม่จริงเขาโต้เถียงได้ก็จะต้องยอมแก้ผิด ๆ ถูก ๆ ไป ให้พระยาคธาธร พระยานุภาพ ชี้แจงการที่หาปลาและราคาซื้อขายและได้มากน้อยเท่าไรพิกัดภาษีอย่างไร ลูกค้าที่มาค้าขายมากน้อยประการใดให้บอกโดยละเอียด

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าที่จะมีตราให้พระยาพิไชย พระสุโขทัยยกขึ้นไปหลวงพระบางนั้น เมื่อหลวงพระบางก็ยังไม่มีบอกข่าวศึกเลย จะเกณฑ์ไปทั้ง ๒ คนพลถึง ๑๐๐๐ ถ้าไม่มีเหตุการณ์ก็จะเป็นเราตื่นเต้น ไพร่ก็จะลำบาก สะเบียงก็กันดาร หรือจะให้แต่พระยาสุโขทัยไปไปแต่ผู้เดียว พระยาพิไชยนั้นให้เตรียมพร้อมไว้ จะได้

คอยกะเกณฑ์ขึ้นไปเพิ่มเติม ถ้าได้ข่าวให้ยกตามไป และจะต้องมีผู้คอยเกณฑ์เพิ่มเติม จะปล่อยแต่กรมการกลัวจะไม่ตลอด

หนังสือสมเด็จกรมพระตอบพระราชหัตถ์ ว่าด้วยจะงดการที่จะให้ พระยาสุโขทัย พระยาพิไชย ยกพลเมืองละ ๕๐๐ ไปเมืองหลวงพระบางนั้น เห็นว่าฮ่ออยู่ใกล้เมืองหลวงพระบางมาก ถ้าจู่โจมเข้ามาก็จะเสียทีจะเรียกกองทัพก็ไม่ทัน จะให้แต่พระยาสุโขทัยขึ้นไปอยู่ก็ไม่สู้คุ้นเคยกับเมืองหลวงพระบาง ขอให้ยกขึ้นไปเมืองละ ๓๐๐ ก่อน และให้เมืองพิไชยเตรียมไว้อีก ๕๐๐ และส่งบอกพระยาสุจริต ๕ ฉะบับเรื่องป่าไม้เมืองตาก

หนังสือสมเด็จกรมพระตอบพระราชหัตถ์ที่ส่งเรื่องราวหลวงสรจักรนั้นได้ชำระแต่ในปีมะเส็งตรีศก ได้จำนวนคน ๑๔๕๘ คน เจ้าหมู่สมุหบัญชีผู้นำสักก็ตายตัวคนไม่รู้ว่าอยู่แห่งไร จึงรอไว้จะสืบเสาะไป

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าราษฎรกล่าวโทษเจ้าภาษีเรือถึง ๑๐๐๐ คนแล้ว ที่สั่งให้เลิกด่านวัน ๑๒ ฯ ๑๐ ค่ำนั้นเลิกหรือเปล่า ? ที่ให้ปรับนั้นตัดสินแล้วหรือยัง ? การที่ให้ชำระว่าตั้งแต่ชำระได้เรียกภาษีในระวางอีกนั้นชำระหรือเปล่า ? และทรงทราบว่าราษฎรจะต้องเสียภาษีในวัน ๑๓ ฯ ๑๐

ค่ำอีก จะให้ยอมเสียอำนาจเพียงไรจึงเป็นดี และจะรออีกวัน ๑ แล้วจะต้องคิดรักษาอำนาจอย่างอื่นต่อไป

หนังสือสมเด็จกรมพระว่าด้วยกงสุลฮอลันดาส่งเรื่องราวจีนหลิมฟอกเซนกล่าวโทษบุตรขุนเฉลิมกรมการพระพุทธบาทว่าฆ่าจีนไตหลีตาย ได้ให้ตระลาการชำระสืบพะยาน ๆ เบิกความว่าผู้ตายระบุชื่อว่าขุนรักษาบุรีจีนยี่แทงตาย จะเอาขึ้นลูกขุนปรึกษา โจทก์ไม่ยอม จะขอให้เอาคำตราสินขึ้นหารือด้วย ได้มีตราไปยังไม่กลับมา กงสุลก็มีหนังสือเตือนมาว่าถ้าไม่ชำระจะเข้ามาทูล

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือกงสุลเยอรมัน ๓ ฉะบับ ว่าด้วยแอดมิราลเรือรบจะเข้ามาฉะบับ ๑ ส่งหนังสือดอกเตอร์ฮารมันสตาเนียสถวายฉะบับ ๑ เตือนท้องตราให้จีนเฮงหลงไปรับสิ่งของของมิสเตอร์ราชสตแมนฉะบับ ๑

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ว่าราชทูตออสเตรียจะกลับไปวันเสาร์จะขอเฝ้าถวายบังคมลา

วัน ๔ ๒ ๑๑ ค่ำปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าไม่มีการอะไรไม่ได้เสด็จออก เวลาค่ำเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนาอ่านบอกเมืองอินทรบุรีรายงานน้ำฝนต้นข้าวฉะบับ ๑ เมืองสรรคบุรีรายงานน้ำฝนต้นข้าว

ฉะบับ ๑ บอกเมืองอุทัยธานี ๒ ฉะบับ รายงานน้ำฝนต้นข้าว ฉะบับ ๑ ถวายพระราชกุศล ทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระนรินทร์อ่านบอกเมืองราชบุรีส่งเงินปีจีนปีมะเมียจัตวาศก ครั้งนี้ได้จีน ๓๙๒ คน เงินค่าแรง ๑๙/๑๑|๒ พระไพรัชอ่านบอกพระยานนท ๒ ฉะบับถวายพระราชกุศลทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา ฉะบับ ๑ ถวายพระราชกุศลผูกพัทธสีมาวัดจาก แล้วพระราชทานตรามงกุฎสยามที่ ๒ จุลสุราภรณ์แก่พระยาศรีสิงหเทพ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นเสด็จประทับห้องชิตติงรูมทรงหนังสือราชการจนเวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

หนังสือพระยาภาสกรวงษ์ว่าด้วยการภาษีขาเข้าร้อยชักสามนั้น ว่าได้ขออินสตรักชันที่จะประพฤติต่อเจ้าพระยาสุรวงษ์ก็ยังไม่ได้ จะบังคับการไปก็ไม่ได้ และว่าหลวงบริบูรณ์โกษาจดหมายมาว่ามีจีนลักฝิ่นเถื่อนห่อผ้าคาดเอวขึ้นมาจากเรือเมล์มงกุฎ ผู้ตรวจเห็นแปลกปลาดขอดู จีนนั้นแก้ผ้าทิ้งวิ่งหนีไป มีฝิ่นอยู่ ๑๐ ตลับหนัก ๕๐ ตำลึงจีน และมีความเห็นที่จะกันคนลักลอบของต้องห้ามเข้าออกมาด้วยความพิสดารมาก

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงษ์ว่าจีนลูกจ้างเรือต่าง ๆ มักลักของต้องห้ามมีอาวุธดินปืนฝิ่นเข้ามาเสมอ ขอให้คิดจัดการรักษาขอเรือไฟเรือรบมีทหารออกไปจอดกำกับที่ปากน้ำที่

เกาะสีชังลำ ๑ เพราะเรือมักไปบรรทุกของที่เกาะสีชังทั้งนั้น เมื่อเรือลำเลียงกลับจากเกาะสีชังมักลักลอบของเข้ามา แต่นี้ให้ทหารกำกับเข้ามา ๒ คน ถ้าถึงด่านเมืองสมุทรปราการจะได้พร้อมกันตรวจการลักลอบของต้องห้ามจะได้เบาบางลง ได้ร่างหนังสือคำร้องถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ให้มีหนังสือบอกกงสุลต่างประเทศและให้กรมท่าซ้ายประกาศพ่อค้าจีนด้วย

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ ว่าการที่จัดการรักษาคนลักของหนีภาษีนั้นชอบแล้ว การที่จะบอกกงสุลเป็นคำร้องนั้นไม่ควร เป็นแต่ประกาศให้รู้เท่านั้น และได้ทรงทราบว่าเมื่อเรือถึงปากน้ำเจ้าภาษีขาเข้าคุมมาพอขนของหมดระวางก็ไปหมด เมื่อบรรทุกเจ้าภาษีขาออกก็กำกับจีนนั้นลักฝิ่นขึ้นได้ เพราะภาษีขาออกไม่ได้ระวังด้วยไม่ใช่พนักงาน และที่คิดจัดการรักษานั้นดีแล้วแต่ยังไม่รอบคอบ และภาษีร้อยชักสามนี้ที่ทำมานั้นหลามนัก ขอให้ตริตรองรักษาให้รอบคอบ และภาษีทั้งสองนี้ควรรวมกัน และให้เรียกพระยาภาสไปปรึกษาจัดการรวมกันเสียควรมีข้อบังคับอย่างไรก็ให้มีเสีย

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าด้วยได้เรียกทัณฑ์บนพระไพรัชแล้ว แต่ถ้าทำอีกต้องขอให้รับพระราชอาญาหลวงจะได้เข็ดหลาบ และมีความยินดีนักแต่เห็นว่าพระไพรัชเป็นคนลนลานอยู่กลัวจะไม่ตลอด

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ตอบว่าถ้าพระไพรัชยังขืนประพฤติชั่วอยู่ จะทรงลงโทษ และก็ไม่มีตัวแล้วจะต้องประคับประคองไป

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระที่จะให้พระยาพิไชยยกขึ้นไปหลวงพระบางนั้น ราชการเมืองพิไชยสำคัญให้มอบการผู้ใดผู้หนึ่งไว้รักษาการ

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระเรื่องเลขกรมแสงกรมภูษามาลานั้น จะขอเอามาเป็นทหาร ท่านจะเสด็จขึ้นไปราชการเสียจะทรงมอบให้ใครชำระต่อไป

หนังสือนายสรพลว่าด้วยจับคนร้ายเข้าไปซ่อนอยู่ในบ้านในเวลากลางคืนจับตัวได้ ถามว่าเป็นบ่าวหลวงกำแหงทรงพระกรุณาโปรดให้กรมหมื่นภูธเรศรชำระ

เรื่องราวราษฎรกล่าวโทษภาษีเรือ ๑ ฉะบับ

พระยานครราชสีมาถวายหนังสือไปรเวตกล่าวโทษพระภักดีนุชิต เหมือนกับใบบอกที่บอกวางเวรกรมมหาดไทย

หนังสือเจ้าพระยามหินทร์ขัดข้องว่าพระนายไวยจะให้หักเลขวัดอรุณที่สักแล้วเป็นทหาร และว่าพระนรินทรไม่ยอมหักเลขหัวเมืองขึ้นกรมพระกระลาโหมให้มาเป็นทหารว่าถ้าไม่มีพระราชหัตถ์ยังไม่ยอม

วัน ๕ ๆ ๓ ๑๑ ค่ำ ปีมะแม เบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกห้องชิดติงรูม พระองค์สวัสดิ์เฝ้า ทรงหนังสือราชการจนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกห้องดรออิงรูม เคานซาลุศกีราชทูตออสเตรีย ๑ มิสเตอรริชแมน กงสุลออสเตรีย ๑ เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญมาประชุมเลี้ยงพระราชทานเป็นเกียรติยศแก่ราชทูตออสเตรีย แล้วเสด็จเข้าไปพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และราชทูตออสเตรียข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยประทับห้องเสวย มีพระนามและชื่อผู้ที่เข้ามาประชุมดังจะลงต่อไปข้างท้ายนี้

๓๗ ๓๕ ๓๓ ๓๑ ๓๐ ๒๒ ๒๔ ๒๖ ที่ประทับ ๒๙ ๒๗ ๒๕ ๒๓ ๒๑ ๒๐ ๑๒ ๑๔

๑ ๓ ๕ ๗ ๙ ๘ ๖ ๔ ๒ ๑๐ ๑๑ ๑๓ ๑๕ ๑๗ ๑๙ ๑๘ ๑๖

จมื่นวิจิต ๑ เจ้าหมื่นสรรพเพท ๒ พระยาศรีธรรมสาสน ๓ พระไพรัช ๔ พระยามหามนตรี ๕ พระยานรรัตน ๖ พระยามนตรี ๗ พระยาประภา ๘ เจ้าพระยาภาณุวงศ ๙ ราชทูต

ออสเตรีย ๑๐ พระยากาส ๑๑ พระยามหาเทพ ๑๒ กงสุล ออสเตรีย ๑๓ พระวิสูตรสาครดิฐ ๑๔ หมอกาวัน ๑๕ หลวงฤทธินายเวร ๑๖ หลวงสรสิทธิ์ ๑๗ พระสุธรรมไมตรี ๑๘ หม่อมเจ้าอลังการ ๑๙ พระองค์ขจร ๒๐ พระองค์จันทรทัต ๒๑ กรมหมื่นเทวะวงษ์ ๒๒ พระองค์ชุมพล ๒๓ กรมหมื่นประจักษ์ ๒๔ กรมหมื่นพิชิต ๒๕ สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิ ๒๗ กรมหมื่นอดิศร ๒๘ กรมหมื่นภูธเรศร ๒๙ พระองค์ทองแถม ๓๐ พระองค์สวัสดิ์ ๓๑ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ๓๒ เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ ๓๓ จมื่นสุรฤทธิ์ ๓๔

ครั้นเลี้ยงแล้วเสด็จขึ้นไปบนพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ราชทูตก็ตามเสด็จขึ้นไปด้วย แล้วเสด็จมาทางพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ เสด็จออกมาเฉลียงนั้น แล้วราชทูตก็กราบถวายบังคมลากลับออกมาทางริมห้องออกขุนนาง เสร็จการวันนี้

วัน ๖ ๆ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกห้องตรออิรวิน เจ้าพนักงานกรมพระกลาโหมหาดเล็ก เชิญเข้าอ่านเข้ากงสุลถวายพระราชสาส์น เจ้าพนักงานกรมท่า กรมวัง และราชเอดเดอแกมป์นำเคาน์ซีซาลุศกี ราชทูตออสเตรียเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

กราบถวายบังคมลา ทรงพระราชปฏิสันถารตามสมควรแล้ว กราบถวายบังคมลาออกมา แล้วกรมหมื่นเทวะวงษ์และราชเอดเดอแกมป์ กรมวัง กรมท่า นำราชทูตออสเตรียเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีที่พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ แล้วกราบถวายบังคมลากลับไป มีทหารยืนกาดออเนอ รับแตรวง ๑ ทหารปืน ๑๐๐

เวลาค่ำมีสวดมนต์ที่พระนั่งสุทไธสวรรย์ พระราชาคณะพระครูฝ่ายไทย ๕ ฝ่ายรามัญ ๕ ทั้งเครื่องช้างต้นม้าต้นแลเครื่องศาสตราวุธต่าง ๆ อย่างเช่นเคยมาทุกปี เวลาพรุ่งนี้เช้าจะได้รับพระราชทานฉันตามพระราชพิธีคเชนทรัศวสนานทุกปีมา วันนี้ไม่เสด็จออกขุนนาง

หลวงอินทรมนตรีถวายเรื่องราวขอทำแร่ดีบุก ทองแดง ทองคำ ในเขตต์เมืองชุมพร ๓๐ ปี ใน ๑๐ ปีที่ ๑ จะถวายร้อยละ ๕ สิบปีที่ ๒ จะถวายร้อยละ ๗ ครึ่ง สิบปีที่ ๓ ร้อยละ ๑๐

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ว่าด้วยหลวงอินทรมนตรีจะขอทำแร่เมืองชุมพร ๓๐ ปี ทรงเห็นว่าให้ทำดี แต่อย่าให้กำหนดปีดีกว่า จะเห็นอย่างไรให้ตอบมา

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงษ์ว่าด้วยได้รับพระราชหัตถ์เมื่อวัน ฯ ๑๐ ค่ำ ส่งหนังสือทั้งกล่าวโทษพระยาเพ็ชร์นั้น
๑๔

ข้าหลวงก็มีบอกเข้ามา ๔ ฉะบับ ว่าด้วยชำระผู้ร้าย ๆ ซัดคนโทษและบ่าวพระยาเพ็ชร์ ๆ ขัดขวางไม่ส่งผู้ร้ายและให้กรมการไปจับผู้ร้ายราชบุรี พระสัจจาขัดขวางไม่นำจับ ท่านจะขอเรียกผู้ร้ายที่ชำระแล้วเข้ามาให้ลูกขุนปรึกษา การที่จะจัดบ้านเมืองต่อไปนั้นท่านจะเข้ามาเฝ้าเอง

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ ว่าด้วยส่งบอกข้าหลวงเมืองเพ็ชร์ และจะขอเรียกความมาให้ลูกขุนปรึกษาโทษนั้นไม่ควร ควรจะเรียกมาชำระที่ข้อขัดแข็งให้ส่งผู้ร้ายก่อน ถ้านิ่งเสียจะเป็นเยี่ยงอย่างให้เกะกะต่อราชการต่อไป เมื่อเสร็จแล้วจึงให้เอาขึ้นลูกขุนปรึกษา

หนังสือพระองค์เจ้าขจร ว่าด้วยสืบได้ตัวฎีกาที่ภาษีเรือเรียกที่หลังวันห้าม ๔ ฉะบับ ถามจีนโหม่งเหมง ๆ ให้การว่าได้ห้ามแล้วแต่หลงจู๊จะยังเรียกอยู่ ได้บังคับให้ส่งตัวหลงจู๊แล้ว

พระราชหัตถ์สั่งให้ถามหลงจู๊ ถ้าเจ้าภาษีห้ามแล้วหลงจู๊ผิด ถ้ายังไม่ได้ห้ามเจ้าภาษีผิด ที่ราษฎรร้องผิด ที่เจ้าภาษีเรียกถูกแล้วนั้นเดิมสั่งให้ปรับให้เจ้าภาษี บัดนี้ราษฎรอ้างว่ามีผู้บ่าวร้องให้มาฟ้องต้องพิจารณา ถ้าหรือว่าให้มาร้องจึงได้มาร้องเพราะราษฎรเซอะซะนั้นให้ถอนชื่อเสียอย่าให้ปรับ ถ้าดื้อดึงจึงปรับ และให้ทำบัญชีผู้ร้อง ถูกเท่าไร ร้องผิดพิกัดเท่าไร

พระราชหัตถ์ถึงพระนายไวย ให้เชิญคอมมิตตีประชุมจัดการสกูลวังนันทอุทยานต่อไป ด้วยสัญญาหมอแมกฟาเล้นเกือบสิ้นแล้ว

เรื่องราวแขกกะเด แขกซอ อาษาจามผู้ร้ายปล้นกระบือฆ่าเจ้าของตายขอออกจากคุกทรงเซ็นให้กรมหมื่นภูธเรศรสอบว่าครบกำหนดโทษหรือยัง

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ถึงพระองค์สวัสดิส่งหนังสือกงสุลฝรั่งเศสมีมาว่า ญวนคนโทษที่เกาะปูลอกองดอรซึ่งหนีนั้นจับได้ที่อ่าวบินทวนแล้ว และว่าได้มีหนังสือบอกไปเมืองไซ่ง่อนว่าทรงพระกรุณาโปรดให้หัวเมืองตะวันตกตะวันออกช่วยจับด้วย

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ถึงพระองค์สวัสดิส่งหนังสือกงสุลสวิเดนโนเว ส่งพระราชสาสน์กรุงสวิเดนโนเวตอบพระราชสาสน์ที่ตั้งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เป็นเอนวอยเอกษตราออดินารีมินิศเตอเปลนิโปเตนฉารีไปยังกรุงสวิเดนโนเว

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ถึงพระองค์สวัสดิ ว่านิวแมนมีหนังสือมาว่าด้วยความจีนตั้นมาบุ๋นพ้องพระยาภูเก็ต เจ้าพระยาสุรวงษ์ตัดสินจีนตั้นมาบุ๋นไม่ยอมได้โต้ตอบกัน กงสุลขอให้นำคอเรศปอนเดนถวาย ส่งคอเรศปอนเดน ๕๐ ฉะบับเข้ามา

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ ว่าให้ตอบกงสุลสวิเดนนอร์เวย์ที่ส่งพระราชสาสน์เรื่องกงสุลฝรั่งเศสบอกมาว่าญวนที่หนีจับได้แล้วนั้นให้งดท้องตราถึงเจ้าเมืองกรมการเสีย

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศว่า กงสุลฝรั่งเศสมีหนังสือมาว่าจับญวนที่หนีได้แล้วให้งดท้องตราเสีย

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ถึงเจ้าหมื่นไวยว่าเจ้าพระยามหินทรยื่นขัดข้องว่าพระนายไวยจะให้หักเลขวัดอรุณที่สักแล้วเป็นทหาร ๓ คนนั้น ทรงเห็นว่าเป็นบาปอยู่และไม่เคยหักเลขเช่นนี้ไปกรมใดผิดธรรมเนียมคราวก่อนที่ทรงตัดสินให้นายเที่ยงเลขวัดอรุณมาเป็นทหารนั้น เพราะเป็นคนข้อมือขาว ครั้งนี้เป็นคนสักแล้ว เหตุไรจึงรับไว้

วัน ๗ ๕ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะแม เบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกประทับห้องชิตติวรมพระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ กรมหมื่นพิชิตเฝ้าทรงปรึกษาเรื่องความต่างๆแล้วมิสเตอร์แบตแมนเข้ามาเฝ้าด้วยกลับเข้ามาจากเมืองนอก ครู่หนึ่งเสด็จขึ้น เวลาบ่ายโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเสด็จไปทอดพระเนตรเห่คเชนทรัศวสนานที่พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ อนึ่งวันนี้พระยาศรีสุนทรถวายสัญญาบัตรจะเซ็นพระราชหัตถ์ ๔ ฉะบับ

เวลาบ่าย ๒ ทุ่มเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนาอ่านบอกพระยาสุจริตรักษาเมืองตากส่งเงินปีจีนปีมะเมียจัตวาศก ๑๕ ได้จีนรับฎีกา จีนคงเมือง ๔๖ จีนจร ๖ เงินค่าแรง ๒—๕|—๓ ๑ ฉะบับ ๑ บอกหลวงภักดีผู้ช่วยเมืองสิงหบุรี ส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก ๑๕ —๔๕|—ยังเก็บไม่เสร็จฯ บอกพระยาเมืองอุทัยธานี ส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก ๑๕ —๑๓๐|—ยังไม่เสร็จ บอกพระยาวิเศษฤๅไชยถวายพระราชกุศลทำการเฉลิมพระชนม์พรรษาเมืองฉะเชิงเทราฯ

พระนรินทรอ่านบอกเมืองเพ็ชรบุรี ทำการเฉลิมพระชนม์พรรษาที่พระนครคีรีถวายพระราชกุศลฯ พระไพรัชอ่านบอก เมืองนครไชยศรีว่าจีนอั้งยี่คุมกันปล้นบ้านอำแดงจิ๋วๆ จำหน้าผู้ร้ายได้ กรมการเอาตัวจีนเฉียหงวนหัวหน้ามารับไปสืบได้ความว่าชื่อจีนไฉหงวนจีนไชยี้ จะได้พร้อมกับกรมการหัวหน้าไปจับเอามาชำระ

แล้วพระราชทานสัญญาบัตร พระศรีเป็นพระยามหาอำมาตย์ ๑ หลวงเสนีพิทักษ์เป็นพระยาศรีสิงหเทพ ๑ จีนโอจิ๋วเป็นหลวงชลภูมิพานิช ๑ จีนฮะสุนเป็นหลวงบำรุงรัตนบุรีแล้วเสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศคริ ๑ เสด็จไปประทับห้องชิตดิเรกทรงหนังสือราชการอยู่จนเวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ ว่าเจ้าพระยาภาณุวงศ ส่งคอเรสปอนเดนเรื่องจีนตันมาบุ๋นกับพระยาภูเก็ตนั้น เห็นว่าพระยาภูเก็ตอ้างเอาบาญชีค้าขายของพระยาภูเก็ตและตั๋วกู้เงินเป็นหลักฐานว่าจีนตันม้าบุ๋นเป็นหนี้ จีนตันม้าบุ๋นว่าใช้เสร็จแล้วได้ตั๋วใบเสร็จ ๒ ฉะบับ และติดใจบาญชีพระยาภูเก็ต ส่วนบาญชีจีนตันม้าบุ๋นว่าใช้ที่ยื่นให้คนกลางตรวจไม่มีความชัดว่าอย่างไร มีแต่คำพระยาภูเก็ตติดใจบาญชีว่าทำใหม่ คำที่ตุลาการเห็นว่าจีนตันม้าบุ๋นยังเป็นหนี้พระยาภูเก็ตนั้นด้วยเหตุใด คำตัดสินความนั้นก็ไม่ชัดจึงเป็นที่สงสัยกันไป ขอให้ชี้แจงความเห็นมา

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระเรื่องความที่พระพุทธบาทนั้นกงสุลฮอลันดายังไม่ได้มาว่ากระไรอีก ได้ทรงตรวจแล้วเห็นว่าที่ผัดเรียกคำตราสินนั้นพอให้เขารอฟังได้ แต่ที่สืบพะยานเรางวัดนั้นให้แต่กรมการสืบคำพะยานห่างเหิน กงสุลคงติเตียนคงขอให้สืบใหม่กลัวจะต้องสืบให้ เพราะเดิมไม่ได้แต่งข้าหลวงที่สมควรไปสืบ แต่ถึงจะได้จริงว่าคนอื่นฆ่า ก็คงต้องสืบเอาตัวผู้ร้ายให้จงได้ ให้ทรงตริตรองเสีย

พระราชหัตถ์ถึงพระยาสุจริต เรื่องพระอินทคีรีขอเก็บค่าน้ำซื้อไม้ขายไม้นั้นจะทรงชี้แจงตามที่ทรงเห็นที่พระยาสุจริตหาผู้มาทำป่าไม้เสียให้เป็นเจ้าของกัน ใครทำได้ทำเอาก็เป็นการดี แต่ค่าตอที่จะขึ้นลงนั้น ถ้าจัดเสียอย่างหนึ่งจะ

ไม่เกี่ยวแก่เจ้าเมืองมรแมนและอื่น ๆ เพราะป่าไม้เมืองตาก เป็นป่าหลวงทั่วไป ถ้าใครจะตัดต้องขออนุญาตแล้วจึงตัดได้ ถ้าใครเงินสูงก็ได้ทำ ค่าตอไม้คงมาก คิดดังนี้ขัดข้องอย่างใดให้มีอธิบายไปรเวตลงมา

พระราชหัตถ์ถึงกรมพระราชวัง ขอให้เกณฑ์ขอแรงตัวนายอำเภอยามวังหน้ามาช่วยห่อบัสตันในการทัพคราวนี้บ้าง ถ้าได้คนเท่าใดให้มาทำการที่พระองค์สายจะได้ทันการ

คำรับสั่งเรื่องความจีนต้นม้าบุ้นพระราชทานกรมหมื่นพิชิตมีความว่า ที่เกิดความสงสัยทั้งปวงนี้เพราะชำระสั้นตัดสินสั้นในเรื่องความเอง ก็น่าสงสัยคำตัดสินหลายอย่าง ๑ เรื่องค่าเช่าตึกจีนต้นม้าบุ้นว่าเงินมาก พระยาภูเก็ตว่าน้อย ตุลาการตัดสินตามบาญชีพระยาภูเก็ต ส่วนบาญชีจีนต้นม้าบุ้นนั้นว่าคิดทำทีหลังแล้วก็ไม่คิดขึ้นในคำตัดสิน ๒ ข้อที่ว่าจีนต้นม้าบุ้นเป็นหนี้พระยาภูเก็ต ๘๒๗๐๓ เหรียญตามบาญชีพระยาภูเก็ต จีนต้นม้าบุ้นไม่รับและอ้างตั๋ว ๒ ฉะบับที่พระยาภูเก็ตทำให้ ซึ่งพิจารณาว่าเป็นแต่ค่าเช่าตึกอย่างเดียวจึงตัดสินแพ้พระยาภูเก็ต คำตัดสินเรื่องค่าเช่าตึกนี้ก็พอใช้ได้ แต่รายเงินกู้ควรจะเรียกสำคัญที่จีนต้นม้าบุ้นใหม่ที่ควรแก้หนังสือกู้ของพระยาภูเก็ต ๓ การที่พิจารณาตัดสินนี้เห็นว่าแต่เรื่องกู้เงินและค่าเช่าตึก แต่ค่าเช่าเหมืองค่าสวนไม่ได้

ความว่าพิจารณาเลย การเหล่านี้ไม่ควรจะถึงส่งนอกความ ยังบกพร่องอยู่ ยังมีทางพิจารณาอยู่ ให้กรมหมื่นพิชิตตรวจ

เรื่องราวราษฎรมีชื่อ ๒๔๙ คนกล่าวโทษเจ้าภาษีเรือ ว่ากดขี่ข่มเหง

เรื่องราวราษฎรมีชื่อ ๒๘๐ คนกล่าวโทษเจ้าภาษีเรือ ว่ากดขี่ข่มเหง

หนังสือพระนายไวยตอบพระองค์เจ้าสวัสดิ์เรื่องเจ้าพระยามหินทรขัดข้องรายเลขวัดอรุณนั้น ว่าเลขวัดอรุณ ๓ คนที่สักแล้วนี้นำลูกมาสมัครเป็นทหารแล้วคนละ ๑ คน ครบบุตรสัก ๓ คน ๓ คนนี้มาร้อง จึงสั่งให้ยืนหักคน ๓ คนนี้ต่อสัสดีหักคน ๓ คนนี้เป็นบุตรสัก ๓ ตามพระราชบัญญัติ

วัน ๑ ๖ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะแม เบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลากลางวันวันนี้ไม่ได้เสด็จออก เวลาค่ำเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนาอ่านบอกกรุงเก่ารายงานน้ำฝนต้นข้าวฉบับ ๑ บอกหลวงยกกระบัตรผู้ว่าที่พระอร่ามปลัดเมืองสระบุรีขอที่พักธรรมวัดคุ้งกว้าง ๑๑ ศอก ยาว ๖ วา

พระไพรัชอ่านบอกเมืองสมุทรปราการ รายงานน้ำฝนต้นข้าวแล้ว เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จไปประทับห้องชิตติงรูม รับสั่งให้พระยามหาอำมาตย์เข้าเฝ้ารับสั่งถามด้วยการเมืองพระตะบองและการที่พระยาคธาธร

พระยาปลัดได้ประพฤติอยู่และการเรื่องเมืองลาวต่าง ๆ แล้ว ทรงหนังสือราชการต่าง ๆ เวลา ๔ ทุ่มเสด็จขึ้น

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระตอบเรื่องใบบอกพระยาสุจริตที่ถวายมา ๕ ฉบับนั้น เรื่องที่มีหนังสือไปมรแมนนั้นถูกตามคำสั่งแล้ว ฉบับที่ ๒ การด้านทางพระยาสุจริตเป็นผู้รับผิดชอบต้องยอมให้จัดการตามความเห็น เรื่องส่งสัญญาป่าไม้มานั้นให้รัติไฟ แต่ที่จะบังคับราษฎรซึ่งไม่ได้ทำสัญญาให้ขายไม้ให้น้อยบุนทานั้น ให้มีตราน้อยตอบไปว่าทรงเห็นควรจะให้ว่ากล่าวปราณีประนอมกัน หรือควรจะประกาศกำหนดให้ชักลากไม้ไปเสียโดยเร็วจะดีกว่า

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือว่าด้วยการที่จะไปเมืองลาวนั้น เดือน ๑๒ ช้างจะยังมาไม่ทัน จะกำหนดขึ้นไปแรม ๓ ค่ำเดือนอ้าย พระยาราชจะให้ขึ้นไปเดือน ๑๒ ถ้าช้างมาถึงจะต้องให้พระยาราชขึ้นไปก่อน และขอทูลลาไปตามเสด็จกรุงเก่าลพบุรีด้วย และว่าพระยาศรี (มหาอมาตย) นำหนังสือนักสิทธิ์มาส่ง และว่าหลวงวิชิตภักดีน้องพระยาคธาธรเป็นคนจงรักภักดีมากและทำการโทรเลขแข็งแรงควรได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสสริยยศ

พระราชหัตถ์ตอบไป ว่าการที่ทรงเลื่อนกำหนดไปนั้นการจำเป็นอยู่เอง แต่พระยาราชอยากให้ขึ้นไปเร็ว สมเด็จนั้น

จะเสด็จไปเที่ยวก่อนก็ได้ หนังสือนักดิศที่ว่าส่งมานั้นยัง หาได้รับไม่ หลวงวิชิตภักดีนั้น พระราชทานตราพิพยากรณ์

กรมหมื่นภูธเรศถวายริโปตว่าด้วยการแห่เจ้าวันนี้ได้จัดเจ้าพนักงานกำกับเรียบร้อยไม่มีเหตุการณ์อันใด

พระยานรรัตนถวายหนังสือของคนที่พระองค์สายมาเป็นครูหัดทหารลาดตระเวนเรือทางเหนือ

เจ้าแฉ่ถวายหนังสือเตือนที่บ้าน

พระองค์สวัสดิ์มีหนังสือถึงเจ้าพระยามหินทร ว่าด้วยสอบถามพระนายไวยเรื่องข้าพระวัดอรุณนั้น พระนายไวยว่าเป็นคนบุตรสักสาม แต่ขัดข้องที่เจ้าพระยามหินทรยืนนั้นไม่มีชื่อคนสามคนที่ว่าพระนายไวยจะหักมาให้จดชื่อเลขวัดอรุณ ๓ คน ที่ว่าบุตรสักสามมาและว่าธรรมเนียมเลขวัดนั้นไม่หักบุตรสักสามหรือเรื่องเลขกรมพระกระลาโหมที่พระนรินทร์ไม่ยอมให้หักเป็นทหารนั้นคนบุตรสักสามหรือหัวหน้าให้จดเข้ามา

วัน ๒ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกประทับพระแท่นห้องออกขุนนางด้วยวันนี้เป็นวันประชุมท่านผู้ที่เข้ามาเฝ้าในที่

ประชุมวันนี้ คือ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นภูธเรศ กรมหมื่นประจักษ์ กรมหมื่นพรหม กรมหมื่นศิริธัช กรมหมื่นเทววงษ์ เจ้าพระยาภาณุวงษ์ เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยามหินทร เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์

ทรงเล่าพระอาการพระองค์เจ้าศรีวิลัย ประชวรทรงอาเจียรเป็นโลหิตให้เจ้าพระยาภาณุวงษ์ฟัง เจ้าพระยาภาณุวงษ์ถวายหนังสือเรื่องความพระเทพสงครามเมืองจันทบุรีทรงพระกรุณาโปรดให้กรมหมื่นพิชิตชำระ

ทรงเล่าเรื่องกำปนีโทรเลขอังกฤษไปขอร่างสัญญาต่อราชทูตที่ลอนดอน แล้วมีหนังสือถึงสมเด็จกรมหลวง จะขอทำทางสายน้ำเข้ามาต่อกับคอเวอนเมนต์สยาม และทรงเล่าเรื่องเจ้าพระยาสุรวงษ์ตัดสินความพระยาภูเก็ตกับจีนลันเยกต์นั้นไม่ถูก เวลา ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาค่ำออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกพระปลัดกรมการเมืองนครเขื่อนขันธ์ถวายพระราชกุศลทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระไพรัชอ่านบอกพระยาราชพงษานุรักษ์เมืองสมุทรสงครามว่าด้วยอ้ายหมาผู้ร้ายฆ่านายเอี่ยมตาย ถามรับว่าฟันตายจริงแต่ว่านายเอี่ยมฟันเอามีบาดแผล แล้วเสด็จขึ้น ประทับออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จไปประทับห้องชิตติงรูม เวลา ๔ ทุ่มเสด็จขึ้น

เจ้าพระยาภาณุวงษ์ส่งคอเรสปอนเดนต์เรื่องความนายบุญทองกล่าวโทษจีนสุนที่เมืองชลบุรีว่า จีนสุนเกาะกุมเอาตัวไปลงเอาเงิน ผู้ว่าราชการส่งความเข้ามา จีนสุนอ้างว่าเป็นสัปเยกต์โปรตุเกส นายบุญทองว่าไม่ใช่ เจ้าพระยาภาณุวงษ์ได้มีหนังสือไปมากับกงสุลโปรตุเกส ๆ ยืนยันว่าจีนสุนเป็นสัปเยกต์โปรตุเกส ในที่สุดกงสุลว่า ได้บอกไปยังราชทูตโปรตุเกสที่เมืองมเกาจะรอฟังคำสั่งราชทูต เจ้าพระยาภาณุวงษ์ก็ได้มีหนังสือไปถึงราชทูตโปรตุเกสด้วยแล้ว

โปรดให้พระองค์สวัสดิตอบไปว่า ความเรื่องนี้ควรมีหนังสือไปให้กงสุลสยามที่มเกาถามความไว้

กรมหมื่นภูธเรศถวายหนังสือพระสุริยภักดีว่าด้วยจำนวนเงินหลวงยังค้างนายพุ่มพิศณุโลกนายอิ่มไชยบูรณ์ ๑๗๙ ๑๐ | ๒ นายพุ่มนายอิ่มตีราคาที่บ้านและสิ่งของบุตรภรรยาเป็นเงิน ๕๘ ―|― ใช้แทนเงินหลวง ท่านเห็นว่าถึงราคาจะแพงไปก็ดีควรรับไว้

มีพระราชหัตถ์สั่งให้รับที่นั้นไว้ แล้วให้หม่อมเจ้าอุไทยอยู่อาศรัย กับมีพระราชหัตถ์สั่งเจ้าหมื่นเสมอใจให้แจกเงินค่าเช่าตึกหน้าวัดประยูรวงศ์จำนวนปีนี้ตามกำหนด

หนังสือเจ้าพระยามหินทรตอบพระองค์สวัสดิ์เรื่องเลขวัด พระนายไวยขอหักเม้นสอบ เจ้ากรมวัดอรุณซื่อไม่ต้อง

กันขอให้สอบพระนายไวย กับว่าธรรมเนียมเลขวัดถ้าบุตรสักสามคงกรมหักได้ เรื่องเลขกรมพระกระลาโหมนั้นหัวหน้าหรือบุตรสักสามไม่ได้ความชัด และว่าไพร่หลวงเมืองเพ็ชรบุรีสมัครเป็นทหารรักษาวัง ๒ คน ได้มอบตัวไปแล้วแต่จะรอขัดข้องเลขกรมพระกระลาโหมตกลงเสียก่อน

เจ้าพระยาภาณุวงษ์ถวายขัดข้องเรื่องผู้ร้ายที่ปล้นราษฎรเมืองนครไชยศรี ๒ ราย ซึ่งข้าหลวงชำระเป็นสัตย์นั้นส่งเข้ามาถึงบางกอกผู้ร้ายกลับคำไม่รับ กับเรื่องความนายเกดอีกเรื่องหนึ่งขอให้ยกมาชำระที่อัฎฎวิจารณ์ศาลา

พระองค์ขจรกราบทูลเรื่องภาษีเรือว่า ได้ตัวหลงจู๊ปากลัดวัดไซ มาถามให้การว่า ได้เลิกด่านแล้วได้ทำปฏิญญาณทัณฑ์บนไว้ ได้ตรวจตั๋วฎีการาษฎรมายื่นต้องในพิกัดเจ้าภาษีเก็บถูก ๘๔ ฉะบับเงิน —/๑ | ๔๔๓/๒ เก็บผิด ๑๗๖๑ ฉะบับเงิน —/๑ | ๓๕๗๓/๑ ทั้งที่ได้ปรับให้ราษฎรไปแล้วรวม ๑๘๔๕ ชื่อ ได้ถามราษฎรว่ามีผู้ป่าวร้องให้มาร้องฎีกา ฯ ทรงเซ็นว่าหลงจู๊ ๒ คนว่าเลิกด่านแล้วให้ตรวจตั๋วฎีกาในวันหลัง ถ้ามีอีก**ให้ถาม**จะว่าประการใด ราษฎรที่แพ้เจ้าภาษีนั้นเพราะเชื่อคำป่า**ว**ร้องไม่รู้อะไรให้ยกปรับเสีย ถ้าเจ้าภาษีแพ้ให้ปรับให้ตามตัดสินเดิม

วัน ๓ ๆ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาวันนี้ไม่มีราชการอะไรไม่ได้เสด็จออก ทรงพระราชหัตถ์ตอบหนังสือสมเด็จกรมพระทูลถวายเมื่อเวลาค่ำนี้ว่านายแก้วถวายฎีกากล่าวโทษพระยอดเมืองขวาง โปรดให้ชำระนั้นได้หาตัวลงมาชำระที่ศาลาในวังท่าน พระยอดเมืองขวางเถียงกับนายแก้วโจทก์ แล้วลุกขึ้นตบเตะเอานายแก้ว ๆ ร้องบอกกล่าว เห็นว่าเป็นการหมิ่นประมาทด้วยเป็นความรับสั่ง ข้อที่ละเมิดออฟฟิศนั้นท่านเห็นควรให้ทำขวัญออฟฟิศและทำขวัญนายแก้วเสีย แต่ข้อละเมิดนั้นแล้วแต่จะโปรด ในพระราชหัตถ์ตอบให้โบยหลังพระยอดเมืองขวาง ๕๐ จำตรวน ว่าความจนแล้ว

กรมพระราชวังตอบพระราชหัตถ์เรื่องแขกอาสาจามวังหน้านั้น ได้ให้ช่วยพระองค์สายทำการห่อบัสตันแล้วและยังติดตามต่อไป

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงษ์ว่าด้วยการที่ไปเมืองเพ็ชร และว่ากำหนดวันกลับกรุงเทพ ฯ

หนังสือพระองค์สวัสดิถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์เรื่องความนายบุนทองให้มีหนังสือบอกกงสุลสยามเมืองมะเกา

วัน ๔ ๆ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าก่อนโมงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสสวนสราญรมย์พร้อมด้วย สมเด็จ

พระนางเจ้าพระบรมราชเทวี พระราชเทวีและข้างใน เวลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

เวลาค่ำเสด็จออกขุนนาง พระศรีเสนาอ่านบอกพระยาพิสุทธิธรรมธาดาเมืองลพบุรีถวายพระราชกุศลทำการเฉลิมพระชนม์พรรษาฉะบับ ๑ บอกพระยาไชยนาทถวายพระราชกุศลทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา

พระไพรัชอ่านบอกพระสยามพลภักดีเมืองนครไชยศรีว่าจีนเฉียหงวานกำหนันนำกรมการไปจับอ้ายจีนผู้ร้ายซึ่งปล้นบ้านอำแดงจิวไม่ได้ตัว ได้แต่จีนเจ้าสำนัก ๓ คน ถามไม่รับ ครั้นจะผูกเฆี่ยนก็ไม่มีพิรุธ และจีนเฉียหงวานรับนำกรมการไปจับจีนไซอีกแต่ยังไม่กลับมา ฯ บอกพระยานนทว่ากำนันมาแจ้งความว่านายพ่วงเมาสุราแทงอำแดงอิ่มมีครรภ์ตาย เอาตัวมาถามรับเป็นสัตย์ ฉะบับ ๑ รายงานน้ำฝนต้นข้าวแล้วเสด็จขึ้น ประทับในออฟฟิศครู่ ๑ เสด็จไปประทับห้องชิตติงรูม กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทววงศ์ พระยาภาษ เฝ้าพระองค์สวัสดิ์ถวายหนังสือราชการที่รง เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

เวลาเย็นวันนี้สวดมนต์ที่โรงเรือท่าขุนนางด้วยพรุ่งนี้จะเอาเรือเอนกชาติภุชงค์ลงน้ำ

เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายหนังสือและคำสอบถามหวันมหมัดสามัญด้วยเรื่องเขตต์แดนเมืองไทรเมืองแประกได้ความว่าคลอง

เกรียนคลองสลามา ฝั่งซ้ายเป็นเขตต์เมืองไทร ยกเอาความแขกเรื่องหนึ่งซึ่งอยู่บ้านข้าง ฝั่งซ้าย คลองสลามาเป็นผู้ร้าย คอเวอนแมนปีรักยอมให้เมืองไทรตัดสินทำโทษ ความเรื่องนี้ยกเป็นพะยานรายเขตต์แดนได้

มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่า คำที่ถามนั้นยังไม่ตลอดทั่วถึงไป ถ้าเรียงความที่จะลงพิมพ์แล้วให้ส่งร่างมาถวายทรงสงสัยแห่งใดจะทรงจัดไปให้ถามต่อไป แต่ในคำให้การนั้นใช้ได้ และที่รับสั่งกับพระนรินทรให้ถามหวันมหมัดสามัญด้วยการลำบากในการที่เขตต์แดนซึ่งยังไม่ตกลงกัน เพราะจะไม่ยกขึ้นพูดให้อังกฤษตัดสิน เรื่องเขตต์แดนให้เป็นการเด็ดขาดให้ถามเสียอีกครั้งหนึ่ง

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือส่งหนังสือนิวแมนส่งหนังสือคอเวอนแมน อินเดีย ว่าด้วย การโทรเลข ฝ่าย อังกฤษจวนจะแล้ว และในหนังสือนิวแมนว่าเมื่อเขาได้มาเฝ้าได้รับสั่งด้วยเรื่องออฟฟิศโทรเลข จะร่นเข้ามาตั้งที่กาญจนบุรีไทยไม่ขัดขวาง เขาได้บอกไปยังเคาวแมนอินเดียตามที่รับสั่งนั้น

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ ว่าได้รับสั่งไว้กับนิวแมนตแต่ก่อนเรื่องสเตชั่นนั้น บัดนี้เขามีหนังสือมาทางกรมท่าว่าได้บอกไปที่คอเวอนแมนต อินเดีย ตามที่รับสั่งนี้การที่รับสั่งนั้นเพราะทรงเห็นความ ๒ ข้อ ข้อหนึ่งถ้าจะตั้ง

สเตชันที่โป่งสะแกก็ต้องตั้งทั้งสองฝ่าย ที่นั้นไข้เจ็บก็ชุม ถ้าฝ่ายใดเลิกเสียก็จะเสียประโยชน์ทั้งสองฝ่าย อีกอย่างหนึ่งจะถือว่าถ้ามาตั้งที่กาญจนบุรีจะเป็นการเคลือบคลุมเขตต์แดน ถ้าดังนี้เห็นว่าที่โป่งสะแกจะน่ากลัวว่าทรงเห็นดังนี้จึงได้รับสั่งไป

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์อีกฉะบับ ๑ ความคล้ายกัน และให้คัดหนังสือเกาวเมนต์อินเดียส่งสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงษ์ด้วย

เจ้าพระยาภาณุวงษ์มีหนังสือมาเรื่องความ นายบุนทองกล่าวโทษจีนสุน ว่าได้มีหนังสือไปถึงกงสุลสยามเมืองมเกาแล้วส่งสำเนามาด้วย

มีฎีกากล่าวโทษเจ้าภาษีเรือ ๓ ฉะบับ ทรงเซ็นให้พระองค์ขจรชำระ

วัน ๕ ๆ๑๐ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าพระสงฆ์ ๑๐ รูปซึ่งสวดมนต์เมื่อเวลาวานนี้ฉันที่โรงเรือแล้ว พอได้พระฤกษ์พระยามหามนตรีและเจ้าพนักงานพร้อมกันเลื่อนเรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์ซึ่งทำใหม่ลงจากโรงเรือออกไปจอดอยู่เหนือท่าราชวรดิฐ

เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จออกห้องเซ็ดติงรูม พระยามนตรีสุริยวงษ์ ถวายผ้าหน้าโขนเรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์

โปรดให้เอาไปผูกเรือเสีย พระยารัตนโกษาเผ้าถวายเพ็ชร์ ทอดพระเนตรโปรดให้ซื้อไว้ พระองค์ทองแถมเฝ้าถวาย ศิลาทองหลังกล่อง ๒ สำรับ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลง ทรงพระที่นั่งราชยานไปประทับเกยพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ทอดพระเนตรม่านเรือพระที่นั่งเอกชาติภุชงค์ แล้วเสด็จ ลงไปประทับท่าราชวรดิฐ โปรดให้พระยามหามนตรีเรียก เรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ให้พายลงมาประทับท่า เรือ พระที่นั่งลำนี้โปรดให้ทำขึ้นด้วยเป็นเรือแต่แผ่นดินพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำค้างไว้โปรดให้ต่อโขนใหม่ สลักลายนาคทั่วไปทั้งลำ พื้นกระจกขาวลายนาคนั้น เป็นทอง พื้นท้องทาสีชมภู ผูกภู่และหน้าโขนปั้กดิ้นลายนาคตั้งพระ แท่นติดหลังคา มีพลพายแต่งตัวอย่างทหารฝีพายพร้อมทั้ง ลำ โปรดให้ออกไปพายล่องลงไปแล้วกลับขึ้นเหนือน้ำแล้ว โปรดให้เรียกเข้ามาประทับท่า เสด็จลงประทับในเรือพระ ที่นั่งล่องน้ำไปถึงหน้าวัดอรุณแล้วกลับขึ้นมาเสด็จขึ้นประทับ บนพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย รับสั่งกับพระยามนตรีสุริยวงษ์ หน่อยหนึ่งเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง วันนี้พระยาศรี สุนทรถวายสัญญาบัตรทรงเซ็น ๒ ฉะบับ

เวลาค่ำ ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระนรินทรอ่าน บอกพระยาบริรักษ์ภูธรเมืองพังงา ๓ ฉะบับ ส่งเงินภาษีผล

ประโยนน์ปีมะเสง ๓ งวด ปีมะเมีย ๒ งวดเงิน ๑๘๐ ๑๓|๑ ๑|๑ ฉะบับ ๑ ส่งเงินส่วยปีมะเสง ปีมะเมีย ๑ ๘|๓ |๒ ฉะบับหนึ่ง ส่งเงินค่านา ปีมะเมียจัตวาศก ๓ ๔| |๑

บอกพระวิชิตภักดีศรีสุรสงครามปลัดเมืองตะกั่วป่า ส่งเงินภาษีผลประโยชน์เมืองตะกั่วป่าปีมะเมียจัตวาศก ๔๕๘ ๖| |๑ เมืองตะกั่วทุ่ง ๖๖ ๖| เมืองคีรีรัฐนิคม ๒๗ |๖ |๓

แล้วพระราชทานสัญญาบัตร พระไพรัช เป็นพระยาพิพัฒโกษา ๑ นายพรบุตรพระยามหาอมาตย์ เป็นหลวงเสนีพิทักษ์ ๑ เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศครู่ ๑ เสด็จไปประทับห้องซิตติงรูม ทรงหนังสือราชการเวลา ๓ ยามเศษเสด็จขึ้น

พระยาจ่าแสนถวายหนังสือขอให้หลวงสุริยามาตย์ไปเข้ากองทัพพระยาราชวรานุกูลแทนตัวไปฉลองพระเดชพระคุณแทนตัวในกองทัพ ฯ มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระส่งเรื่องราวและว่าแล้วแต่จะทรงเห็นชอบ

กรมหมื่นภูธเรศถวายหนังสือส่งสำเนาหนังสือเจ้าพระยาสุรวงษ์ นำเรื่องราวหลวงวุธสรเดชเจ้ากรมทหารแม่นปืนใหญ่ว่าด้วยอ้ายหนูบุตรเป็นโทษซื้อดินปืนหลวงต้องจำคุกมา

๗ ปีแล้วจะขอรับพระราชทานโทษอ้ายหนู มีพระราชหัตถ์สั่งให้พ้นโทษไป

พระยาประทุมธานีถวายหนังสือขอทำป่าไม้ขอนสักในแขวงเมืองสรรคกำหนด ๑๐ ปี จะเสียค่าตอต้นละ ๔ สลึง

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระให้ทรงตรวจดูถ้าไม่ขัดขวางอันใดก็ให้อนุญาตให้ทำแต่ให้กำหนดตามควรไม่ต้องตามเรื่องราวก็ได้

เจ้าพระยาภาณุวงษ์มีหนังสือส่งสำเนาหนังสือกงสุลเยอรมันว่าด้วยเรื่องเงินอากรสวนค้างคนสับเยกต์ที่มีหนังสือไปนั้นเจ้าพนักงานไม่ว่ากล่าวเสียแต่แรกจนบัดนี้ ๑๕ ปีแล้วเกินกำหนดและสวนนั้นก็ขายซับซ้อนกันหลายเจ้าของ เป็นการลำบากยากที่จะเก็บเงินได้

โปรดให้พระองค์สวัสดิ์มีหนังสือถึงพระยาภาษว่าการเรื่องนี้เห็นจะต้องยกพระราชทานเสียพระยาภาษจะเห็นอย่างไรให้คิดดู

พระนายไวถวายหนังสือส่งริโปดนายจ่ายวดว่าด้วยจัดทหารขึ้นไปราชการทัพเป็นริโปด ๓ อย่าง ๆ ที่หนึ่งว่าด้วยออฟฟิศเซอและทหารเป็นบัตโยนหนึ่ง ๘๐๕ คน ชั้นที่ ๒ ว่าด้วยคอมมิวชันนอนคอมิชันออฟฟิศเซอร์เลือกสันว่าผู้ใดควรรับการอย่างไรรับยศอย่างไร มีอัธยาศัยมีความรู้อย่างไร

ในราชการเรื่องที่ ๓ ว่าเลือกคัดหาทหารที่แข็งแรงจัดเป็นตอน ๆ ตั้งเป็นกองขึ้นเต็มอัตราและจัดนายบังคับตามกำหนด กับว่าทหารปืนโยน ๑ เดิมกะไว้ ๙๓๔ จะต้องเติมอีก ๗๑ คน เป็น ๘๐๕ คน และเรื่องตำแหน่งยศออฟฟิศเซอร์อย่างไทยนั้น พร้อมกันว่าต่อกลับจากราชการจึ่งจะรับพระราชทานและออฟฟิศเซอร์ครั้งนี้เตมใจจะไปหมดตำแหน่งยศนั้นแล้วแต่จะโปรด

เจ้าพระยาสุรวงษ์ถวายหนังสือ ว่าด้วยได้ยืมเงินเหรียญภาษีเมืองตะวันตกซื้อฝิ่นที่สิงคโปร์ ๑๕๙๗๔๕ เหรียญ จะขอคิดค่าเทียบร้อยละ ๗ ครึ่งใช้เงินหลวงเป็นเงิน ๒๔๘ ๑๒|— ๑ และเงินค่าเทียบรายนี้จะโปรดให้ส่งผู้ใด

เรื่องราวหลวงบำรุงราชากร หลวงเจริญราชธน ถวายว่าด้วยเงินอากรรังนกยังค้างอยู่ ๑๘๓๑ ๕|๓ ๑|๓ ขอลดเสีย ๕๐๐ —|— จะส่งแต่ ๑๓๓๑ ๕|๓ ๑|๓ ส่งให้เสร็จ

วัน ๖ ๑๑ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกห้องซิตติงรูมสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงษ์เข้ามาเฝ้าด้วยกลับมาแต่เพ็ชรบุรี แล้ว

พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการ นายพลพันถวายกล่องนากซึ่งโปรดให้ทำมาถวายพระยามหาเทพ ถวายใบสั่งจ่ายเงิน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกขุนนาง พระนรินทรอ่านบอกพระนครศรีบริรักษ์ปลัดส่งเงินค่านาเมืองนครศรีธรรมราชปีมะเมียจัตวาศก —|— ๖๘ และส่งเป็นเงินตรา —|— ๖๐ เงินเหรียญ —|— ๘ และยังเก็บต่อไปยังไม่เสร็จ และส่งหนังสือพระยาจางวาง พระยากลันตันเข้ามาฉบับ ๑ ในหนังสือมีความว่า ได้วานรเผือก ๑ เห็นว่าเป็นของประหลาดขอถวายเข้ามากรุงเทพ ฯ

เจ้าพระยาสุรวงษ์ถวายหนังสือ ๒ ฉบับ ๆ ๑ ตอบพระราชหัตถ์เรื่องที่รับสั่งกับนิวแมนเรื่องสเตชันที่โปรดให้ตั้งที่กาญจนบุรี เห็นชอบตามที่รับสั่งไปนั้นแล้ว ฉบับ ๑ ส่งใบบอกพระยาไทรเรื่องเขตต์แดนเข้ามาถวายเพื่อจะได้ทรงที่ทรงสงสัยจะได้ถามต่อไป และเห็นควรมีหนังสือถึงมิสเตอรนิวแมนส่งสำเนาใบบอกและหนังสือต่าง ๆ ไปให้เขาทราบเสียด้วย

เจ้าพระยาภาณุวงษ์ส่งหนังสือกงสุลฝรั่งเศส ว่าด้วยเรื่องราคาค่าบอกคำโทรเลขในระหว่างเมืองไซ่ง่อนกับกรุงสยาม

มีพระราชหัตถ์สั่งกรมหมื่นพิชิตให้ยกความนายเกตมาชำระที่ศาลฎีกา

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์เรื่องที่จะคิดค่าเทียบร้อยละ ๗ ครึ่งใช้เงินภาษีที่มียืมไปซื้อฝิ่นนั้น เงินในเวลานั้นต้องใช้เงินเหรียญมาก แต่เงินเหรียญไม่มี ต้องจ่ายเงินบาทเสียค่าเทียบถึงร้อยละ ๘ การที่จะใช้ค่าเทียบร้อยละ ๗ ครึ่งนั้นเป็นที่เสียอยู่ เพราะเป็นเงินแผ่นดินแต่ไม่ทรงสงสัยว่าฉ้อฉลอันใด การต่อไปให้เจ้าพนักงานคลังผู้รับเงินทองรู้เห็นเสียด้วย เมื่อจะหยิบยืมก็ให้เจ้าพนักงานรู้เสียด้วยจึงจะดี เงินค่าเทียบครั้งนี้ให้ส่งเจ้าพนักงานผู้รับเงินที่หอรัษฎากรพิพัฒน์

ถึงพระนายไวยอีกฉะบับ ๑ สรรเสริญในการที่ทหารมีความรื่นเริงกล้าหาญในการที่จะไปทัพเป็นนิมิตรอันดีที่จะมีไชยแก่ข้าศึก การที่ออฟฟิศเซอรจะขึ้นไปราชการเสียก่อนจึงจะกลับมารับยศชอบแล้ว แต่พวกเมืองลาวมักนับถือซ้อยศมากจึงจะโปรดตั้ง กับให้ทำข้อบังคับสำหรับนายทหาร เพื่อจะประพฤติราชการกับแม่ทัพ มิให้เป็นการเกี่ยงแย่งกันแล้วให้เอามาถวายทรงตรวจ อีกฉะบับ ๑ ว่าด้วยทหารที่จะไปทัพเป็นพวกลาวสีไม้มากและลาวพวกนี้เป็นชาวเมืองพวนรักถิ่นถานบ้านเรือนมาก ราชการทัพครั้งนี้ก็ขึ้นไปใกล้เมืองพวนให้ระวังอย่าให้หนีไปได้

วัน ๗ ๑๒ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๔ โมง เสด็จออกห้องซิตติงรูม พระยาโชฎึก เฝ้าทูลขอเบิกงาช้างส่งไปเมืองจีนทำเครื่องโต๊ะงา พระนายศรีเฝ้าถวายหนังสือฉะบับ ๑ แล้วเสด็จออกมาประทับห้องดรออิงรูม กรมหมื่นเทววงศ์นำมิสเตอรนิวแมนผู้แทนกงสุลอังกฤษ ๑ มิสเตอร์เฮลรีเวลด์บลันเดลล์ ญาติพี่น้องของเซอรเฟเดริก วลอรลัส เวลด์ คอเวอเนอสิงคโปร์ ๑ เข้ามาเฝ้า ทรงพระราชปฏิสันถารตามสมควร แล้วกราบถวายบังคมลากลับไป เสด็จประทับห้องซิตติงรูม ทรงหนังสือราชการต่าง ๆ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองตากถวายพระราชกุศล ทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา พระยาปราจีนบุรีบอกถวายพระราชกุศล ทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา

พระนรินทร์อ่านบอกพระยาภูเก็ตว่าด้วยเก็บเงินภาษีเกาวแมนตจำนวนปีมะเมีย จัตวาศก ค่าดีบุก ค่าตีตราดีบุก ตีตราฝิ่นและภาษีอื่น ๑๓ เดือนเพ็งอธิกมาศ เก็บได้เงิน ๔๗๗๙๓๕ ๔๙ เหรียญ คิดเป็นเงินตรา ๙๙๕๖ ๑๖ | ๓ ๑ | หักจ่ายราชการและการบ้านเมือง ๘๖๓ ๒ | ๑ ๑ | ๕ ๓ คงเหลือเงิน ๙๐๙๓ — | — ได้ส่งครั้งก่อน

เป็นตั๋วฎีกาและตัวเงิน ๔๑๖๖ ๑๓|๑ ๑ ๕๓๓ ส่งคราวนี้ฎีกา ๑๗ ฉบับ จ่ายเรือรบเงินเดือนกงสุลสยามปีนังและคงหัวเมืองมารักษาการเมืองภูเก็ต ๒๖๙ –|๑ ๒ ส่งตัวเงิน ๒๙๘๗ ๕ ๑|๑ ๒ ๕๓๓ แต่ส่งเป็นเงินเหรียญ ๑๔๓๓๙๙ ๒) ยืมจ่ายใช้และค้างจีนเจ้าภาษี ๘๐๒๐๔ ๑๑) เหรียญ จะเร่งส่งภายหลัง

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรีถวายพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา อีกฉะบับ ๑ ว่าจีน ๒ พวกต่างพ้องเเย้งต่อกันว่าฆ่ากันตายทั้งสองฝ่ายด้วยเกิดวิวาทตีกันตายทั้งสองฝ่าย เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศครู่ ๑ เสด็จประทับห้องชิตติงรูม พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

สมเด็จกรมหลวงพระองค์น้อยถวายหนังสือว่าด้วยเจ้าจอมมารดาสังวาลย์เอาพระราชหัตถ์ถึงพระองค์ทองแถมจะให้บอกโทรเลขขึ้นไปบางปอิน ท่านเห็นว่าเป็นการผิดแบบอยู่ มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่า พระราชหัตถ์ที่ไม่ได้สั่งไปให้กรมโทรเลขบอกโทรเลขแล้ว จะถือเอาเป็นคำโทรเลขบอกไม่ได้ ไม่ควรบอกเลย

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ ส่งร่างหนังสือให้มีตอบนิวแมนเรื่องสเตชันโทรเลข ว่าการที่จะตั้งสเตชันฝ่ายอังกฤษที่กาญจนบุรี ก็ไม่เป็นที่ทรงรังเกียจสิ่งใด แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงภาณุพันธุวงษ์ทรงเห็นว่าควรจะตั้งในแดนทวายจะเป็นการไม่ลำบาก

เจ้าพระยาภาณุวงษ์มีหนังสือส่งหนังสือหลวงโธรัยหสยามรัฐ กงสุลสยาม ว่าด้วยได้รับสัญญาบัตรและเครื่องราชอิสสริยยศ จากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์แล้ว ขอบพระเดชพระคุณ กับหนังสือมิสเตอรชาเลฟอบผู้ว่าการกงสุลสยามเมืองบอมเบ ว่ากงสุลคนเก่าหายไปนานแล้ว ถ้าจะให้มีกงสุลต่อไปเขาจะรับเป็น ขอตราตั้งออกไป กับหนังสือพระสยามธุรานุรักษ์ขอเงินเดือนเติมและบอกข่าวด้วยทูตพะม่าไปถึงกรุงฝรั่งเศสจะไปทำสัญญา

เรื่องกงสุลบอมเบนั้นโปรดให้ถามกรมท่าว่ากงสุลคนเก่าได้ลาออกแล้วหรืออย่างไร ที่จะตั้งอย่าให้ซ้อนเป็นสองกงสุลได้

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ว่าเรื่องทูลขอหลวงเจริญสมบัติเป็นปลัดเมืองตราดนั้นโปรดเกล้า ฯ ประการใด ตอบไปว่าทรงทราบข่าวมีผู้กล่าวโทษว่า หลวงเจริญสมบัติเป็นคนสูบฝิ่นกินเหล้า จึงยังไม่โปรดตั้ง

พระยาภาษจดหมายเป็นความเห็นเรื่องจะจัดการในกรมพระคลังสวนให้ดีขึ้น มิให้เงินอากรค้างดังแต่ก่อน โปรดให้นัดให้เข้ามาเฝ้า

วัน ๑ ๑๓ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกห้องซิตติงรูม พระยามหามนตรีเฝ้ารับสั่ง เรื่องเรือเอนกชาติภุชงค์และทูลเรื่องเรือที่จะเสด็จพระราชดำเนินพระกฐิน หลวงวรนารถภักดีถวายต้นไม้กรอตันต้นเล็ก ๆ ใส่กระถางหลายกระถาง พระนายไวยเฝ้าถวายหนังสือฉะบับ ๑ และถวายตัวอย่างธงและเครื่องทหารที่จะไปราชการทัพครั้งนี้ พระยานรรัตนเฝ้า พระองค์สวัสดิ์เฝ้า ทรงหนังสือราชการ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น วันนี้พระราชทานเพลิงศพหลวงจักรยานานุพิจารณ์ ๑ พระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิงขึ้นไปพระราชทานเพลิงศพพระศรีธงไชย เจ้าเมืองบักธงไชย

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาประสิทธิศุภการ ว่าด้วยชำระความนาที่กรุงเก่าแล้ว ๑๑๔ เรื่อง ค้าง ๖๕ เปรียบเทียบไม่ยอมจะไปฟ้องตามกระทรวง ๒๐ ส่งตระลาการเดิม ๑๑ และถวายพระราชกุศลทำการเฉลิมพระชนม์พรรษาที่วังจันทรเกษม บอกพระยาวิเศษฦๅไชยรับสารภาพที่ออกเงินให้นายร้อยแสงสุริยาค่า

กระบือซึ่งผู้ร้ายปล้นไปก่อนได้ตัวผู้ร้ายนั้นเป็นการผิด บอกพระยาสังขว่าพระศรีขรภูมมานุรักษ์ตาย ได้ให้ยกกระบัตรเมืองสังขะไปว่าการ ขอยกกระบัตรเป็นพระศรีขรภูมมานุรักษ์เจ้าเมืองศรีขรภูม แล้วนำพระยาวิเศษฤๅไชยเฝ้ารับสั่งเรื่องชำระผู้ร้ายว่าแข็งแรง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนเครื่องราชอิสสริยยศที่ได้แล้วขึ้นอีกชั้น ๑ จะได้ว่าต่อวันพระราชทาน อนึ่งในบอกพระยาวิเศษนั้นส่งตัวผู้ร้าย ๑๕ คน ยังไม่ได้ตัวผู้ร้าย ๒ ผู้ซื้อ ๔

พระนรินทร์อ่านบอกพระศิริธรรมบริรักษ์ ส่งต้นไม้ทองเงินเมืองนครศรีธรรมราชจำนวนปีมะแมเบญจศก ๖ ต้น และเครื่องราชบรรณาการเข้ามาด้วย ฯ บอกเมืองประทุมธานีส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก ๔๒ ๓ ๒ ๔๒๐ เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศรับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์ครู่ ๑ เสด็จไปประทับห้องชิตติงรูม ทรงหนังสือราชการจนเวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

สมเด็จกรมหลวงพระองค์น้อยถวายหนังสือ ว่าด้วยได้รับริโปดเมืองเป็นได้ความว่าคอเวอนเมนต์อินเดียบอกไปว่าสายโทรเลขฝ่ายอังกฤษที่ทำมาถึงโป่งสะแกนั้นแล้วหลายเดือนแล้ว ฝ่ายเราทำการแล้วนานแล้วแต่หาได้แจ้งความไปเมืองเป็นไม่เพราะไหวพริบไม่ทันอังกฤษ ได้ปรึกษาอาลบาสเตอร์เห็นว่าควรบอกไปว่าสายของเราแล้ว เมื่อสายแล้วทั้งสอง

ฝ่ายเหตุใดจึงใช้ไม่ได้ เมื่อเป็นก็จะต้องสอบสวนเอาความจริง และว่าการโทรเลขฝ่ายเรานั้นก็แล้วหมด ยังแต่สายที่จะข้ามน้ำ มองซิเออเบตเทอ เลยว่าทำสายบกดีกว่า เดวิซันรับทำสายน้ำ สายบกกลัวจะกีดเรือ ตกลงเป็นทำสายน้ำจะลงมือใน ๗ วันนี้ กับว่าพระยาสยามได้จ้างคนไว้พร้อมแล้ว ท่านเห็นว่าเวลานี้ก็ไม่มีคนที่จะปรึกษาข้างฝ่ายอังกฤษ ขออนุญาตมีโทรเลขเรียกคนที่จ้างไว้เข้ามา

ฉะบับ ๑ ว่าเจ้าพระยาภาณุวงษ์ส่งหนังสือนิวแมนที่ว่าด้วยโปรดอนุญาตให้อังกฤษตั้งสเตชันที่กาญจนบุรี และหนังสือคอเวอแมนต์อินเดียว่าด้วยสายโทรเลขฝ่ายอังกฤษจะแล้ว ๒-๓ วิกนี้ ท่านเห็นว่าสายฝ่ายตะวันตกควรต่อสายกันที่เขตต์แดนไม่ต้องตั้งสเตชันติดต่อรับส่งคำโทรเลขกันทั้งสองฝ่ายให้ลำบาก

โปรดให้พระองค์สวัสดิ์ตอบว่าเรื่องนี้ได้โปรดให้เจ้าพระยาภาณุวงษ์มีหนังสือตอบนิวแมนไปแล้ว

วัน ๒ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทร์ทรงจุดเทียนนมัสการพระไชย และทรงนมัสการพระบรมอัฐิในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงศีล พระสงฆ์ ๒๐ รูปถวายพรพระเสร็จแล้ว เสด็จทรงทอดผ้าไตรสดับปกรณ์

แล้วทรงประเคนพระสงฆ์ รับพระราชทานฉันแล้วถวายอนุโมทนาถวายพระพรลากลับไป สตัปกรณ์ ๑๐๐ ตามธรรมเนียม แล้วพระราชทานเงินสลึงพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จขึ้น การจัดแต่งตั้งเหมือนทุก ๆ ปีมาวันนี้เป็นดิถีประสูติมงคลสมัย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เวลาก่อนยามเสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการ พระสงฆ์ ๒๐ รูปสวดธรรมจักกัปวัตนสูตรเสร็จแล้วเสด็จทรงทอดผ้าเช็ดปากธูปเทียนสตัปกรณ์อีก ๒๐ แล้วพระเทพโมฬีถวายเทศนาทานมัยกัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จทรงประเคนไตรและเครื่องบริขารพระสงฆ์ถวายอติเรก ถวายพระพรลากลับไป เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จลงลอยประทีปณเรือบัลลังก์ตามธรรมเนียมโบราณจารีต เวลาเกือบ ๒ ยามเสด็จขึ้น

เจ้าพระยาภาณุวงษ์ส่งคอเรศปอนเดนส์ เรื่องนายนุ่มฟ้องจีนเตกช่วงว่าตบตีภรรยานายนุ่ม จีนเตกช่วงอ้างว่าเป็นสับเยกต์ฝรั่งเศส กงสุลฝรั่งเศสไม่รับว่าเป็นสับเยกต์จีนเตกช่วงกลับว่าเป็นสับเยกต์โปรตุเกศ เจ้าพระยาภาณุวงษ์ได้มีหนังสือถามกงสุลโปรตุเกศ รับว่าเป็นสับเยกต์โปรตุเกศ ได้มีหนังสือถึงกงสุลอีกว่า แต่ก่อนจีนเตกช่วงอ้างว่าเป็นสับเยกต์ฝรั่งเศส ภายหลังอ้างว่าเป็นสับเยกต์

โปรตุเกศ เชื่อไม่ได้ขอให้พิจารณา กงสุลตอบมาว่า จะบอกไปยังเกาวนามะเกาก่อนเมื่อได้ความประการใดจะบอกให้ทราบ ภายหลังผู้ว่าการกงสุลโปรตุเกศส่งหนังสือสำหรับตัวจีนเตกช่วงมาได้มีหนังสือตอบไปยังสงสัยว่ามิใช่สับเยกต์ และได้มีหนังสือกงสุลสยามเมืองมะเกาบอกแก่เกาวนามะเกา บัดนี้กงสุลตอบมาว่าเกาวนามะเกาจะเข้ามาสำแดงตราตั้งในเดือนออกโตเบอแล้วจะมาพูดการเรื่องนี้ให้ตลอดไปด้วย

สมเด็จกรมหลวงพระองค์น้อย ถวายหนังสือ ๔ ฉะบับ ฉะบับ ๑ จะขอเรียกมิสเตอรคเนดีลนส เป็นคนเคยรับการอยู่ที่โปสตออฟฟิศเมืองสิงคโปร์เข้ามารับการไปรษณีย์กรุงเทพฯ

ฉะบับ ๑ ว่าด้วยเรื่องราคาคำโทรเลขกรุงเทพ ฯ กับเมืองไซ่ง่อน

ฉะบับ ๑ ว่าด้วยสัญญาโทรเลขกับกอมปนี อยากจะให้ได้ประชุมปรึกษาเสียก่อนกฐิน

ฉะบับ ๑ ว่าด้วยเจ้าพระยาภาณุวงษ์ส่งหนังสือกงสุลสยามที่ไซ่ง่อนส่งบิลต่าง ๆ มาเอาเงินใช้ค่าที่รองไปในการโทรเลข ท่านขอรับพระราชทานตั๋วยืม

วัน ๓ ๑๕ ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทร์ ทรงจุดเทียนนมัสการแล้วทรงศีล พระสงฆ์สวดถวาย

พรพระเสร็จแล้ว เสด็จทรงทอดผ้าไตรสมเด็จพระวันรัตและถานาเปรียญอันดับวัดราชประดิษฐ์ ๑๘ รูป รวม ๒๐ รูป สดับปกรณ์ด้วยวันนี้นับว่าเป็นดิถีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต แล้วทรงประเคนพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน ครั้นฉันแล้วถวายอนุโมทนาถวายพระพรลากลับไป สดับปกรณ์ ๑๐๐ ตามธรรมเนียม

วันนี้กำหนดที่จะได้เปลี่ยนกรรมสัมปาทิกสภาผู้จัดการหอสมุดวชิรญาณใหม่ เจ้านายซึ่งเป็นผู้มีส่วนในหอสมุดนั้นพร้อมกันโวตเลือกต่าง ๆ กัน แต่ที่ตกลงนั้น พร้อมกัน ๑๐ พระองค์เลือกกรมหมื่นพิชิตเป็นสภานายก พร้อมกัน ๕ พระองค์เลือกพระองค์เจ้าชุมพลเป็นเลขาธิการ แล้วกรมหมื่นพิชิตปรีชากรสภานายกเลือกกรรมสัมปาทิก ๔ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าเกษมศรี ๑ กรมหมื่นศรีธัช ๑ พระองค์เจ้าไชยา ๑ พระองค์เจ้าไชยันต์ ๑ อุปนายกนั้นเจ้านายข้างในที่มีส่วนในหอสมุดเลือกพระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณเป็นอุปนายก แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเงินค่าเช่าตึกหน้าวัดประยุรวงศ์แก่เจ้านาย ซึ่งมีส่วนในตึกนั้น แล้วทรงแจกเงินสลึงพระบรมวงศานุวงศ์ตามเคย พระราชทานสัญญาบัตรหลวงนายศักดิ์ เป็นพระยาประสิทธิ์ศุภการ ๑ นายจ่ายงเป็นหลวงนายศักดิ์ ๑ นายราชภัณฑ์เป็น

นายจ่ายง ๑ นายสรพลเป็นจมื่นไชยาภรณ์ ๑ นายฉันทเป็นนายจ่ารงค์ ๑ นายพลพ่ายเป็นนายฉันท ๑ นายสนองเป็นหลวงอินทโกษา ๑ นายชวนเป็นนายพลพ่าย ๑ นายเชตเป็นนายราชภัณฑ์ภักดี ๑ แล้วเสด็จขึ้น

เวลาเกือบยามเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทร์ทรงจุดเทียนนมัสการพระสงฆ์ ๒๐ รูป สวดอนัตตลักขณสูตรจบแล้วเสด็จทรงทอดผ้าเชดปากธูปเทียนสดับปกรณ์อีก ๒๐ แล้วหม่อมเจ้าพระประภากรถวายเทศนาศีลมัยกัณฑ์ ๑ แล้วเสด็จประเคนไตรและเครื่องบริขาร พระสงฆ์ถวายอดิเรกถวายพระพรลากลับไป เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จลงลอยประทีปณเรือบัลลังก์อย่างเช่นเวลาวานนี้ เวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๔ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าวันนี้ทรงพระกรุณาโปรดให้เลี้ยงพระเสียก่อนเจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระบรมอัฐิพระอัฐิขึ้นตั้งบนพระที่นั่งเศวตฉัตรและโต๊ะจีน เวลา ๕ โมงเศษเสด็จออกทรงทอดผ้าสดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระอัฐิตามเคย พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอดิเรกถวายพระพรลากลับไป สดับปกรณ์อีก ๕๐๐ รูป แล้วพระราชทานสัญญาบัตรนายเลกบุตรพระยาราชประสิทธิ์ เป็นนายสนองราชบรรหาร ๑ แล้วเสด็จ

พระราชดำเนินขึ้น เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระบรมอัฐิ พระอัฐิเข้าสู่หอพระธาตุมณเฑียรตามเดิม

เวลาค่ำโปรดให้พระเจ้าลูกเธอไปมีเทศน์ที่พระที่นั่งอมรินทร์พระอมรโมฬีถวายเทศนาภาวนามัยกัณฑ์ ๑ เวลา ๕ ทุ่มเสด็จพระราชดำเนินลงลอยพระประทีปที่เรือบัลลังก์อย่างเวลาวานนี้ เวลาเกือบ ๒ ยามเสด็จขึ้น

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือนำศุภอักษรและใบบอกเมืองเชียงใหม่ ศุภอักษรพระเจ้าเชียงใหม่ ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยรับเงินค่าตอไม้จำนวนปีมะโรงปีมะเส็งปีมะเมีย ๓ จำนวน เป็นเงิน ๗๒๔๑๕ รูเปีย จ่ายราชการให้ข้าหลวงใน ๓ จำนวน เงิน ๘๘๑๐๖ รูเปีย —|๒ ไม่พอได้ออกเงินแทน ๖๐๕๙ รูเปีย ฉะบับ ๑ ว่าด้วยพระยาเทพเสนาท้าวเสมอใจคุมพะม่าลาวพวกแมงซา ๔ คนขึ้นไปเรียกสัญญาจำนำบนไว้แต่พวกเมืองเชิงตุง ๕ คน แสนรามเทศมาขอตัวไปบอกพระยาราชสัมภารากรวางเวรฉะบับ ๑ ว่าด้วยเจ้าเมืองผาปูนมีหนังสือมาว่าคนในบังคับเขาเป็นความกันสืบพะยาน ๆ อยู่เมืองแม่ฮ่องสอนส่งหนังสือซามันมาขอพะยานที่มีชื่ออ้างได้ให้ท้าวพระยาเหนือสนามมีหนังสือไปถึงพระยาสิงหนาท ๆ ตอบมาว่าคนที่จดชื่อมานั้นไปเมืองอื่นหมดแล้ว อยู่คนเดียวจะให้มาเมืองเชียงใหม่ก็เป็นคนลูกเต้าเล้าอ่อน จึงถามคำให้การส่งมา ได้ส่งไปให้เจ้าเมืองผาปูนแล้ว ใบบอกไม่เรวง

๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่านายแกร่งมหาดเล็กป่วยเป็นไข้ถึงแก่กรรม ฉะบับ ๑ ว่าเรื่องราชวงศ์นั้น เมื่อเจ้านครและขุนแผลงสท้านมาช่วยพระเจ้าเชียงใหม่ฉลองตราก็ได้ตักเตือนแล้วภายหลังมีหนังสือ เตือนขุนแผลงสท้าน ยังหาได้คำตอบมาประการใดไม่ เรื่องความหนานขัติยฟ้องเจ้าลำปางนั้นได้มีหนังสือไปถึงเจ้าลำปางให้ไว้ความให้พระยาไชยสงครามมาว่าความกับหนานขัติย เรื่องหนึ่งพระเจ้าเชียงใหม่มาปรึกษาเรื่องมองเล็กกล่าวโทษพระยาเขื่อนเมืองพร้าวว่าพระยาเขื่อนเอาลูกจ้างของมองเล็กมาจำไว้ และว่าจับเอาช้างมาด้วย พระยาราชสัมภาราภรให้พระเจ้าเชียงใหม่ว่ากล่าวไกล่เกลี่ยกับมองเล็ก ความเป็นเสร็จกัน

สมเด็จกรมหลวงถวายหนังสือฉะบับหนึ่งว่าด้วยสั่งนาฬิกามาเรือนหนึ่งราคา ๔๐ ปอนด์ จะตั้งไว้สำหรับ ออฟฟิศไปรษณีย์ ฉะบับ ๑ ว่าด้วยปรึกษากับ อาลบาสเตอรเห็นว่าที่จะบอกไปเมืองเปินนั้น ถ้าแกล้งรีบทำโทรเลขให้ได้ใช้โดยเร็วในสองสามวันจะลำบากมาก จะเรียกคน อังกฤษที่ว่าจ้างนั้นมาโดยเร็ว กับส่งความเห็นเบตเทอเลียว่าสายโทรเลขทางหวายควรไปต่อที่โรงภาษี ไม่ต้องเรียกคน เติมอีกก็ได้ มีพระราชหัตถ์เลขาสั่งพระนายเสมอใจให้เป็นผู้เก็บเงินค่าเช่าตึกหน้าวัดประยูรวงศาวาส มีพระราชหัตถ์ถึงกรมขุนภูวไนยพระราชทานพรในวันแซยิดครบ ๕๙ รอบ

วัน ๕ ฯ ๒ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกห้องชิตติงรูม พระยาเจริญเฝ้าทูลขัดข้องเรื่องความศาลต่างประเทศแล้ว สมเด็จกรมพระและภรรยามาลาเชิญเครื่องต้นเข้ามาถวายด้วยปีนี้จะเสด็จพระราชดำเนินพยุหยาตราและพระราชทานตั๋วสำคัญเงิน ๓ ชั่งสมเด็จกรมพระไปพระราชทานรางวัลช่างซึ่งซ่อมแซมพระมหากฐินใหญ่ พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทูลหนังสือราชการต่าง ๆ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกท้าวเหมา ๒ ฉะบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยพระวิชิตชลหารผู้ช่วยเก็บเงินส่วยของหลวงจำนวนปีมะเส็งและปีมะเมียและปีก่อน ๆ มาจำหน่ายใช้สอยคบนักเลงสิ้น ท้าวเหมาจะเอาตัวมาเร่ง ท้าวหนูขัดเสีย ฉะบับหนึ่งว่านายด่านเมืองคำเกิดคำมวนมีหนังสือมาว่าอ้ายตีเมืองหมอกแตก จะให้พระวิชิตชลหารไปสืบราชการ ท้าวหนูท้าวพ่วงขัดเสีย จะตรวจปืนหลวงก็ขัดเสีย และส่งหนังสือเมืองประชุมชนาไลยบอกข่าวอ้ายตีเมืองหมอกและเมืองอื่น ๆ

พระยาเพ็ชรพิไชยอ่านบอกพระยาราชเสนาอรักษ์ว่าด้วยพระยามหิศรราชสัมพันธถึงแก่กรรม ฉะบับหนึ่งว่าอ้ายผู้ร้ายแทงนายเยิ้มตาย บอกพระยาแนทบุรีบอกว่าเมียนายแดงผู้ตาย

ฟ้องว่าอ้ายพุ่มหงอนแทงนายแดงตาย ได้ตัวมาถามรับเป็นสัตย์ส่งลงมากรุงเทพ ฯ บอกพระสยามพลภักดิ์ส่งเงินปีจีน ๑๐ ┼ ยังเร่งอยู่อีก แล้วพระราชทานตรามงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์ ม.ม. พระยาวิเศษฦๅไชย แล้วเสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศรับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์ พระยาภาษเรื่องความเงินอากรสวนค้างคนต่างประเทศ แล้วเสด็จไปประทับห้องซิตติงรูม ทรงหนังสือราชการต่าง ๆ เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ ว่าด้วยส่งใบบอกพระยาสุจริต ๒ ฉบับ ศุภอักษรเชียงใหม่ ๒ บอกพระยาราชสัมภารากร ฯ วางเวร ๑ ไปรเวต ๒ นั้นได้ทรงตรวจแล้ว ศุภอักษรเรื่องเงินค่าตอไม้เป็นการเรียบร้อย แล้วแต่ที่เงินไม่พอใช้ราชการนั้นจะเป็นเพราะเงินค้างหรือเงินสำหรับราชการไม่พอใช้เอง ถ้าไม่พอเองต้องหาเงินขึ้นอีกหรือลดค่าโปลิศเสีย แต่จะให้ข้าหลวงพูดที่บนก็จะเฟือนไปรอไว้เมื่อควรจัดจึงจัดครั้งนี้เป็นแล้วไป เรื่องแมงซานั้นทำเรียบร้อยมากสมควรจะชมเขา บอกพระยาราชสัมภารากรเรื่องมองซายะฟ้องมองยันมองเซวยเจ้านั้นทำเรียบร้อยแล้วแต่คัดหนังสือมาไม่หมด ไปรเวตเรื่องเมืองนครนั้นดูเฉื่อยแฉะนัก เมื่อเจ้านครต้องที่เห็นจะทำไม่ตลอดก็ควรบอกเล่า เรื่องมองเล็กกล่าวโทษพระยาเชื้อ ฯ พระยาราชสัมภารากรแนะให้พระ

เจ้าเชียงใหม่ไกล่เกลี่ยนั้นเป็นการชอบ เรื่องนายแกร่งตายนั้น ถึงเป็นมหาดเล็กเลวก็จริงแต่ไปราชการควรมีพระราชทานเพลิง

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถวายถ้วยศิลาอ่อนซึ่งเป็นศิลาเกิดเมืองอัตปือและแปที่ใช้ต่างอัฐเมืองพัตบองเมืองเสียมราฐและลาดที่ใช้ต่างอัฐต่างเงินในเมืองลาวตะวันออก และเหล็กหางกุ้งที่ใช้ในเมืองข่าระแด ทูลเกล้า ฯ ถวายเป็นตัวอย่าง

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ส่งหนังสือพระองค์เจ้าปฤษฎางค์จะขอเลือกเอาของเอกษฮิบิเชนที่เมืองแอมสเตอแดมซึ่งโปรดให้ขายนั้นเข้าไว้มิวเซียมแอมสเตอแดม กับว่าที่บอกไป ว่ากงสุลเยอรมันบอกกำหนดเลื่อนประชุมคอนเตรสคราที่เบอลินนั้นทราบแล้ว ถ้าถึงกำหนดจะให้ใครแทนคอเวอนเมนต์สยามขอให้รู้และหนังสือพระสยามธุรานุรักษ์ว่าด้วยกรมหมื่นนเรศรกับพวกจะไปถึงปารีส มีหนังสือกำหนดวันไป

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ตอบที่มีไปเรื่องจ้างมิสเตอคเนลินนั้น โปรดแล้ว แต่ให้ไล่คนอื่นเอาเงินมาจ้างอย่าให้ชักเงินหลวงนั้น ตกลงไล่จีนสามคนหนึ่งเงินเดือนและค่าที่อยู่ ๑๐๐ บาท ฝรั่งคนหนึ่ง

เงินเดือนและค่ารถ ๘๐ บาท พ่อจ้างคเนดิน เรื่องเงินพระยาอัมฤงค์นั้น เมื่อสอบสวนว่าเป็นเงินสกุลแล้วท่านจะขอตั้งยืมใช้ และส่งริโปดไดเรกเตอเยเนอราลโทรเลขเมืองญี่ปุ่นว่าด้วยการโทรเลขเจริญและส่งหนังสือเบจีชี้แจงผลประโยชน์โทรเลข

หนังสือมองป๊อกยื่นพระยาเทพว่าด้วยป่าไม้เมืองยมที่ยอมตกลงกับจ่าตกานุเพราะเห็นแก่พระเจ้าเชียงใหม่ บัดนี้จะขอทำป่าไม้เมืองยมอีก ๓ ปี พระเจ้าเชียงใหม่ยังไม่โปรดทำอย่างไรจึงจะได้ทำ

หนังสือพระยาอนุรักษ์ขอพระราชทานโทษ ทรงเห็นว่ายังไม่พอไม่ให้ออก

พระครูพิรามถวายเรื่องราวขอนายจุบุตรเป็นลูกขุนโปรดให้กรมหมื่นพิชิตไล่เลียงความรู้

สมเด็จกรมหลวงพระองค์น้อยถวายหนังสือว่าด้วยนิวแมนข้ามมาปรึกษาชี้แจงด้วยการสัญญาโทรเลขกับกำปนี ได้ถามถึงราคาพิกัดเรียกเงินของกำปนี นิวแมนขอให้มีหนังสือไปถึงเขา ๆ จะถามไปยังกำปนีอีกครั้งหนึ่ง และขอรับพระราชทานทราบกระแสพระราชดำริอีกครั้งหนึ่ง

มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่า ทรงเห็นว่าการที่คิดกันไว้ก็เป็นการดีอยู่แล้ว ให้พูดไปตามทางที่คิดไว้แต่เดิมเถิด

วัน ๖ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕
       ๓

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกห้องซิตติงรูม พระอินทรเดชเฝ้าทูลเรื่องความพระยานครนายกที่ค้างอยู่และได้ทราบว่าโจทก์ถวายฎีกา พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่างๆ กรมหมื่นศิริธัชเฝ้าทรงฎีกาของราษฎร ๑ ฉบับ เสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระพรามบริรักษ์ว่าด้วยไปถึงเมืองชัยนาทพร้อมกับกรมการถือน้ำพระพิพัฒน์ แล้วไปต่อไปอีกถึงนครสวรรค์ พระพลจัดเรือถ่อขึ้นไปส่ง บอกพระยานุภาพไตรภพ ๓ ฉบับๆหนึ่งทำการเฉลิมพระชนม์พรรษา ฉบับ ๑ ว่าเมื่อวัน ๔ ค่ำ
                                                   ๘
กลางคืนได้ยินเสียงปืน ๑๑ นัด วัน ๔ ค่ำ ได้ยินเสียงปืน
                                   ๑๒   ๕

๔๐
๕๐ นัด ได้สืบก็ไม่ได้ความ จึงให้ไปสืบที่เมืองพนมเปิญได้ความว่า เคาวเนอเมืองไซ่ง่อนให้ฝรั่งเศสมาเก็บเงินประจำปีแก่นโรดม ๓๐ หมื่นเหรียญ และให้ยืมไปใช้ในการทัพที่ฝรั่งเศสรบญวน ๖ แสนเหรียญ นโรดมกับฝรั่งเศสสลุตรับกัน อีกฉบับหนึ่งว่าด้วยโปรดให้รับเงินที่ช่วยการโทรเลขไว้เป็นเงินส่วยแทนน้ำขอบพระเดชพระคุณ และว่าถ้าจะทำโทรเลขทางเมืองศรีโสภณเมื่อใดจะเกณฑ์เสาหรือไม่ขอให้ทราบ โปรดให้ตอบเล่าเรื่องภูเขาไฟถล่มและเรื่องโทรเลขนั้นยังไม่ได้ทำ บอกพระยาพิสุทธิธรรม

ธาตาเมืองลพบุรีว่าด้วยซ่อมแซมพระนารายน์ราชวังและจัดการรับรองที่จะเสด็จพระราชดำเนิน

พระนรินทร์อ่านบอกเมืองราชบุรีรายงานน้ำฝนต้นข้าว แล้วพระราชทานตราตั้งกรมหมื่นพิชิตเป็นสภานายกหอสมุดวชิรญาณ พระองค์ชุมพลเป็นเลขาธิการ พระองค์เจ้าเกษมศรี ๑ กรมหมื่นศรีธัช ๑ พระองค์ไชยา ๑ พระองค์ไชยันต์ ๑ เป็นกรรมสัมปาทิก แล้วพระราชทานตราทิพยาภรณ์หลวงวิชิตภักดี ผู้ช่วยเมืองพระตะบอง ๑ เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศรับสั่งกรมหมื่นเทวะวงษ์ครู่ ๑ เสด็จไปประทับห้องชิตติงรูมทรงหนังสือราชการ เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

หนังสือโตภรรยาพระยานครราชสีมาว่าพระยานครราชสีมาให้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาต ว่าถ้ามีราชการจะขอบอกไปรเวตเข้ามาถวายทีเดียว ทรงเห็นว่าถ้าเป็นราชการต้องวางเวรตามธรรมเนียม จะทรงตอบเองไม่ได้ ราชการมาก ถ้าเป็นความลับมีไปรเวตได้ไม่ห้าม

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ ถึงพระองค์สวัสดิ์ตอบเรื่องขอตั๋วเงินบาญชีแตกนั้นยังสอบอยู่แล้วจะส่งมา เรื่องนาฬิกาใหญ่นั้นเดิมท่านสั่งเป็นของท่าน แต่เวลานี้กระสับกระส่ายอยู่ จึงขอขายกรมไปรษณีย์และโทรเลข ไม่ได้มาสำหรับกรมก่อนพระบรมราชานุญาตดอก และส่งหนังสือ

พระองค์เจ้าปฤษฎางค์อีกฉะบับ ๑ ว่าด้วยรับคำสั่งให้ประชุมปรึกษาตั้งกฎหมายพิกัดค่าบอกคำโทรเลขและมีความยินดีที่เปิดทางใช้โทรเลข และว่ามิสเตอเบิ่นเตออิสเตอนเอกษเตชั่นกำปนีเตลิคราฟ มาหาพูดตามเมโมเรนดำซึ่งมิสเตอเวอนีจดไว้ และเตือนว่าจะให้ตกลงที่ลอนดอนหรือจะให้ส่งมากรุงเทพ ฯ และว่าพระยาสยามจะจ้างอินสเปกเตอคนอังกฤษไว้สำหรับเข้ามาทำโทรเลข

หนังสือสมเด็จกรมพระว่าด้วยจะยกเศวตฉัตรพระศรีสากยมุนีวัดสุทัศน์ การสวดมนต์นั้นจะโปรดให้เป็นการหลวงหรืออย่างไร และว่าพระแท่นที่ทำถวายนั้นจะโปรดให้ตั้งวันใด วันดีมี ๒ วัน คือ วัน ๆ ๑๑ ค่ำเท่านั้น และว่าพระยาศรี
๕
๖
ยังไม่ได้เครื่องยศ โต๊ะกาทองคำมีอยู่แล้ว

สมเด็จกรมพระส่งเรื่องราวจีนคีเจ้าภาษีน้ำมันมะพร้าวน้ำมันปลา ขอคืนภาษีว่าผลมะพร้าวแพงไม่มีใครทำน้ำมัน ไม่มีที่เรียกภาษี จะซื้อมะพร้าวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยามาทำน้ำมัน เจ้าเมืองกรมการก็ขัดเสียห้ามไม่ให้ราษฎรขาย

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ ว่าสมเด็จกรมพระส่งเรื่องราวเจ้าภาษีน้ำมันมะพร้าวน้ำมันปลาว่ามะพร้าวแพงไปขอซื้อตามเมืองนคร เมืองไชยา เกาะสมุย เกาะพงัน เจ้าเมืองห้ามไม่ให้ราษฎรขาย ทรงเห็นว่าเป็นการซื้อขาย

ธรรมดา ให้มีตราบังคับให้ยอมให้ราษฎรขายให้แก่เจ้าภาษีตามราคา

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่า พระนมของทูลกระหม่อมชายมหาวชิรุณหิศเป็นเมียปลัดเมืองเพ็ชรบูรณ์มาทูลว่า พระปลัดเมืองเพ็ชรบูรณ์มาเป็นความอยู่ ครั้งนี้พระยาเพ็ชรบูรณ์จะขึ้นไปทัพ ปลัดจะต้องรักษาเมือง ความที่เป็นอยู่นั้นเป็นอย่างไรบ้างขอให้ทรงบังคับไปเสียให้แล้ว

อีกฉะบับ ๑ ว่าพระองค์ดิศขอหลวงศรสำแดงฤทธิ์ไปในการทำแผนที่ด้วยเดิมถูกเกณฑ์เข้ากองทัพพระยาราช ให้ถอนมาไว้กองแผนที่

เจ้าพระยาภาณุวงษ์ถวายหนังสือว่าปีนี้หาคนพายเรือตามเสด็จกฐินไม่ทัน ได้เกี่ยวหาก็ไม่ได้ จะขอไปรับวัด มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่าให้ขอคนทหารปืนปากน้ำที่พระองค์สายไปพาย

มีพระราชหัตถ์สั่งพระองค์สายให้จ่ายคนให้เจ้าพระยาภาณุวงษ์ไปพายเรือด้วย

วัน ๗ ๔ฯ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกห้องชิตติงรูม พระยารัตนโกษาเฝ้าถวายแหวนเพ็ชรซึ่งโปรดให้ทำ แล้วพระยาวรรัตนเฝ้าถวายหีบทองคำ ๒ ใบ พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือ

ราชการต่าง ๆ พระยามหามนตรีเฝ้าถวายบาญชีเรือพระที่นั่งที่จะเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินแล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกพระบริสุทธิ์โลหภูมินทร์เมืองตะกั่วทุ่ง ว่าได้ส่งเงินภาษี ๕ อย่างให้พระวิชิตภักดีศรีสุรสงครามปลัดเมืองตะกั่วป่าส่งเข้ามา และจัดได้ผ้าขาว ๑๐๐ พับ ผ้าพื้น ๑๐๐ ผืนเข้ามาถวาย

พระราชทานสัญญาบัตรนายหวนบุตรเจ้าพระยาสุรวงษ์เป็นหลวงจักรยานานุพิจารณ์ ๑ ขุนธรณีบาลเป็นหลวงกำจัดโจรทุจริต ๑ เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศครู่ ๑ เสด็จขึ้นไปประทับบนมุขกระสันด้านตะวันออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททรงเครื่องใหญ่ ๕ ทุ่มเสด็จขึ้นข้างใน

ขรัวชรินอาลีถวายหนังสือพระยาสายมีมาถึงขรัวว่าอยากจะเข้ามาเฝ้า โปรดให้บอกเจ้าพระยาสงขลาและเจ้าพระยาสุรวงษ์ตามทางราชการ

หนังสือสมเด็จกรมหลวงถึงพระองค์สวัสดิเตือนหนังสือที่ถวายเข้ามาหลายฉะบับยังหาทราบพระกระแสไม่ กับว่ามองซิเออเบตเทอเลียยื่นหนังสือว่าฝรั่งในโทรเลขเจ็บ ตามหมอกาวันไม่ได้ตัว ได้ไปหาหมอดอยเชอมารักษา เงินค่าหมอใครจะเป็นผู้เสีย จะโปรดเกล้า ฯ ประการใด จะได้ตั้งเป็นแบบอย่างสืบไป โปรดให้ตอบเรื่องหมอว่า ถ้าเรียก

หมอกาวันไม่ได้ ก็ควรจะทูลท่าน ถ้าไม่ทูล ไปหาหมอได้เอง ดังนี้ได้ร่ำไป จะคลาดจากสัญญาเสียหมด

พระองค์ขจรถวายขัดข้องเรื่องภาษีเรือ ว่าจำตรวนจีนโม่งเหมงไว้เร่งเงินค่าปรับให้ราษฎรก็นิ่งเฉยเสียร้องว่าไม่มี และไม่ส่งตัวหลงจู๊ตำบลวัดไชรตำบลฉะเชิงเทรามาชำระ ร้อง ว่าหนี้ขัดข้อง

เจ้าอุทัยถวายหนังสือขอรื้อเรือนที่วังเก่า ไปปลูกที่บ้านนายอิ่มไชยบูรณ์ที่พระราชทาน โปรดพระราชทานพระบรม ราชานุญาต

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมหลวง เรื่องที่จะบอกเมื่อเป็นคงต้องบอก สายที่ข้ามน้ำสองแห่งยังไม่แล้วจะบอกไปว่า แล้วไม่ได้หรือ แต่อังกฤษยังไม่แล้วเลย เขายังบอกว่าแล้ว เรื่องกลัวอังกฤษจะแกล้งให้แล้วในสองสามวันนั้น ถ้าริโปตเบตเทอเลี่ยที่ว่าคนมีพอใช้สองสายนั้น ถ้าเป็นการจริงก็น่า เสียดายนักที่ต้องเรียกคนเข้ามาให้เปลือง ข้อซึ่งกลัวว่าจะ เอาคนในบังคับอังกฤษไปใช้สายฝรั่งเศสๆมาใช้สายอังกฤษ จะเกิดความ จึงต้องแยกเป็นสองฝ่ายนั้นเปลืองนัก อนึ่ง ถ้าจะต้องบอกข่าวอินเตอเนชันนัล ในสายของเราเองจะ ต้องแบ่งเป็นอังกฤษและฝรั่งเศสคนละสายป่วยการมาก แต่ที่จะให้ไปต่อที่โรงภาษีนั้นไม่ควร ทั้งมีผู้พูดว่ากงสุลฝรั่งเศส

ลักบอกได้ไม่เสียเงินต้องตรวจดู ที่จะเรียกคนนั้นก็โปรดให้เรียก แต่ต้องพิจารณาควรเรียกมากน้อยเท่าไร แต่การเรียกคนคงต้องเรียกทางหนังสือ การทั้งปวงนี้ให้คิดดูให้ดี

อีกฉะบับ ๑ ว่าด้วยเรื่องริโปตเมืองญี่ปุ่นนั้นขอให้อ่านดูแล้วเทียบกับของเราจะผิดกันอย่างไรบ้าง เมมโมเรนดำเบื้องต้นชี้แจงประโยชน์พอฟังได้ แต่ท้ายนั้นไม่เห็นจะเป็นได้เลย

วัน ๑ ๙/๕ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเที่ยงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่งเทียม ๔ ม้าพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเจ้าลูกเธอ มีทหารและตำรวจขี่ม้านำเสด็จ ทหารม้ามหาดเล็กตามเสด็จแต่พระบรมมหาราชวังเสด็จประทับวัดบวรนิเวศที่ ๑ เสด็จประทับในพระอุโบสถ นายกวดทูลรายงานพระสงฆ์จำพรรษา ทรงจุดเทียนนมัสการแล้วทรงถวายกฐิน พระสงฆ์รับแล้วอปโลกสมมติถวายกรมพระปวเรศแล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบแล้ว เสด็จทรงประเคนผ้าไตรปีเจ้าพระราชาคณะถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าเสร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้วเสด็จพระราชดำเนิน

กลับ ทรงประทับรถพระที่นั่งไปวัดมหรรณพารามที่ ๒ เสด็จ
ประทับในพระอุโบสถ นายเล่ห์อาวุธทูลรายงานพระสงฆ์จำ
พรรษา ทรงนมัสการและถวายกฐินพระสงฆ์รับแล้วอปโลก
สมมติให้พระพินิจวินัย แล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรง
ประเคนผ้าไตรปีถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วพระสงฆ์
กรานกฐินแล้ว โปรดให้หม่อมเจ้าพรประสิทธิ์ถวายของบริขาร
พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับทรง
รถพระที่นั่ง เสด็จประทับวัดบุรณศิริที่ ๓ เสด็จประทับใน
พระอุโบสถทรงมนัสการและถวายกฐินพระสงฆ์อปโลกให้
พระวินัยรักขิตแล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรงประเคน
ไตรปีหม่อมเจ้าพระดำเกิงถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้า
แล้วโปรดให้กรมหมื่นภูธเรศรถวายบริขาร พระสงฆ์ถวาย
อนุโมทนาแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับทรงรถพระที่นั่งเสด็จ
ประทับวัดมหาธาตุที่ ๔ เสด็จพระราชดำเนินประทับพระ
อุโบสถ นายพิจิตรทูลรายงานพระสงฆ์จำพรรษา ทรงนมัส
การและถวายพระกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระคุณาจาริยวัต
แล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรงประเคนไตรปีพระราชา-
คณะถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกรานกฐิน โปรด
ให้กรมหลวงวรศักดาถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา
แล้วเสด็จพระราชดำเนินทรงรถพระที่นั่งกลับพระบรมมหา-
ราชวัง เวลาบ่าย ๓ โมง

อนึ่ง วัดบุรณศิรินั้นยังมิได้ออกชื่อผู้ทูลรายงานพระสงฆ์จำพรรษา คือนายพลพัน

วันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์อย่างทหารมหาดเล็ก ทรงเครื่องราชอิสสริยยศมหาจักรีบรมราชวงศ์และดวงสตาอื่น ๆ พระบรมวงสานุวงศ์ทรงฉลองพระองค์สำหรับราชตระกูล ทรงเครื่องราชอิสสริยยศตามที่ทรงได้รับพระราชทาน ข้าราชการสวมเสื้ออย่างข้าราชการพลเรือนและทหารตำรวจก็แต่งเต็มยศของกรมนั้น ๆ ประดับตราเครื่องราชอิสสริยยศตามที่ได้รับพระราชทาน

สมเด็จกรมหลวงถวายหนังสือ ๓ ฉะบับ ๆ หนึ่งตอบพระราชหัตถ์เรื่องตรวจริโปดโทรเลขเมืองญี่ปุ่นเห็นการผิดกันกับเมืองไทย เพราะคนญี่ปุ่นเป็นคนเล่าเรียนรู้มาก ฉะบับ ๑ ว่าด้วยเรื่องจะตอบเมืองเบิน จะคิดร่างหนังสือมีไป เรื่องจ้างคนอังกฤษมาทำการโทรเลขนั้น จะเรียกแต่คนที่พระยาสยามได้จ้างไว้แต่ก่อนนอกนั้นจะคิดผ่อนผัน เรื่องกงสุลฝรั่งเศสลักบอกโทรเลขเป็นการยากที่จะสอบสวน ฉะบับ ๑ ว่าด้วยการเอกษหิบิเชนได้เรียกบาญชีที่นายด้านก็ไม่สำเร็จขอให้มีกอมมิตตีชำระเงินกับจดหมายเหตุในการเอกษหิบิเชนเดิมกรมหมื่นนเรศรเป็นผู้จะทำ บัดนี้กรมหมื่นนเรศรก็ไม่อยู่ขอให้มีกอมมิตตีด้วย

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ฉะบับ ๑ ให้คัดสำเนาหนังสือราชการต่าง ๆ ในกรมท่าที่เกี่ยวข้องกับกงสุลต่างประเทศ ส่งไปให้ราชทูตทั้งสองแห่งให้ทราบไว้ด้วย

วัน ๒ ๖ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเที่ยงเศษเสด็จพระราชดำเนินทางพระที่นั่งจักรีเสด็จทรงพระราชยานพร้อมด้วยกระบวนนำกระบวนตามเสด็จเป็นกระบวนราบ แต่พระบรมมหาราชวังประทับวัดราชประดิษฐ์ที่ ๑ เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการแล้วทรงถวายกฐิน พระสงฆ์รับแล้วอปโลกถวายสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์แล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบแล้ว เสด็จทรงประเคนไตรปีถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วโปรดให้สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงษ์ถวายของบริขารแล้วพระสงฆ์ถวายอนุโมทนา วัดนี้นายกวดทูลรายงานเหมือนกัน

เสด็จพระราชดำเนินจากวัดที่ ๑ ไปออกประตูพระนคร ประทับวัดจักรวรรดิที่ ๒ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระวรญาณมุนีแล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบแล้ว เสด็จทรงประเคนไตรปีพระราชาคณะถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกรานกฐิน โปรดให้กรมหมื่นพิชิตถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา วัดนี้นายเล่ห์ อาวุธ

ทูลรายงานพระสงฆ์จำพรรษา เสด็จทอดพระเนตรวิหารพระบางเก่าด้วย

เสด็จพระราชดำเนินจากวัดที่ ๒ ไปประทับวัดสัมพันธวงษ์เป็นที่ ๓ เสด็จประทับพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระสมุห์แลสวดญัตติทุติยกรรมจบแล้ว เสด็จทรงประเคนไตรปีถานาพระสงฆ์ครองผ้าเสร็จแล้ว โปรดให้กรมหมื่นพรหมถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จออกมานอกพระอุโบสถพระราชทานไตรพระกฐินให้กรมหลวงวรศักดาไปทอดวัดประทุมคงคาที่ ๔ ด้วยเวลาบ่ายแล้ว เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง วัดที่ ๓ นี้นายพลพันทูลรายงานพระสงฆ์จำพรรษา

วันนี้ทรงฉลองพระองค์อย่างทหารหน้าทรงเครื่องราชอิสสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าและทรงดวงพระดาราอื่น ๆ อีก พระบรมวงศานุวงศ์ทรงฉลองพระองค์เยียรบับ ข้าราชการฝ่ายพลเรือนสวมเสื้อเยียรบับเข้มขาบ ฝ่ายทหารตำรวจสวมเสื้อเต็มยศของกรมนั้น ๆ ประดับเครื่องราชอิสสริยยศทั้งเจ้านายข้าราชการตามที่ได้รับพระราชทาน

เวลาค่ำโปรดให้หมอกาแวนไปดูพระอริยมุนีวัดเทพศิรินทร์เป็นอหิวาตกโรค กลับมาถวายริโปดว่าอาการมากเห็นจะไม่หาย เวลา ๑๑ ทุ่ม พระอริยมุนีถึงแก่มรณภาพ

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าด้วยพระองค์ขจร ถวายขัดข้องเรื่องภาษีเรือ ความเรื่องนี้แต่ก่อนมาถ้าชำระได้ตัวว่าเจ้าภาษีเก็บผิดพิกัดก็เคยเฆี่ยน ครั้งนี้ทรงพระกรุณาอยู่ จึงมิได้ลงพระราชอาญาเป็นแต่ให้เสียเงินค่าปรับ ก็หาส่งเงินค่าปรับไม่ อนึ่งเลิกด่านเก็บภาษีผิดพิกัดก็รับว่าจะให้เลิก ครั้นราษฎรมาร้องบังคับให้ส่งหลงจู๊ที่มีเชิงสู้ก็ส่งมา ที่ไม่มีเชิงสู้ก็จำหน่ายว่าหนี เมื่อไม่ได้ตัวหลงจู๊มาก็ต้องฟังเอาตั๋วฎีกาที่ราษฎรมาร้อง เจ้าภาษีไม่ทำตามบังคับต้องมีโทษ อนึ่งทรงรับเรื่องราวอีกฉะบับ ๑ ว่าเจ้าภาษียังเก็บเงินผิดพิกัดอยู่จนวัน ๗ ๑๑ ค่ำ ทรงเห็นว่าจะให้ทำต่อไปไม่ได้ ให้เฆี่ยนจีนโม่งเหมงเจ้าภาษี ๕๐ ที แล้วจำเร่งเงินให้แก่ราษฎร ส่วนภาษีเรือนั้นให้ออกประกาศให้คนทำภาษีใหม่

พระสัจจาถวายริโปดเรื่องความผู้ร้ายที่ติดตามคนในเมืองเพ็ชรบุรีกับราชบุรี มีพระราชหัตถ์ไปถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ว่าการเรื่องนี้ได้มีพระราชหัตถ์สั่งไปแต่ก่อนแล้ว ให้เรียกความมาชำระในกรุงเทพ ฯ ทรงเห็นว่าในกรุงจะเอาตัวผู้ร้ายบังคับไปก็คงได้

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือนำหนังสือกงสุลอังกฤษมีมาถึงกรมท่า เรื่องส่งคำตัดสินความมองโอลงไปนั้นยังไม่เห็นชอบด้วยในคำตัดสินนั้น

วัน ๓ ๗ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกห้องซิตติงรูม พระองค์ขจรเฝ้าถวายพระที่นั่งโทรนและโต๊ะวางข้างและราวพระแสงสำหรับเรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์ เจ้าบงกชถวายเรื่องราวกล่าวโทษบ่าวพระศรีเสนา ว่าแทงเอานายจันบ่าว โปรดให้กรมภูธเรศชำระ แล้วเสด็จประทับห้องดรออิงรูม อาลบาสเตอร นำมิสเตอรเฟพีภรรยาเฝ้าถวายบังคมลากลับไปเมืองอังกฤษ แล้วสมเด็จกรมพระเฝ้าลองพระเครื่องต้น ซึ่งจะทรงพรุ่งนี้ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น เวลาค่ำไม่เสด็จออก

ที่วัดสุทัศน์สวดมนต์ที่วิหารพระศรีสากยมุนี ด้วยพรุ่งนี้จะยกเศวตฉัตรกั้นพระศรีสากยมุนี

หม่อมเจ้าบงกชถวายเรื่องราวฉะบับ ๑ ว่าอ้ายพันบ่าวพระศรีเสนาแทงบ่าวเจ้าบงกชที่หน้าบ้าน ทรงเซ็นให้กรมหมื่นภูธเรศชำระ

เจ้าพระยาภาณุวงษ์มีหนังสือถวายพระองค์สวัสดิ์เรื่องกงสุลสยามเมืองบอมเบ ว่าเดิมมิสเตอรซาเลฟอบมีหนังสือมาว่ามิสเตอรลีศกงสุลเดิมกลับไปลอนดอน ได้มอบการให้ตัวเป็นผู้ว่าการ กับว่าตราตั้งมิสเตอรลีศที่ส่งไปนั้นได้รับแล้ว จะส่งไปให้มิสเตอรลีศที่ลอนดอน แล้วพระยาสยามธุรพาหะมีหนังสือมาว่าฟอเรนออฟฟิศที่ลอนดอน ขอให้มิส

เตอรลิศแสดงตราตั้ง ได้มีหนังสือเตือนไปที่มิสเตอรชาเลฟอบให้ส่งตราตั้งไปให้มิสเตอรลิศแล้วก็หาได้ข่าวต่อไปอีกไม่ มิสเตอรลิศก็ไม่ได้ลาออก การที่ให้มิสเตอรชาเลฟอบเป็นผู้ว่าการกงสุลนั้นก็หามีตราตั้งไม่ เป็นแต่มีหนังสืออนุญาตไป

โปรดให้พระองค์สวัสดิตอบไปยังกรมท่า ว่าการเรื่องนี้ให้ไต่สวนดูให้ตลอด เมื่อได้ความชัดว่ามิสเตอรลิศจะไม่เป็นกงสุลต่อไปก็ได้ จะโปรดตั้งมิสเตอรชาเลฟอบเป็นกงสุลต่อไปก็ได้ มีกงสุลดีกว่าไม่มี

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมหลวงพระองค์น้อยเรื่องเอกษหิบิเชนนั้น การชำระบัญชีให้พระยามหาเทพพระยาพิพิธเป็นผู้ชำระ เรื่องจดหมายเหตุทรงเห็นว่าพระยาภาษพระยาศรีสุนทรพอจะทำได้ กับให้ท่านช่วยตรวจตรา มีพระราชหัตถ์สั่งพระยามหาเทพพระยาพิพิธด้วย

วัน ๔ ๘ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าวันนี้เลี้ยงพระ ๑๐ รูปที่วัดสุทัศน์เทพวรารามในวิหารพระศรีสากยมุนี

เวลาเช้า ๕ โมงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกประทับห้องพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท กรมภูษามาลาเผ้าถวายเครื่องต้น ทรงแต่งพระองค์ทรงเครื่องต้นและทรง

พระมหากฐินองค์ใหญ่ทรงพระแสงขรรค์ เสด็จขึ้นเกยที่บรรไดพระที่นั่งจักรี เสด็จประทับพระที่นั่งพุดตาล ขณะนั้นเจ้าพนักงานประโคมสังข์แตรมะโหระทึกกลองชะนะ จมื่นจงซ้ายตีกรับ ตำรวจและมหาดเล็ก ซึ่งแห่สี่สายและคู่เคียงคู่แห่ถวายคำนับ ๓ ครั้ง แล้วเลื่อนพระที่นั่งพุดตาล เดินกระบวนเป็นสี่สาย อย่างพยุหยาตราเช่นเคยมีมาแต่ก่อน เสด็จออกจากพระบรมมหาราชวังไปตามถนน เวลาเที่ยงเศษเสด็จถึงวัดพระเชตุพนเป็นที่ ๑ เสด็จประทับเกยเสด็จเข้าไปเปลื้องเครื่องที่ศาลา ทรงฉลองพระองค์เยียรบับขาว พระภูษาเยียรบับแดง ด้วยวันนี้เป็นวันพระทรงเครื่องราชอิสสริยยศสายช้างเผือกและดวงตราอื่น ๆ มีนายรองเชิญพระแสง ๔ คน หุ้มแพรเชิญพระแสงขรรค์อีกคนหนึ่ง เสด็จประทับในพระอุโบสถ นายฉันทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงนมัสการแล้วถวายกฐิน พระสงฆ์อัปโลกให้พระพิมลธรรมแล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรงทอดไตรพระราชาคณะและถานาพระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมา สดัปกรณ์พระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมาแล้ว ทรงประเคนไตรปีพระราชาคณะถานาเปรียญอื่น ๆ ต่อไป ครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้กรมขุนภูวไนยถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จออกประทับศาลา ทรงเครื่องต้นเหมือนเมื่อเสด็จจากพระบรมมหาราชวัง เสด็จขึ้นเกยทรงพระที่นั่งพุดตาล

พนักงานประโคมเหมือนเมื่อออกจากพระบรมมหาราชวัง เดินกระบวนไปประทับวัดราชบุรณเป็นที่ ๒ เสด็จขึ้นพลับพลาเปลื้องเครื่อง ทรงเครื่องอย่างวัดที่หนึ่งประทับในพระอุโบสถ นายสนิททูลรายงานวัด ทรงนมัสการแล้วถวายกฐินพระสงฆ์อัปโลกให้พระโพธิวงศ์แล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรงประเคนไตรปีพระราชาคณะถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้กรมหมื่นศิริธัชถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับประทับพลับพลา ทรงฉลองพระองค์ครุย ทรงพระชฎาเดินหน เสด็จขึ้นเกยทรงพระที่นั่งพุดตาลเดินกระบวนกลับ ขึ้นมาประทับวัดราชบพิธที่ ๓ ประทับพลับพลาทรงเปลื้องฉลองพระองค์และพระมหาชฎาเสด็จประทับพระอุโบสถ นายไชยขรรค์ทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงมนัสการแล้วถวายกฐิน พระสงฆ์อัปโลกถวายเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรแล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรงประเคนไตรปีเจ้าพระเปรียญถานา พระสงฆ์ครองผ้าแล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับประทับพลับพลาเสวยเครื่องว่าง แล้วทรงฉลองพระองค์ครุยทรงพระชฎาพระกลีบเสด็จประทับพระที่นั่งพุดตาล เดินกระบวนไปประทับวัดสุทัศน์เป็นที่ ๔ ประทับพลับพลาเปลื้องฉลองพระองค์ครุยและพระมหาชฎาพระกลีบ เสด็จ

ประทับในวิหารทรงนมัสการ ครั้นได้มงคลฤกษ์ทรงชักสายรอกยกเศวตฉัตรขึ้นกั้นพระศรีสากยมุนี ขณะนั้นพระธรรมวโรดม พระราชาคณะถานาเปรียญ ๑๐ รูปถวายไชยมงคล เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์แตรสังข์ครั้นเสร็จแล้วทรงประเคนไทยธรรมพระสงฆ์ แล้วเสด็จไปประทับพระอุโบสถทรงนมัสการ นายพินัยทูลรายงานพระสงฆ์ทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระธรรมวโรดม สวดญัตติทุติยกรรมจบแล้ว เสด็จทรงประเคนไตรปีพระราชาคณะถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วโปรดให้กรมขุนบดินทรถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับประทับพลับพลา ทรงเครื่องต้น ทรงพระมหาพิไชยมงกุฎเสด็จทรงพระที่นั่งพุดตาล ตั้งกระบวนแห่กลับเข้าพระบรมมหาราชวัง เวลาเกือบค่ำ ด้วยกระบวนพยุหยาตราคราวนี้มากกว่าทุกคราวมา ทหารซึ่งแห่นั้นมากนัก แต่ทหารหน้าและกรมแสงนั้นก็กว่าพัน ยังทหารอาสาต่าง ๆ ก็มากกว่ามากเหลือที่จะพรรณา

พระบรมวงศานุวงศ์วันนี้ทรงฉลององค์เยียรบับขาวผ้าทรงเยียรบับแดงทรงเครื่องราชอิสสริยยศต่าง ๆ กันตามที่ทรงรับ ข้าราชการฝ่ายพลเรือนสวมเสื้อเยียรบับ ที่มิได้เข้ากระบวนนุ่งม่วง ที่เข้ากระบวนนุ่งเยียรบับหรือถมปักลายประดับตราตามที่ได้รับ

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์ ส่งร่างให้ตอบกงสุลฝรั่งเศสเรื่องราคาค่าคำโทรเลขในระหว่างกรุงสยามกับเมืองญวนฝรั่งเศส ว่าจะมีคำสั่งถึงราชทูตให้รับทำสัญญาพิกัดค่าคำโทรเลขคำละ ๑๐ อัฐ ในครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง

วัน ๕ ๆ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่ายโมงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระราชยานเสด็จลงท่าราชวรดิษฐ ทรงแต่งพระองค์ทรงเครื่องต้นทรงพระมหากฐินองค์ใหญ่ ฉายพระรูปที่ท่าราชวรดิษฐ แล้วเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งประทับบนบุษบกเรืออนันตนาคราช พร้อมด้วยเครื่องสูงต้นไม้ทองเงินบังสูรย์พัดโบกเครื่องสูง ๕ ชั้นทั้งหน้าและท้าย หัวหมื่นมหาดเล็กเชิญพระแสง ๔ คน ในเรือนั้นมีราชเอดเดอแกมป์จางวางมหาดเล็กและเจ้าพนักงานอื่น ๆ เต็มที่ พลพายสวมเสื้อแดงกางเกงดำพายทอง เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ทรงผ้าไตร พระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์เป็นเรือพลับพลา เรือพระที่นั่งเพชรรัตนดารารายเป็นที่นั่งรอง เสด็จจากท่าราชวรดิษฐเป็นกระบวนพยุหยาตราเรือคู่ชักเป็นเรือไชยมีกลองชนะอยู่ในเรือ เรือดั้งเป็นเรือรูปสัตว์บ้างเรือดั้งกันยาบ้าง พร้อมด้วยเรือนำและเรือตามคือตำรวจ

และทหาร เสด็จประทับวัดอรุณราชวรารามที่ ๑ เปลื้องเครื่องแล้วทรงฉลองพระองค์เยียรบับ พระภูษาเยียรบับ ทรงสะพายสายเครื่องราชอิสสริยยศมงกุฎสยามและดวงตราอื่น ๆ ทรงพระราชยานไปประทับแล้วเสด็จเข้าพระอุโบสถ นายกวดทูลวัดทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระสากยบุตและสวดญัตติจบ ทรงประเคนไตรปีพระราชาคณะถานาแล้วพระสงฆ์ครองผ้ากราลกฐิน โปรดให้สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิประเคนบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับประทับเรือพลับพลาทรงฉลองพระองค์ครุยทรงพระมหาพิไชยมงกุฎเสด็จประทับเรืออนันตนาคราช เสด็จไปประทับวัดโมฬีโลกยารามเป็นที่ ๒ ทรงเปลื้องเครื่องแล้วเสด็จประทับพระอุโบสถ นายเล่ห์อาวุธทูลวัดทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกญัตติทุติยกรรมให้พระเทพมุนี ทรงประเคนไตรปีถานาครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้กรมหมื่นเทวะวงศ์ถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับประทับเรือพลับพลาทรงเครื่องดังเก่าเสด็จไปประทับวัดหงษารามที่ ๓ เปลื้องเครื่องแล้วประทับในพระอุโบสถทรงถวายกฐินพระประสิทธิ์ศีลคุณครอง กรมหมื่นบริรักษ์ถวายบริขาร เสด็จออกมาประทับหน้าพระอุโบสถรับสั่งกับสมเด็จกรมพระว่ากระบวนพยุหยาตรานี้ยังไม่ได้เคยทอดพระเนตรเลย คราวนี้จะทอดพระเนตรให้สั่งเรือกระบวนให้เข้าไปอยู่ข้างใน

ให้หมดแล้วให้พายออกมาเป็นคู่ เสด็จประทับเรือพลับพลา สมเด็จกรมพระไปจัดเสร็จแล้ว ให้เดินกระบวนออกมาถวายตัว คือเรือประตูหน้าพระนรินทร์พระยาศรี เรือโบดทหารหน้าพาย ๔ ลำ เรือกันยาเมเยอทหารหน้า ๑ ลำ เรือแหวดทหารปืนใหญ่ ๔ ลำ เรือกันยาพระอมร ๑ หลวงสรวิเสศ ๑ เรือกรรเชียงกองมอญ ๖ ลำ เรือราชามาตยนำ ๑ ลำ เรือพระอนุรักษ์นำกลองนอก ๑ ลำ เรือเสือทยานปืนปากน้ำ ๒ ลำ เรือดั้งกันยา ๖ คู่ เรือกระบี่ราญรอนราบ กระบี่ปราบเมืองมาร ดั้ง ๑ คู่ เรืออสุรปักษา อสุรวายุภักตร์ ดั้ง ๑ คู่ เรือดั้งเหล่านี้ทหารหน้าลง แล้วเรือพาลีล้างทวีป สุครีพครองเมือง ดั้ง ๑ คู่ กลองชะนะลง เรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ทรงผ้าไตร ๑ เรือกันยาพระยารามกำแหงนำกลอง ๑ ลำ เรือไชยคู่ชักกลองชะนะ ๑ คู่ แล้วพระราชทานผ้าไตรกฐินให้สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิไปทอดวัดราชสิทธิ์ที่ ๔ เสด็จประทับเรืออนันตนาคราชทรงฉลองพระองค์ครุยทรงพระมหากฐินใหญ่กลับพระบรมมหาราชวัง กระบวนหลังนั้นมีเรือตำรวจ ทหาร มหาดเล็กเรือ กันยา มากกว่ามากเรือประตูหลัง พระภิรมยราชา หลวงอำนาจสุรเสนี

อนึ่ง วันนี้พระบรมวงศานุวงศ์ทรงฉลองพระองค์ผ้าทรงเยียรบับทรงเรือกราบตามเสด็จพระราชดำเนิน ข้าราชการแต่งตัวเหมือนวานนี้

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงษ์นำหนังสือบอกพระยาพิไชยสงคราม พระยาสมบัติภิรมย์ ๒ ฉะบับ

บอกพระยาพิไชยสงครามพระยาสมบัติภิรมย์ ว่าด้วยพบกับเซอยุโลและบอกระยะทางที่ไปตรวจเขตต์แดนทางเมืองราห์มันเมืองตานีซึ่งเกี่ยวกับเมืองแปรัก อีกฉะบับ ๑ ว่ามิสเตอแมกคาตีลาไปทำแผนที่บ้านประโลมบอกว่าจะไป ๑๕ วันเกินกำหนดแล้วยังไม่กลับ และว่ากลมเกลียวกับเซอยุโลมาก และว่าพระยาราห์มันกลับจากตรวจการเขตต์แดนป่วยเป็นไข้หนัก คนที่ไปด้วยก็เจ็บป่วยล้มตายหลายคน แต่ข้าหลวงไม่เป็นไรและส่งคำบังอุลูการาโอ

คำให้การบังอุลูการาโอว่าด้วยเขตต์แดนเมืองราห์มันเป็นของเมืองตานีไม่ใช่เขตต์ของแปรัก

สมเดจกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์ว่ามองซิเออลวมไดเรกเตอเมืองฝรั่งเศสมีหนังสือมาให้ไทยใช้เงินเดือนมองซิเออเบียวค่าตรวจทางสายโทรเลขออกไปไซ่ง่อน ๑๐๓๒ เหรียญ เดิมกงสุลฝรั่งเศสว่าไม่ต้องเสียเงินเดือน เสียแต่ค่ากินมองซิเออเบียววันละ ๕ เหรียญ เขมรคนหนึ่ง ๖๗ เซนต์ มองซิเออเบียวแกล้งทำช้าไปเงินจึงขึ้น ท่านได้สั่งให้กงสุลสยามใช้แล้ว กับพระยาคธาธรส่งสัญญามองซิเออเปรียนกลับมาว่ามองซิเออเปรียนไม่ยอมลงชื่อว่าผิดสัญญา การเรื่องนี้ยอมไม่ได้ เพราะว่ามองซิเออเปรียนเกะกะนัก จะมีคำสั่ง

ให้มองซิเออเบตเทอเลียบังคับให้มองซิเออเปรียนทำตามสัญญา ถ้าไม่ทำต้องไล่

สมเด็จกรมพระว่าด้วยพูดกับเจ้าพระยาสุรวงษ์เรื่องเมรุ สมเด็จเจ้าพระยา ตกลงไม่ทำเป็นเมรุดอกไม้ รับพระราชทานเบญจาหลวง

หนังสืออาลบาสเตอ ว่าด้วยการโปสตไม่ได้เงินเดือนพอใช้ คนที่ทำการได้เงินเดือนน้อย

วัน ๖ ฯ ๑๐ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเที่ยงเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทเสด็จลงประทับท่าราชวรดิษฐ เสด็จลงเรือพระที่นั่งทวยเทพถวายกร เรือพระที่นั่งจักรพรรดิภิรมย์เป็นรอง เรือศรีสุนทรไชยทรงผ้าไตร พร้อมด้วยกระบวนนำมีเรือดั้งและประตูคือคู่ชักเรือกลองเป็นต้น เรือตามนั้น เรือตำรวจ เรือทหารและเรือประตูเป็นต้น เสด็จไปประทับท่าวัดประยูรวงศ์ ทรงพระราชยานพร้อมด้วยตำรวจและทหารนำตามเสด็จพระราชดำเนินประทับวัดประยูรวงศ์ที่ ๑ ประทับในพระอุโบสถ นายกวดทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงนมัสการแล้วถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระธรรมภาณพิลาศ แล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบเสด็จทรงประเคนไตรปีถานาเปรียญครองผ้าแล้วกราลกฐิน

โปรดให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ถวายของบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จพระราชดำเนินกลับทรงเรือพระราชยานไปประทับวัดบุบผารามที่ ๒ ประทับในพระอุโบสถ นายเล่ห์อาวุธทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงนมัสการและถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระวิเชียรมุนีแล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ เสด็จทรงประเคนไตรปีถานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้ว โปรดให้พระองค์เกษมศรีถวายของบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา สมเด็จกรมพระ พระยาอรรคนีถวายตัวอย่างเมรุ สมเด็จเจ้าพระยา รับสั่งให้หาเจ้าพระยาสุรวงษ์เข้าไปเฝ้ารับสั่งเรื่องเมรุนี้ แล้วเสด็จกลับทรงพระราชยานไปประทับวัดพิชัยญาติการามที่ ๓ เสด็จประทับในพระอุโบสถ นายพลพันทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงนมัสการแล้วถวายกฐิน พระอริยกวีครอง โปรดให้เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ถวายของ แล้วเสด็จวัดอนงคารามที่ ๔ นายพิจิตรทูลวัด พระธรรมธราจารย์ครอง โปรดให้พระองค์เกษมศรีถวายของพระ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับลงเรือพระที่นั่งที่ท่าวัดอนงคาราม เสด็จกลับโดยชลมารคประทับท่าราชวรดิษฐกลับพระบรมมหาราชวัง

หนังสือสมเด็จกรมพระว่า ๔ ฯ ๑๑ ค่ำ เวลาสองยามเศษ หม่อมเจ้าเนตรวิวาทตีหม่อมราชวงศ์หญิงฉัตรเสียงดึงดังขึ้น ท่านทราบแล้วได้ให้พระยารองเมืองไปดู เห็นหม่อมราชวงศ์

ฉัตรนอนเจ็บพูดไม่ได้ กลับมาทูล ได้ให้หมอไปแก้ไม่คลาย หม่อมราชวงศ์หญิงฉัตรตาย ได้จำหม่อมเจ้าเนตรไว้แล้วให้พระองค์จรถามรับว่าตบตีคุณฉัตร ได้ให้กรมหมื่นภูธเรศชำระเป็นคำให้การ

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ตอบเรื่องที่เกรียนว่า หนังสือเรียบเรียงมานั้นเป็นพอใช้ได้แล้ว แต่อยากทรงทราบว่าที่คลองสลามาคลองมหังนั้นเดี๋ยวนี้ใครเป็นอำเภอดูแล ใครบังคับบัญชา ถ้าจะกะเกณฑ์ยังใช้ได้คล่องแคล่วหรือ และที่ว่าด้วยเขตต์เมืองไทรทิศใต้ถึงลำน้ำกุเรานั้นมีที่อ้างอิงหรือไม่ ให้ชี้แจงให้เราเข้าใจเสีย

อีกฉะบับ ๑ ให้บังคับให้พระยาพิไชยสงคราม พระยาสมบัติภิรมย์ให้ทำริโปดยื่นไว้เป็นเครื่องอ้างอิง

วัน ๗ ๑๑ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรี เสด็จทรงพระราชยานไปประทับท่าราชวรดิษฐ เสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งเพ็ชรรัตนดาราราย เรือพระที่นั่งรัตนดิลกเป็นรอง เรือพระที่นั่งศรีประภัศรไชยทรงผ้าไตร พร้อมด้วยเรือนำเรือตามเสด็จไปเข้าคลองบางกอกน้อยประทับวัดศรีสุดารามที่ ๑ เสด็จประทับในพระอุโบสถ นายฉันทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระครูธรรมวิจารณ์แล้วสวดญัตติ

ทุติยกรรมจบ ทรงประเคนไตรปีถานา พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้พระองค์สวัสดิ์ประวัติถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จพระราชดำเนินกลับออกมาประทับวัดสุวรรณารามที่ ๒ เสด็จประทับในพระอุโบสถ นายสนิททูลรายงานพระสงฆ์ ทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระศีลาจารย์พิพัฒน์และสวดญัตติทุติยกรรมจบ ทรงประเคนไตรปีถานาเปรียญครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้พระองค์ศรีเสาวภางค์ถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา พระราชทานไตรพระกฐินให้กรมขุนเจริญไปทอดวัดระฆังซึ่งเดิมกำหนดว่าเป็นที่ ๓ ไม่เสด็จ แล้วเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่งไปประทับวัดบพิตรพิมุขเป็นที่ ๓ เสด็จประทับในพระอุโบสถ นายไชยขรรค์ทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระอมรโมฬีสวดญัตติทุติยกรรมจบ ทรงประเคนไตรปีถานาครองผ้าแล้ว โปรดให้พระองค์จันทรทัดถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้ว เสด็จทรงเรือพระที่นั่งกลับพระบรมมหาราชวังเวลาเกือบค่ำ

วันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์อย่างขัตติยตระกูล คือที่เรียกเสื้อเจ้าณกาลนี้ ทรงสะพายเครื่องราชอิสสริยยศอันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งมหาจักรีบรมราชวงศ์ และดวงสดาอื่น ๆ เจ้านายทรงฉลองพระองค์อย่าง

ขัตติยตระกูล ทรงเครื่องราชอิสสริยยศตามที่ทรงรับ ข้าราชการสวมเสื้อยศทั้งฝ่ายพลเรือน และตำรวจทหารอย่างวันกฐินวัดบวรนิเวศ

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ส่งตัวอย่างและเอศติเมตซุ้มนาฬิกาที่ออฟฟิศโทรเลขและไปรษณีย์

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงษ์ ว่าด้วยความจีนตั้งมาบุ่นกับพระยาภูเก็ตนั้นตระลาการบังคับให้โจทย์จำเลยหาหัวหน้ามาแปลสิ้นตั้งฎีกาบาญชีแล้วตระลาการได้เรียงคำตัดสินเสนอท่านแล้ว และว่าพระสวัสดิ์นำความเห็นมายื่น ส่งความเห็นมาด้วย

ความเห็นพระยาราชวังสรร พระสวัสดิ์ชี้แจงความเรื่องพระยาภูเก็ต จีนตั้งมาบุ่นโดยพิสดาร

วัน ๑ ฯ ๑๒ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีเสด็จทรงพระราชยานไปประทับท่าราชวรดิษฐเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์ เรือพระที่นั่งทวยเทพถวายกรเป็นเรองเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ทรงผ้าไตร พร้อมด้วยเรือนำเรือตาม เรือพาลีล้างทวีป เรือสุครีพครองเมืองเป็นคู่ชักเสด็จไปเข้าคลองผดุงกรุงเกษม ประทับวัดนามบัญญัติที่ ๑ เสด็จประทับในพระอุโบสถ เสด็จขึ้นประทับบนเกยหน้า

พระประธานทรงปิดทองพระประธาน พระสงฆ์สวดไชยมงคล เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ แล้วนายฉันทูลรายงานพระสงฆ์แล้วทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกและญัตติทุติยกรรมให้พระกิติสารมุนีครอง ทรงประเคนไตรปีกรมหมื่นวชิรญาณฐานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วโปรดให้สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงษ์ถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จรอฝนหน่อยหนึ่งเสด็จลงเรือพระที่นั่งเสด็จไปประทับวัดโสมนัสที่ ๒ เสด็จประทับในพระอุโบสถทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกและญัตติทุติยกรรมถวายสมเด็จพระวันรัต แล้วโปรดให้นิมนต์พระพระยาเทพประชุนลงมาเฝ้า รับสั่งปราศรัยตามควรแล้วทรงประเคนหมากพลูบุหรี่ร่มผ้าเช็ดหน้าขวดดอกไม้ธูปเทียนแล้วทรงประเคนไตรปีพระราชาคณะฐานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วโปรดให้กรมหมื่นพิชิตปรีชากรประเคนบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาเสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งไปประทับวัดมหาพฤฒา-รามที่ ๓ นายไชยขรรค์ทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงถวายกฐินพระสงฆ์อปโลกและญัตติทุติยกรรมให้พระครูธรรมจริยาภิรมย์ครอง ทรงประเคนไตรปีถานาครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้กรมหมื่นภูธเรศถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาโปรดให้พระองค์เจ้าภัทรายุวดี พระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุ

ไปทอดกฐินวัดกัลยาณมิตร ซึ่งกำหนดว่าที่ ๔ นั้น เวลาค่ำไป ไม่เสด็จ แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง วัดที่ ๒ นั้น นายสนิททูลรายงานพระสงฆ์

วันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์อย่างทหารหน้า ทรงสุหร่ายสายเครื่องราชอิสสริยยศจุลจอมเกล้า และดวงตราอื่น ๆ เจ้านายขุนนางแต่งอย่างเวลาวานนี้

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือกงสุลฝรั่งเศสว่าด้วยคอเวอนแมนต์สยามจะมีคำสั่งให้ราชทูตปรึกษาเรื่องจะเรียกราคาบอกโทรเลขคำละ ๑๐ อัฐ และว่าราชทูตจะได้รับคำสั่งตลอดที่คอเวอนแมนต์สยามเห็นว่า ซึ่งจะให้ประเทศทั้งสองเก็บเงินที่จะได้รับ เป็นค่าบอกไว้นั้นใช้ไม่ได้อย่างไร

หนังสือสมเด็จกรมพระว่าด้วยจัดเรือดั้งเรือกลองแห่เสด็จกฐินหัวเมืองและเรือกฐินข้างใน

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุส่งบาญชีเงินที่ใช้การโทรเลขทางเมืองไซ่ง่อน

หนังสือสมเด็จกรมพระขัดข้องว่าความสับเยกต์ฝรั่งเศสฟ้องจีนวันและสมี โป๊ พลอย ห้อย ว่าเป็นผู้ร้าย แต่ยังไม่ได้บวช ความถึงสืบพยาน สมีทั้ง ๓ อุทธรณ์พยานจะขอให้พิจารณาก่อน โจทย์ก็ไม่ยอมจะขอให้สืบพยานให้เสร็จก่อน

วัน ๖ ๆ ๑๓ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ทรงสบายไม่เสด็จพระราชทานพระกฐินและไม่เสด็จออก โปรดพระราชทานพระกฐินซึ่งจะเสด็จวันนี้เสีย คือวัดสระเกศที่ ๑ พระราชทานสมเด็จกรมพระบำราบปรปักษ์ วัดบรมนิวาศที่ ๒ พระราชทานสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศวรเดช วัดประทุมวนารามที่ ๓ พระราชทานกรมหมื่นเทววงศวโรปการ

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ทูลลาไปทอดกฐินพระราชทาน และว่าไปถึงเมืองจันทบุรีจะไปหาไม้มาตเรือเส้นมาทูลเกล้า ฯ ถวาย

อีกฉะบับ ๑ ส่งหนังสือพระยาอัษฎงค์มีมาส่งบาญชีสินค้าเข้าออกในพระราชอาณาเขตต์กรุงเทพ ฯ และเมืองสิงคโปร์ ตั้งแต่ยุไลยถึงเสบเตมเบอ ๑๘๘๓

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงษ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ว่าด้วยพระยาอัษฎงค์มีหนังสือมาว่าได้ให้อนุญาตห้างเอแอลยอนสตอนบรรทุกดินปืน ๕๐ หาบของคอเวอนเมนตสยามและส่งหนังสือหลวงจินาสันกงสุลสยามเมืองมเกาว่าได้รับหนังสือสิเกรตารีคอเวอนเนอมเการาชทูตเลื่อนกำหนดที่จะเข้ามากรุงสยาม

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงษ์อนุญาตให้ไปเที่ยว

หนังสือสมเด็จกรมพระว่าด้วยจัดเรือและกำหนดการแห่พระศรีอาริย์ขึ้นไปเมืองลพบุรีและทูลลาไปกรุงเก่า

ตรางเกณฑ์กองทัพพระยาราชวรานุกูล พระบรมมหาราชวัง พระยา ๑ หลวงขุนข้าราชการ ๘ ขุนหมื่น ไพร่หลวง ไพร่ในตัว ๒๒๗ ทหารหน้านายไพร่ ๗๓๖ ทหารอาสา ๑๒๒ เจ้าเมืองกรมการขุนหมื่นไพร่ ๑๒๕ พระราชวังบวรทั้งทหารและพลเรือนทั้งขุนนางและไพร่ ๘๒ รวมในกรุง ๑๑๕๘ หัวเมือง ๑๒๕ กองนอก ๒๘ รวม ๑๓๑๒ คน

วัน ๓ ๆ ๑๔ ๑๑ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ได้เสด็จออก เพราะยังไม่ใคร่จะทรงพระสบาย และเป็นวันพระด้วย กฐินในคลองบางกอกใหญ่ไม่เสด็จโปรดพระราชทานเสีย คือ วัดนางชี ที่ ๑ พระราชทานพระองค์เจ้าจรูญ วัดหนัง ที่ ๒ พระราชทานกรมหมื่นนฤบาลมุขมาตย์ วัดนางนองที่ ๓ พระราชทานกรมขุนบดินทร์ วัดราชโอรสที่ ๔ พระราชทานพระองค์เจ้าจิตรเจริญ

มีพระราชสาสน์ถึงสมเด็จพระเจ้าอาลฟองโสที่ ๑๒ กรุงสเปญ พระราชทานพรในการอาวาหมงคลเจ้าดอนามา

เรียดิลาปาส์กรุงสเปญ กับเจ้าลุยแฟระนันโดของกรุงบาเวเรีย

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ขึ้นเงินเดือนสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์ เดิม ๑๕๐ ชั่ง ขึ้นเป็นปีละ ๒๖๐ ชั่ง แต่เดือน ๑๒ ไป อีกฉะบับ ๑ ว่าสมเด็จกรมหลวงได้ยืมเงินไป ๖๓๐ ชั่ง แล้วให้หักเงินรายรวมส่วนสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์ ปีละ ๒๐๐ ชั่งนั้นหักไว้ปีละ ๑๑๐ ชั่งไปกว่าจะครบ ๖๓๐ ชั่ง

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระตอบเรื่องขัดข้องความสับเยกต์ฝรั่งเศสฟ้องสมี ๓ องค์นั้น ถ้าตามกฎหมายต้องพิจารณาความอุทธรณ์เพยาน ถ้าว่าตามยุตติธรรมแล้วจะเป็นช่องผู้ร้ายธุรความให้ช้าไป เพราะฉะนั้น ให้ทรงตัดสินให้ชำระพร้อมทั้งความอุทธรณ์ความเดิมพร้อมกัน และความรายนี้เดิมชำระจำเลยฝ่ายคฤหัสถ์ศาลต่างประเทศ จำเลยเป็นพระ ศาลธรรมการแยกกันอยู่ให้มารวมกันชำระเสีย

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระอีกฉะบับ ๑ กะโปรแกรมการเสด็จบางปอิน กรุงเก่า ลพบุรี

หนังสือพระองค์สวัสดิ์มีหนังสือนำร่างตอบกงสุลอังกฤษตอบที่ว่าคำตัดสินเรื่องมองโอไม่ถูกนั้นด้วยเหตุไร ขอให้ชี้แจงความมา

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ถึงสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์ ว่าโปรดให้งดการที่จะทำโรงนาฬิกาไว้ก่อน หนังสือพระองค์สวัสดิ์ตอบสมเด็จกรมหลวงเรื่องการโทรเลขอีกฉะบับ ๑

หนังสือพระนายไวยขออนุญาตซื้อปืนที่คิดขึ้นใหม่ๆ มาเป็นตัวอย่างสำหรับกรมทหารหน้า

วัน ๔ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบ็ญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้กลางวันไม่เสด็จออก เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนางไม่ใคร่จะมีใครและไม่มีบอกราชการด้วย พระยาพิไชยสงครามซึ่งไปราชการเมืองตานีเมืองราห์มันกลับมาถึงได้เข้ามาเฝ้าถวายริโปดด้วย รับสั่งกับพระยาพิไชยสงครามพระยาสมบัติภิรมย์ด้วยการที่ไปตรวจเขตต์แดนเมืองตานีเมืองราห์มัน ครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

หนังสือกรมหมื่นประจักษ์โปรดการทหารรักษาพระบรมมหาราชวัง และจำนวนทหารจำหน่าย ๑๔ มีตัวรับราชการ ๕๕๘ คน และจำหน่ายศาสตราวุธที่มีในกรม

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ว่าด้วยมิสเตอรเดนิสส่งบิลเข้ามา และว่าการที่จะทำโรงนาฬิกานั้นโปรดให้งดไว้ แต่ตัวนาฬิกานั้นอยากทราบว่าจะต้องพระประสงค์หรือไม่ อีกฉะบับหนึ่งตอบหนังสือที่มีไปเรื่องการโทรเลข

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ตอบว่าเรื่องนาฬิกานั้นจะพระราชทานตั๋วยืมและเรื่องเงินมิสเตอเกนิสนั้นพระราชทานตั๋วยืมไปแล้ว และตอบเรื่องการโทรเลขด้วย

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือกงสุลอังกฤษมีมาว่าคอเวอนเมนตสยามไม่ตอบเรื่องความจีนตันมาบุ่น

มีพระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าให้มีตอบนิวแมนผัดขอไต่สวนเรื่องความจีนตันมาบุ่นไปก่อน อีกฉะบับหนึ่งให้ตอบกงสุลฝรั่งเศสเรื่องการโทรเลขนั้นยอมตามที่กงสุลคิดว่าสัญญาที่ราชทูตจะทำแล้ว อีกฉะบับ ๑ ให้ทำหนังสือนำคำสั่งสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ให้เจ้าปฤษฎางค์ราชทูตทำหนังสือสัญญาเรื่องโทรเลขกับฝรั่งเศส

เจ้าพระยาสุรวงศ์มีหนังสือนำริโปตพระยาพิไชยสงครามพระยาสมบัติภิรมย์บอกระยะทางที่ไปราชการเซอเวเมืองตานีเมืองราห์มัน ตั้งแต่กรุงเทพ ฯ จนกลับมา อีกฉะบับ ๑ ความเห็นพระยาพิไชยสงครามพระยาสมบัติภิรมย์ ว่าด้วยที่เขตต์แดนเมืองราห์มัน เมืองตานี กับเขตต์แดนเมืองเประฉะบับ ๑

วัน ๕ ๒ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าโมงครึ่งเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระองค์เจ้าวรวรรณากรมาเฝ้าทูลลาผนวชกำหนดวัน ๓ฯ ๑๒ ค่ำ เป็นวันลาผนวช แล้วเสด็จทรงพระราชยานเสด็จไปประทับ ตรัสกับเจ้าพระยาพระยาพระหลวงที่ท่าราชวรดิษฐ แล้วรับสั่งกับพระยาพิไชยสงครามๆ ถวายแผนที่เขตต์แดนเมืองตานีกับเมืองเปรักและทูลความเห็น เสด็จประทับทอดพระเนตรแผนที่แล้วรับสั่งให้เจ้าพระยาสุรวงศ์เข้าไปดูแล้วรับสั่งเรื่องเขตต์แดนกับกรมหมื่นเทววงศ์เจ้าพระยาสุรวงศ์แล้ว เสด็จทรงเรือพระที่นั่งเวสาตรีพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เสด็จจากท่าราชวรดิษฐไปโดยทางชลมารคขึ้นไปถึงหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติ หยุดประทับแล้วฝีพายเทียบเรือพระที่นั่งรัตนดิลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งมีเรือกลองลำ ๑ แล้วเสด็จไปประทับท่าฉนวนวัดเฉลิมพระเกียรติ ทรงพระราชยานขึ้นไปประทับหน้าพระอุโบสถเสด็จในพระอุโบสถ นายฉันทูลรายงานพระสงฆ์ ทรงนมัสการแล้วถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระปรีชาเฉลิมแล้วญัตติทุติยกรรมจบ โปรดให้พระอเค์จิตรเจริญถวายไตรปิฐานา พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐิน

โปรดให้พระองค์จิตรเจริญถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งบุศบกพิศาลมาขึ้นเรือพระที่นั่งเวสาตรี ออกเรือพระที่นั่งไปประทับหน้าวัดปรมัยยิกาวาส เสด็จทรงเรือพระที่นั่งบุศบกพิศาลมีเรือกลองเสด็จไปประทับท่าฉนวน พระยาเนทบุรีถวายของแถะมีกะแยถวายวง ๑ ราษฎรชายหญิงเอาของมาถวายและสาวๆ บางคนกถือพานดอกไม้ธูปเทียนยืนเฝ้าอยู่ในปรำเต็มไปทั้งนั้น โปรดให้พระยาภาสแจกเงินราษฎรที่มาเฝ้า เสด็จทรงพระราชยานไปประทับแล้ว เสด็จประทับในพระอุโบสถ ทรงนมัสการนายสนิททูลรายงานพระสงฆ์ ทรงถวายกฐินพระสงฆ์อปโลกภาษารามัญให้พระคุณวงศ์แล้วญัตติทุติยกรรม เสด็จทรงประเคนไตรปีฐานาเปรียญ มหาสิงค์ถวายพระพรลาไปเมืองรางงูนว่าจะเดินไปพร้อมกับภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาหลายคน ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเงินรูเปีย ๓๐๐ ให้พระวุฒิการมอบกัปปิยการกผู้ปฏิบัติมหาสิงค์แล้วให้ฝากไตรแพรไปพระราชทานพระมหาเถระ บุพ์พรัม์ม วัดสังฉเบิ่ง เมืองรางงูนด้วย พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้กรมขุนเจริญผลพูลสวัสดิ์ถวายบริขาร และได้ทรงประเคนตั๋วกัปปิยมูลค่าราคา ๕ ๑ ซึ่งเป็นของกรมสมเด็จพระ

สุดารัตนเคยทรงบริจาคถวายพระสงฆ์ในพระอารามนั้นเสมอ แล้วโปรดให้ประเคนบริขารของกรมสมเด็จพระสุดารัตน ถวายพระสงฆ์ทั้งวัดนั้นด้วย พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งบุศบกพิศาล ไปทรงเรือพระที่นั่งเวสาตรีออกเรือไปตามทางจนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ถึงพระ-ราชวังบางปะอิน เรือพระที่นั่งประทับท่าเสด็จขึ้นประทับตรัสกับพระองค์ทองและมิสเตอรเกรซีหน่อยหนึ่ง เสด็จไปตรัสกับเจ้าพระยาพลเทพ พระบำราศ กรมการกรุงเก่า แล้วเสด็จขึ้น

อนึ่งวันนี้โปรดให้แห่พระศรีอาริย์ซึ่งไฟไหม้ชำรุดโปรดให้ซ่อมเสร็จนั้น แต่วังพระองค์ประดิษฐมาลงท่าหน้าศาลต่างประเทศแล้วเชิญลงเรือกินกรส่องศรี มีเรือดั้งคู่ ๑ แห่ และกรมพระนครบาลได้ป่าวร้องให้ราษฎรแห่ขึ้นไปส่ง และหัวเมืองตามทางก็จะได้แห่ส่งต่อกันไปจนถึงลพบุรี

วัน ๖ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าเย็นไม่มีราชการไม่ได้เสด็จออก เวลาค่ำมีสวดมนต์ที่ตำหนักใหม่ซึ่งสร้างพระราชทานหม่อมเจ้าสายพระราชวังบางปะอิน

วัน ๗ ๔ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าเสด็จทรงบาตร พระสงฆ์วัดนิเวศนธรรมประวัติ วัดชุมพลนิกายารามเข้าไปบิณฑบาตเรือ ตามลำคลองในพระราชวัง เวลาเช้า ๒ โมงเศษมีการเลี้ยงพระสงฆ์ที่สวดมนต์ที่ตำหนักใหม่เมื่อเวลาวานนี้

เวลาเที่ยงเศษเสด็จพระราชดำเนินลงท่าพระราชวังทรงเรือพระที่นั่งรัตนดิลกพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอพระราชเทวีและเจ้าจอม เรือบุศบกพิศาลเป็นเรือพระที่นั่งรองข้างในลงเหมือนกัน พร้อมด้วยกระบวนนำเรือดั้งเรือคู่ชัก ประตูหน้าหลัง เรือนำเรือไชยผ้าไตร เสด็จไปประทับท่าฉนวนวัดชุมพลพระราชดำเนินขึ้นไปประทับในพระอุโบสถ ทรงนมัสการและถวายกฐินพระสงฆ์อปโลกและญัตติทุติยกรรมให้พระครูธรรมทิวากรทรงประเคนไตรปีฐานา พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐินทรงประเคนบริขารและถวายกัปปิยมูลค่าราคา ๕ ชั่ง แก่พระสงฆ์ทั้งพระอาราม พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา อนึ่งในพระอุโบสถนั้นไม่มีเจ้าพนักงานผู้ชายมีแต่ข้าราชการฝ่ายในทั้งนั้น ทูลรายงานพระสงฆ์ศุภรัตสังฆการีแล้วแต่พนักงานข้างใน แล้วเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเสดจเลียวขึ้นไป

หัวเกาะล่องไปประทับท่าวัดนิเวศนธรรมประวัติ เสด็จขึ้นประทับพระอุโบสถวัดนิเวศน์ ทรงนมัสการทรงถวายกฐินพระสงฆ์อปโลกให้พระอมราภิรักขิตและญัตติทุติยกรรมจบ ทรงประเคนไตรปีฐานาเปรียญ แล้วทรงประเคนไตรของข้างในแก่พระสงฆ์ทั้งพระอาราม พระสงฆ์ครองผ้าแล้วทรงประเคนบริขาร พระราชทานกัปปิยมูลราคา ๕ แก่พระสงฆ์ทั้งพระอารามตามเช่นเคย ทรงบริจาคพระราชทานทุกปีมา พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จพระราชดำเนินกลับลงเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยข้างใน เสด็จดำเนินกระบวนล่องไปเลี้ยวขึ้นมาตามทางระหว่างเกาะวัดและพระราชวัง ประทับท่าพระราชวังเสด็จขึ้น วัดนี้เป็นกระบวนข้างในเหมือนกัน

เวลาค่ำเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมานกรมหมื่นพิชิตเผ่าครู ๑ เสด็จขึ้น พระยามหามนตรีจัดเรือผ้าป่า ๒ ลำมาทอดที่พระที่นั่งไอสวรรย์ทิพอาศน์ มีแพน ๑ วง เพลง ๑ วง เล่นฉลองอยู่จนเวลา ๒ ยาม แห่ไปทอดวัดนิเวศนธรรมประวัติและวัดชุมพลนิกายาราม ตามเคยมาทุกปี เวลาค่ำที่วัดนิเวศน์มีเทศนากฐินการขันธ์กัณฑ์ ๑ เวลา ๘ ทุ่มพระองค์ดิศวรกุมารลาผนวชจากภิกษุ

ทรงพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบเรื่องส่งความเห็นพระยาพิชัยสงครามและแผนที่เขตต์แดนเมืองเปรัก

เมืองราห์มัน อยากทรงทราบให้ชัดว่าข้างทิศตะวันออกนั้น เขตต์ต่อกันเพียงใดให้พระยาพิชัยสงครามเขียนเติมในแผนที่เสีย และว่าคนเมืองราห์มัน ไทร เประ ได้มาแบ่งเขตต์แดนกันนั้นใครแต่งตั้งมาหรือเป็นเจ้าเมืองเองในครั้งก่อนนั้น ให้ค้นหาจะมีหลักฐานอย่างไร และว่าเมืองราห์มันรักษาเขตต์แดนตามที่แปะตันมา ๒๕๐ ปีแล้วนั้น ได้ตั้งใครเอาอำเภอรักษา และที่ว่ารายาบุสุฟมาอยู่เมืองราห์มันแต่ครั้งบิดาพระยาราห์มันเดี๋ยวนี้นั้น ไปไดมาทำไม ให้ค้นเรื่องจะได้ยกพูดได้ หน่อยเขาจะว่ามาเรื่องเขตต์แดนไป อนึ่งทราบว่าธรรมเนียมเมืองราห์มันถ้าใครเป็นเจ้าเมืองต้องไปเที่ยวทั่วเขตต์แดนเหมือนเลียบเมือง การนี้จริงหรือไม่ ถ้าจริงให้ถามว่าได้ไปเพียงใดและว่าแผนที่ตานีลงที่เมืองสิงคโปร์เขาว่าเดิมตานีรวมกันแล้วแยกออกเป็น ๗ เมืองนั้นของเรามีหรือไม่ว่าแยกเมื่อใด เรื่องเมืองราห์มันนี้ควรพูดพร้อมกับที่เกรียนเมืองไทร

วัน ๑ ๆ๕ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศเสด็จไปประทับที่ศาลเทวรูปปราสาททองทรงจุดเทียนธูปแล้ว เสด็จกลับมาลงเรือพระที่นั่งปิกนิกเหลือง ๑๒ แจว เรือพระที่นั่ง

โสภณภควดีจูง ในเรือจูงนั้น เจ้านายและราชเอดเดอแกม์ป หัวหมื่นมหาดเล็กลง ออกจากพระราชวังบางปะอิน เรือนกบินจูงเรือปิกนิกลำใหญ่ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาพระบรมราชเทวีและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จลำนั้น เรือสตรูลำใหม่จูง เรือปิกนิกลำกลางพระนางเธอเสาวภาผ่องศรีเสด็จ เรือสตรูลำเก่าจูง เรือปิกนิกลำเล็กพระนางเธอสุขุมาลยมารศรีเสด็จเรือปิกนิกกรมท่าลำใหญ่ หม่อมเจ้าสายไปเรือราชสีห์จูงและเรือข้างในลงเรือไฟจูงอีกหลายลำแล่นตามกันขึ้นไป ครั้นถึงบ้อมเพ็ชรหยุดเรือพระที่นั่ง เสด็จทรงเรือพระที่นั่งรัตนดิลกเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยเรือนำ เรือตามอย่างเช่นบางปะอินแต่เสด็จเป็นกระบวนข้างหน้า เสด็จเข้าไปตามคลองวัดสุวรรณดาราราม เสด็จประทับท่าฉนวนเสด็จประทับในพระอุโบสถทรงนมัสการแล้วถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระสุวรรณวิมลศีลแล้วสวดญัตติทุติยกรรม ทรงประเคนไตรปิฐานาแล้วพระราชทานเทียนธูปให้เจ้านายบูชาพระด้วยเป็นธรรมเนียมเคยมาแต่ก่อน เพราะวัดนี้เป็นวัดของสมเด็จพระปฐมบรมมหาไปยกาธิบดีทรงสถาปนามาแต่เดิม พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้กรมหมื่นศิริธัชถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา วัดนี้นายฉ่นทูลวัดแล้วเสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งรัตนดิลกมาขึ้นเรือพระที่นั่ง

ปีกนิกแล่นขึ้นไปประทับท่าฉนวนวังจันทรเกษมเสด็จทรงพระราชยานพร้อมด้วยกระบวนหน้าหลัง ไปประทับวัดเสนาสนาราม อุบาสกอุบาสิกาเอาของมาตั้งถวายและตัวมาเฝ้าด้วย โปรดให้พระยาภาสแจกเงิน เสด็จเข้าในพระอุโบสถทรงนมัสการและถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระญาณรักขิตแล้วสวดญัตติทุติยกรรม เสด็จทรงประเคนไตรปิฐานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วเสด็จทรงประเคนตั๋ววัดถุกัปปิยมูล ๕ ๑ แด่พระญาณรักขิตด้วยเคยทรงบริจาคพระราชทาน พระสงฆ์ในพระอารามนี้เสมอทุกปีมา โปรดให้กรมหมื่นพิชิตถวายบริขารพระสงฆ์ ทรงพระราชยานมาลงท่าทรงเรือพระที่นั่งปีกนิกแล่นขึ้นไปตามทางหัวรอ ประทับท่าฉนวนวัดบรมวงศ์เสด็จทรงพระราชยานขึ้นไปประทับหน้าพระอุโบสถ ทรงนมัสการแล้วถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระปริยัติวงศาจารย์แล้วสวดญัตติทุติยกรรมจบ ทรงประเคนไตรปิฐานาเปรียญ พระสงฆ์ครองผ้าแล้วกราลกฐิน โปรดให้สมเด็จกรมพระถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาแล้ว วัดนี้นายไชยขรรค์ทูลวัด วัดเสนาสน์นั้นนายรองสนิททูลวัด เสด็จไปประทับพระวิหารซึ่งทรงสร้าง ทรงนมัสการแล้วเสด็จประทับทรงเกยทรงปิดทองพระยืนทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิ ขณะนั้น

พระราชาคณะฐานาเปรียญวัดนั้น ๕ รูป ถวายไชยมงคล เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์แตรสังข์ ครั้นเสร็จเสด็จกลับไปขึ้นเกยหนึ่งทรงปิดทองพระยืนอีกองค์ ๑ เจ้าพนักงานประโคมเหมือนกัน ครั้นเสร็จแล้วเสด็จทรงพระราชยานมาลงเรือพระที่นั่งปิกนิก ออกเรือพระที่นั่งมาตามแควน้ำป่าสัก แต่เรือข้างในนั้นไม่ได้แวะวัดบรมวงศ์ เวลาบ่าย ๕ โมง เสด็จถึงตำบลพระนครหลวง กรมการปลูกปรำดาดแผงกั้นฝารับเสด็จ ประทับเรือพระที่นั่ง ตำรวจทหารได้ล้อมวงรักษาทั้งทางน้ำทางบก

วัน ๒ ๖ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าโมงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี พระราชเทวีเจ้าจอมข้างใน เสด็จแต่ที่ประทับขึ้นไปประพาสพระนครหลวง เสด็จขึ้นไปทอดพระเนตรอยู่บนนั้น แต่พระนครหลวงนี้ชำรุดหักพังมา เป็นรูปคล้ายกับพระนครวัดสามชั้นแต่รกรานเต็มที่ บนชั้นบนมีวิหารพระบาท ๔ รอย ทอดพระเนตรแล้วเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่งปิกนิกเหลือง เรือโสภณภควดีจูงออก เรือพระที่นั่งขึ้นไปตามลำคลองบางพครู ไปยังพิศเพียนมหาราช เรือข้างในก็แล่นตามไป เวลา

บ่าย ๕ โมงถึงท่าหน้าพระนารายณ์ราชนิเวศน์ พระยาพิสุทธิธรรมธาดาปลัดยกกระบัตรมาคอยรับเสด็จที่นั้น เสด็จทรงพระราชยานพร้อมด้วยกระบวนนำและตามเสด็จขึ้นไปบนวังแล้วเสด็จไปประทับพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท ทรงจุดเทียนธูปปักเครื่องสังเวยบวงสรวง มีพิณพาทย์ไทย ๑ วงประโคม แล้วโปรดให้ทหารแตรเป่าประโคม แล้วเสด็จไปประพาสพระที่นั่งสุธาไอสวรรย์และตึกพระเจ้าเหา แล้วเสด็จขึ้นประทับพระที่นั่งวิสุทธวินิจฉัย แล้วเสด็จขึ้นข้างใน เสด็จเข้าที่บนพระที่นั่งพิมานมงกุฎ

วัน ๓ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๓ โมงเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยข้างในประพาสวัดมหาธาตุแล้ว เสด็จปรางค์สามยอด เทวสถาน ศาลพระกาล แล้วเสด็จทางหน้าตึกเจ้าพระยาวิชาเยนทร แล้วเสด็จกลับพระนารายณ์ราชนิเวศน์ จะเสด็จประพาสทะเลชุบศร ในเวลาบ่ายฝนตกไม่ได้เสด็จและว่าทางไม่ดีสะพานชำรุด

เวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยข้างในเสด็จไปทอดพระเนตรวัดกระวิศราราม แล้วเสด็จกลับประทับพระที่นั่งวิสุทธวินิจฉัย ตรัสกับกรมหมื่นเทววงศ์และเจ้านายแล้วรับสั่งกับพระยาวิสุทธิธรรมธาดา เรื่องพระศรีอารย์และ

อื่นๆ และโปรดให้พระองค์สายไปตรวจทางที่จะเสด็จประพาส เขาสมอคอนและวัดไลยแล้วเสด็จขึ้น

วัน ๔ ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเที่ยง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เยียรบับพระภูษาม่วงแดง ทรงสะพายสายเครื่องราชอิสสริยยศมงกุฎสยาม ทรงประดับดวงตราอื่นๆด้วย เสด็จทรงพระราชยานแต่หน้าพระที่นั่งวิสุทธวินิจฉัย พร้อมด้วยทหารตำรวจมหาดเล็กกระบวนนำตามเสด็จ ไปประทับวัดกระวิศรารามที่ ๑ เสด็จในพระอุโบสถทรงนมัสการ นายรองกวดทูลรายงานพระสงฆ์ พระสงฆ์ครองผ้าแล้ว โปรดให้สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์ถวายบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานกัปปิยมูลแก่พระสงฆ์ทั้งพระอาราม ๖ องค์ องค์ละ ๒|— แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับวัดเสาธงทองที่ ๒ เสด็จในพระอุโบสถทรงนมัสการ นายเล่ห์อาวุธทูลรายงานพระสงฆ์จำพรรษา แล้วทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกให้พระครูสังฆภารวาหลวบุรีคณาจารย์ แล้วโปรดให้กรมพิชิตประเคนบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา วัดนี้ไม่ได้สวดญัตติไม่ได้ครองผ้าเพราะสีมาเนื่องกับวัดปืน โปรดให้พระราชทานกัปปิยมูลแก่พระสงฆ์ ทั้งพระ

อาราม ๑๐ องค์ๆ ละ ๑|— แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับประทับพระนารายณ์ราชนิเวศน์เสด็จขึ้นข้างใน

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องอย่างเมื่อตะกี้ เสด็จพระราชดำเนินทรงพระราชยานไปทรงเรือพระที่นั่งรัตนดิลก พร้อมด้วยเรือคู่ชักเรือดั้งเรือไชย ประตูหน้าหลังอย่างเช่นกฐินกรุงเก่า เสด็จแต่ท่าพระนารายณ์ราชนิเวศน์ไปประทับท่าฉนวนวัดมณีชลขันธ์ เสด็จประทับในพระอุโบสถทรงนมัสการ นายรองกวดทูลรายงานวัด แล้วทรงถวายกฐิน พระสงฆ์อปโลกและญัตติทุติยกรรมให้พระครูญาณพิรัต ทรงประเคนไตรปีฐานา พระครองผ้าแล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงประเคนบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา เสด็จกลับประทับท่าฉนวน เสด็จทรงบูชาพระศรีมหาโพธิ แล้วเสด็จทรงเรือพระที่นั่งรัตนดิลก เสด็จไปประทับพระตำหนักแพ ซึ่งพระยาพิสุทธิธรรมธาดาทำไว้รับเสด็จณท้องพรหมมาศ ข้างในนั้นก็ไปอยู่ที่แพพระที่นั่งด้วย แต่ข้างในนั้นลงเรือเก๋งไปเมื่อเสด็จทอดพระกฐิน แพพระที่นั่งนั้น ๓ หลังใหญ่ๆ เมื่อเสด็จไปประทับนั้นต้องเอาเรือพระที่นั่งปิกนิกเทียบด้วย มีเรือตำรวจกรมวังล้อมวงชั้นใน ทหารในเรือไฟเรือบตล้อมวงชั้นนอก รักษาโดยแข็งแรงดี

เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายหนังสือมาว่าด้วยโปรดให้ถามหวันมหมัดซามัน ทำคำให้การยื่นอธิบายว่าด้วยเขตต์แดนเมืองเปรักกับที่เกรียนและส่งคอเรศปอนเดนซ์ที่มีไปมากับเจ้าเมืองสิงคโปร์ในกาลก่อน ๆ

วัน ๕ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเล็ก ๆ ไปประพาสท้องพรหมมาศ เวลาเช้า ๕ โมง สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี เสด็จทรงเรือพระที่นั่งรัตนดิลก พระนางเธอเสาวภาผ่องศรีเสด็จทรงเรือพระที่นั่งบุศบกพิศาล มีเรือดั้ง ๓ คู่ เรือไชยผ้าไตร เรือกลอง เรือตำรวจทหารเสด็จไปโดยชลมารคถึงวัดตีนท่า สมเดจพระนางเจ้าเสด็จพระราชดำเนินขึ้นทรงทอดกฐินวัดนี้ ทรงบริจาคผ้าไตรบริขารโดยประณีตแก่พระสงฆ์ทั้งท่านผู้ครองและพระสงฆ์อื่น ๆ เป็นเอนกอนันต์และพระราชทานวัตถุปัจจัยแก่พระสงฆ์ในพระอารามนั้นอีกองค์ละ ๑ ทรงทอดเสร็จแล้ว เสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งเสด็จล่องน้ำไปประทับวัดโพกะต้น พระนางเธอเสาวภาผ่องศรี เสด็จขึ้นทรงทอดกฐินวัดนี้ทรงบริจาคผ้าไตรบริขารและวัตถุปัจจัยองค์ละ ๑ เหมือนกันกับ

วัดโน้นแล้ว เสด็จกลับขึ้นประทับแพพระที่นั่งณท้องพรหมมาศ

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและข้างใน เสด็จทรงเรือพระที่นั่งเล็ก ๆ ประพาสในท้องพรหมมาศทรงเก็บกระจับและอื่น ๆ จนเวลาค่ำ

อนึ่งพระยาพิสุทธิธรรมธาดาได้จัดเรือใหญ่มาขนานปลูกพลับพลาบนนั้นตั้งที่พระ โต๊ะจีน อาสนสงฆ์ และประดับประทีปโคมไฟ มีเรือเป็นโรงละคร ๑ มีเรือโรงหนัง ๑ เรือดอกไม้เพลิง เวลาค่ำโปรดให้แห่รูปพระศรีอารย์ซึ่งแห่มาแต่กรุงเทพ ฯ ถึงลพบุรีวัน ๓ ฯ ๑๒ ค่ำ มาพักอยู่หน้าวัดมณีชลขันธ์นั้น แห่ไปถึงเรือที่ปลูกพลับพลาแล้วยกขึ้นตั้งบนอาสน์นั้น เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเก๋งเสด็จแต่แพพระที่นั่งไปประทับที่ซ่องจะสวดมนต์ ทรงประเคนผ้าไตรพระราชาคณะพระครูฐานา ๑๐ รูป พระสงฆ์ครองผ้าแล้ว จะทรงจุดเทียน ทอดพระเนตรเห็นไม่มีพระพุทธรูปโปรดให้ไปเชิญพระพุทธรูปมาองค์หนึ่งก่อนจึงจะให้สวด รับสั่งว่าจะเอารูปพระศรีอารย์นี้เป็นรัตนไม่ได้จะถือเป็นพุทธ ธรรม สังฆ ก็ไม่ได้ ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลซ่อมแซมพระศรีอารย์และทำการฉลองนี้ใช่ว่าจะทรงเชื่อถือเลื่อมใสในรูปนี้อย่างเช่นคนโง่ ยินดีในศาสนาพระศรี

อารย์ภายหน้ายิ่งกว่าพระพุทธเจ้านั้นหามิได้ ทรงเกื้อกูลอนุเคราะห์ความสนุกยินดีของราษฎรเท่านั้น แล้วรับสั่งถามพระญาณรักขิตว่าว่าไหว้รูปนี้หรือไม่ ทูลว่าไม่ได้ไหว้

สมเด็จกรมพระให้พระยาศรีไปเชิญพระพุทธรูปที่วัดมณีชลขันธ์มาแล้ว ทรงจุดเทียนนมัสการ พระพิมลธรรมถวายศีลแล้ว พระสงฆ์สวดสัตตปริตรยังไม่ทันจบ เสด็จพระราชดำเนินกลับประทับแพพระที่นั่ง พระสงฆ์สวดมนต์จบแล้วทรงดอกไม้เพลิง ค่ำวันนี้มีละครโรง ๑ มีหนังโรง ๑

วัน ๖ ๑๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าเสด็จพระราชดำเนิน ทรงเรือพระที่นั่งคอนโดเลอแจวเล็ก ๆ พร้อมด้วยข้างในและมีเรือข้างในตามเสด็จเรือตำรวจทหารกรมวังตาม นำเสด็จไปประพาสคลองและคูรอบพระนคร แล้วทอดพระเนตรป้อมรอบพระนครด้วย ป้อมนั้นสูงใหญ่กว่าป้อมทุกวันนี้มาก แล้วเสด็จไปประพาสท่ากวางบ่อดินสอพองแล้ว เสด็จกลับแพพระที่นั่ง ณ ท้องพรหมมาศ โปรดให้พระยาภาสไปให้เจ้าพนักงานเลี้ยงพระสงฆ์ ๑๐ รูป ซึ่งสวดมนต์เมื่อค่ำเมื่อวานนี้เสีย ไม่เสด็จพระราชดำเนิน

เวลาบ่ายเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเก๋งไปประทับเรือขนาน ซึ่งทำพลับพลาฉลองพระทรงโปรยผลกัลปพฤกษ์ ๖๐๐ ผล แล้วเสด็จกลับแพพระที่นั่ง

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จทรงเรือพระที่นั่งคอนโดเลอเล็ก ๆ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี และข้างในเสด็จทรงเก็บกระจับในท้องพรหมมาศจนเวลาค่ำเสด็จกลับแพพระที่นั่ง เวลา ๒ ทุ่มเสด็จไปเรือพระที่ฉลองพร้อมด้วยข้างใน ทอดพระเนตรครู่หนึ่งเสด็จกลับทรงเล่นเรือเล็ก ๆ กับข้างใน อยู่ณท้องพรหมมาศจนเวลา ๒ ยามเศษ ค่ำวันนี้มีละครโรง ๑ หนังโรง ๑ ดอกไม้เพลิงด้วย เป็นการฉลองพระ

วัน ๗ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้เวลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จทรงเรือพระที่นั่งปิกนิก เหลืองเรือไฟเล็กเจ้าพระยาสุรวงศ์จูง สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอ พระราชเทวี และเจ้าจอมข้างในตามเสด็จในเรือพระที่นั่งนั้นด้วย มีเรือไฟจูงเรือสำปั้นเก๋งข้างในมาในเรือนั้นอีก ๒ ลำ เสด็จจากแพพระที่นั่งขึ้นไปตามลำน้ำซึ่งจะไปออกบางพุดซา ถึงปากคลองมะขามเทศก็เลี้ยวเข้าคลองนั้นไป แล่นขึ้นไปทางบางลี่บางขามถึงวัดไลย หยุดเรือพระที่นั่งเสด็จขึ้นบนวัด พระครู

สังฆการวาหเจ้าคณะและปลัดมานำเจ้าอธิการและพระสงฆ์ วัดไลยนั่งถวายไชยมงคล เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไป ทอดพระเนตรวิหารเก่าซึ่งเอารูปพระศรีอารย์เข้าไว้แต่เดิม ที่ไฟไหม้ชำรุดอยู่ แล้วเสด็จทอดพระเนตรวิหารอื่น ๆ พระวิหารเหล่านี้เป็นของเก่าทำแปลกกว่าของทุกวันนี้ ทำท่วงที ลวดลายคล้ายกับพระนครวัดของเขมร แล้วเสด็จมาประทับที่ปรำหน้าพระวิหาร รับสั่งให้สมภารมาเฝ้า พระวุฒิการ พระครูสังฆการวาหนำเจ้าอธิการขึ้นมาเฝ้า รับสั่งถามถึงเรื่องรูปพระศรีอารย์ สมภารแกกลัวไม่ใคร่จะทูล พระราชทานวัตถุปัจจัยแก่สมภารเป็นมูลค่า ๕|— พระสงฆ์ในวัดนั้นอีก ๕ องค์ ๆ ละ ๑|— แล้วเสด็จทอดพระเนตรในพระอุโบสถ แล้วเสด็จกลับ รับสั่งให้พระยาพิสุทธิธรรมธาดาซ่อมพระวิหารวัดไลย แล้วโปรดให้พระยาภาสแจกเงินราษฎรซึ่งทำสำรับมาทูลเกล้า ๆ ถวาย เสด็จพระราชดำเนินกลับออกเรือพระที่นั่งไปถึงคลองที่จะเข้าไปเขาสมรทางถ้ำบันไดสามแสน ทรงเรือพระที่นั่งเก๋งเข้าไปถึงเขา เสด็จขึ้นประพาสถ้ำบันไดสามแสน แล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งเก๋งเลียบมาตามริมเขา แต่เรือกลไฟนั้นแล่นมาเข้าคลองด้านใต้เข้าไปคอยรับเสด็จที่เขาสมอคอน เพราะเลียบมาตามเขาไม่ได้ ครั้นเสด็จถึงเขาซึ่งกรมการปลูกพลับพลารับเสด็จ

อยู่ที่ตีนเขานั้น จึงเสด็จขึ้นบนเขา ๆ นั้นมีวัดยังทำไม่แล้ว พระครูสังฆภารวาหกับสมภารและพระสงฆ์วัดนั้นถวายไชยมงคล เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปพร้อมด้วยข้างใน เสด็จประทับตรัสกับพระสงฆ์และกรมการหน่อยหนึ่ง เสด็จเข้าในถ้ำเรียกถ้ำพระนอน แล้วเสด็จขึ้นไปบนยอดเขา ๆ ลูกนี้ พระเจดีย์ชำรุดอยู่บนนั้น ราษฎรทายกผู้ปฏิสังขรณ์วัดนี้และชาวบ้านอื่น ๆ มาคอยเฝ้าอยู่ที่นั้น พระราชทานเงินช่วยปฏิสังขรณ์วัดนี้ ๑๐|— แล้วเสด็จกลับประทับพลับพลาที่กรมการปลูกไว้ที่เกาะตีนเขานั้นครู่ ๑ แล้วทรงเรือพระที่นั่งปิกนิกเหลืองเรือไฟจูงตามเดิม ออกเรือพระที่นั่งมาจนเวลาเกือบทุ่มถึงแพพระที่นั่งท้องพรหมมาศ

เวลาค่ำพระยาพิสุทธิธรรมธาดา จัดเรือผ้าป่า ๒ ลำมาทอดถวายตัวเท้องพรหมมาศ โปรดให้ราษฎรชายหญิงมาว่าเพลงแก้กันเป็นการฉลองผ้าป่า แล้วพระราชทานรางวัลราษฎรที่มาเล่นเพลงถวายด้วย ผ้าป่านี้ทอดวัดมณีชลขันธ์

ค่ำวันนี้มีละคร หนัง ดอกไม้เพลิงอีกคืนหนึ่ง

วันนี้พระองค์เจ้าศรีวัฒนาวงศ์ในสมเด็จกรมพระบำราบปรปักษ์ ประชวรวัณโรคถายในมาช้านานสิ้นพระชนม์ พระราชทานโกศลุ้งผ้าขาว

วัน ๑ ๑๒ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอ ทรงเรือพระที่นั่งคอนโดเลอลำน้ำเงิน และมีเรือสำปั้นเก๋งข้างในไปในเรือนั้น ๒ ลำ พร้อมด้วยเรือนำตามไปประทับท่าบ้านท่าแค เสด็จขึ้นประพาสบ้านเรือลาวชาวบ้านท่าแค คนเหล่านั้นและชาวบ้านอื่น ๆ มาคอยเฝ้า ทรงโปรยเงินพระราชทาน และทรงซื้อผ้าห่มผ้าซิ่นผ้าเช็ดหน้าย่ามเล็กใหญ่ซึ่งชาวบ้านเอามาขาย แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรวัดบ้านท่าแค ทรงโปรยเงินราษฎรและทรงซื้อย่ามซื้อผ้าอีก แล้วพระลงมาเฝ้า พระองค์หนึ่งเทศน์มหาชาติกัณฑ์ชูชก แล้วพระราชทานรางวัล และพระราชทานวัตถุปัจจัยแก่เจ้าอธิการ ๖ บาท พระสงฆ์ลูกวัด ๔ องค์ ๆ ละ ๑| แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับแพพระที่นั่งท้องพรหมมาศ พระราชทานเสื่อสักหลาดตัว ๑ เงิน ๔| แก่พระยาพิสุทธิธรรมธาดา และพระราชทานเสื่อสักหลาดแก่พระนครพราหมปลัด หลวงรามสิทธิศรยกกระบัตร กรมการเมืองลพบุรีด้วย

เวลา ๕ โมงเสด็จทรงเรือพระที่นั่งปิกนิกเหลือง เรือพระที่นั่งโสภณภควดีจูงอย่างเช่นเสด็จจากบางปะอิน เรือ

ไฟต่าง ๆ จูงเรือปิกนิกพระประเทียบอย่างเช่นกระบวนเสด็จจากบางปะอินเหมือนกัน มาตามลำน้ำเมืองลพบุรีมาออกปากน้ำบางพุดซา ออกแควใหญ่เมืองพรหมล่องตามน้ำลงไปจนเวลาบ่าย ๓ โมงถึงพลับพลาที่กรมการเมืองพรหมบุรีปลูกไว้รับเสด็จตำบลปากคลองนกกระทุง จอดเรือพระที่นั่งโปรดให้ตำรวจไปตรวจทางที่จะเสด็จนมัสการพระนอนจักรสีห์ เวลาค่ำล้อมวงเหมือนที่พระนครหลวง

วัน ๒ ๑๓ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าโมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอทั้งเจ้าจอมข้างใน ทรงเรือพระที่นั่งบุศบกพิศาล มีเรือเก๋งประเทียบ ๒ ลำ เรือทินกรส่องศรีเป็นเรือพระที่นั่งรองข้างในลงเหมือนกัน พร้อมด้วยกระบวนนำและตามเสด็จแต่ท่าพลับพลาไปตามลำคลองนกกระทุงไปออกแม่น้ำแควน้อยแขวงเมืองสิงหบุรี ขึ้นไปตามลำน้ำถึงวัดพระนอนจักรสีห์ กรมการปลูกพลับพลารับเสด็จ เสด็จประทับบนพลับพลา ราษฎรทำสำรับมาและคอยเฝ้าอยู่แน่นไปทั้งนั้นโปรดให้แจกเงินราษฎร แล้วเสด็จเข้าไปในพระวิหาร ทรงนมัสการพระพุทธไสยาศน์คือพระนอนจักรสีห์ อนึ่งพระครู

เมืองสิงห์ พระปลัด และพระสมุหเจ้าอธิการวัดนี้และพระอันดับมานั่งถวายไชยมงคลเมื่อเสด็จขึ้นมาด้วย ทรงนมัสการแล้วเสด็จมาทรงพระราชปฏิสันถารพระครูและฐานาและเจ้าอธิการวัดนั้น แล้วพระราชทานวัตถุกัปปิยมูลค่า ๓| แก่พระสมุหของพระครูเมืองสิงห์ซึ่งเป็นเจ้าอธิการวัดนั้น พระสงฆ์ในวัดนั้นองค์ละ ๑| แล้วเสด็จพระราชดำเนินกระบวนกลับมาประทับพลับพลาคลองนกกระทุง พระราชทานเสื้อสักหลาดพระพรหมประสาทศิลป์ ปลัดยกกระบัตรกรมการอื่น ๆ ด้วย

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จทรงเรือพระที่นั่งปีกนิกเหลือง เรือโสภณจูงเหมือนอย่างเช่นเสด็จจากลพบุรี เรือไฟต่าง ๆ จูงเรือพระประเทียบเหมือนวานนี้ เสด็จจากพลับพลาคลองนกกระทุงล่องตามลำน้ำลงไป เวลาบ่าย ๒ โมง ๒๐ นาทีถึงวัดป่าโมกข์ใต้เมืองอ่างทอง เสด็จประทับพลับพลาซึ่งกรมการปลูกรับเสด็จไว้ เสด็จขึ้นประทับบนนั้นครู่หนึ่งแล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปตามทางฉนวน หลวงอนุชิตพิทักษ์นำพระยาวิเศษไชยชาญ หลวงชัยสงครามปลัด หลวงวิเศษภักดียกกระบัตร หลวงศรีสิทธิรักษ์ผู้ช่วยเฝ้าถวายของ และพระบำราบคดีจีน หลวงวารินทรเวสสันตรบาล ขุนบริหารเวสกิจ มาเฝ้าถวายของด้วย ทรงพระราชปฏิสันถารพอควรแล้วเสด็จเข้าในพระอุโบสถ ทรงนมัสการ

แล้วทรงถวายกฐิน นายรองกวดทูลรายงานพระสงฆ์ พระสงฆ์อปโลกและญัตติทุติยกรรมให้พระครูปาโมกขมุนี ครองแล้วกรานกฐิน โปรดให้กรมหมื่นเทววงศ์ประเคนบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา แล้วพระราชทานวัตถุจตุปัจจัยกัปปิยมูลแก่พระครูปาโมกขมุนี ๕| พระสงฆ์อันดับอีกองค์ละ ๑| ๓๐ องค์ รวมเงิน ๑ ๑๕| แล้วทรงพระราชปฏิสันถารพระครูปาโมกขมุนี พระครูพุทธรักขิตเจ้าคณะฐานาซึ่งมาเฝ้าอยู่ในที่นั้น แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระอุโบสถ ทรงโปรยเงินเฟื้องพระราชทานอุบาสกอุบาสิกาซึ่งมานั่งคอยเฝ้าอยู่ที่ลานพระอุโบสถ ถือพานดอกไม้ธูปเทียนทั้งนั้น เสด็จในพระวิหารนมัสการพระพุทธไสยาศน์ แล้วเสด็จออกมา พระยาราชวังสันซึ่งกลับมาแต่เมืองตรังกานูขึ้นมาเฝ้าด้วย รับสั่งอยู่กับพระยาราชวังสันหน่อยหนึ่ง เสด็จมาตามฉนวน ทรงโปรยเงินเฟื้องพระราชทานราษฎรชายหญิงมาตามทาง เสด็จไปประทับพลับพลาที่พระยาอ่างทองทำ เสด็จสรงน้ำแล้วพระราชทานเสื้อส้กหลาดพระวิเศษไชยชาญ ปลัด ยกกระบัตร ผู้ช่วยกรมการ แล้วเสด็จทรงเรือพระที่นั่งปิกนิกเหลือง เรือโสภณจูงเสด็จจากวัดป่าโมกข์เมืองอ่างทอง

แต่เรือประเทียบต่าง ๆ นั้นไม่ได้แวะวัดป่าโมกข์ ล่องลงมาทีเดียว แล้วแยกเข้าคลองบ้านหัวตะพานมาออกทางคลองบ้อมเพ็ชร แต่เรือพระที่นั่งนั้นมาทางแควสีกุกมาออกบางไทรแล่นล่องลงมาเวลา ๕ ทุ่มเศษถึงกรุงเทพ ฯ เสด็จขึ้นประทับตรัสกับเจ้าพระยามหินทรกับขุนนางอื่น ๆ แล้วเสด็จขึ้นมาประทับสนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงจุดเทียนชักโคมไชย ด้วยเป็นกำหนดตั้งพระราชพิธีจองเปรียง เวลาวานนี้ได้สวดมนต์ พระครูไทย๔ รามัญ ๔ เวลาเช้าวันนี้ยกเสาโคมไชย แล้วเสด็จขึ้น จะเสด็จออกพระที่นั่งอนันต์

เวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงจุดเทียนนมัสการ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ถวายศีล ทรงศีลแล้ว เสด็จประทับตรัสกับกรมพระปวเรศครู่หนึ่ง เสด็จไปประทับตรัสกับเจ้านาย กรมพระปวเรศ กรมหมื่นวชิรญาณ หม่อมเจ้าพระ พระราชาคณะ พระครูฐานาเปรียญฝ่ายไทยในกรุงหัวเมืองสวดทวาทศปริตรในพระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญฝ่ายรามัญในกรุงหัวเมืองสวดมนต์บนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ รวมพระสงฆ์ ๔๘๖ รูป แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้น

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าพระยาราชวังสันกลับจากเมืองตรังกานู พระยาตรังกานูมีใบบอกตอบท้องตราฉะบับ๑

ว่าได้ให้แปลแล้วถวายเข้ามาด้วย หนังสือพระยาตรังกานู ตอบท้องตราว่าด้วยได้รับพระราชทานเสื้อผ้าของพระราชทาน และได้แจกเงิน ๒๐๐๐ เหรียญของพระราชทานแก่ศรีตวัน กรมการราษฎร และว่าข้าว ๑๐ เกวียน เกลือ ๑๐ เกวียน ที่พระราชทานนั้นยังไม่ได้รับ ริโปตพระยาราชวังสันว่าด้วย ไปถึงตรังกานู วางท้องตราพระราชทานเสื้อผ้าและเงินแก่ พระยาตรังกานู ศรีตวันกรมการราษฎร และพระยาราชวังสัน ได้เห็นเรือนบ้านราษฎรที่ไฟไหม้ ได้ถามว่าไหม้สิ้น ๒๕๘๐ หลัง ไหม้วัน ๗ ๆ ๘ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงจนบ่าย ๔ โมง และว่าเกาวนาสิงคโปร์ให้ ๒๐๐๐ เหรียญ

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศว่าด้วยงิ้วพระยาประภาวิวาท กับชายมีชื่อ หญิงหาเงินและโปลิศตีกันมาก มีบาดแผล ทั้งสองข้าง

วัน ๓ ๆ ๑๔ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จทรงบาตรที่ท้องฉนวน พระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญในกรุงหัวเมือง ๓๒๔ รูป เข้าไปรับบิณฑบาต แล้วเสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงจุดเทียนนมัสการ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ถวายศีล เสด็จทรงประเคนกรมพระปวเรศ กรมหมื่นวชิรญาณ พระ

ราชาคณะ พระครูฐานาเปรียญในกรุงหัวเมือง ๑๖๒ รูป รับพระราชทานฉัน แล้วถวายอนุโมทนาอติเรกถวายพระพรลากลับไป กรมพระราชวังและต่างกรมพระองค์เจ้าถวายพระราชกุศลที่พระราชทานกฐิน พระครูพิธีถวายน้ำพระมหาสังข์ในการพระราชพิธีจองเปรียง แล้วเสด็จขึ้น

เวลายามเศษโปรดให้พระองค์เจ้ากิติยากรไปมีพระธรรมเทศนาที่พระที่นั่งอมรินทร พระอริยกวีถวายเทศนากฐินทานกัณฑ์หนึ่ง เครื่องกัณฑ์ไตรแพรเครื่องบริขาร วัตถุกัปปิยมูลค่า ๑๐|— มีเครื่องขนมอย่างเครื่องกัณฑ์มหาชาติ

เวลา ๒ ยามเศษเสด็จพระราชดำเนินแต่พระที่นั่งจักรีไปประทับท่าราชวรดิษฐ เสด็จลงทรงเรือบัลลังก์ ทรงลอยพระประทีปตามขัตติยราชประเพณีโบราณจารีตสืบมา เวลา ๘ ทุ่มเสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือบัลลังก์ทรงพระราชยานกลับขึ้นพระบรมมหาราชวัง

พระยาพิพัฒน์มีหนังสือถึงพระองค์สวัสดิ ส่งหนังสือมิสเตอร์นิวแมนกงสุลอังกฤษ ชี้แจงเรื่องความมองโอ ที่เขาเห็นว่าตัดสินไม่ถูกมาฉบับ ๑ หนังสือกงสุลเยอรมันว่าด้วยเรียแอดมิราลบารอนวอนเดอกุสยังต้องค้างอยู่ที่ฮ่องกงเพราะราชทูตเยอรมันสั่งให้รออยู่ แต่คิดจะเข้ามากรุงเทพฯ ในเดือนเอปริลหน้า และส่งหนังสือมาอีกหลายฉบับ

คือหนังสือกรมหมื่นนเรศบอกระยะทางตั้งแต่ไปจากสิงคโปร์ ถึงท่ามาเซลฉะบับ ๑ ถวายไชยมงคลในการเฉลิมพระชนมพรรษาฉะบับ ๑ หนังสือมองซิเออร์รูเตียว่าด้วยกรมหมื่นนเรศไปถึงท่ามาเซลต้องหยุด ควอแรนตีนไดเรกเตอร์ ผู้ว่าการเรือเมล์ได้จัดการโดยสมควร

หนังสือพระสยามธุรานุรักษ์ ว่าด้วยมิได้รับยามองซิเออรูเตีย และว่าด้วยราชทูตต้องอยู่ควอแรนตีน และเรื่องราชทูตจีนสนทนากับคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศส เรื่องตองกินยังไม่ตกลงประการใด ฉะบับ ๑ ว่าด้วยรับกรมหมื่นนเรศที่กรุงปารีส และบอกเรื่องฝรั่งเศสกับจีนยังไม่ได้ตกลงประการใด ข่าวตองกินว่าพวกฮ่อธงดำจะยกไปจากเมืองซูทาย และว่าด้วยออฟฟิศว่าการเนวีได้ตั้งตำแหน่งใหม่อีกคนหนึ่ง

หนังสือพระยาอัษฎงค์ว่าด้วยอนุญาตให้ห้างยอแสตอนบรรทุกดินดำเข้ามาตามคำสั่งเจ้าพระยาสุรวงศ์

หนังสือหลวงจินาสันสยามมิตร ว่าด้วยเรื่องความจีนสนได้บอกเกาวนามเกาแล้ว เกาวนามเกาจะพิจารณาความเรื่องนี้ และว่าด้วยเกาวนามเกาตั้งให้ซินยอแคนซิโอยอชเป็นกงสุลโปรตุเกสในกรุงเทพ ฯ

วัน ๔ ๑๕ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าพระ พระราชาคณะ พระครูฐานาเปรียญ ๓๒๓ รูป เข้ารับบิณฑบาตในพระบรม

มหาราชวัง เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงจุดเทียนนมัสการ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวายศีล เสด็จทรงประเคน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญ ๑๖๒รูปรับพระราชทานฉันแล้วอนุโมทนาอติเรกถวายพระพรลากลับ พระครูพิธีถวายน้ำพระมหาสังข์ กรมหมื่นพิชิตเฝ้ารับสั่งเรื่องความจีนตันมาบุ้น สมเด็จกรมพระบำราบปรปักษ์มาเฝ้ารับสั่งเรื่องการทัพและการเมืองลาว เสด็จออกขุนนางไม่มีราชการอะไรเสด็จขึ้น

เวลาค่ำโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จไปมีพระธรรมเทศนาที่พระที่นั่งอมรินทร์ พระญาณสมโพธิถวายเทศนาจีวรทานกัณฑ์หนึ่ง เครื่องกัณฑ์ไตรแพรเครื่องบริขาร กัปปิยมูลค่า ๑๐|—

เวลาเกือบ ๒ ยามเสด็จลงทรงลอยพระประทีปอย่างเช่นวันก่อน เวลาเกือบ ๘ ทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๕ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๔ โมงเศษพระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญที่รับพระราชทานฉันในวันก่อน ๆ นั้น เข้ารับบิณฑบาตในพระบรมมหาราชวัง เวลา ๕ โมงเสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการ สมเด็จพระวันรัตถวายศีล ทรงศีลแล้ว ทรงประเคนสมเด็จพระวันรัตพระราชาคณะ พระครูฐานาเปรียญ ๑๖๒รูปรับพระราชทานฉัน ครั้นฉันแล้วถวายอนุโมทนาอติเรก

ถวายพระพรลากลับไป พระมหาราชครูพิธีถวายน้ำพระมหาสังข์แล้วเสด็จขึ้น

โปรดให้กรมขุนเจริญไปเปลื้องเครื่องพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกตอย่างวัสสันตฤดู ทรงประดับอาภรณ์อย่างเหมันตฤดูเช่นเคยทรงมาทุกปี แล้วพราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชตามเคย

เวลาค่ำ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงโคมชัย และมีพระธรรมเทศนาที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระกิตติสารมุนีถวายเทศนาปฏิสังขรณทาน เครื่องกัณฑ์เหมือนเวลาวานนี้

เวลาเกือบ ๒ ยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินลงทรงลอยพระประทีปอย่างเช่นวันก่อน เวลา ๗ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น อนึ่งการลอยพระประทีปนี้เป็นธรรมเนียมมาทุกปีไม่มีอะไรแปลกปลาด ปีนี้ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดเรือพระที่นั่งเอนกชาติภุชงค์ทรงพานพุ่มดอกไม้แทนเรือไชยด้วยปีก่อน ๆ มาเคยเรือพระที่นั่งอนันตนาคราชทรงพระไชยเรือสุพรรณหงส์หรือเรือไชยลำหนึ่งทรงพานพุ่ม ปีนี้เรือเอนกชาติแล้วใหม่จึงโปรดให้ทรงพานพุ่มลอยถวายพระเสียปีหนึ่งเรืออนันตนาคราชทรงพระไชยตามเคย

มีผ้าป่าถวายพระราชาคณะพระครูฐานาหัวเมืองซึ่งลงมาฉลองไตรปีด้วยตามเคย

สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ มีหนังสือถวายเตือนเรื่องหนังสือที่จะมีไปถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ให้สั่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทำสัญญาโทรเลขฝรั่งเศส และหนังสืออธิบายชี้แจงให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ทราบที่ทูลเกล้า ฯ ถวายไว้นั้น ขอรับพระราชทานคืนมาจะได้มีไป

อีกฉบับ ๑ ถวายหนังสือพระสุภูติเมืองลังกามีมาถึงท่าน ส่งหนังสืออภิธานปุปทีปิกามาทูลเกล้า ฯ ถวาย และว่าด้วยเรื่องบาตรพระพุทธเจ้า

อีกฉบับ ๑ ว่าด้วยเรื่องแซงชันกรมโทรเลขและไปรษณีย์ยังไม่ตก มิสเตอร์เกอมีหนังสือมาร้องด้วยเรื่องเงินเดือนยังไม่ได้

สมเด็จกรมพระถวายบอกพระพรหมบริรักษ์วางเวร ฉบับ ๑ ว่าด้วยระยะทางจะไปจากนครสวรรค์ไปถึงเมืองตาก ศุภอักษรพระเจ้าเชียงใหม่ ๒ ฉบับ ฉบับ ๑ ว่าด้วยทำการเฉลิมพระชนมพรรษา ฉบับ ๑ ว่าด้วยพระยาราชสัมภารากรตั้งฎีกาเบิกเงินค่าตอไม้ไปจำหน่ายเงินเดือนข้าหลวงจำนวนเดือน ๖ ๗ ๘ ๙ ได้จ่ายไปแล้ว ใบบอกพระยาราชสัมภารากร ๓ ฉบับ ฉบับ ๑ ว่าด้วยทำการเฉลิมพระชนมพรรษา ฉบับ ๑ ว่าด้วยเบิกเงินเดือนข้าหลวงจำนวนเดือน ๖ ๗ ๘ ๙ มา

แจกจ่ายกันแล้ว ฉะบับ ๑ ส่งหนังสือเจ้านครลำปาง ๓ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ส่งสัญญาป่าไม้ให้ประทับตรา ๔ ฉะบับ อีกฉะบับ ๑ ขอพระอุดรขึ้นไปช่วยชำระเงินค่าตอไม้ที่นครลำปาง อีกฉะบับ ๑ ว่าด้วยผู้ร้ายยิงมองบันดอตาย ได้ตัวมองเปโต มองพงส่งมาให้พระยาราชเสนา ๆ ส่งกลับไป ภายหลังมองเปโตถือหนังสือเจ้าเมืองตะนาวศรีถึงเจ้านครได้ส่งมาด้วย หนังสือเจ้าเมืองตะนาวศรีถึงเจ้านคร ว่าด้วยเรื่องมองพงควรส่งมาเมืองผาปูนหรือส่งไปยังกงสุลที่กรุงเทพ ฯ เพราะเป็นคนในบังคับอังกฤษ เรื่องราวมองเปโตยื่นเจ้าเมืองตะนาวศรีกล่าวโทษมองซวยอัด หนังสือพระยาราชสัมภาราการตอบไปนครลำปาง ว่าด้วยสัญญาเงินค่าตอไม้นั้นให้เร่งไปเองก่อนแล้วจึงจะให้พระอุดรขึ้นไป เรื่องหนังสือมรแมนให้ตอบเขาไป

ใบบอกหลวงภักดีณรงค์ ๔ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าชำระความแล้ว ๓๕ เรื่อง กับว่าเร่งเงินส่วยได้บ้างและจะเร่งต่อไป กับว่าทำการเฉลิมพระชนมพรรษาและถือน้ำ และว่าด้วยเลกวัด ๕๖ คน เจ้าพระยายมราชถวายพระมหาดี บัดนี้ผู้ถวายก็ตายผู้รับก็ตาย จะโปรดประการใด ฉะบับ ๑ ส่งต้นหนังสือเรื่องความเมืองหนองคายลงมา กับว่าด้วยดอกเตอรโปเนอิสไปถูกพวกฮ่อแย่งสิ่งของ และว่าแต่งคนไปสืบราชการและ

ถามคนเมืองหนองคาย ได้ความว่าฮ่อตีเมืองงานแตกแล้ว ถอยไปทุ่งเชียงคำมิได้ล่วงเลยเข้ามาในเขตต์แดนไทย กับได้ชี้แจงราชการไปตามเมืองลาวให้ระวังพวกฮ่อ ฉะบับ ๑ ว่าด้วยทหารวิวาทกับตองสู่มีบาดแผลทั้งสองฝ่าย ฉะบับ ๑ ว่าด้วยปลงศพหลวงธรเณนทร์ ไปรเวตฉะบับ ๑ กล่าวโทษทหาร และว่าตองสู่เป็นความกับลาวถ้าชะนะได้ทุนทรัพย์ ถ้าแพ้เป็นเสมอเป็นการเสียเปรียบ อยากจะให้จัดการศาลต่างประเทศเมืองเชียงใหม่ กับว่าด้วยเก็บเงินส่วย

วัน ๖ ๒ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าทรงพระกรุณาโปรดให้พระองค์เจ้ากิติยากรไปปฏิบัติพระสงฆ์พระราชาคณะพระครูฐานาหัวเมือง และหม่อมเจ้าเณร เณรเปรียญกรุงเทพ ฯ ซึ่งรับไตรปี รับพระราชทานฉันที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระบรมอัฐิพระอัฐิในพระบรมมหาราชวังออกไป เชิญขึ้นประดิษฐานบนพระที่นั่งเศวตฉัตรและโต๊ะจีนตามเคย ในสมัยเช่นนี้ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จไปทรงทอดผ้าห่มนอน พระราชาคณะพระครูฐานาหัวเมืองสดับปกรณ์ แล้วสดับปกรณ์อีก ๕๐๐ รูป เชิญพระบรมอัฐิพระอัฐิกลับ

เวลาค่ำ ๒ ทุ่มเสด็จออกประทับออฟฟิศ รับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์เรื่องราชการครู่ ๑ รับสั่งว่าวันนี้ยังไม่เสด็จออกขุนนางให้บอกเลิก พระมหาราชครูพิธีถวายน้ำพระมหาสังข์ เสด็จขึ้น การถวายน้ำสังข์นั้นต้องถวายกว่าจะได้เลิกพระราชพิธีจองเปรียง

วันนี้พระราชทานเพลิงศพพระอภัยภักดี จางวางหมอเครื่องต้น

กรมหมื่นประจักษ์ถวายหนังสือ ว่าด้วยนายคงเลก ๑๐ ยก ในหม่อมเจ้ายินดีสมัครเป็นทหารรักษาวัง ไปขอรับตั๋วเจ้าพระยามหินทรไม่ให้รับตั๋วจะให้สัก นายคงไม่ได้ตั๋วไม่ยอมเป็นทหาร ท่านจะขอให้นายคงได้รับพระราชทานตั๋วกับส่งตัวอย่างจักรคอเสื้อทหารรักษาวังมาทูลเกล้า ฯ ถวาย

วัน ๗ ๓ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกห้องซิตติงรูม พระยามนตรีสุริยวงศ์เฝ้าทูลเรื่องจีนตันมาบุ่นกับพระยาภูเก็ต รับสั่งให้หากรมหมื่นเทววงศ์ไปรับสั่งเรื่องนี้ พระนายไวยเฝ้าถวายปืนอย่างใหม่ชื่อ ลี (Lee) เป็นของเมืองอเมริกันทำใหม่ ปืนนี้เป็นของดีใช้คล่องแคล่วราคากะบอกละ ๑๖ เหรียญ พระองค์ประดิษฐ์ทูลขอตั้งขุนนางช่างสิบหมู่และขึ้นเบี้ยหวัดด้วย พระ

วุฒิการถวายบาญชีกรมพระกรมหมื่นเจ้าพระเจ้าเณรซึ่งจะได้เข้ามาฉันรับพระราชทานเบี้ยหวัด วัน ฯ๕ ๑๒ ค่ำ สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์เฝ้าถวายพระราชกุศลกฐินพระราชทาน และถวายคำปรึกษาเรื่องความต่างๆ บ่าย ๔ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออกประทับพระแท่นห้องออกขุนนาง พระมหาราชครูพิธีถวายน้ำพระมหาสังข์

พระนรินทร์อ่านบอกเจ้าพระยาวิเชียรคีรีเมืองสงขลา ๑๐ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ส่งต้นไม้ทองเงิน ๑๒ ต้น และเครื่องราชบรรณาการ ๒ ส่งทองคำส่วยจำนวนปีมะเมียจัตวาศกเก็บแต่บุตรจีน ๑๘๓ คน ๆ ละ —|— ๑|๒ รวมทอง ๑๗|— ๑|๒ ๓ ส่งเงินอากรบ่อนเบี้ยเมืองสงขลา เมืองจนะ ปีมะเมียจัตวาศก รวม ๑๓๖ ๕|๑ ๑|๒ ๔ ส่งส่วยกระวานเมืองสงขลาเมืองจนะ ปีมะโรงโทศก ๒ หาบ ปีมะเส็งตรีศก ๒๐ ชั่ง ๕ ส่งเงินปีจีน ปีมะเมียจัตวาศก จีน ๗๔๓ คน เงิน ๓๗ ๘|๓ |๒ ๖ ส่งเงินค่านา ปีมะเส็งตรีศก ๑๐๖ ๗|๓ ๑|๓ ๘๖ และถวายพระราชกุศลถวายเงินค่านาขึ้นวัดด้วย ๗ ว่าด้วยพระสงฆ์ราษฎรขอพัทธสีมาวัดโคกดอม วัดศรียะน้อม วัดเสือเมือง วัด

นาขวัญ ๘ ถวายพระราชกุศลทำการศพมารดาพระยาสุนทราและพระยาสุนทรานุรักษ์ ๙ ส่งเครื่องยศพระยาสุนทรานุรักษ์ ๑๐ ขอให้ตั้งหลวงวิเศษภักดีบุตรพระยาสุนทราเป็นพระสุนทรานุรักษ์ผู้ช่วย แล้วนำหลวงวิเศษภักดีเฝ้าถวายทองคำ ๑๐ ตำลึงแขก ผ้ายก ๖ ผืน

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระยาระยองส่งเงินแทนส่วยไม้แดงปีมะเมียจัตวาศก ๕ —|— อีกฉบับ ๑ ส่งเงินแทนส่วยพริกไทยจำนวนปีมะแมตรีศก —|๔๘ วอกจัตวาศก —|๔๘ ระกาเบญจศก —|๔๘ จอฉศก —|๔๘ กุนสัปตศก —|๖๔ อีกฉบับ ๑ ส่งเงินค่านา ปีมะเมียจัตวาศก ๗๖ —|๒๘ บอกพระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี ส่งเงินแทนส่วยทองคำแต่จำนวนปีมะแมถึงปีกุนสัปตศก ๕ จำนวน เงิน ๘ —|๒๕ บอกพระสยามพลภักดีปลัดเมืองนครชัยศรีส่งเงินค่านา ปีมะเมียจัตวาศก ๔๗ —|— ยังไม่สำเร็จ บอกพระยาสมุทรสาครานุรักษ์ ขอนายจูบุตรเป็นหลวงเรืองเดชสาครขันธ์ แล้วเสด็จขึ้นประทับออฟฟิศรับสั่งกับกรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทววงศ์ เรื่องความเมืองอุบลและอื่น ๆ และรับสั่งให้กรมหมื่นเทววงศ์สั่งปืนลีที่พระนายไวยเอามาถวาย เสด็จ

ไปประทับห้องซิตติงรูม พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการ พระองค์ดิศเฝ้าถวายบาญชีทหารซึ่งจะขึ้นไปทำการแผนที่เมืองลาวฝ่ายตะวันออกกับท่าน เสด็จขึ้น

หนังสือพระยาราชสัมภารากร ทูลเกล้า ฯ ถวายว่าด้วยพระเจ้าเชียงใหม่ปรึกษาด้วยเรื่องจะโกนจุกเจ้าดาราบุตรหญิงและว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะให้เจ้าราชภาคิไนยคุมเครื่องยศเจ้าอุปราชลงมาส่งกรุงเทพ ฯ ได้เตือนให้จัดเงินพระคลังข้างที่ให้คุมลงมาพร้อมกัน พระเจ้าเชียงใหม่ก็รับแล้ว

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ ว่าด้วยเมื่อเสด็จกลับจากลพบุรีทอดพระเนตรเห็นธงฝรั่งเศสปักแห่งหนึ่ง ได้ความว่าพวกญวนเข้ารีดจะแน่ไม่แน่ไม่ทราบ ทรงเห็นว่าในสัญญายอมให้มีแต่บ้านกงสุลนอกนั้นห้ามได้ แต่ที่นั้นเป็นที่เปลี่ยวน่าสงสัย ให้มีตราไปสืบดู

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหินทร เรื่องกรมหมื่นประจักษ์กราบทูลว่า นายคงสมัครเป็นทหาร เจ้าพนักงานจะให้สักนั้น ธรรมเนียมมีอย่างไร

วัน ๑ ๔ฯ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลากลางวันไม่ได้เสด็จออก พระราชทานเพลิงหลวงไกรเทพ หลวงพินิจราชาวาส และพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิงศพนายแกร่งมหาดเล็ก ซึ่งไปตายที่เมืองเชียงใหม่

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยานครราชสีมา ๓ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าได้แต่งกรมการขึ้นไปสืบข่าวราชการทัพฮ่อ และปลูกพลับพลารับเสด็จสมเด็จ ฯ ฉะบับ ๑ ว่าด้วยมีตราเกณฑ์ช้าง ๒๐๐ นั้น ช้างในเมืองโคราช เมืองขึ้นมีไม่ถึง ๑๐๐ ฉะบับ ๑ บอกรายงานน้ำฝนต้นข้าว น้ำปีนี้น้อยเต็มที

พระนรินทร์อ่านบอกหลวงนราธิกรฤทธิ์ หลวงลักษ-มานา หลวงสุนทรีนเสนี ว่าด้วยไปถึงเมืองไทร ให้หลวงลักษมานาอยู่ฟังราชการ ตัวไปเมืองภูเก็ต พระยาภูเก็ตบอกว่าพวกจีนผู้ร้ายกำเริบ ได้ออกประกาศให้หัวหน้าสืบผู้ร้ายส่ง ถ้าปิดบังเอาโทษ ฉะบับ ๑ ชื่อหลวงนราผู้เดียว ว่าด้วยได้รับพระราชทานตราทิพยาภรณ์ซึ่งโปรดให้ส่งออกไปพระราชทาน และว่าที่เมืองตรังคนร้ายชุกชุมจะรีบมาระงับ แล้วพระนรินทร์นำพระยาเพ็ชรบุรี หลวงทรงสุรเดช หลวงไกรกรีธา ข้าหลวงกลับจากชำระผู้ร้ายเมืองเพ็ชรบุรี

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระยาราชพงศานุรักษ์ ว่าด้วยหลงจู๊ฝิ่นมาขอกรมการไปจับฝิ่นเถื่อนเกิดวิวาทกัน จีนแพพวกหลงจู๊แทงฮ่วยเซี๊ยวพวกจีนเจ้าของฝิ่นเถื่อน แล้วจับมาส่ง จีนแพก็มีบาดแผล จีนฮ่วยเซี๊ยวทนเจ็บไม่ได้ตาย ฉะบับ ๑ บอกพระสยามพลภักดีปลัดเมืองนครไชยศรี ว่า

จีนชื่นเป็นบ้าแทงภรรยาตายแล้วแทงตัวตาย ฉะบับ๑ บอก พระยานนท์บอกว่านายฉายอำแดงกรีมนาย อ้ายอิ่มบ่าวว่า อ้ายอิ่มลาไปดูแห่ผ้าป่า กลับมามีบาดแผล ได้เอากำนัน มาถามปากคำได้ความว่า ผู้ร้ายแทงแล้วขาดใจตาย

พระราชทานสัญญาบัตรพระยาประสิทธิ์ศุภการเก่าเป็น พระยาประชาชีพบริบาล๑ จ่ายงยศสถิตย์เป็นพระรัตนา ยัตก์๑ สมิงดาบเพ็ชร เป็นพระยารัตนจักร๑ ขุนพรหม ไพบูลย์เป็นหลวงนารายณ์ฤทธา๑ ขุนรักษโยธา เป็น ขุนพรหมไพบูลย์๑ นายจูมหาดเล็ก เป็นหลวงเรืองเดชา สาครขันธ์ ยกกระบัตรเมืองสมุทรสาคร๑ หลวงแก้วภักดี เป็นพระสีขรภุมมานุรักษ์ เจ้าเมืองสิงขรภูมิ๑

พระยาเพ็ชรบุรีทูลว่า วัน ๆ ๑๒ ค่ำ อสนีบาตตกต้อง พระเพ็ชรภูมิไพโรจน์ เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศหน่อยหนึ่ง เสด็จขึ้น

วันนี้ประทับปมานิยมบัตร๑๘วิสุงคาม๑ สัญญาบัตร ๖

เจ้าพระยามหินทร ถวายหนังสือตอบพระราชหัตถ์เรื่อง นายคงว่า ธรรมเนียมเลกเจ้าตายตกเป็นไพร่หลวงถึงจะเป็น คนรับตั๋วก็ต้องสักแปลง จึ่งได้สั่งให้สักตามธรรมเนียม การ ครั้งนี้สุดแล้วแต่จะโปรด กับว่ากรมหมื่นประจักษ์กล่าวคำ หยาบคายต่าง ๆ ส่งหนังสือกรมหมื่นประจักษ์มาถวายด้วย

กรมหมื่นภูธเรศถวายหนังสือว่าด้วยจมื่นราชนาคาเอาตัวอำแดงปริกผู้รักษากุญแจมาทำคำตราสิน ว่าของหายไปประมาณราคา ๔๐๐ ชั่งเศษ

หนังสือขรัวชริบอาริถวาย ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าหวันมหมัดซามันอยากเฝ้าไปรเวต ฉะบับ ๑ ว่าหลวงวิเศษภักดีผู้ช่วยเมืองสงขลา ประพฤติดุร้ายทำโทษฆ่าคนตายหลายรายมีเรื่องราวพิสดาร

พระยาพิพัฒน์มีหนังสือส่งหนังสือกงสุลวิลันดา ว่าด้วยทหารที่เคยรักษาป้อมเมืองอันเยียที่ชายทะเลเมืองยาวาฝ่ายตะวันตกได้กลับคืนไปเสียจากที่นั้น เรือที่จะไปทอดสมอในที่นั้น ไม่ต้องสลุตต่อไป

โปรดให้ตอบไปตามธรรมเนียม

มีพระราชหัตถ์ พระราชทานที่จันย์ตำบลบางรักเป็นสิทธิ์แก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้ายุคลทิฆัมพร

วัน ๒ ฯ ๕ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๕ โมงเศษ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอออกมาทรงเลี้ยงพระสงฆ์ พระสงฆ์วันนี้ราชตระกูลทั้งนั้นสำรับเลี้ยงพระสงฆ์วันนี้ทรงประเคน๒ นอกนั้นของเจ้าพนักงานกรมหาดไทย กลาโหม คลังมหาสมบัติ รับพระราช

ทานฉันในท้องพระโรงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จัดการ ตั้งแต่งอย่างเช่นปีก่อน

เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการ แล้วทรงจุดเทียนสังเวย และทรงรดน้ำพระมหาสังข์ และทรงเจิมพระครอบศิลาทองคำและอื่น ๆ โหรจุดเทียนบายศรีทองเงินบูชา พระยาศรีสุนทรอ่านประกาศว่าด้วยพระราชทานเบี้ยหวัดเจ้านายซึ่งทรงผนวชเสร็จแล้ว พระครูพราหมณ์รดน้ำสังข์ตามเช่นเคยมาทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงประเคนแผ่นปมานิยมบัตร กรมพระปวเรศ กรมหมื่นวชิรญาณ หม่อมเจ้าพระเจ้าเณรถวายอนุโมทนาอติเรกถวายพระพรลา ทรงพระกรุณาโปรดให้แจกเบี้ยหวัด กัปปิยการกพระสงฆ์ที่รับพระราชทานเบี้ยหวัด และพราหมณ์ โหร ราชบัณฑิตย์ ช่างสิบหมู่ ช่างมหาดเล็ก ช่างกรมวัง ทหารในไทยญวน

เวลาค่ำเสด็จออกที่ห้องขุนนาง รับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์หมอเกาแวน ด้วยเรื่องพระอาการพระนางเธอพระองค์เจ้าเสาวภา ซึ่งทรงพระประชวรไม่ทรงสบายมาหลายเวลาแล้ว วันนี้ตกพระโลหิตไม่เป็นพระองค์

หม่อมเจ้าถึกถวายเรื่องราว ขอพระราชทานบุตรเขยเป็นปลัดเมืองนครนายก ขอพระราชทานบุตรตัวเป็นผู้ช่วย

ราชการ ทรงเซ็นว่ายังไม่ทรงทราบว่ามีความรู้ในราชการอย่างไรบ้างจึงไม่ทรงโปรดตั้งไป

จมื่นราชนาคาถวายเรื่องราวกล่าวโทษอำแดงปราง น้าภรรยาและผู้มีชื่อหลายคน ว่าอำแดงปรางกับพรรคพวกยักยอกเอาสิ่งของของภรรยาจมื่นราชนาคาเมื่อกำลังเจ็บไป ประมาณราคา ๔๐๐ ┼ เศษ ทรงเซ็นให้กรมหมื่นประจักษ์ชำระทั้งความเดิมด้วย

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่า ทรงอยากให้หวันมหมัดซาม้นเฝ้าไปรเวต เพื่อจะได้ทรงไต่ถามการต่าง ๆ ให้นัดเฝ้า วัน ๖ ๆ ๔ ๑๒ ค่ำ

มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์สาย ว่าด้วยวังกรมอนันต์ได้ให้เจ้าแฉ่ไปจากที่นั้นแล้ว ให้พระองค์สายรักษาวังนั้นต่อไป

วัน ๓ ๆ ๖ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกขุนนางห้องดรออิงรูม เจ้านายข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยาศรีสิงหเทพนำบอกพระยาวิเศษฦๅไชย ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่านายอากรสุราฟ้องว่า ได้ไปจับสุราเถื่อนได้ที่โรงเจ๊ก ขุนระวังไพรีเกิดวิวาทตีฟันยิงจีนพวกนายอากร ขอให้เรียกขุนระวังไพรี

กรมการจะเรียกก็จะเกิดความใหญ่ได้ส่งฟ้องมา อีกฉะบับ ๑ ว่าขุนพิภาคจีนวิจารณนำขุนอินททนาย อากรสุรามาฟ้องว่า ได้แต่งคนไปจับสุราเถื่อนได้ที่โรงจีนมีชื่อหนีไปหมด จับได้แต่จีนกุ้ย กรมการถามจีนกุ้ยว่าเป็นคนอาศัยอยู่ ได้รู้ว่าจีนเจ้าของโรงต้มเหล้าเถื่อนเนือง ๆ ฉะบับ ๑ บอกพระชัยราชาแสนท้าวเมืองเถิน ถวายพระราชกุศลผูกพัทธสีมาฉะบับ ๑ ถวายพระราชกุศลทำบุญเผาศพพระสถลบุรินทรเจ้าเมือง ฉะบับ ๑ บอกราชวงศ์แสนท้าวขอพระชัยราชา เป็นพระสถลบุรินทรและขอคนอื่น ๆ อีก พระยาศรีนำพระชัยราชาถวายขี้ผึ้งหาบ ๑ พระจงรณฤทธิ์เมืองพิษณุโลกถวายยาสูบ ๕๐ ห่อ ขี้ผึ้งหาบ ๑

พระนรินทร์อ่านบอกพระยากาญจนดิฐว่า ภาษีผลประโยชน์เมืองกาญจนดิฐปีนี้เจริญขึ้น ในปีมะแมนี้ขอบวกถวายอีก ๑๒ เดิม ๖๐ รวม ๗๒ บัดนี้ส่งเงินงวดเดือนแปดปีนี้เงิน ๒๔ ให้กรมการคุมเข้ามาส่ง บอกพระยาเพ็ชรบุรีถวายพระราชกุศล ทอดกฐินหลวงซึ่งพระราชทาน ๒ พระอาราม

โปรดให้เจ้าหมื่นงานแจกเบี้ยหวัดวันนี้ ตำรวจหน้า ตำรวจหลัง ทนายเลือก อาสาหกเหล่าแลอื่น ๆ เสร็จสิ้น

ก่อน โปรดให้แจกต่อไป เสด็จออกทางห้องออกขุนนาง รับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์พระองค์สาย ด้วยพระอาการพระนางเธอ แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกประทับพระแท่นห้องออกขุนนาง ทรงพระราชหัตถ์แลหนังสือราชการ จนเวลายามเศษเสด็จขึ้น

วันนี้กรมภูษามาลา เชิญหม้อพระโลหิตซึ่งตกขึ้นวอไปลงเรือกินกรส่องศรีไปลอยหน้าวัดยานนาวา

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือหลายเรื่อง ๑ คือหนังสือกงสุลเยอรมันถึงกรมท่า ว่ามิสเตอรกิดฮวยชาวเยอรมันเป็นพ่อค้าอยู่เมืองไซ่ง่อน จะขอมาอยู่พระตะบอง ขออนุญาตเกาวเมนต์ไทย ๒ หนังสือปลัดเมืองพิไชยถึงพระยาศรีว่าดอกเตอรโปเนอิสขึ้นไปอยู่หลวงพระบาง เจ้านายได้รับรองตามควร ๓ หนังสือบอกพระยาคทาธร ตอบท้องตราเรื่องทะเลสาป ข้อ ๑ การหาปลาแขวงพระตะบองผูกเป็นค่าน้ำ อย่างมากปีละ ๔๐/๕๐ ชั่ง อย่างน้อย ๒๐ ชั่งเศษ เงินแบ่งแจกกรมการนายด่าน ข้อ ๒ ปลาที่บรรทุกออกเรียกภาษี ๑๒ ชัก ๑ ได้เงินปีละ ๓๐ ชั่งเศษ อย่างมาก ๒๐ ชั่งเศษ อย่างน้อยได้แก่เจ้าเมืองกรมการ ข้อ ๓ ราคาปลาถ้าแพงหาบละ ๕ บาท ถูก ๔/๓ บาทบ้าง จำนวนปลาที่ได้อย่างมาก

๘,๐๐๐ หาบ อย่างน้อย ๓,๐๐๐ หาบ ข้อ ๔ บอกตำแหน่งที่ลูกค้าบรรทุกสินค้ามาพักขายในแขวงพระตะบองและเมืองขึ้น ข้อ ๕ สินค้าที่บรรทุกเข้ามาไม่ได้เก็บภาษี ข้อ ๖ สินค้าในเมืองบรรทุกออกได้เรียกภาษีมีพิกัดต่าง ๆ ข้อ ๗ ความที่เกิดขึ้นชำระแล้วบ้าง ยังบ้าง ส่งสารบบเข้ามา ข้อ ๘ ถ้ามีศัตรูหมู่ร้ายจะรับฉลองพระเดชพระคุณตามกำลังและปัญญา ข้อ ๙ ความคนต่างประเทศค้างบ้างแล้วบ้างแจ้งในสารบบ และบอกระยะทางที่จะไปมาในแขวงเมืองพระตะบอง และว่าที่ฝรั่งเศสจะขอรักษาทะเลสาบทั้งหมดนี้ หัวเมืองตามขอบฝั่งทะเลเห็นจะทนไม่ได้ จะร้อนรนแก่เมืองลาวเมืองเขมร การครั้งนี้สำคัญกว่าเมื่อขอป้องกันพนมเป็ญ สารบบความเมืองพระตะบองความค้าง ๔๓ เรื่อง เมืองขึ้น ๕ รวม ๔๘ เรื่อง

๔ หนังสือไปรเวตพระยาราชสัมภาราภากร ว่าด้วยเบิกเงินเดือน และว่าด้วยขุนเผลาสห้ามมีหนังสือมาถึงจ่าเขมงว่ากำหนดราชวงศ์จะลงมากรุงเทพ ฯ ในเดือน ๑๑ ข้างขึ้น หรือเดือน ๑๒ ข้างแรมนี้ กับว่าได้มีหนังสือไปเตือนให้เจ้านครลำปาง ส่งพระยาไชยสงครามมาว่าความก็ยังหาส่งมาไม่ กับว่าได้ร่างหนังสือไปให้เจ้านครตอบเจ้าเมืองตนาวศรี เรื่องมองมันดอว่าได้ส่งลงมากรุงเทพ ฯ เสียแล้ว

เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายหนังสือ นำเรื่องราวนายเมือง บ่าวพระยาสมบัติภิรมย์ กล่าวโทษหลวงวิเศษภักดีผู้ช่วยเมืองสงขลา และกรมการอีกสองสามคน ว่าเอาจอผู้น้องมาผูกขึงเฆี่ยนด้วยหวายชุบน้ำกรดจนตาย

นายสนิทถวายเรื่องราวกล่าวโทษสมบุญมารดาเลี้ยงว่าทำการหยาบช้าที่ศพพระยาไชยสุรินทรต่าง ๆ และว่าหาหมอมาเสกเป่าทำนายสนิท ทรงเห็นว่าความเสกเป่าไม่ถึงปั้นรูปวางยาเลิกไม่ได้ชำระมานานแล้ว แต่หมอนั้นให้กรมพิชิตเอาตัวมาทำโทษ ข้อที่ว่าสมบุญทำการหยาบคายที่ศพนั้นให้กรมพิชิตห้ามเสีย

มีพระราชหัตถ์นำถึงสมเด็จกรมพระ ความย่อที่จะตอบศุภอักษรเรื่องเฉลิมพระชนมพรรษาให้ตอบเติมความว่าฝรั่งกลับมาจากเชียงใหม่มาลงพิมพ์สรรเสริญในการที่พระเจ้าเชียงใหม่ทำการเรื่องมองเปโตมองพง พระยาราชสัมภารากรร่างหนังสือไปให้เจ้านครนั้นดีแล้ว เรื่องสัญญาป่าไม้นั้นแบบของพระยาเทพมีอยู่พอใช้ได้แล้ว ควรให้ทำอย่างนั้นเงินส่วยควรเร่งให้ได้ตัวเงินจริง ๆ ควรให้พระอุดรไปช่วยก็ให้ไป เรื่องใบบอกหลวงภักดีณรงค์ เรื่องอื่น ๆ ให้ตอบตามธรรมเนียม เรื่องเลกวัดนั้นแล้วแต่จะทรงตัดสิน

พระนายไวยมีหนังสือมาถึงพระองค์สวัสดิ์ ตอบเรื่องทหารที่ขึ้นไปกับหลวงภักดีณรงค์ เป็นการติเตียนหลวงภักดีณรงค์ต่าง ๆ

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบไปว่า ความเรื่องหลวงวิเศษภักดีนี้ได้ทรงทราบอีกหลายเรื่อง แต่ไม่มีโจทก์จะยกขึ้นชำระไม่ได้ แต่เรื่องนายเมืองร้องนี้ให้ชำระให้เห็นผิดและชอบ

วัน ๔ ๗ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออกห้องตรออิงรูมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เจ้านายข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยาศรีสิงหเทพอ่านบอกพระยาสุรบดินทรเมืองชัยนาทว่า มองตอพะม่าฟ้องว่าได้ซื้อไม้จากอำแดงคำผงเมืองตาก ๑๐๕ ต้นจอดไว้หายไป ได้ติดตามมาจับได้ ได้อายัดไม้ ๑๐๕ ต้นกับตัวนายเดช นายวุ่น จีนเม่น ไว้ต่อหลวงวังเมืองชัยนาท ฝ่ายจีนเม่นอายัดตัวมองตอกับไม้ ๑๐๕ ต้นไว้ ว่าซื้อไม้นี้มาจากพระปลัดเมืองตาก ของนายอากรเตาสุราจ้างให้เอาลงมาส่งหลวงบำรุงราชากร กรุงเทพ ฯ ถามนายเดชกับพวกรับถูกต้องกัน จะส่งตัวมองตอลงมา มองตอหนีลงมากรุงเทพ ฯ จึงบอกส่งฟ้องลงมา บอกพระสรรคบุรานุรักษ์ เมืองสรรคบุรี ว่าด้วยพระยาประทุมจะขอ

ทำป่าไม้เมืองสรรค์นั้น ป่าไม้ว่างเปล่าอยู่ควรให้พระยาประทุมทำจะได้เป็นประโยชน์ราชการ บอกพระยาพิไชยสุนทรเมืองอุทัย ว่าได้ตั้งพระพลเป็นนายด่าน ตั้งโปลิศรักษาด่านบ้านหนองหลวง ๑ หลวงสรวิชิตตั้งด่านทางเมืองแม่กลอง ๑ ขุนไกรกองอาทมาตตั้งด่านที่โมโตร ๑ มีโปลิศรักษาเหมือนกัน ขอปืน ๖๐ กระบอก ไปจ่ายให้นายด่านรักษาการ

พระนรินทร์อ่านบอกพระวิชิตชาญณรงค์เมืองปราณบุรี ส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก เงิน
๓
๑|๒ เสร็จแล้ว

โปรดให้เจ้าพนักงานแจกเบี้ยหวัด กรมล้อมพระราชวัง รักษาองค์ ชาวที่ คลังในซ้ายในขวา คลังวิเศษ คลังราชการ อาลักษณ์ สังฆการี ธรรมการ และอื่น ๆ เสด็จขึ้นเวลาบ่าย ๔ โมง

เวลายามเศษเสด็จออก ทรงหนังสือราชการที่ห้องออกขุนนางจนเวลา ๔ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

มีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จกรมพระ เรื่องทหารที่ขึ้นไปกับหลวงภักดีณรงค์นั้นให้เรียกกลับมา เรื่องหลวงภักดีณรงค์ขอจัดศาลต่างประเทศนั้น ถ้าท่านเสด็จขึ้นไปให้ทรงจัดเสียทีเดียว แต่ให้ค้นแบบแผนเมื่อครั้งพระยา

เทพขึ้นไปจัดการเมืองเชียงใหม่ไว้ให้พร้อม เรื่องเขาขอนายสินเป็นขุนพรพิทักษ์นั้นให้ทรงคิดดูด้วย

อีกฉะบับหนึ่งตอบหนังสือถวาย ๔ เรื่อง เรื่องพระยาราชสัมภาราการได้ทรงตอบไปแล้ว เรื่องกงสุลเยอรมันขออนุญาตให้ลูกค้าเข้าไปขายของเมืองพระตะบองได้รับสั่งไปแล้วว่าต้องให้ เรื่องบอกพระยาพระตะบองยังไม่ต้องตอบ เรื่องดอกเตอรโปเนอิสนั้นควรบอกให้กงสุลรู้ว่าอยู่ในหลวงพระบางเจ้าเมืองจัดการรับรองโดยสมควร

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องจีนต้นมาบุ่นให้มีหนังสือไปยังกงสุลว่า ความเรื่องนี้จะต้องชำระใหม่ อนึ่งอยากทรงทราบความเห็นกงสุลอังกฤษในความเรื่องนี้ให้พูดเทียบเคียงดูอย่าให้เป็นทางราชการ

วัน ๕ ๆ ๘ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

ไม่มีราชการอะไร วันนี้ไม่ได้เสด็จออก

วันนี้รับหนังสือกรมหมื่นประจักษ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ว่าด้วยเรื่องนายวัดเลกขุนศรีภิรมย์เป็นเลกนายตาย สมัครเป็นทหารรักษาวังหน้า ว่าไปยื่นสัสดีไม่รับ ได้มีหนังสือถึงเจ้าพระยามหินทร ๆ ตอบมาก็ไม่ตกลงว่าอย่างไร ส่งหนังสือเจ้าพระยามหินทรมาด้วย

วัน ๖ ฯ๘ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกห้องตรออิงรูมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เจ้านายข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

พระยาศรีอ่านบอกพระยาสุริยวงศา เมืองหล่มศักดิ์ส่งเงินส่วยแทนเครื่องหนัก —|๔๕๗ แทนส่วยทองหนัก ๗|๒

๗๓
รวมคิดเป็นเงิน ๑๖|— บอกพระยาพิไชยรณรงค์สงครามเมืองสระบุรี ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ถวายพระราชกุศลทอดกฐินพระราชทาน ๒ พระอาราม ฉะบับ ๑ ว่ามีตราให้แต่งกรมการเชิญท้องตราไปนครราชสีมานั้นแต่งไปแล้ว และได้ให้เตรียมโคต่างไว้ ๕,๐๐๐ โค ตามท้องตราบังคับไปแล้ว ได้กำชับตัวเลกให้เตรียมตัวคอยรับราชการด้วย บอกท้าวบัญญากรมการเมืองขุขันธ์ ว่าพระยาขุขันธ์ป่วยเป็นโรคชราถึงแก่กรรม

พระนรินทร์อ่านบอกพระขยันสงคราม ปลัดเมืองนคร

๗๐
เขื่อนขันธ์ส่งเงินค่านาปีมะเส็งตรีศก เงิน —|— ครั้งหนึ่ง

๕๐
ก่อน ฉะบับ ๑ ส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก —|— ยังไม่เสร็จ

โปรดให้เจ้าพนักงานแจกเบี้ยหวัดวันนี้ กรมท่า กรมนา กรมพระนครบาล กรมพระสุรัสวดี คลังสินค้า เจ้าภาษี กรมหมอ และอื่น ๆ เสด็จขึ้นประทับในห้องชิดติงรูมพระนรินทร์นำหวันมหมัดซามัน ญาติพระยาไทรเฝ้าไปรเวตครู่หนึ่ง เสด็จขึ้น

กรมหมื่นภูธเรศถวายหนังสือ ว่าด้วยมีผู้ตั้งร้านขายห่วงให้คนซื้อโยนมีหลักปัก ถ้าโยนสวมหลักแล้วได้ของต่าง ๆ มีผู้เล่นมากขึ้น จะควรห้ามหรือประการใด แล้วแต่จะโปรด ทรงเซ็นให้กรมหมื่นภูธเรศห้ามเสีย

หลวงนายศักดิ์ถวายหนังสือ ว่ารับการที่นายเวร ๒ เวรลำบากนัก โปรดให้จ่ารงว่าเวรเดช กับว่าด้วยจะจัดมหาดเล็กวิเศษเป็นเวรกันเชิญเครื่อง โปรดให้พระยาภาสสั่ง

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือ ว่าด้วยพระยาราชวังเมืองขอรับพระราชทานเลกพระกำแพง ขุนราชอาญาสมุหบาญชีขอเลกขุนราชอาญาสมุหบาญชีกรมมหาดไทยผู้บิดา โปรดให้กรมพระสุรัสวดีหักให้

อีกฉะบับ ๑ ขอรับพระราชทานตั้งขุนหมื่นช่างทองให้รับราชการอยู่ในช่างไม้กรมมหาดไทย

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ ด้วยเรื่องที่เกรียนทรงตรวจเห็นว่ามีหลักฐานที่จะโต้เถียงว่าเป็นเขตต์แดนเมืองไทรได้หลายอย่าง แต่เสียดายที่เราไม่รู้มาแต่เดิมว่าอังกฤษ

ได้ตั้งมายิสเตรสบังคับตลอดเข้ามาแล้ว ในใบบอกพระยาไทรครั้งนี้ก็ไม่ได้ร้องว่าอังกฤษรุกที่รุกแดนอย่างไร เป็นแต่ค้นหาความเก่าที่เป็นพะยานว่าที่นี้เป็นของเมืองไทรเท่านั้นต่อทรงสอบถามจึงได้ความ เมืองไทรก็มิได้กล่าวแต่เดิมอังกฤษจึงถือเอาเหมือนพวกเมืองไทรได้ตกลงยอมแล้ว เป็นการขัดข้องที่จะโต้เถียงดังนี้ แต่ถึงดังนั้นจะโปรดให้คัดข้อความทั้งนี้ส่งไปยังราชทูต เมื่อควรจะพูดได้เพียงไรก็แล้วแต่จะตลอดไปได้เพียงไร ได้ทำตราตอบตามเนื้อความนี้ให้หวันมหมัดถือไปเสียโดยเร็ว

มีพระราชหัตถ์ถึงพระยาราชสัมภาราการ เรื่องพระเจ้าเชียงใหม่จะโกนจุกบุตรนั้น พระราชทานตุ้มหูเพ็ชร์ไปทำขวัญ และให้บอกด้วยว่าธรรมเนียมทางราชการไม่มี นี่เป็นการไปรเวต กับที่พูดหน่วงเหนี่ยวเกรงจะทำเทียมกรุงเทพ ฯ นั้นดีอยู่ แต่การโกนจุกไม่สำคัญอันใด ซึ่งผ่อนผันไปนั้นชอบแล้ว

วัน ๗ ฯ ๑๐ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกขุนนาง เจ้านายข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยาศรีอ่านบอกพระยาศรีธรรมศุกราช เมืองสุโขทัย ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าได้เร่งนายอากรบ่าผึ้ง ได้ขี้ผึ้งอากร ๑๖ หาบ หลวงภักดีอาสานายอากร

จัดได้ขี้ผึ้งหาบ ๑ ถวายสมเด็จพระนางเจ้า ฯ อีกฉะบับ ๑ ว่าที่พระกำแพงพราหมณ์ปลัดว่างอยู่ ขอพระยกกระบัตรเป็นปลัด นายจรมหาดเล็ก เป็นพระพิทักษภูธรยกกระบัตร บอกพระยาอุทัยมนตรีเมืองปราจิณ ว่าหลวงอรัญภักดียื่นบัญชีเลกส่วย ๑๓ คน ชำระเงินแทนเร่ว ๕ จำนวนแต่ปีเถาะถึงมะแมเบญจศก เงิน ๑ ๑๔|๒ เร่วส่วย ๖ หาบ ๙๐ ชั่ง ราคาหาบละ ๕|— บอกพระยาพิษณุโลกขอเบิกเงิน ๕ —|— ไปซื้อข้าวไว้สำหรับฉางไว้จ่ายราชการ

พระพิทักษสุนทรเฝ้าถวายขี้ผึ้งหาบ ๑ นายจรมหาดเล็กถวายขี้ผึ้ง ๕๐ ชั่ง หลวงวิชิตภักดีผู้ช่วยเมืองพระตะบองถวายบังคมลากลับไป

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี ๒ ฉะบับ ส่งเงินส่วยพริกไทย จำนวนเถาะถึงมะเมียจัตวาศก เงิน ๑๑ —|๑๙ ฉะบับ ๑ ส่งเงินแทนส่วยหวายพัสเตาจำนวนมะโรง มะเส็ง มะเมีย จัตวาศก เงิน ๑๗ —|๕๐

โปรดให้แจกเบี้ยหวัดวันนี้ กรมพระกลาโหม กรมมหาดไทย กรมวัง กรมขึ้นต่าง ๆ แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททรงจุดเทียนนมัสการ พระพิมลธรรมถวายศีล ขุนสุวรรณ

อ่านประกาศ พระพิมลธรรมพระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญ ๓๖ รูปสวดสัตตปริต ทรงหนังสือราชการ จนเวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือส่งหนังสือมิสเตอร์นิวแมนเตือนว่าข้าหลวงที่ไปตรวจเขตต์แดนเมืองเปรักกลับมาแล้ว ขอให้ตอบการเรื่องเขตต์แดนนี้ให้ทราบด้วย

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ขอบพระเดชพระคุณในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเป็นพระองค์เจ้าและพระราชทานตราความชอบและตราตระกูล และในหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่ากงสุลโปรตุเกสคนใหม่ชื่อ แคนซิโอ ยอช (Cancio George) เข้ามาถึงเมื่อวานนี้ และส่งหนังสือราชทูตโปรตุเกสนำกงสุลเข้ามาด้วยฉะบับ ๑ หนังสือหลวงจินาสันสยามิตรว่า กงสุลคนนี้จะเข้ามารับการเพียง ๖ เดือนแล้วจะกลับไป และเกรงว่าต่อไปคอเวอนเมนต์โปรตุเกสจะให้เอนริเกปรอสเตรสกงสุลคนเก่ากลับเข้ามารับการอีก เขาเห็นว่าไม่ควรจะยอมรับ โปรดให้พระองค์สวัสดิ์ตอบกรมท่าไป ว่าที่กงสุลว่ามานี้เป็นการชอบ

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าหมื่นไวยว่า หลวงภักดีณรงค์มีบอกมาเรื่องฮ่อ ได้ความว่าหาได้ล่วงเลยเข้ามาในเขตต์แดนไม่ คิดเทียบวันกับใบบอกพระยามหาอมาตย์บอกมาก่อนฉะบับ

นี้ถึง ๕๓ วัน ใบบอกที่บอกมาแต่หนองคายก่อนขึ้นไปอีก ๑๗ วัน การที่ว่าฮ่อมาตีเมืองบริคัณหนิคมก็ไม่ปรากฏ ทรงเกรงว่าจะไม่จริง การที่จัดทัพครั้งนี้ เพราะทรงเห็นว่าฝรั่งเศสคิดปราบฮ่อธงดำ กลัวจะหนีสาดเข้ามาในพระราชอาณาเขตต์ และฝรั่งเศสได้เมืองญวนจะลุกลามเข้ามารุกรานเขตต์แดน ซึ่งจะคิดเซอรเวไว้สำหรับโต้เถียง บัดนี้การที่ฝรั่งเศสคิดก็ขัดข้องไป และพวกฮ่อที่มารบกวนครั้งนี้ไม่มีกำลังแข็งแรงเหมือนฮ่อธงดำ ถ้ามีกองทัพไปตั้งอยู่ก็เห็นจะไม่มาที่จะเอาทหารขึ้นไปทั้งกองทัพนั้นควรงดไว้ก่อน เป็นแต่ให้พระยาราชไปขัดทัพไทย กับมีทหารขึ้นไปหัดพวกลาวให้ยิงปืนจะดี การที่คิดนี้กรมหมื่นพิชิตกรมหมื่นเทววงศ์เห็นการไปอย่างหนึ่ง ให้พร้อมกันปรึกษาดู การฝึกหัดลาวนั้นได้รับสั่งกับสมเด็จกรมพระ ท่านว่าที่จะจัดทั่วไปยังเป็นการลำบาก ด้วยผู้คนยังไม่เรียบร้อย แต่ที่คิดนี้เพียงแต่ชั้นขัดทัพเห็นจะตลอดไปได้

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์เรื่องนิวแมนเตือนให้ตอบรายที่เขตต์แดนเมืองเปรักนั้นให้ตอบไปว่า ข้าหลวงได้เข้ามาถึงก่อนแล้วแต่รอแมกาตีเพิ่งมาถึง ยังเขียนแผนที่ไม่แล้ว ถ้าแล้วเสร็จกอเวอเมนต์ได้พิจารณาแล้วจะแจ้งความไปให้ทราบ

วัน ๑ ๆ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕
   ๑๑

เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงจุดเทียนทรงศีลแล้วเสด็จทรงประเคน พระพิมลธรรม พระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญ ๓๖ รูปรับพระราชทานฉัน สำรับที่ถวายพระสงฆ์และบริขารวันนี้ ทรงประเคนที่ ๑ นอกต่างกรมเก่า ๆ และต่างกรมวังหน้าขุนนางพานทองมา เลี้ยงคนละองค์ พระสงฆ์ฉันแล้วทรงประเคนบริขาร พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรกถวายพระพรลา เสด็จมา ประทับตรัสกับสมเด็จกรมพระ โหรบูชาสังเวยสมโภชแล้ว พราหมณ์อ่านดุษฎีสังเวย ๔ ลาตามเคย พระครูพราหมณ์ เบิกแว่นเวียนเทียนถ้วนตติยวาร เจ้าพนักงานประโคม พิณพาทย์แตรสังข์ขับไม้มโหรี พระบรมวงศานุวงศ์มีธูป เทียนบูชาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ราชูปโภคอย่างเช่นเคย มาทุก ๆ คราว เสด็จทรงเจิมเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์แล้ว เสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกพระที่นั่งไพศาลทักษิณ โปรด ให้นิมนต์พระเข้าไปทรงจุดเทียนนมัสการ กรมพระปวเรศ วริยาลงกรณ์ถวายศีล พระยาศรีสุนทรอ่านประกาศ และ พระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญ ๓๘ รูปสวดสัตตปริตร ทรงฎีกาและหนังสือราชการจนเวลาสวดมนต์จบ ๔ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

พระองค์เจ้าดิศวรกุมารถวายหนังสือฉะบับหนึ่ง ขอตั้งอ๋อฟฟิศเซอทหารมหาดเล็ก ฉะบับหนึ่งว่าด้วยการโรงเรียนวังนันทอุทยาน ในสิ้นปี ๑๘๘๓ นี้จะครบกำหนดที่ได้สัญญาไว้กับกอมมิตตีและเปรสิเดนต์แล้ว การต่อไปถ้าไม่มีผู้ใดทำจะรับฉลองพระเดชพระคุณต่อไป

มีพระราชหัตถ์ถึงพระนายไวย เรื่องโรงเรียนวังนันทอุทยาน ได้โปรดให้ประชุมปรึกษากันนั้นเป็นอย่างไรบ้าง บัดนี้พระองค์ขอจัดการต่อไป แต่การเก่าต้องเป็นของกอมมิตตีตรวจตรา

มีพระราชหัตถ์ถึงพระองค์ดิศ เรื่องขอจัดการโรงเรียนนั้นดีแล้ว เมื่อถึงปีให้จัดการ แต่ทรงเห็นว่าควรจัดไว้สำหรับย้ายมาสุนันทาลัย ที่จะตั้งโรงเรียนสองแห่งนั้นเปลืองนัก

เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายหนังสือส่งร่างตราตอบเมืองไทรเรื่องเขตต์แดนเมืองเปรัก ร่างตรานั้นความเหมือนพระราชหัตถ์ถึงท่านเจ้าพระยาสุรวงศ์ที่มีไปวัน ๖ ฯ ๘ ๑๒ ค่ำ นั้นแล้ว

พระองค์ขจรถวายหนังสือเรื่องภาษีเรือมีฎีกากล่าวโทษขุนรัตนสมบัตินั้น ความเรื่องนี้ได้ตัดสินให้จำเลยยอมเสียเงิน แต่ให้โจทก์สาบานในข้อที่ว่าเสียทุนทรัพย์ โจทก์ไม่สามารถจึงค้างช้าอยู่ เรื่องตีกันกับเจ้าภาษีนั้น กลาโหมยัง

ไม่ส่งความมา ไปเตือนก็ว่าโจทก์ยังบ่วยอยู่ ทรงเห็นว่าเรื่องก่อนตัดสินถูกแล้ว เมื่อไม่ยอมสาบาล ให้เอาเงินเป็นหลวงเสีย เรื่องหลังนั้นบัดนี้มาถวายฎีกาแล้ว ให้มารับตัวไปจากตำรวจหรือกรมประจักษ์

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องความจีนตันมาบุ้น ทรงเห็นว่าเหตุที่กงสุลอังกฤษไม่ยอมตามคำตัดสินหลายอย่าง เพราะความเรื่องนี้ยังไม่ได้ชำระตามกฎหมายและหนังสือสัญญา ถ้าจะดึงดันไปจะเป็นการเสียและจะไม่ได้ตามความประสงค์ด้วย ควรชำระใหม่ตามหนังสือสัญญา ผู้ที่จะชำระความเรื่องนี้ทรงเห็นว่าให้พระอนุรักษโยธาเป็นข้าหลวงออกไปพร้อมด้วยหลวงทวีปสยามกิจชำระที่เมืองภูเก็ตเห็นจะตลอดไปได้ ถ้าเห็นการอย่างไรให้ทูลตอบมาให้ทราบ

มีพระราชหัตถ์สั่งพระองค์ขจร เจ้าหมื่นเสมอใจ ว่าด้วยพระยานานาถวายที่จีนลุนกีซึ่งรับจำนำไว้ ๑๐๐ ชั่ง ที่รายนี้ถ้าจะคิดตามราคาก็ไม่ถึง ๑๐๐ ชั่ง แต่พระยานานามีน้ำใจมาถวายไม่ควรให้ขาดทุน ให้จ่ายเงินพระคลังข้างที่ให้ ๑๐๐ ชั่ง

มีพระราชหัตถ์เท่านี้

วัน ๒ ๆ ๑๒ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๒ โมงเจ้าพนักงานทหารบกทหารเรือยิงปืนสลุต ๒๑ นัด ด้วยเป็นวันบรรจบครบรอบเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จลงพระที่นั่งไพศาลทักษิณ โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ ๓๙ รูปที่สวดมนต์เวลาวานนี้ เข้าไปนั่งที่ ทรงจุดเทียนนมัสการ กรมพระปวเรศถวายศีล แล้วเสด็จทรงประเคนพระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญรับพระราชทานฉัน สำรับวันนี้ทรงประเคน ๒ นอกนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในทำมาเลี้ยง ครั้นพระสงฆ์ฉันแล้ว เสด็จทรงประเคนบริขารกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ โปรดให้กรมหมื่นวชิรญาณ เจ้าพระ พระราชาคณะ พระครูฐานาเปรียญไปรับของบริขารของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในพระสงฆ์ถวายอนุโมทนาอติเรกถวายพระพรลา เสด็จมาทรงจุดเทียนสังเวย โหรบูชาอย่างเช่นวันก่อนแล้วพราหมณ์ ๒ คนอ่านดุษฎีสังเวย ๔ ลาจบ เจ้าพนักงานประโคมสังข์แตรขับไม้มโหรีพิณพาทย์ พระครูพราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนถ้วนตติยวารกำหนดแล้วเจิมเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ วันนี้เจ้านายบูชาเหมือนวานนี้ แล้วเสด็จทรงเจิมเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่ราชูปโภคแล้วเสด็จขึ้น

เวลาเที่ยงเจ้าพนักงานเทกระบอกทหารเรือสลุตเหมือนกับเมื่อเวลาเช้า

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องอย่างทหาร ทรงฉลองพระองค์ครุย เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคมเสด็จประทับพระที่นั่งโธรน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยลำดับตามตำแหน่ง แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตราตติยจุลจอมเกล้าและดิโปลมาแก่พระพิเรนทรเทพ (จุ้ย) ผู้รับตระกูลพระยาอนุชิตชาญไชย (อุ่น) ๑ นายสนิทหุ้มแพรมหาดเล็ก (พุด) ผู้รับตระกูลพระยาไชยสุรินทร (เจียม) ๑ หลวงวิสุทธโกษา (โหมด) ผู้รับตระกูลพระยาพิพัฒนโกษา (ทับ) ๑ พระราชทานพรผู้ที่ได้รับพระราชทานตราและผู้ที่มาประชุมด้วย แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับศิวาลัยมหาปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการถวายบังคมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ รัชกาล แล้วกรมพระราชวังและพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนจุดเทียนบูชาถวายบังคมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ พระองค์ และถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปัตยุบันนี้ด้วย แล้วเสด็จขึ้น

เวลายามเศษเสด็จออกท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงจุดเทียนนมัสการ พระธรรมวโรดมถวายศีล ขุนสุวรรณอ่านประกาศ แล้วพระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญ ๓๙ รูปสวดสัตตปริตร ทรงหนังสือราชการบ้าง เวลา ๕ ทุ่มเศษสวดมนต์จบ เสด็จขึ้น วันนี้ออกประกาศห้ามราษฎรซึ่งเล่นโยนห่วงมิให้เล่นต่อไป กรมหมื่นภูธเรศรับพระบรมราชโองการ

อนึ่งเมื่อเวลาบ่าย ๕ โมง ทหารบกเรือยิงสลุตเหมือนเมื่อเวลาเที่ยง

วันนี้ลดโคมไชยโคมบริวาร เป็นวันเลิกพระราชพิธีจองเปรียงถวายน้ำพระมหาสังข์เป็นที่สุดในวันนี้

หนังสือขุนรัตนสมบัติขอพระราชทานเลกพระสุรินทรามาตย์ ทรงเซ็นให้สัสดีหักให้

เจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบพระราชหัตถ์เรื่องจะโปรดให้พระอนุรักษโยธาออกไปชำระความจีนต้นมาบุนนั้นแล้วแต่จะโปรด เมื่อจะโปรดให้ไปเมื่อไรจะได้มีตราไป

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือส่งหนังสือหลวงสยามานุเคราะห์ว่าด้วยเรื่องมิสเตอรตูเอมโลผู้ที่จะเป็นไวซ์กงสุลนั้นบัดนี้ได้ไปว่ากล่าวดูเขาไม่สมัครเป็นและที่จะหาผู้อื่นต่อไปอีกนั้น ได้พิจารณาดูก็ยังไม่เห็นผู้ใดที่สมควร และว่า

ด้วยเรื่องหีบเงินที่ฝากไปนั้นได้ส่งไปให้มิสเตอรเลศลี ๆ ไม่รับ ส่งหนังสือมิสเตอรเลศลีมาด้วย กับบอกด้วยทางไมตรีอังกฤษกับพะม่าเป็นการสงบเรียบร้อยดีอยู่

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระเรื่องเจ้าพระอรุณเจ็บมาก ถ้าตายขอให้จัดศพอย่างพระองค์เจ้า

วัน ๓ ๑๓ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จออกทรงจุดเทียนนมัสการพระธรรมวโรดมถวายศีลแล้ว เสด็จทรงประเคนพระราชาคณะพระครูฐานาเปรียญรับพระราชทานฉัน สำรับเลี้ยงพระวันนี้ ทรงประเคน ๑ นอกนั้นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระเจ้าน้องยาเธอ และเจ้าพระยาพระยาบ้าง ทำมาเลี้ยงครั้นพระสงฆ์ฉันแล้ว เสด็จทรงประเคนบริขาร พระสงฆ์ ๓๙ รูปถวายอนุโมทนาถวายอติเรกถวายพระพรลา เสด็จทรงจุดเทียนสังเวยโหรบูชาอย่างเช่นวันก่อน พราหมณ์ ๒ คนอ่านดุษฎีสังเวย ๔ ลาจบแล้ว เจ้าพนักงานประโคมดุริยางคดนตรีอย่างเช่นเวลาวานนี้ พราหมณ์เบิกแว่นแก้วทองเงินเวียนเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ถ้วนตติยวารกำหนดแล้วเจิมตามคัมภีร์ไสยเวท พระบรมวงศานุวงศ์มีเครื่องสักการบูชาเหมือนอย่างวันก่อน เสดจทรงเจิมเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ราชูปโภคแล้วเสด็จขึ้น

เวลาค่ำไม่มีราชการอะไรไม่ได้เสด็จออก พระอาการพระนางเธอเสาวภายังไม่ทรงสบาย

พระองค์สวัสดิ์มีหนังสือถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์เรื่องหลวงสยามานุเคราะห์ส่งหนังสือมิสเตอรอาร์เลศลีไม่ยอมรับของรางวัลนั้น ของนี้ได้โปรดให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ส่งออกไปรางวัลในการที่ช่วยเมืองระนองเมื่อพวกจีนวุ่นวาย ที่กงสุลจะเข้าใจผิดไปจึงส่งมาที่ท่าน การที่เขาไม่รับของนั้นเพราะธรรมเนียมอังกฤษห้าม เมื่อครั้งสมเด็จเจ้าพระยาให้เครื่องถมเกาวนาสิงคโปร์เขาก็ต้องส่งเข้าคลัง และที่มิสเตอรเลศลีไม่รับและจะขอให้บอกไปให้เลื่อนยศนั้น ให้มีหนังสือชี้แจงยกความชอบมิสเตอรเลศลีไปยังกงสุล ให้กงสุลบอกกอมมิสชันเนอเมืองรางงูนว่าจะพระราชทานตราแด่มิสเตอรเลศลี ถ้าเขาเห็นชอบด้วยไทยจะยินดีมาก ครั้นจะขอให้เลื่อนยศก็จะขุ่นข้องต่อเกาวเมนต์อังกฤษ ครั้นจะให้ท่านมีหนังสือถึงคอเวอนเมนต์อังกฤษทีเดียว ก็จะเนิ่นช้าไปและให้คัดคอเรศปอนเดนส์เรื่องนี้ส่งไปยังราชทูตด้วย

สมเด็จกรมพระถวายใบบอกพระยาวิเศษภูไชย ว่าด้วยได้ให้กรมการไปวัดสอบที่สวนและโรงจักรที่บ้านทรายมูลพร้อมด้วยเจ้าพนักงาน สอบถูกต้องกับบัญชีเจ้าพนักงานแล้วให้ทำบัญชีส่งมาด้วย และได้จัดคนไปตรวจตรารักษาพร้อมด้วยทหารที่พระองค์สายจัดออกไปนั้นแล้ว

วัน ๔ ๆ ๑๔ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่มีราชการอะไรไม่ได้เสด็จออก ประชุมวันนี้เลิก

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือมา ว่ากงสุลโปรตุเกสคนใหม่มาหาว่าจะขอเข้ามาเฝ้าไปรเวต โปรดให้นัดให้มาณวัน ๗ ๆ ๒ ๑ ค่ำ

สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช มีหนังสือถึงพระองค์สวัสดิ์ ว่าด้วยมองซิเออเปรียนยอมรับตามหนังสือสัญญาทุกอย่าง เรื่องเงินเดือนยอมตกลงรับเดือนละ ๓๖๖ ๒/๓ เท่ากำหนด แต่จะขอรับที่พระตะบอง ๘๖ บาท ๔๐ อัฐ เงินเหลือจากนี้จะขอให้เบตเทอเรียรับในกรุงสุดแล้วแต่จะโปรด

ฉะบับหนึ่งขอตั๋วยืมพวกมองสิเออฝรั่งเศสจำนวนเดือนโนเวมเบอ และว่าด้วยเดวิชันยื่นหนังสือเตือนเงินเดือนที่ค้างและขอเงินค่าที่อยู่เดือนละชั่ง คัดสัญญาข้างเดวิชันส่งมาด้วยและว่าด้วยลูกจ้างในกรมโทรเลขควรไล่หลายคน แต่รอเซงชันที่ถวายยังไม่ตก ยังจัดการไม่ได้

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวายหนังสือว่าด้วยนิวแมนมีหนังสือมาว่า เขายอมให้มีตระลาการชำระเรื่องจีนต้นมาบุ่น แต่ที่ว่าจีนต้นมาบุ่นเป็นหนี้นั้นต้องยกไว้ก่อน จะตัดสินได้ต่อเมื่อเขายอมแล้ว ถ้ายังไม่ตกลงจะต้องขอให้ล่ามต้นมาบุ่นได้รับสิ่งของโดยทันใดแล้วจึงให้พระยาภูเก็ตไปต่อว่ากงสุลอังกฤษ

กับเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าได้พบกับนิวแมนพูดยืนคำอย่างเช่นมีหนังสือมา

เจ้าพระยามหินทรถวายขัดข้องเรื่องสมเด็จกรมพระทูลขอเลกพระกำแพงให้พระยาวังเมืองนั้น พระกำแพงตายมาช้านาน เลกไปเป็นไพร่หลวงเสียบ้างหาครบตามจำนวนที่ทูลขอไม่ ภายหลังสมเด็จกรมพระมีลายพระหัตถ์ไปว่าเลกพระกำแพงไปเป็นไพร่หลวงกรมอื่น ๆ ขอให้สักแปลงเป็นกรมช้าง ธรรมเนียมไม่เคย เป็นการขัดข้อง

มีพระราชหัตถ์พระราชทานที่จีนลุนกี ตำบลบางรักซึ่งพระยานานาพิธภาษีรับจำนำไว้นั้นเป็นสิทธิ์แก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้ายุคลทิฆัมพร

พระนายไวยถวายหนังสือว่าด้วยได้ปรึกษากับกรมหมื่นเทววงศ์เรื่องตกลงจะให้ทหารไปกับพระยาราช ๔๐-๕๐ คนมีนายกำกับไป และมีความเห็นว่าด้วยลาววิวาทกันจะขอขึ้นไปจัดการด้วย จะเอาทหารไปด้วยเพียง ๔๐ คน และถวายหนังสือพวกเมืองลาวเล่าให้ฟังที่ลงมาเป็นความต้องลำบาก

หนังสือเจ้าพระยามหินทรถวาย หลายฉะบับความเห็นที่จะจัดการในกรมสัสดีฉะบับ ๑ พรรณนาความที่ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณ ว่าการทหารกรุงเทพฯ ก็ทรงจัดแล้วยังแต่หัวเมือง ถ้าจะจัดแล้วขอให้ปรึกษา ถ้าตกลงจะคิดเรื่อง

เงินค่าราชการค้างต่อไป ฉะบับ ๑ ว่าเลกสมเจ้านายข้าราชการเงินค้างมากจะคิดจัดการ ถ้าใครมีเลกให้ส่งเงินในปี ๑ ให้ครบจำนวนปีนั้น ถ้าค้างจะเอาเลกไปเปนไพร่หลวง ถ้าว่าเลกเปนกำลังจะจ่ายเลกไพร่หลวงพระราชทานผู้ที่มีความชอบก็ได้ ฉะบับ ๑ ว่าการที่คิดนี้เกินตำแหน่งแต่คิดว่าเปนเคาซิดเห็นว่าไพร่พลน้อยนัก บ้านเมืองอื่นเขาก็จัดการ ทุกวันนี้อยู่ในระหว่างศัตรู ฝรั่งเศสกับจีนก็ขุ่นข้อง ถ้าฝรั่งเศสอ่อนลงจีนจะฮึกเหิมต้องตระเตรียมไว้ ฉะบับ ๑ เปนไปรเวตว่าสืบได้ความว่าไพร่ส่วยวังหน้ามีมาก ถ้ากรมใดมีคนถึงพันคนเปนของวังหน้า ๒ ส่วน ของเจ้าหมู่ส่วน ๑ เปนธรรมเนียมดังนี้ เจ้าหมู่จึงเกลี้ยกล่อมคนไว้มาก มีพิกัดส่งเปนกรม ๆ ตามเดือนไปไม่คั่งค้าง แต่วังหลวงยังไม่ได้จัดเปนธรรมเนียมขึ้นใหม่

วัน ๕ ๑๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕
วันพระไม่มีราชการอะไร ไม่ได้เสด็จออก

วัน ๖ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕
วันนี้เวลาเช้าไม่มีการไม่ได้เสด็จออก วันนี้พระราชทานเพลิงศพพันเงินด้วย

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง ห้องออกขุนนาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระยาศรีอ่านบอกพระยารามรณรงค์สงครามเมืองกำแพงเพ็ชรส่งเงินปี่จีนปีมะเมียจัตวาศก จีน ๗๔ คน เงินค่าแรง ๑๔|_ บอกพระยาศรีธรรมศุกราชเมืองสุโขทัย ส่งเงินปี่จีนปีมะแมเบญจศก จีน ๒๗๓ คน เงินค่าแรง ๑๓|_ บอกพระยาวิเศษฤๅไชยเมืองฉะเชิงเทราขอที่พัทธสีมาวัดพนมพนาวาส

พระนรินทร์อ่านบอกพระยาภูเก็ต ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ส่งบัญชีสำมโนครัว คนเมืองภูเก็ตเมืองถลาง จำนวนเมืองภูเก็ตข้าราชการราษฎรไทยจีนแขก ชายหญิงรวมเสร็จ ๑๒,๓๙๖ คน เมืองถลาง รวม ๒,๗๓๔ คน อีกฉะบับ ๑ ขอพระยศภักดีเมืองภูเก็ตไปดูแลรักษาการเมืองถลาง ด้วยเจ้าเมืองไม่มี

พระยาพิพัฒน์ อ่านบอกพระสยามพลภักดีปลัดเมืองนครชัยศรี ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าอำแดงปิ่นบ้านบางพระพ้องว่ามีอ้ายผู้ร้ายขึ้นปล้นบ้าน จำหน้าได้ ว่าจีนชื่นนายจันนายพุ่ม กรมการได้ให้ไปเกาะได้ตัวนายพุ่มจีนชื่นมา ถามให้การไม่รับ แต่นายจันหนีไปยังติดตามอยู่ อีกฉะบับ ๑ ว่าอำแดงพริ้งพ้องว่ามีผู้ร้ายยิงจีนเหียงผัวตาย มีสาเหตุกับนายแจ้ง ๆ อพยพหนีไป ยังติดตามอยู่

พระนรินทร์นำหวันมหมัดซามันเมืองไทรบุรีเฝ้ากราบถวายบังคมลากลับไปเมืองไทรบุรี เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศตรัสกับกรมหมื่นเทววงศ์ครู่ ๑ เสด็จขึ้น

เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือส่งหนังสือกงสุลวิลันดาว่าจีนตันอาเหลียงจีนโคเซงที่ซื้อหนังสือปลอมเป็นสับเยกต์วิลันดา กงสุลจับตัวส่งมา โปรดให้จำคุก ๖ เดือน เกินกำหนดแล้วยังหาพ้นโทษไม่

มีพระราชหัตถ์สั่งกรมหมื่นภูธเรศให้ปล่อยอ้ายจีน๒คนให้พ้นโทษไป

มีพระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าธรรมเนียมคนต้องโทษมีกำหนดดังนี้ เมื่อถึงกำหนดแล้วตระลาการต้องทูลเตือน หรือบอกกรมเมืองให้กราบทูลก็โปรดให้พ้นโทษไป หรือนักโทษร้องฎีกาเองก็ได้ การเรื่องนี้เพราะเจ้าพระยาภาณุวงศ์ไม่ทูลเตือน จะแก้อย่างไรให้ร่างตอบเสีย

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหินทรเรื่องเลกพระกำแพงนั้น ทรงเห็นว่าที่จะขอหักเลกสมัครไพร่หลวงกรมอื่นๆ แล้วมาเป็นไพร่หลวงข้างในนั้นผิดยุติธรรมอยู่ แต่การจะเคลือบคลุมอยู่อย่างไรไม่ทรงทราบจึงทรงสอบถามไป

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ตอบสมเด็จกรมหลวงเรื่องเดวิ-ซอนขอเงินค่าที่อยู่นั้นในสัญญาเพียงเงิน ๔๐ บัดนี้ได้ถึง

เดือนละ ๖/๖/๔๐ เกินกว่าสัญญา ถึงจะคิดค่าที่อยู่ให้เงินก็ยังเกิน อยู่ เรื่องมองซิเออเปรียน นั้นสัญญาเงินเดือนปีละ ๕๕ ชั่ง ในแซงชันของท่านตั้งเพียงปีละ ๕๐ ชั่งทำไมจึงผิดกันไปดังนี้

วัน ๗๒๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกซิตติงรูม พระยานรรัตน ฯ เฝ้าถวายหนังสือฉะบับ ๑ แล้วพระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ

เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จออกครออิงรูม พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เจ้าพนักงานกรมวังกรมท่านำซินยอแคนซิโอ ยอชกงสุลโปรตุเกสคนใหม่ ๑ ซินยอซาเวียกงสุลที่ ๒ โปรตุเกส ๑ เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ด้วยกงสุลที่ ๑ เพิ่งเข้ามาใหม่ ทรงพระราชปฏิสันถารตามควรแล้ว กราบถวายบังคมลาไป เสด็จขึ้นประทับซิตติงรูมทรงหนังสือราชการ จนเวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาอุทัยมนตรีเมืองปราจีนบุรี ขอหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ เป็นหลวงพรหมภักดียกกระบัตร นำหลวงบรรเทาทุกขราษฎร์ เฝ้าถวายผ้าพื้น ๒๐ ผืน แล้วพระราชทานสัญญาบัตรนาย สวาดิครเนตเป็นลุตเตอแนนต์ทหารม้าตรุบ ๒ หนึ่ง นายเพิ่ม

ซายันเป็นครเนตทหารม้าตรุบ ๒ หนึ่ง แล้วเสด็จประทับในออฟฟิศรับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์ครู่หนึ่ง เสด็จไปประทับชิดติงรูม กรมหมื่นพิชิตเฝ้าทรงเรื่องความจีนตันมาบุ่นและอื่น ๆ จนเวลา ๔ ทุ่มเศษเสด็จขึ้น

สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ถวายหนังสือว่าด้วยฝรั่งเศสขึ้นมาพูดด้วยเรื่องส่งเงินอินเตอแนชันนัลเตเลคราฟ กงสุลจะขอรับเงินไว้ใช้ในการกงสุลแทนเงินคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะส่งมา แล้วจะคิดหักเงินใช้การกงสุลที่คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะส่งมานั้นส่งแทน ท่านเห็นว่าเป็นการชอบแล้ว

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ถวายหนังสือส่งร่างหนังสือตอบกงสุลวิลันดา เรื่องจีนนักโทษ ๒ คนมาถวาย และว่าที่ไม่ได้กราบทูลเดือนนั้น เพราะบอกกำหนดไปยังกรมพระนครบาลแล้ว

สมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ มีตอบเรื่องมองซิเออร์เปรียนนั้นว่าเงินที่เกินแซงชันไปนั้น เพราะกะไว้ในแซงชันเดือนละ ๒๐๐ เหรียญ กงสุลฝรั่งเศสคิดค่าเอกษเชน ๑๐ เปอรเซนต์เหมือนจ่ายให้ฝรั่งเศสอื่น ๆ ที่ทำการอยู่เดี๋ยวนี้ก็คิด ๑๐ เปอรเซนต์ด้วย แต่มองซิเออร์เปรียนนั้นไม่ได้คิดค่าเอกษเชนในแซงชัน เพราะถือว่าพระยาคทาธรเป็นผู้จ่ายควรให้ ๒๐๐ เหรียญ ถ้าจ่ายเงินบาทให้ พระยาคทาธรต้องเสียทุนเอง เพราะธรรมเนียมเมืองพระตะบองใช้เงิน ๓ เหรียญ

๖ บาท ซึ่งคิด ๑๐ เปอร์เซ็นต์ให้นี้เป็นการสงเคราะห์พระยา คทาธร เพราะถูกกว่า ๓ เหรียญ ๖ บาทมาก

วัน ๑ ๆ๓ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกห้องซิตติงรูมพระที่นั่งจักรี มหาปราสาท กรมหมื่นพิชิตปรีชากรเฝ้ารับสั่งเรื่องความ แล้วกรมหมื่นเทววงศ์เฝ้าทูลเรื่องกงสุลฝรั่งเศส มาทูลสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ว่า เงินค่าอินเตอแนชันนัลโทรเลขนั้น กงสุลจะขอรับไปใช้การกงสุล แล้วจะบอกไปให้คอเวอนเมนต์เอาเงินส่วนกงสุลใช้แทนนั้น ท่านเห็นว่าฝรั่งเศสจะใช้บัญญาท่านสงสัยอยู่จะยอมอย่างนั้นไม่ได้ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีสิงหเทพอ่านสารตราถึงพระยาวิเศษฤาไชยเมืองฉะเชิงเทรา ว่าด้วยความนายอากรสุราฟ้องขุนระวังไพรีกับจีนมีชื่อว่าต้มสุราเถื่อน พระยาวิเศษขัดข้องว่าเรียกไม่ได้กลัวจะเกิดความใหญ่นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระพิเรนทรออกมาช่วยชำระด้วย

แล้วพระยาราชนำพระพิเรนทรเทพทูลลา พระราชทานพระบรมราโชวาทแล้ว เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่ง เสด็จซิตติงรูม ทรงหนังสือราชการจนเวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องหลวงอินทรมนตรีขอลองแร่เมืองชุมพร ท่านเห็นว่าควรจะให้กำหนดตำบลในท้องตรานั้นก็ชอบอยู่ แต่ทรงเห็นว่าถ้าอนุญาตให้หลวงอินทรมนตรีทำแล้ว จะกันพวกฝรั่งที่จะมาทำแร่ แต่อย่าให้หลวงอินทรมนตรีทำแล้วไปมอบให้ผู้อื่นทำ และท่านเห็นว่าในเวลาที่ทดลองให้ยื่นบัญชีทุนกำไรนั้น สมควรแล้ว ให้ว่ากล่าวกันให้ตกลงแล้วทำท้องตราให้

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหินทร เรื่องเลกนายวัดนั้นสอบถามกรมประจักษ์ได้ความว่า เจ้าพระยามหินทรสั่งหักแล้ว เจ้าพนักงานไม่รับหางว่าว ทบทวนกันไปมาหลายครั้งจึงเกิดต่อว่ากัน ข้อซึ่งกรมหมื่นประจักษ์หยาบช้านั้นไม่ควรจะทรงว่ากล่าว แต่ที่ไม่รับหางว่าวนั้นเพราะเหตุไรให้กราบทูล เรื่องนายคงนั้นเดิมรับหนังสือพิมพ์ให้ ให้หนังสือพิมพ์ไปเถิด แต่คนที่สักข้อมือมาแล้ว ให้คงสักอยู่ตามเดิม ให้จัดการให้เป็นแบบอย่างเถิด

เจ้าพระยามหินทรตอบพระราชหัตถ์ว่า โปรดพระราชทานเรื่องราวนายถม ขอเลกพระยาประชุมประชานารถ โปรดให้สอบถามนั้น เดิมหลวงกิจจานุกิจประกาศ บิดานายถมทูลขอครั้งหนึ่ง โปรดพระราชทานแล้ว ลายเซ็นพระราชหัตถ์ปลวกกินเสียไม่ได้หัก เลกที่นายถมทูลขอคราวนี้ก็รายเดียวกันกับที่บิดาทูลขอทรงเซ็นให้หักให้

พระยาสุจริตตอบพระราชหัตถ์ เรื่องป่าไม้ที่โปรดให้ประมูลค่าตอกันนั้นเป็นการชอบแล้ว เพราะป่าไม้เมืองตากเป็นของหลวงไม่ใช่ของเจ้าเมืองกรมการ และป่าไม้ชั้นในที่น้อยบุญทาขอทำได้ส่งสัญญามารติไฟนั้น ได้พูดกระทบดูก็ยอมประมูลขึ้นอีก ป่าไม้ชั้นนอกนั้นลูกค้าอังกฤษลงทุนให้คนไทยทำบ้าง ทำเองบ้างไม่มีสัญญา ผู้ที่จะรับทำไม่ใคร่จะรับสัญญา เพราะกลัวพวกอังกฤษจะมาขัดขวาง ไม้บัดนี้ก็เบาบาง ป่าชั้นนอกเก็บค่าตอไม้ปีละ ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ รูเปียบ้าง ป่าชั้นใน ๔๐๐-๕๐๐ รูเปียบ้าง ๑,๐๐๐ บ้าง แต่ก่อนพระสยามสิมานุรักษ์เป็นผู้เก็บเงินแห่งเดียว บัดนี้นายด่านเก็บชั้นนอก เจ้าเมืองกรมการเก็บชั้นใน แล้วรวมกันแบ่งพวกละครึ่ง นายด่านให้คนนอกเข้ามาทำการสับสนเกียจกันค่าตอ ผู้ทำไม้ก็ลักล่องไม้ลงมาไม่เสียค่าตอ การเหลวไหลมาก ครั้งนี้ได้ให้พระวิชิตรักษาไปตรวจทำบัญชีชื่อคนทำป่าไม้ และชำระเงินค่าตอได้ ๒,๐๐๐ รูเปียแล้ว

สมเด็จกรมพระถวายศุภอักษรเจ้านครลำปาง เรื่องโปรดให้ราชวงศ์ลงมากรุงเทพ ฯ นั้น คิดว่าจะให้มาในเดือน ๘ น้ำแควขังไม่มี เพราะฝนแล้ง ถ้าน้ำท่ามีจะให้ลงมา กับว่าได้รับหนังสือเมืองเชียงใหม่ ว่าด้วยพวกเมืองเชียงตุงจะมาขอรับแมงซาขึ้นไป เจ้านครเห็นว่าแมงซาเป็นเชื้อวงศ์เมือง

อังวะมีผู้ต้อนรับหลายเมือง ไม่ไว้ใจแก่ราชการ จัดคนขึ้นไปพึ่งราชการทางเมืองเชียงแสน ถ้าการหนักแน่นมาจะขอให้เจ้าราชวงศ์คุมทัพขึ้นไป และเจ้านายผู้ใหญ่ในเมืองก็ไม่มีใครมีแต่ราชวงศ์ผู้เดียว จะขอรออยู่จนเดือน ๑๒ จึงจะให้ลงไป

ใบบอกขุนแผลงสท้าน ว่าด้วยพระยาราชเสนาให้ถือหนังสือไปเอาตัวเจ้าราชวงศ์เมืองนครลำปาง เจ้านครผัดไปเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ทำการฉลองตรา เจ้านครไปช่วย ได้เตือนเจ้านครต่อหน้าข้าหลวงและพระเจ้าเชียงใหม่ เจ้านครว่าเดือน ๘ ครั้นถึงเดือน ๘ เจ้านครว่าน้ำน้อยจะล่องต่อเดือน ๑๒ ถ้าถึงกำหนดแล้วการเป็นไปต่อไปจะบอกมาภายหลัง

วัน ๒ ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกซิตติงรูม กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้ารับสั่งเรื่องความต่างประเทศและอื่น ๆ แล้วพระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการอยู่จนบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จขึ้น

เวลาเกือบยามเสด็จออกขุนนาง พระนรินทร์อ่านบอกหลวงทรงสุรเดช หลวงไกรกรีธาข้าหลวง กรมการเมืองเพ็ชรบุรี ๓ ฉบับ ว่าด้วยชำระผู้ร้ายเมืองเพ็ชร ได้ตัว

ได้ของกลางส่งคำให้การพะยานและตัวผู้ร้ายเข้ามากรุงเทพ ฯ เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศครู่ ๑ แล้วเสด็จไปประทับชิตติงรูมทรงหนังสือราชการ จนเวลา ๕ ทุ่มเศษ เสด็จขึ้น

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่า เดือนยี่จะมีการโสกันต์พระเจ้าลูกเธออีก ๓ พระองค์ ให้จัดการเหมือนคราวก่อน การยืนชิงช้าให้พระยาโชฎึกยืน

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องจีนตันมาบุ๋นที่เขาพอใจจะให้ชำระพร้อมกันทั้งสองฝ่ายนั้นไม่ขัดขวางอะไร แต่จะตั้งตระลาการขึ้นในกรุงเทพ ฯ นั้นลำบาก ทรงคิดว่าจะให้หลวงนรากับนิวเบราเนอ เรียกจีนคนกลางทั้งสองฝ่ายมาชำระแล้ว ส่งความเห็นคนกลางเข้ามาตัดสิน จะแพ้ชะนะก็ตามแต่จะเป็นไป เราจะต้องยืนอยู่อย่างเดียว แต่ไม่ยอมให้ตึกและที่ดินเป็นของจีนตันมาบุ๋น ถ้าพระยาภูเก็ตจะต้องเสียก็ให้คิดเงินให้ พระราชทานร่างตามความที่รับสั่งนี้มีไปให้มีหนังสือตอบ เมื่อตกลงอย่างไร ต้องมีตรากลาโหม และหนังสือกรมท่าไปถึงนิวเบราเนอด้วย

มีพระราชหัตถ์ถึงพระนายไวย เรื่องถวายความเห็นจัดการเมืองลาวนั้นไม่โปรดอนุญาตให้ไป เพราะอยู่รับการในกรุงดีกว่า อย่าให้คิดต่อไปเลย จะจัดการอย่างอื่นแต่ความเห็นที่คิดมานั้นใช้ได้บ้าง

พระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่า ท้องตราที่ตอบไปนั้นก็ดีอยู่แล้ว ไม่ควรบังคับเพิ่มเติมอีก เมื่อราชทูตไปพูดที่นอกจึ่งให้พูดไปตามการ การที่ล่วงเลยมาเพราะเมืองไทรทอดทิ้งเอง เราจะไปบังคับอย่างไรขึ้นจะเป็นก่อความไป

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ฉะบับเล็กว่าด้วยหวันมหมัดซามันจะขอให้กรมการไปอยู่ที่เกาะสลามาฝั่งซ้ายด้วย

วัน ๓ ๕ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกประทับซิตติงรูม นายกวดเฝ้าทูลขอทำเครื่องมโหรีงาซึ่งพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ทำมาแต่ก่อนนั้นขอทำต่อไป กรมหมื่นศรีธัชเฝ้า ทรงฎีกาของราษฎรทรงเซ็น ๓ ฉะบับ แล้วพระองค์สวัสดิเฝ้าทรงหนังสือราชการ จนเวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีสิงหเทพอ่านบอกพระยานุภาพไตรภพเมืองเสียมราฐ ว่าด้วยโปรดพระราชทานไตรให้ถวายพระสยามสิมานุรักษ์ซึ่งทูลลาบวชนั้นถวายแล้วขอถวายพระราชกุศล และว่าพระสยามสิมานุรักษ์ทูลลาศึกมาทำราชการตามเดิมแล้ว บอกหลวงปลัดเมืองพยุหคีรี ว่านายแก้วพ้องนายเนตรนายแพ ว่าเป็นผู้ร้ายลักกระบือชำระรับบ้างไม่รับบ้างส่งความลงมา

พระนรินทร์อ่านบอกเมืองราชบุรี รายงานน้ำฝนต้นข้าว ฉะบับ ๑ บอกพระภักดีดินแดนปลัดตายฉะบับ ๑

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระยาราชพงศาเมืองสมุทรสงคราม ว่าด้วยมีผู้ร้ายยิงอำแดงแช่มตาย ผัวอำแดงแช่มฟ้องว่ามีสาเหตุกับนายกรับ นายเปล่ง นายพึกกับเพื่อน กรมการยังชำระอยู่

พระราชทานสัญญาบัตรหลวงราชนรารักษ์เป็นลุตเตอแนนต์ทหารมหาดเล็ก ๑ หม่อมราชวงศ์ไฉน เวดเตอรินารีเซอเยอนร์ ๑ เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่ ๑ เสด็จขึ้น

หนังสือบอกพระยาราชสัมภาราก ที่ ๑๗ วางเวร ว่ามองซวยแบงถือหนังสือเมืองมรแมนมา ๒ ฉะบับ ฉบับ ๑ ว่ามองโพนายร้อยได้คำตัดสินชะนะความมองลัตตะมายังศาลกรุงเทพ ฯ เป็นเงิน ๗,๘๔๒ แถบ หนังสือมาแต่จุลศักราช ๑๒๓๘ ปี มาถึงเชียงใหม่ ๑๒๔๕ ปี ช้าไปถึง ๖ ปี ได้ตอบไปแล้ว อีกฉะบับ ๑ ว่ามองซวยแบงยื่นเรื่องราวกล่าวโทษคน ๕ คน จำเลยและท้าวพระยาลาวเหนือสนาม พระยาราชเสนาข้าหลวงผู้ช่วยด้วย ได้บังคับให้ทำเรื่องราวเป็นภาษาสยามยื่น ได้ตอบเมืองมรแมนไปแล้ว และว่ามองเปโตนำหนังสือเมืองผาปูนขอให้ส่งพะยานเรื่องความมองซายะไป ความเรื่องนี้ได้ตอบไปแล้วเห็นจะแคล้วกันเสีย และว่าได้มีหนังสือถึงเจ้านครลำปาง ได้ส่งพระยาไชยสงคราม

มาว่าความก็ไม่มา ไม่ตอบหนังสือด้วย หนานขัตติยโจทก็สะเบียงอาหารหมด มาลากลับไปหาสะเบียงแล้วจะกลับมา บอกที่ ๑๘ วางเวรว่าพระยาเชียงราย มีหนังสือว่าแสนนากระวีใจเมืองเชียงตุงลงมาค้าขายเมืองเชียงราย แจ้งความว่าเมืองเชียงตุงกับฟ้าดอกจอก ฟ้าเมืองนายฟ้ามังเรือนฟ้าเมืองจิก ฟ้าเมืองหนอง คุมไพร่ ๕๐๐ คนยกไปตั้งฝั่งน้ำคงรับทัพพะม่า พะม่าก็เข้าตั้งเมือง นาย หนอง จิก คิดจะติดตามจับฟ้า ๕ คน พระยาเชียงรายได้เกณฑ์คนไปสืบการเมืองเชียงตุงแล้ว พระยาสิงหนาทเมืองขุเยวมมีหนังสือมาว่าได้ให้คนปลอมไปสืบการเมืองอังวะกลับมาว่า พะม่าเกณฑ์ไพร่พล ๓๐,๐๐๐ คนจะไปเชียงตุง เดินทางเมืองนายเกณฑ์ ๑๙ เจ้าฟ้าส่งลำเลียง ฝ่ายคนใช้พระยาสิงหนาทกลับมาก็ได้ความว่า เจ้าเมืองนาย เจ้าเมืองนอง เจ้าแสนหวีก็เข้ากับเชียงตุง ยกมาตั้งอยู่เมืองแปง ๙ ทัพ และว่ายางแดงก็รบกับเมืองหมอกใหม่ พระยาสิงหนาทได้เกณฑ์คนออกรักษาด่านทุกตำบล ได้ปรึกษากับพระเจ้าเชียงใหม่เห็นว่าบ้านเมืองก็เกิดไข้เจ็บตายมาก น้ำฝนก็ไม่บริบูรณ์ พระเจ้าเชียงใหม่ได้มีหนังสือกำชับหัวเมืองปลายเขตต์แดน ถ้าสืบได้ความเป็นแน่นอนจึ่งจะเกณฑ์ทัพออกไปรักษาการต่อไป บอกที่ ๑๙ ว่าด้วยรับท้องตราชี้แจงการที่จะพิจารณาความ และรับ

สารภาพที่ค้นเรื่องราวมองยางจีนไป และว่าด้วยเรื่องพระเจ้าเชียงใหม่จำอ้ายมองบ้านมวยนั้น มองทุนจอรับประกันตัวออกแล้ว และรับใช้ค่าทุนทรัพย์ให้ซางเครื่องแล้ว และว่ามองซวยแบงได้ยื่นเรื่องราวมีผู้รับตัวเสียเงินค่าธรรมเนียมศาลแล้ว ได้หมายเรียกจำเลยแล้ว

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ เจ้าพระยาสุรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ให้มีตราส่งประกาศห้ามโยนห่วงไปตามหัวเมือง ถ้าใครเล่นให้จับทำโทษตามพระราชบัญญัติ ถ้าเป็นสับเยกต์ไม่มีหนังสือสำหรับตัวให้มีใบบอกลงมาเข้ามา

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องจะตอบกงสุลฮอลันดารายจีนนักโทษนั้น โปรดให้ปล่อยแล้ว แต่ยังติดตรางเร่งประกันตามธรรมเนียม จะตอบเดี๋ยวนี้เป็นยังไม่พ้นโทษจริง ทรงเห็นว่าให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มารับไปแล้วให้พระยาโชฎึกหรือพระสวัสดิ์มารับไป ที่ทำโทษเกินกำหนดนี้กงสุลจะเกี่ยงให้ทำขวัญให้ของเสียเล็กน้อยแล้ว จึงตอบไปร่างนั้นได้แก้ไขเสียบ้าง

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระเรื่องความมองซวยแบงนั้น เกี่ยวข้องพระยาราชเสนาอยู่ ให้สอบถามให้ได้ความเรื่องมองโพตูนั้นให้ค้นสารบบในกรมมหาดไทย

วัน ๔ ๖ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เครื่องยศทหาร ทรงสพายสายเครื่องราชอิสสริยาภรณ์ตรามหาสุราภรณ์และดวงพระตราอื่น ๆ เสด็จออกท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามตำแหน่ง เจ้าพนักงานประโคมแตรตามธรรมเนียมเสด็จออก ทหารแตรเป่าสรรเสริญพระบารมี เจ้าพนักงานประโคมจบแล้ว กรมมหาดไทยนำเจ้าราชวงศ์แสนท้าวพระยาลาวเมืองน่านเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พระยาศรีอ่านศุภอักษรเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เมืองน่าน ว่าแต่งให้ราชวงศ์คุมต้นไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการจำนวนปีมะเมียจัตวาศก ลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย และขอปืนหามแล่นกระสุนดินประสิวมาศพริกไทยกระวานกานพลูขึ้นไปไว้สำหรับราชการ และว่ามิสโอซื้อไม้ซุงไว้ราคา ๑๒ ชั่ง ยังไม่ได้ให้เงิน ได้มาฟ้องเจ้าพระยาภูธราภัยแต่ยังอยู่ เจ้าพระยาภูธราภัยผัดไว้นานแล้ว ได้มาเตือนเจ้าพระยาภูธราภัยว่ามิสโอตายเงินก็ไม่ได้ รายหนึ่งว่าพระยาพิษณุโลก (พุ่ม) ให้ขุนอมรศักดาวุธขึ้นไปซื้อช้างมาใช้การเมืองพิษณุโลก ขุนอมรศักดาวุธกู้เงินเจ้าอนันตวรฤทธิเดช ๒๐๐ แน่นยังไม่ได้

ใช้เงิน เตือนก็ผัดไปนานแล้ว เงิน ๒ รายนี้จะควรอย่างไร
และว่าเจ้านายเมืองน่านจัดได้ขี้ผึ้งหาบ ๑ ผ้าขาว ๑๐๐ เพลา
ทูลเกล้า ฯ ถวายในสมเด็จพระนางเจ้า ทรงพระราช
ปฏิสันถาร ๓ นัดตามธรรมเนียมแล้วเสด็จขึ้น

วันนี้เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้า
ชายประสูติวันนี้ เป็นพระเจ้าลูกเธอที่ ๔๖ เป็นที่ ๓ ของ
เจ้าจอมมารดาทับทิม ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาที่ ๑๔

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่า ศุภอักษรเรื่องพะม่า
รบเชียงตุงมานั้น ก็สมกับเหตุที่ได้เล่าลือมา แต่ทางร่างกุ้งก็ว่า
ลาวแข็งเมืองต่อพะม่า ๆ จะไปปราบปรามก็ไม่เต็มมือ และ
ไม่มีชัยชะนะด้วยต้องห่วงหลังระวังหน้า และที่ว่าข้าวแพง
นั้นมีความสงสารราษฎรนัก และให้ตอบศุภอักษรเมืองลำพูน
เหมือนให้เติมว่ายินดีที่ทำการในคราววันเฉลิมพระชนมพรรษา

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหินทรว่า ซึ่งขัดข้องเรื่อง
สมเด็จกรมพระบังคับให้หักเลกพระกำแพง ขุนราชอาญา
มาเป็นไพร่หลวงข้างในนั้น ถ้าไม่เป็นการเกลียกล่อมแน่นัก
ก็ควรยอมตามสมเด็จกรมพระรับสั่งได้

พระราชหัตถ์ถึงกรมหมื่นภูธเรศสั่งว่า แต่นี้ต่อไปถ้าคน
โทษครบกำหนดแล้วให้นำความกราบบังคมทูลจะโปรดให้พ้น
โทษ ถ้าไม่มีคนรับก็ให้ลดลากว่าจะได้ประกัน ถ้าควรให้เป็น
ไพร่หลวงยามในก็ให้สักไว้

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยพุ่มบุตรพระยาศรีสรราชเป็นโทษมานาน ครั้งนี้ได้ทูลลาจะไปเผาศพพ่อโปรดให้ไป แต่การต่อไปจะโปรดให้พ้นโทษ แต่เป็นคนซุกซนกลัวจะไปเมืองเขมรและอื่นๆ จะเอาไว้ในวังก็กลัวจะทำยุ่งขึ้นอีก ถ้าใครจะรับตัวไปได้ก็จะให้พ้นโทษ ให้ถามตามญาติ เมื่อมีผัวได้ก็ดี ถ้าไม่มีผู้รับปล่อยไม่ได้

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์ เรื่องจะส่งเงินเตเลคราฟอินเตอนาชันนัลให้แก่กงสุลฝรั่งเศสและเปลี่ยนใช้การกงสุลนั้น ไม่เข้าพระทัยและไม่ไว้พระทัยเลย เพราะฝรั่งเศสเป็นเรสต์เลสเอเครซีฟเที่ยงแท้ ที่จะส่งเงินกงสุลนั้นหวาดหวั่นมาก ให้คิดค้นคว้าตำราและปรึกษาอาลบาเสียแล้วให้กราบทูลมา

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ขึ้นเงินเดือนมิสเตอร์อาลบาสเตออีก ๕๐ ชั่ง เดิม ๑๐๐ ชั่งเป็น ๑๕๐ ชั่ง แต่ปี ๑๘๘๔ ไป

หนังสือกรมหมื่นประจักษ์ ว่าด้วยป้อมทำเกือบแล้วและว่าจะให้ทหารขึ้นอยู่ป้อมสัญจรใจวิง แต่ปืนจะใช้ไม่มีได้ปรึกษาพระองค์สายว่า ปืนเรืออย่างเล็กมีอยู่ ๓ กะบอกปืนล้อ ๖ กะบอก เป็นปืนเลอตสกิตๆ แต่เดิมว่าจะใช้รักษาป้อมปากน้ำแล้วเห็นว่าใช้ไม่ได้ ให้ส่งปืนไปตติงแคนอนใช้แทน ท่านเห็นว่าควรจะให้พระองค์สายสั่งใหม่ ท่านจะ

ขอปืนเหล่านั้นมาใช้ป้อม แต่ปืนเรือ ๓ กะบอกนั้นเป็นของหลวงกะบอก ๑ ของฝากขาย ๒ กะบอก ขอให้พระองค์สายซื้อปืน ๖ กะบอกนั้นมาใช้ป้อมปากน้ำแทน

หนังสือกรมหมื่นประจักษ์อีกฉะบับ ๑ ขอเบิกปืนเรือกะบอกหนึ่ง และขอให้ซื้อที่เขาฝากขายด้วยทั้ง ๒ กะบอก และว่าด้วยจะขอปืนล้อ ๖ กะบอกที่พระองค์สายมา จะขอให้สั่งปืนฮอสกิตวิปตติงแคนอนใช้ป้อมปากน้ำแทนปืนที่จะขอมา ๖ กระบอก

หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยาคฑาธรเป็นไปรเวต เล่าเรื่องฝรั่งเศสทำสัญญากับองค์นโรดมเมืองเขมร ยอมให้ฝรั่งเศสเก็บเงินภาษีอากรทั้งเมืองเขมร ฝรั่งเศสยกเงินให้เขมรปีละ ๑๕๐๐ แต่จะต้องเสียให้ฝรั่งเศสค่าโปรเตกโตราค่ารักษาปีละ ๑๓๗๕ คงเขมรจะได้ปีละ ๑๒๕ เท่านั้น ให้สืบการให้ได้แล้วควรจะบอกเข้ามา แต่ที่ชี้แจงเล่าไปนี้เป็นการไปรเวต

หนังสือสมเด็จกรมพระถึงนิวแมน ว่าด้วยมองตอคนในบังคับอังกฤษซื้อไม้ขอนสัก ๑๐๕ ต้นแต่อำแดงคำผงลูกพระยาจางวางเมืองตาก คนในบังคับไทย ซื้อไม้รายเดียวกันนี้แต่พระวิจิตรรักษา ลูกพระยาจางวางเมืองตาก ยุ่งกัน

อยู่ด้วยไม้รายนี้ ยังเป็นไม้มฤดกระหว่างชำระความมฤดกอยู่ ซึ่งคนบังคับอังกฤษซื้อจากใครก็ให้ฟ้องผู้ขาย จะพิจารณาให้ แต่ไม้รายนี้เป็นของกลางจะให้ผู้ใดรับไปไม่ได้ก่อนกว่าจะ ได้ตัดสินความแล้ว

วัน ๕ ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ทรงพระสบายไม่เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์ เข้าไปเฝ้าข้างในทรงราชการบ้าง

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุวงศ์วรเดช ว่าด้วย สายเตเลกราฟที่ทอดลำน้ำเจ้าพระยา ที่ต่อไปติดสายตะวันตก ซึ่งต่อกับแดนพะม่าอังกฤษนั้นใช้ได้แล้ว แต่เสาสายที่ได้ ตั้งไว้นั้นยังไม่ได้ตรวจ ไม่ทราบว่าจะเป็นอันตรายอย่างไร เพราะไม่มีพนักงานประจำสเตชั่น เมื่อได้แต่งออกไปประจำ แล้วตรวจซ่อมแซมเสียก็ไม่ลำบากนัก และจะจัดลูกจ้างที่ หัดทำการได้แล้ว จะตรวจซ่อมแซมด้วย ถ้าทำการไม่สำเร็จ เอาเสมียนฝรั่งออกไป คิดจะให้เสมียนและคนตรวจสาย ตะวันตกตะวันออกให้ปนรวมกัน และว่าได้จ้างไลน์แมน คนฝรั่งเศสไว้ ๒ คน จะให้ไปตรวจสายตะวันตกก็ได้ และ สายของอังกฤษไม่แล้วเป็นการเสียประโยชน์ฝ่ายเรามากนัก และว่าในแล้งนี้จะทำการโทรเลขอื่น ๆ อีกก็ได้ด้วยเครื่อง มีมาก และอินสเปกเตอร์ที่ส่งให้พระยาสยามเรียกคงมา

ถึงเร็วจะมาเปล่าอยู่ ถ้าสมควรตัดเดวิซออกก็ตัดออกเสีย ด้วยมีประโยชน์น้อย

พระราชหัตถ์ตอบว่า ซึ่งจะให้คนตรวจรวมกันนั้นดีแล้ว และว่าเตเลแครฟแล้วใช้ไม่ได้นั้น พระยาสยามได้มีเตเลแครฟถามที่อินเดียว่า เมื่อไรของอังกฤษจะแล้ว เขาตอบว่า ของเขาแล้วแล้ว คอยข้างไทย การที่เป็นทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะอ้ายนิวแมนแกล้งนิ่งเสียเท่านั้น

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าด้วยจะให้ทหารไปถึง ๘๐๐ คนนั้น ใบบอกหลวงภักดีณรงค์ก็ไม่ได้ความว่าฮ่อเข้ามาตีเขตต์แดนไทย จะให้ทหารไปมากก็จะไม่ได้ทำการ จะไปป่วยการและเจ็บไข้ล้มตายเปล่า ๆ ควรจะยกทหาร ๘๐๐ นั้นเสีย จะเปลี่ยนให้คนที่ชำนาญรู้ฝึกหัดและมีนายที่รับสัญญาบัตรกำกับไปสัก ๕๐ คน จะได้ฝึกหัดลาวหัวเมืองให้ชำนาญรู้ที่จะใช้อาวุธให้ดีขึ้นด้วย ส่วนพระยาราชนั้นคิดเพิ่มเติมคนแก้บัญชีเสีย และบัญชีเกณฑ์ช้างม้าพาหนะอย่างไรเงียบไป พระยาราชจะได้ยกเมื่อไร การเกณฑ์อย่างนี้ถ้ามีทัพศึกขับขันจริงจะทำอย่างไร ดูเป็นที่น่ากลัวนัก

หนังสือพระยาไชยยศว่าเงินเหรียญแกมีตราอื่น ๆ ที่ใช้ไม่ได้ และเงินเหลือเศษมีอยู่มาก เงินเฟื้องไม่ใคร่จะมี ขอให้ทำอีก ๕๐๐ ชั่ง โปรดให้ทำ

หนังสือสมเด็จกรมพระว่า นิวแมนแลกูล์มาเฝ้า พูดเรื่องมองซวยกงว่า เกาวแมนต์อังกฤษมีหนังสือมาให้ชำระใหม่ เขาเห็นว่าควรจะสืบพะยานเสียที่กรุงเทพฯ ทีเดียวดี ด้วยมองไข่พะยานรู้การดีและอยู่ที่กรุงเทพฯ แล้ว คำหาคำให้การก็มีแล้ว กงสุลขอให้กราบทูล ท่านว่าทูลไม่ได้ กงสุลว่าถ้าสืบพะยานได้แล้วตัดสินทีเดียวก็แล้ว ท่านได้ตอบว่าไม่ได้ด้วยไม่พร้อมโจทก์จำเลยและผิดธรรม

วัน ๖ ๙ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

ไม่ได้เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปเขียนหนังสือในไลบรารีข้างใน

สมเด็จกรมพระส่งคำให้การพระยาราชเสนาที่โปรดให้สอบถามเรื่องความมองซวยแบงนั้น ว่ามองซวยแบงมาฟ้องปากและสืบได้ว่าฟ้องไว้ที่พระยาเหนือสนาม แล้วจะรับเป็นสองศาลไม่ได้ และว่าท้าวพระยาเหนือสนามว่าความนี้สืบไม่สมได้คืนเรื่องราวไปแล้ว มองซวยแบงก็ได้ฟ้องที่ศาลต่างประเทศเมืองเชียงใหม่อีก

เรื่องมองโพนั้นค้นหนังสือเก่าได้ความว่า เจ้าพระยาพลเทพแต่ยังเป็นพระยาราช และพระยาจ่าแสนขลิบได้ไปชำระพร้อมกับกงสุลอังกฤษที่บ้านกงสุล เมื่อปีวอก ๑๒๓๔

มองโพมองในกล่าวโทษโกเลสมาว่ารับเงินไป สัญญาว่าจะให้ไม้สัก ๓๐๖ ต้น ถึงกำหนดให้ไม่ครบ โกเลสมาว่าให้ครบแล้ว มีหนังสือเป็นสำคัญ เอาหนังสือมาตรวจดูเป็นหนังสือปลอม กงสุลตัดสินเป็นแพ้ ให้ใช้เงิน ๗,๘๔๒ แถบ กงสุลไม่รับว่าโกเลสมาเป็นสับเยกต์ ครั้งนั้นโกเลสมาให้อ้ายลอบุตรมาว่าความได้ส่งอ้ายลอจำคุกไว้ได้ปี๑ตาย บอกกงสุลแล้ว

เจ้าพระยามหินทรขัดข้องเรื่องเลกพระกำแพงที่สมเด็จกรมพระขอ ได้สักเป็นไพร่หลวงบ้างแล้วยังบ้าง แต่มีเจ้ากรมไพร่หลวงยื่นว่าสมัครอยู่กรมของตัว

พระราชหัตถ์ตอบเรื่องเลกที่เป็นไพร่หลวงแล้วก็ให้คงอยู่ ถ้ายังไม่ได้สักให้เป็นไพร่สมตามที่ขอ

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระเรื่องมองซวยกงนั้นไม่เกี่ยวข้องกับเรา อังกฤษขอให้ชำระใหม่ ได้สั่งทูตให้พูดชี้แจงแล้วว่าเป็นสับเยกต์ทั้ง ๒ ฝ่าย การที่จะรับสั่งกับฝรั่งให้ระวังให้มาก ถ้าเปิดไปกรมท่าได้ดีกว่า ถ้าจำความไม่ได้ให้ตริตรอง

วัน ๗ ๕ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

หนังสือสมเด็จกรมพระว่า ทัพฮ่อเห็นจะไม่มีดังพระราชดำริ เห็นจะเป็นลาวตื่นต่อ ๆ กันมา ถ้าเมืองบริคัณหนิคม

แตกจริง เมืองหนองคายเมืองโพนพิไสยคงมีบอกมา ทหารที่จะไป ๕๐ นั้นพอควรแล้วเป็นการดี และว่าช้างเมืองหล่มศักดิ์มาถึงสระบุรี ๑๒๐ แล้วกำหนดพระยาราชจะไปแรมเดือนอ้าย

ฉะบับ ๑ หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายเรื่องพุ่มบุตรพระยาศรีสรราช ไม่มีญาติคนใด ขอฝากแผ่นดินไว้

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือนิวแมนตอบเรื่องโยนห่วงว่าได้ห้ามคนอังกฤษแล้ว ถ้าโปลิศทราบว่าคนอังกฤษเล่นให้บอก เขาคิดว่าไทยคงจะไม่พ้องเขาในการเรื่องนี้ เขามีความยินดีที่ทรงจัดการชั่วร้ายเหล่านี้ ขอให้วางพระทัยในที่ว่าการอังกฤษว่ามีน้ำใจรักและจะช่วยด้วย

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งคอเรสปอนเดนส์เรื่องความนายราชจินดาพ้องจีนซุยเผง ได้ส่งไปที่กงสุลอังกฤษ จีนซุยเผงตายในระหว่างความ นิวแมนตัดสินไม่ให้ผู้รับมฤดกจีนซุยเผงเสียเงินให้ โจทก์ไม่ยอม นิวแมนจะส่งความไปสิงคโปร์

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือราชทูตอเมริกันว่าคอเวอนเมนต์อเมริกันทราบว่าราชทูตสยามจะไปอเมริกัน มีความยินดีจะจัดการรับรองตามสมควร

อีกฉะบับ ๑ ส่งหนังสือคอเรสปอนเดนส์เรื่องจะพระราชทานรางวัลมิสเตอเลศลี่ นายโปลิศเมืองมลิวันในการช่วยคนเมืองระนองเมื่อคราวพวกจีนกำเริบ

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ ว่าเรื่องจะส่งเงินที่กงสุลฝรั่งเศสนั้น เพราะถือว่าเป็นพนักงานของท่านที่จะส่งเงินนั้นไปยังไซ่ง่อนไม่เป็นกำหนด เห็นว่ากงสุลจะส่งไม่เสียค่าป่วยการจึงจะลองดู เมื่อไม่ควร เลิกเสียก็ได้ ธรรมเนียมส่งเงินนั้นเมื่อสิ้นเดือนบอกจำนวนไปยังไซ่ง่อนเพราะต่อสายกัน เมืองนั้นรับหักไว้แล้วบอกส่งไปอีกตามลำดับ ถ้าไม่โปรดให้ส่งกงสุลจะงดเสีย จะต้องเบิกเงินไปไว้ไซ่ง่อนสัก ๑,๐๐๐ ชั่ง ถึงเดือนจะได้หักส่งไปก่อนแล้วส่งเงินที่เก็บได้ใช้เป็นคราว ๆ ถ้ามีเอเยนต์คอยจ่ายเงินหรือส่งเงินออกไปแล้วไม่เสียค่าป่วยการ

วันนี้สมโภชสามวันพระเจ้าลูกเธอซึ่งประสูติวัน ๔ ๆ ๑ ค่ำ เสด็จลงสมโภชแล้วเสด็จตำหนักกรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร ด้วยมีการสวดมนต์ทำบุญวันประสูติของพระองค์ท่านบรรจบครบรอบที่ ๖๕ เจ้านายข้าราชการเข้าไปเหมือนทุกปี

มีพระราชหัตถ์พระราชทานพระพรและดุมเพ็ชรสำรับ ๑ เงิน ปีละ ๕|— รวมเงิน ๕|๑๒ ด้วย

วัน ๑ ๑๐ ๆ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ยังไม่เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปเฝ้าข้างใน ทรงหนังสือราชการต่าง ๆ

หนังสือพระนายเสมอใจว่าสัญญาตึกหน้าวัดประยูรวงศ์ อีก ๒๒ วันจะสิ้นสัญญาแล้ว ได้ถามมิสเตอบุชว่าจะเช่าต่อไป หรือไม่ มิสเตอบุชขอผัดให้มิสเตอไมสเนอนายห้างกลับ มาก่อน ส่งสำเนาสัญญามาด้วย

มีพระราชหัตถ์ตอบว่าที่พูดปากเปล่านั้นเลื่อนลอย ให้มี หนังสือถามไปว่าจะเช่าต่อไปหรือไม่ ที่มิสเตอบุชผัดไปนั้น จะต้องถือตามสัญญาจะคิดค่าเช่าต่อไป จะตกลงหรือไม่ ให้ตอบมา

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระให้มีตราตอบพระยา ราชสัมภาราก รเรื่องมองซวยเบงให้รับชำระตามพระราช กำหนดกฎหมาย เรื่องมองโพดูการแต่ก่อนหละหลวมมาก ให้ส่งฉะบับความไปให้ข้าหลวงทราบเสีย ศุภอักษรเมืองน่าน ทวงลูกหนี้ ๒ รายนั้น รายฝรั่งนานแล้วให้สืบสวนดู ราย ขุนอมร คือนายอิ่ม ไชยบูรณให้สอบถาม ถ้ารับให้ตอบว่า ถ้านายอิ่มใช้หนี้หลวงหมดแล้วจะเร่งให้ที่หลัง

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศว่าด้วยหลวงกิจจาจีนสยามกับ พวกจีนนายบ่อนบางขวางวิวาทตีกันกับจีนลูกจ้างห้างวินเซอ

เรศลึกเป็นการใหญ่ ท่านได้ตัวมายังพิจารณาอยู่ และว่ากงสุลฮอลันดาขอให้เพิ่มเติมโปลิศ ท่านได้ให้โปลิศไปรักษาห้องที่อีก ๒ โหลมีปืนด้วย และชันสูตรบาดแผลจีนทั้งสองฝ่ายด้วยแล้ว

ถึงกรมหมื่นภูธเรศตอบเรื่องจีนวิวาทกันนี้ดูเป็นการโตใหญ่ ซึ่งจัดโปลิศเติมลงไปนั้นดีแล้ว ถ้าเหลือกำลังให้เรียกทหารที่พระนายไวย และมีพระราชหัตถ์สั่งให้พระนายไวยเตรียมทหารไว้ด้วย

หนังสือพระองค์เจ้าสวัสดิ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ให้ตอบยินดีที่มีหนังสือว่าด้วยคอเวอนเมนต์ยุไนติดสเตตจะรับราชทูตสยาม

ฉะบับหนึ่งเรื่องความนายราชจินดา เขาตัดสินเป็นเด็ดขาดแล้ว ยังแต่จะต้องอุทธรณ์ไปที่นอก จะต้องวางเงินขึ้นศาล ให้ถามนายราชจินดาเจ้าของความดู จะฟ้องหรือไม่ฟ้องก็แล้วแต่ใจ

วัน ๒ ๑๑ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ก็ยังไม่ได้เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปเฝ้าข้างใน

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือกงสุลเยอรมันส่งสำเนาพระราชสาสน์แกรนดุกเมือง

แมกแลนเบิกชวริน และขอเข้ามาเฝ้าถวายพระราชสาส์นด้วย

สำเนาพระราชสาส์นแกรนดุกเฟรเดริกฟรันส์เมืองแมกแลนเบิกชวริน เจริญทางพระราชไมตรีขอบพระเดชพระคุณที่ทรงรับรองดุกโยฮัน อัลเฟรดเมืองแมกแลนเบิกชวริน และขอบพระเดชพระคุณที่ทรงถามข่าวเศร้าโศกที่พระราชบิดาสิ้นพระชนม์ และถวายเครื่องราชอิสสริยยศแกรนด์ครอส กับสายสังวาลในราชวงสานุวงศ์เวนดิชครอนด้วยความยินดี

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศว่าด้วยบาดแผลจีน ๒ คน ลูกจ้างพระพิศาล แต่เป็นพวกห้างวินเซอเรคลิก

ใบบอกพระยาพิไชยว่าด้วยได้รับหนังสือหลวงเมืองว่าที่ปลัดซ้ายพระพิทักษบุรทิศเสนาบดีเมืองหลวงพระบางบอกข่าวคอกเตอโปเนอิศอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง และว่าเจ้านายแต่งคนไปสืบราชการเมืองพวนได้ความว่าฮ่อเก่อลายมาตั้งอยู่ทุ่งเชียงคำประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ นายชื่อ กวานหลวง กวานไช ฮ่อเก่อลายตีเมืองงาเมืองภางแตก ฮ่อตั้งอยู่ประมาณ ๕๐๐ เศษ นายชื่อ สามกอ ถิวสกอ เจ้านายได้กำชับหัวเมืองปลายเขตต์แดนให้ระวังรักษาแล้ว พระยาพิไชยส่งต้นหนังสือต่าง ๆ ลงมามีบัญชีคนเมืองพวนซึ่งระส่ำระสายหนีไปอยู่ในที่ต่าง ๆ และฮ่อฆ่าตายด้วย

ใบบอกพระยาพิไชยว่าด้วยรับท้องตราพระราชสีห์ทราบความแล้ว ได้แต่งกรมการเชิญศุภอักษรขึ้นไปเมืองหลวงพระบางทาง ๑ เมืองน่านทาง ๑ และได้เกณฑ์ไพร่กรมการเมืองพิไชย เมืองขึ้น ๒๑ ขุนหมื่นไพร่ ๕๐๐ ปืนกระสุนดินดำศาตราวุธสะเบียงอาหารไว้พร้อมแล้ว และได้แต่งกรมการคุมไพร่คอยประจำอยู่เมืองปากเหืองคอยส่งหนังสือบอกข้อราชการ

บอกพระยาพิไชยว่าด้วยพระยาสุโขทัยมีหนังสือไปถึงว่าจะยกขุนหมื่นไพร่พล ๕๐๐ คนไปเมืองหลวงพระบาง จะมาถึงเมืองพิไชยทางก็ไกลสะเบียงอาหารก็เบาบางลงให้ตระเตรียมไว้ พระยาพิไชยได้ตระเตรียมสะเบียงอาหารไว้เสร็จแล้ว

บอกพระยาอุตรการโกศลส่งหนังสือขดเมืองแพร่และหนังสือเมืองเชียงแสนว่าเชียงตุงขัดแข็งต่อพะม่าๆ จัดทัพมารบและข่าวยางแดงรบกับเมืองหมอกใหม่ และหนังสือพระยาสีหนาทถึงเมืองแพร่บอกข่าวเหมือนเชียงแสนเหมือนกัน

บอกหลวงภักดีณรงค์ว่าด้วยแต่งท้าวเพี้ยกรมการขึ้นไปกำชับเมืองลาวฝั่งโขงสืบได้ความว่าฮ่อมาถึงท่าโทมจะยกมาเมืองบริคัณหนิคม ท้าวเพี้ยที่ไปอยู่สืบการไม่ไว้ใจ ได้เกณฑ์

คนเมืองไชยบุรี ท่าอุเทน นครพนม สกลนคร มุกดาหาร พร้อมด้วยศาตราวุธ สะเบียงอาหารไปอุดหนุนเมืองบริคัณห นิคมแล้ว ขอให้มีตราบังคับไปจะได้จัดการเต็มมือให้แข็งแรงด้วย

ความเห็นกรมหมื่นพิชิตว่าด้วยการที่จะจัดการเมืองลาวตะวันออกให้เรียบร้อยความพิสดารมาก

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ ตั้งแต่ทรงรับบอกหลวงภักดีณรงค์ก็ทรงตริตรองถึงการที่ท่านจะเสด็จขึ้นไปจัดการเมืองลาว และข้อสำคัญในการทัพศึกก็ไม่มีแล้ว สำคัญแต่การบ้านเมือง แต่จะให้แล้วเร็วไม่ได้ เวลาก็น้อย อยากจะให้งดเสียปี ๑ ก่อน หาตั้งไปถางลู่ทางไว้ก่อน ทรงเห็นว่ากรมหมื่นพิชิตสมควรขึ้นไปได้ ถ้าทรงเห็นชอบให้รับจัดการ ต้องมีขุนนางไปด้วยหลายคนทั้งวังหน้าวังหลวงจะเอาใครไปบ้างให้รับสั่งปรึกษาด ทางที่จะไปนั้นขึ้นนครราชสีมาตัดออกไปฝั่งโขงเลียบขึ้นหนองคาย ขากลับแล้วแต่การ ถ้ามีทัพศึกให้เรียกคนหามพระยาราชได้ ซึ่งทรงจัดดังนี้เพราะทรงเห็นว่าท่านเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่อยู่พระองค์เดียว จะไปลำบากไม่คุ้มกับราชการสำคัญในกรุงเทพ ฯ ที่จะมีต่อไป ถ้าทรงเห็นชอบให้จัดการเสียโดยเร็ว

อีกฉะบับหนึ่งว่า ข้อความที่หลวงภักดีณรงค์บอกมาเป็นข่าวเดิมนั้นเอง การที่จัดไว้เดิมก็ดีแล้ว แต่กำหนด

พระยาราชจะไปข้างขึ้นเดือนยี่น้ำช้านัก ควรจะให้เร็วขึ้นอีก อนึ่งไพร่ที่พระยาราชเอาไปนั้นน้อย ถ้าหนักแน่นต้องอาศัยลาว ให้มีตราบังคับหัวเมืองให้หลวงภักดีณรงค์เรียกคนหนุนพระยาราช ทางพิไชยทางสุโขทัยจัดการดีมาก

วัน ๓ ฯ ๑๒ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ยังไม่เสด็จออก พระองค์สวัสดิเข้าไปเฝ้าข้างในทรงหนังสือราชการ

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องนิวแมนมีหนังสือมาเรื่องโยนห่วงชั้นหลัง พระราชทานร่างให้ตอบแต่ที่จะมีไปถึงราชทูตนั้น ถึงจะไม่พ้องก็ต้องส่งให้ทราบแต่หนังสือนำนั้นให้ว่าเดิมขัดข้องกัน ภายหลังนิวแมนยอมห้ามปรามเป็นแต่ส่งมาให้ทราบเท่านั้น

มีพระราชหัตถ์พระราชทานพรกรมขุนบดินทรในการทำบุญวันประสูติครบรอบ ๕๗ รอบ พระราชทานเงินปีละ ๘ บาทเท่าพระชนมายุตามเคย

พระองค์เจ้าขจรถวายหนังสือว่าด้วยเรื่องที่พระยาสมบัติยาธิบาลอยู่สืบได้ความว่าเงินหลวงค้างอยู่ ๕๐๐ ชั่งเศษ ได้ไปสอบถามนายอ่ำซึ่งเป็นผู้ชำระ ตอบมาว่าความเรื่องนี้ลูกขุนปรึกษา ว่าพระยาสมบัติยาธิบาล นายคางบุตรถือหลาย ให้ลงพระราชอาญาริบราชบาตรจำคุก กำปรึกษา

ถวายไว้นานแล้ว แต่เวลานั้นเกิดไข้ประจุไม่มีใครไปตรวจทรัพย์ การค้างมา พระองค์ขจรเห็นว่าควรไปตรวจ

พระราชหัตถ์ตอบว่าความเรื่องนี้ก็ทอดทิ้งมาช้านาน คำให้การและคำปรึกษาเห็นจะหายหมด ตัวความก็ตาย คำปรึกษาเรื่องตั้งฎีกาฉ้อที่ลูกขุนปรึกษาให้รับนั้นจะหายไปเสีย บัญชีที่เงินหลวงค้างเห็นจะยังไม่ศูนย์ให้สระสางดู

กรมหมื่นประจักษ์ถวายหนังสือว่าด้วยจะลองปืนที่ป้อมสัญจรใจวิง พร้อมกับยิงปืนเช้ามืดทีเดียว

หนังสือพระนายศรี ว่าด้วยเรื่องเลกวัดอรุณนั้น คือเป็นเลกโยมสงฆ์ และว่าการหักทหาร หลวงพิไชยเสนาได้บอกให้ทำเป็นจดหมายผู้บังคับการกรมทหารหน้าไปขอหักเลก ก็ได้เคยใช้อย่างนั้นมาแล้ว ค่าธรรมเนียมก็เคยเสียมา ได้ส่งบัญชีมาด้วย เรื่องเลกกรมพระกลาโหมนั้น เป็นคนบุตรรับราชการสาม

วัน ๔ ๑๓ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ก็ไม่ได้เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปเฝ้าข้างในเหมือนวานนี้

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวายคอเรสปอนเดนส์ เรื่องความจีนหลิวฟอกะชนเก็กล่าวโทษกรมการพระพุทธบาทว่าฆ่าลูกจ้างตาย กงสุลสอดันตาขอให้ถวายคอเรสปอนเดนส์

อีกฉะบับหนึ่งส่งร่างหนังสือที่จะมีส่งคอเรศปอนเดนส์ เรื่องโยนห่วงไปยังกรมหมื่นนเรศราชทูต

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือ นำบอกพระอุดรและคอเรศปอนเดนส์เรื่องความจีนหลิวฟอกเซน เหมือนอย่างเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวาย

หนังสือพระอุดรไปรเวต ทูลสมเด็จกรมพระ ว่าด้วยแต่งคนขึ้นไปสืบราชการทางเมืองเชียงตุง และว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะโกนจุกถูกในเดือน ๑๒ จะให้ลงมาทูลลากลัวจะไม่ทันจึงให้พระอุดรบอกมา และว่าด้วยความไข้เมืองเชียงใหม่ชุม

พระอุดรส่งหนังสือเมืองเชียงรายเชียงแสน บอกด้วยเรื่องเงี้ยวพะม่ามาตีเมืองสาดและอื่น ๆ ได้เตือนเจ้าประเทศราชไม่ใคร่จะเชื่อฟัง ที่บอกมานี้ขออย่าให้เจ้าเหล่านั้นทราบ

เจ้าหมื่นเสมอใจถวายหนังสือ ว่าด้วยได้มีหนังสือไปถึงห้างมูลเลอแอนไมสเนอ ๆ มีหนังสือตอบมาว่าจะยอมเสียค่าเช่าต่อไปก่อนกว่าไมสเนอจะกลับ

พระองค์สวัสดิ์ตอบไปว่า โปรดให้ยึดหนังสือไว้เป็นสำคัญ

หนังสือพระยานครราชสีมา ว่าเก็บเงินค่านาเมืองขึ้นจำนวนปีมะเมียได้ ๒๗๖ ๒|— ๑|๑ ส่งลงมา กับว่าผูกปี้จีนจำนวน

ปีมะเมียได้มากกว่าปีเถาะ ๑๖๐ คน และว่าไพร่ที่หนีไปอยู่เมืองเขมรป่าดงก็กลับมาอยู่ตามเดิม ไพร่เมืองอื่น ๆ ก็ขึ้นไปอยู่มาก และว่าเกบเงินเลกกองเลียงช้างซื้อช้างได้ ๒ ช้าง แลเรื่องที่บอกทัพฮ่อให้พระพลบอกนั้น ตัวได้บอกกำกับมาด้วย

สมเด็จกรมพระตอบพระราชหัตถ์ เรื่องที่จะขึ้นไปจัดการเมืองลาว เต็มใจฉลองพระเดชพระคุณจริง ๆ ไม่มีความรังเกียจ แต่ที่รอนั้นเพราะช้างไม่มาถึง ที่จะโปรดให้กรมหมื่นพิชิตไป เพราะทรงพระกรุณาท่าน เป็นพระเดช ฯ แล้ว แต่การเรื่องนี้ได้ทรงมอบท่านแล้ว ท่านก็ยังไม่สิ้นสติปัญญา ถึงเวลาน้อยจะค้างฝนก็ได้ ถ้าโปรดให้งด ควรท่านจะคิดจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง เห็นว่าถ้าโปรดให้ผู้ใดทำต้องทำจนสำเร็จ กับว่าพระยาราชจะไปวัน ๔ ฯ ๑๒ ๑ ค่ำ

ตารางเกณฑ์ทัพพระยาราชขึ้นไปราชการคราวนี้ ข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง ๑๑ พระยาราชวรานุกูล ๑ หลวงเสนาภักดี ๑ หลวงสุริยามาตย์ ๑ กรมมหาดไทย ๓ หลวงพิทักษ์ผู้ช่วยเมืองกำแพงเพ็ชร ๑ ขุนรามรณฤทธิอาสาวิเศษขวา ๑ หลวงเสนานน ขุนกำแหงสงคราม กรมอาสาวิเศษซ้าย ๒ หลวงไกรเทพ อาสาใหญ่ซ้าย ๑ หลวงไกรนารายณ์อาสาใหญ่ขวา ๑ หลวงฤทธิสำแดง ฝรั่งแม่นปืน ๑ ขุนรุทรณไชย กัปตันทหารหน้า ๑ พระราชวังบวร ๕ พระวิชิต

สงคราม อาสารองขวา ๑ หลวงวิสูตรโยธาบาล อาสาใหญ่ขวา ๑ พระฤทธิสงคราม เขนทองขวา ๑ พระพินิจสารา มหาดไทย ๑ หลวงสุรณเรงค์ สัสดีกลาง ๑ หัวเมือง ๒ พระบังขัง ๑ พระชุมแสง ๑ เมืองขึ้น เมืองพระพิษณุโลก ทหารหน้าออฟฟิศเซอและไปรเวต ๕๒ คน รวมขุนและหมื่นและเมืองรั้งไม่มีสัญญาบัตร ขุนหมื่นเบี้ยหวัดขุนหมื่นตัดไพร่หลวงไพร่สม ในพระบรมมหาราชวัง ในกรุงนอกกรุง ๖๑๗ พระราชวังบวร ๘๗ รวมทั้งสิ้นขึ้นไปในราชการคราวนี้ ในกรุง ๕๒๐ หัวเมือง ๒๒๕ กองนอก ๒๙ รวม ๗๗๔

วัน ๕ ๑๔ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ก็ไม่ได้เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปเขียนหนังสือข้างในด้วย

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือบอกพระยานครราชสีมา ๔ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าด้วยได้รับตราพระราชสีห์ส่งไปตามระยะทาง เป็นรอยเปิดผนึก ได้ห่อส่งขึ้นไปหนองคายแล้ว อีกฉะบับ ๑ ว่าได้แต่งคนไปเกลี้ยกล่อมพวกเลกเมืองนครราชสีมาซึ่งหนีไปอยู่เมืองเขมรป่าดง เลกเหล่านั้นอยากกลับมาบ้าง แต่เกรงเจ้าเมืองกรมการเมืองเขมรป่าดง ได้มีหนังสือถึงเมืองพระตะบอง เมืองพนม เมืองศรีโสภณ ว่าเลกเหล่านี้จะสมัครกลับมาขออย่าให้ขัดขวาง ครั้นเดือน ๗

ปีนี้พวกเลกกลับมามาก เลกเมืองอื่นก็ขึ้นไปด้วย เป็นจำนวนคน ๕๗๒คน อีกฉะบับหนึ่งส่งหนังสือพระมหาดไทยที่ให้ขึ้นไปสืบราชการทัพฮ่อที่หนองคาย บอกมาว่าพวกฮ่อไม่ได้มาตีเมืองบริคัณหนิคม อีกฉะบับหนึ่งส่งหนังสือพระยาประทุมเทวาธิบาลเมืองหนองคาย ความเหมือนกันกับหนังสือพระมหาดไทยบอกมา

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ถึงเจ้าพระยามหินทร ให้คิดทำแบบอย่างที่จะหักโอนสำหรับกรมทหารมาถวายจะได้ตั้งเป็นแบบอย่าง

หนังสือสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ถวาย ว่าด้วยกงสุลฝรั่งเศสมีหนังสือมาแหม่มเอเดนเมียเสมียนโทรเลขเจ็บกลับไปนอก ในสัญญาว่าเราต้องเสียค่าโดยสารถึงไซ่ง่อนครั้งนี้เขาจะไปลงเรือรบฝรั่งเศสไปยุโรปทีเดียว เราต้องเสียเพียงสิงคโปร์ แต่เขาต้องรอเรือรบอยู่สิงคโปร์ ขอให้เสียค่าป่วยการ ท่านตอบไปว่าจะเสียค่าโดยสารถึงไซ่ง่อนเป็นการตกลง ท่านขอตั๋วยืมไปใช้

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมหลวง เรื่องเอสติเมตเงินใช้ในการโทรเลขและไปรษณีย์นั้น ได้ทรงตั้งกอมมิตตีตรวจบัดนี้กอมมิตตีทำความเห็นถวายได้พระราชทานไปแล้ว แต่ยังไม่ทรงตัดสินก่อน ให้ท่านตรวจจะจัดการได้ไม่ได้อย่างไรให้ปรึกษากอมมิตตีให้ตกลงก่อน

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ เรื่องทรงพระราชดำริจะให้กรมพิชิตขึ้นไปนั้น ไม่ได้ทรงสงสัยว่าท่านจะบิดเบือนอย่างใดเลย เห็นว่าการทัพไม่มีจริงเวลาจัดการก็น้อย จะให้ไปได้ลำบากในการไม่มีประโยชน์ไม่สมควรจะทำ แต่จะละเลยไม่ได้ ด้วยฮ่อมาตั้งอยู่ใกล้เขตต์แดน จึงทรงเห็นควรให้พระยาราชไปขัดทัพไว้ การที่จะให้ผู้อื่นไปแทนนั้นทรงเห็นการ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งถ้าฝรั่งเศสจัดการปราบปรามฮ่อสำเร็จไปได้ ฮ่อจะแตกเข้ามาตั้งอยู่ในเขตต์แดนจะปราบปรามลำบาก โดยฝรั่งเศสจะปราบปรามเข้ามาในเขตต์แดนก็ไม่มีที่กีดขวาง อย่างหนึ่งถ้าไม่มีการทัพจะไปตรวจการที่จะจัดการต่อไป ที่ท่านว่าจัดการสองคนต่อกันไม่ติดนั้นจะควรทำอย่างไรให้ทำความเห็นถวาย

วัน ๖ ๑๕ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่มีราชการอะไรไม่ได้เสด็จออก

สมเด็จกรมพระตอบพระราชหัตถ์ เรื่องจัดการไปทัพและไปจัดการเมืองลาวนั้น ท่านเต็มใจที่จะไปฉลองพระเดชพระคุณทุกอย่างไม่ได้ย่อท้อ เป็นแต่เป็นทุกข์ว่าจะไปไกลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเท่านั้น และว่าการเมืองลาวที่วิวาทกันนั้น ก็มีแต่เรื่องเลกเมืองนี้สมัครไปเมืองโน้นและแย่ง

เขตต์แดนกัน และคนเมืองนี้ไปเปน ผู้ร้ายลักเมืองโน้น จะชำระก็ไม่ได้ขัดกันเสียบ้าง และเจ้าเมืองกรมการวิวาทกันเองเปนสองพวกบ้าง ขอให้มีกระแสพระราชดำริที่จะจัดการ ผู้ที่จัดต้องจัดตามแล้วคงเปนการเรียบร้อย ถ้าปล่อยตามปัญญาบ้านเมืองคงยับเยิน เรื่องฮ่อนั้นเห็นว่าพระยาราชพอจะระวังได้ ถึงฝรั่งเศสจะติดตามก็คงจะรับการพูดจาได้ ลาวหัวเมืองก็มีมาก พระยาราชต้องทำการได้ และว่าที่เมืองโคราชและเมืองลาวบอกว่าไม่มีทัพศึกนั้นเห็นจะกลัวทัพกรุงจะขึ้นไป เห็นจะเปนการปิดบังความชั่วไว้ กลัวจะมีผู้ร้องต่อผู้ใหญ่นายทัพจึงไม่อยากให้ขึ้นไป

วัน ๗ ๆ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ได้เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปข้างในด้วย

มีหนังสือกรมหมื่นประจักษ์ ว่าด้วยแต่งให้นายพันออกไปจับทหารที่เมืองสมุทรสงคราม ไปจับได้ผู้ร้ายลักของราษฎรเข้ามาคนหนึ่ง จะโปรดให้ส่งแห่งไร

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือ ว่าด้วยเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเมืองน่าน มีศุภอักษรขอปืนกระสุนดินดำและอัฐทองแดงและเครื่องยาต่าง ๆ นั้น ของนี้ถ้าลงมาเฝ้าที่ไร ขอทุกครั้ง

พระนายเสมอใจถวายหนังสือ ว่าด้วยเงินพระคลังข้างที่ที่ค้างตามเจ้าภาษีนายอากรจะเรียกบัญชีเจ้าจำนวนยื่น กับบัญชีพระยาไชยสุรินทรมาสอบ ก็ไม่มีผู้ใดมอบหมายบัญชีเสียเวลามา ๔ เดือนแล้ว ถ้าได้บัญชีเจ้าจำนวนสอบกับพระยาไชยสุรินทรและสอบบัญชีรับพระยาไชยยศและเจ้าพนักงานรับมาหักเงินที่ค้าง จึ่งจะได้ความว่าเงินค้างมากน้อยเท่าใด ทรงเซ็นให้สมเด็จกรมพระทรงจัดจะรับจะส่งตรวจสอบกันอย่างไรก็ให้วางเป็นแบบลง

วัน ๑ ฯ ๒ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ได้เสด็จออก รับหนังสือเจ้าพระยามหินทรถึงพระองค์สวัสดิ์ว่าด้วยมีหนังสือไปว่า โปรดให้คิดจัดการเรื่องค่าธรรมเนียมสักเลกที่แก่งแย่งกับทหารขึ้นใหม่นั้นเป็นการยาก ชี้แจงค่าธรรมเนียมมาว่าเป็นกำลังของเจ้าพนักงานมาแต่เดิมซึ่งจะให้จัดใหม่นั้นขัดข้อง ได้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะทรงโปรด ความเห็นของท่านเห็นว่าถ้าจะไม่ให้เกี่ยวข้องทุ่มเถียงกันกับพนักงานต่าง ๆ ด้วยค่าธรรมเนียมแล้ว ต้องคิดรวบรวมค่าธรรมเนียมไว้เสีย แล้วแจกเป็นเงินเดือน ถ้าไม่ได้พอ การมากค่าธรรมเนียมน้อยก็ให้เอาค่าธรรมเนียมกรมการน้อยมาเฉลี่ย แต่เห็นว่าเงิน

แผ่นดินก็ยังไม่บริบูรณ์ จะจัดการอย่างนั้นไม่ได้ และว่าได้ให้เจ้าพนักงานสัสดีประชุมกันทำความเห็นส่งความเห็นนั้นเข้ามา ในความเห็นนั้นชี้แจงค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และส่งหนังสือหลวงพิไชยเสนา ว่าด้วยการที่ได้เป็นผู้ช่วยหักชำระคนเป็นทหาร และว่าเดิมพระนายไวยรับไว้ว่าค่าธรรมเนียมที่จะหักเลกนั้นจะเก็บไว้เจ้าพนักงาน แต่นั้นมาจนบัดนี้ก็ยังไม่ได้

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ ว่าด้วยเมืองน่านขอของตามเคยนั้น ควรให้ได้ทุกอย่าง เว้นแต่ปืนหามแล่น ๑๐๐กะบอกนั้นมากเกินไปให้แต่พอควร แต่อัฐทองแดงนั้นให้เปล่า ๆ ไม่ได้ ถ้ามีเงินแลก ๆ เท่าไรก็ได้ เมื่อยืมต้องมีหลักฐานและให้คอยเร่งเงินให้ด้วย

ถึงสมเด็จกรมพระอีกฉะบับหนึ่ง ว่าตารางทัพนั้นดีแล้ว และกำหนดพระยาราชทูตลาเมื่อใดให้กำหนดเสียจะเสด็จออกรับ การที่ท่านจะเสด็จไม่ทันนั้นให้บอกเลิกคนช้างม้าเสียให้ยกเหตุที่ราชการไม่ร้อนแรง แต่การทำแผนที่ถึงจะขึ้นไปก็คงทำไม่ทัน ถ้ารอไปแล้วน่ากลัวจะถึง ๒ แล้ง ให้คิดกับพระองค์ดิศให้ได้โครงไว้บ้าง และให้มีตราติเตียนคาดโทษพระยานครราชสีมาที่เฉื่อยแฉะ เรื่องเกณฑ์ช้างม้าปลูกพลับพลาเสีย ถวยว่าการถูกเกินกว่าจะได้ตัดหัวพระยานครราชสีมาก็เสียการหมด

วัน ๒ ๓ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ได้เสด็จออกเหมือนกัน รับหนังสือสมเด็จกรมพระว่ากำหนดพระยาราชจะทูลลาวัน ๖ฯ ๑ ค่ำ และว่าเมืองนครราชสีมามีบอกมาว่าด้วยเกณฑ์ช้างลงมารับกองทัพนั้น ได้ช้าง ๑๗ ม้า ๘ โคต่าง ๒๒๐ ที่พักได้แต่งคนทำรับแล้ว และเรื่องเมืองน่านขอเครื่องยานั้นท่านสั่งให้ซื้อให้ แต่ปืนนั้นควรให้ ๑๐ กะบอก หรือ ๒๐ ก็แล้วแต่จะโปรด และที่พระยาราชจะไปนั้น จะโปรดพระราชทานกระแสพระราชดำริประการใด

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระตอบเรื่องจะจัดเมืองลาวนั้น การที่ติดจัดไม่แล้วเพราะเรื่องไพร่สมัครตามใจไพร่จะอยู่เมืองไหนอย่างหนึ่ง เพราะการเจ้าเมืองกรมการเกิดวิวาทแตกร้าวกันอย่างหนึ่ง การความคั่งค้างอย่างหนึ่ง ชิงที่เขตต์แดนอย่างหนึ่ง ที่ไม่สำเร็จนี้ก็เพราะเจ้าเมืองกรมการอำนาจเท่ากัน เมื่อใครโกงขึ้นก็ต้องมาฟ้องกรุงเทพฯ ก็โยเยต้องช้ายืดยาวไม่สำเร็จมีเรื่องความเป็นต้น นอกจากสับเยกต์แล้ว ไม่แล้วสักเรื่องหนึ่ง เรื่องการวิวาทกันก็ไม่มีใครตัดสินแล้วเจ้าพนักงานก็ไม่ถือว่าเป็นการแผ่นดิน ถือเป็นความมีคู่เรื่องชิงที่เขตต์แดนนั้นก็ไม่ได้ตัดสินเสร็จเพราะมักติด คนนี้ก็เห็นไปอย่างนั้น คนนั้นก็เห็นไปอย่างนี้ไม่ตกลงได้ทุกเรื่อง

การชิงเลกกันนั้น ก็เพราะไม่ต้องส่งเงินค่าราชการ ไม่มีใครเป็นธุระเร่ง เจ้าเมืองนี้อยากได้คนเมืองโน้น ก็เกลี้ยกล่อมเอามาเก็บค่าราชการแต่น้อยลดลงตามใจ เพราะไม่ต้องส่ง เป็นเนื้อความที่ยุ่งใหญ่อยู่ ๔ ข้อ การอื่นยังมีมาก เมื่อเห็นว่าจะจัดอย่างไรได้สำเร็จก็ให้ทรงคิดไปให้ตลอด

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่า การที่พระยาราชจะไปนั้น จะพระราชทานกระแสพระราชดำริแต่ที่ฮ่อธงดำหรือฝรั่งเศสจะเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่การจัดบ้านเมืองนั้นให้ทอดพระเนตรพระราชหัตถ์ฉะบับก่อนนี้ขึ้น เรื่องเมืองน่านขอปี่นลงมานั้น ลงมาทุกที่ขอทุกทีให้เสมอหรือ ถ้าไม่ได้ให้แล้วให้ ๒๐ ก็ได้

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่า ได้ทรงรับฎีกากรมการกำนันราษฎรเมืองกาญจนบุรี และเจ้าเมืองกรมการเมืองขึ้นเข้าชื่อกันมาก ขอพระยาสุดารัตนราชประยูร ซึ่งเป็นพระยากาญจนบุรีอยู่แต่ก่อน กลับออกไปเป็นพระยากาญจนบุรีตามเดิม ทรงเห็นว่าคนพร้อมกันมากๆ ขอดังนี้ถ้าไม่มีการขัดขวางก็ดูเหมือนรักษาสามัคคีกัน แต่ยังไม่ทรงตัดสินเด็ดขาด เพราะไม่ทรงทราบความเดิม

วัน ๓ ๆ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุฬศักราช ๑๒๔๕
๔

วันนี้ไม่มีราชการอะไรไม่เสด็จออก พระองค์เจ้าสวัสดิ์เข้าไปข้างใน

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ส่งหนังสือกงสุลอังกฤษมีส่งหนังสือชีฟกอมมิชชันเนอ เมืองรางงูนว่าผู้ใหญ่บ้านซนปะรนเป็นบ้านฝ่ายสยาม ได้มีหนังสือไปที่เมืองมลิวันขอให้ส่งผู้ร้าย ๒ คน เขายังไม่เป็นที่เชื่อฟังเขายังไม่ส่งมา ถ้าคอเวอนเมนต์สยามจะให้ส่งขอให้มีหนังสือไป

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือราชทูตอเมริกันว่า คอเวอนเมนต์อเมริกันขอให้ช่วยการเอกษหิบิเชนฝ้ายที่เมืองนิวออเลียน

วัน ๔ ฯ๕ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

ไม่มีราชการอะไรวันนี้

หนังสือไปรเวตเจ้าพระยามหินทร ถึงพระองค์สวัสดิ์ว่าที่มีหนังสือถวายมาว่าแต่เรื่องค่าธรรมเนียมนั้น เพราะค่าธรรมเนียมเป็นเหตุที่เกิดวิวาทกัน เรื่องเลกกรมกลาโหมนั้นสำคัญใจว่าไม่ใช่หน้าที่จึงมิได้พูดถึง ครั้งนี้ได้ชี้แจงมาโดยละเอียด ถ้ากรมทหารหน้าทหารรักษาวังถือธรรมเนียมที่เกี่ยวกับสัสดี ให้เหมือนทหารมหาดเล็กและกรมแสงจะไม่มีความลำบากและแสดงความซื่อตรงต่าง ๆ

ฉะบับหนึ่ง อธิบายด้วยเรื่องหักโอนเลก ๔ อย่าง ๆ หนึ่งว่าด้วยไพร่หลวงสมัครเป็นทหาร อย่างหนึ่งไพร่สมสมัคร

เป็นไพร่หลวง อย่างหนึ่งบุตรสักสาม อย่างหนึ่งชราพิการ มีความเห็นหักเลกกรมกลาโหมมาเป็นทหารหน้า ว่าที่ไม่ยอมเพราะยึดพระราชหัตถ์ครั้งก่อนว่า ถ้าเลกหัวเมืองจะสั่งเป็นพระราชหัตถ์ ครั้งนี้ไม่มีพระราชหัตถ์ถึงกรมพระกลาโหม จึงไม่ยอมให้หัก ถ้ามีพระราชหัตถ์เห็นจะสำเร็จไปได้ เรื่องหนึ่งว่าด้วยพระนายศรีขอหักเลกข้าพระโยมสงฆ์ ๓ คน ขอสอบถามพระวุฒิการ์เสียก่อน กับว่าสัสดีถือธรรมเนียมเดิม กรมทหารหน้าถือว่าเป็นราชการเกิดใหม่ อยากจะทำการลัด ๆ การจึงเป็นที่แก่งแย่งไม่ตกลงได้ ขอพระราชทานพระราชบัญญัติ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยเกณฑ์ทำบ้อมครั้งก่อนได้โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์กรมที่เงินค่าราชการค้างทำบ้อมจะให้ทหารอยู่ตามเอสติเมตและตัวอย่างของพระนายไวย เจ้าพระยามหินทรถูกทำบ้อมหนึ่งได้ทำสิ้นเงินน้อยกว่าเอสติเมตหลายเท่า เห็นว่าเปลืองพระราชทรัพย์มากจึงงดไว้ ครั้งนี้จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ถ้าจะให้ทำตามเดิม ก็จะได้ให้ผู้ต้องเกณฑ์ทำไป เมื่อจะทรงโปรดให้งดไว้ก็จะได้ตรวจการคิดหักเงินที่ผู้ต้องเกณฑ์ได้ทำการไว้บ้างนั้นให้แล้วไป โปรดให้สอบถามพระนายไวยว่า ทำไมเอสติเมตจึงมากนัก และจะให้ทหารอยู่ต่อไปหรือไม่

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งหนังสือเลกกีผู้ว่าการกงสุลเดนมาร์ก ว่าด้วยจะลาออกไปยุโรป จะให้มิสเตอคอซัลต์ว่าการแทน โปรดให้ตอบรับตามธรรมเนียม

กรมหมื่นนเรศพระองค์โสณกับสุดอีก ๓ คนถวายหนังสือถวายไชยมงคลในการเฉลิมพระชนมพรรษา ส่งผ้าปูโต๊ะปักมาแต่ญี่ปุ่นมาทูลเกล้าฯ ถวาย

มีพระราชหัตถ์พระราชทานที่ตำบลบางรัก ซึ่งซื้อจากเสมียนวันเป็นสิทธิ์แก่พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ายุคลทิฆัมพร

วัน ๕ ฯ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกประทับพระแท่นห้องออกขุนนาง พระยามหาอมาตย์นำเบิกพระยาราชวรานุกูล พระหลวงขุนเข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนในพระบรมมหาราชวังพระราชวังบวรกราบถวายบังคมลาขึ้นไปราชการเมืองลาวฝ่ายตะวันออก แล้วพระราชทานกระบี่ฝรั่งแก่พระยาราชวรานุกูลแม่ทัพ แล้วโปรดให้เจ้าพนักงานแจกเสื้อเยียรบับเข้มขาบผ้านุ่งห่มหมวกแฮลเมตแก่พระยาพระหลวงขุนข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวัง ที่จะไปในการคราวนี้แล้วพระยาศรีสุนทรถวายสัญญาบัตร พระราชทานให้หลวงอินทมนตรีเป็นพระเทพผลู ๑ นายเปียมมหาดเล็กเป็นหลวง

อินทมนตรี ๑ ขุนเสนาทิพเป็นหลวงไกรเทพ ๑ พระจงรณฤทธิ์เป็นพระราชฤทธานนท์พระไชยบูรณ์ปลัด ๑ พระพิทักษภูธรเป็นพระกำแพงพราหมณ์ปลัดเมืองสุโขทัย ๑ นายจะมหาดเล็กเป็นพระพิทักษภูธรยกกระบัตร ๑ พระไชยราชาเป็นพระสถลบุรินทรเมืองเถิน ๑ ท้าวคำวงเป็นพระราชสัมพันธวงศ์เมืองเถิน ๑ ท้าวอินทรยศเป็นพระอุตรการเมืองเถิน ๑ ท้าวมหาพรหมเป็นพระศิขรภูมธานีเมืองเถิน ๑ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นที่เดียว

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือ ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ตอบพระราชหัตถเลขา ร. ที่ ๔๔๒ กำหนดการตั้งพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ วัน ฯ๑๒ ๒ ค่ำ ตั้งสวด
๓
วัน ฯ๔ ๒ ค่ำ โสกันต์ ฉะบับ ๑ นำใบบอกหลวงภักดีณรงค์ส่งบอกเมืองนครพนม เมืองบริคัณหนิคม ถึงเมืองไชยบุรีว่าด้วยฮ่อที่ตั้งอยู่เมืองงานมาตั้งท่าโทมเมืองยาม คนประมาณ ๑๐๐๐ จะมาเมืองบริคัณหนิคมในแรมเดือน ๑๑ ขอกำลังเมืองไชยบุรี ๗๐ ท่าอุเทน ๑๐๐ นครพนม ๑๕๐ มุกดาหาร ๑๕๐ สกลนคร ๒๕๐ ขึ้นไปช่วย

ใบบอกพระพรหมบริรักษ์บอกระยะทางที่ขึ้น และว่าไปถึงนครลำปางแล้ว

ใบบอกพระยานุภาพไตรภพอธิบายความตอบท้องตรา พระราชสีห์ เรื่องทะเลสาป ข้อ ๑ จำนวนคนทำปลาในท่าทะเลสาปว่าคนนครเสียมราฐมาก ข้อ ๒ บอกราคาปลาและจำนวนปลาที่ได้ในจำนวนปีมะเมียจัตวาศก ข้อ ๓ บอกว่าเก็บภาษีปลาได้ปีหนึ่งเงิน ๗|๒ ๖๗ ข้อ ๔ ว่าด้วยทางลูกค้าเข้าออก ข้อ ๕ ว่าด้วยสินค้าในเมือง แต่ก่อนเข้ามาทางกรุงเทพ ฯ มาก เดี๋ยวนี้ไปพนมเป็ญไซ่ง่อนมาก และบอกระยะทางแต่เสียมราฐ และพนมเป็ญถึงไซ่ง่อนถึงกรุงเทพ ฯ ข้อ ๗ ว่าด้วยการรักษาบ้านเมือง และว่าด้วยผู้ร้ายหรือสลัดเกิดขึ้น จะรับฉลองพระเดชพระคุณให้เต็มกำลัง* ข้อ ๘ ว่าด้วยบาดหลวงขอที่ลงสา ยังไม่ได้ตราตอบและริโปตความที่ชำระคั่งค้างและแล้วไป และว่าได้ตรวจดูข้อสัญญาของฝรั่งเศสเห็นว่าถ้ายอมตามสัญญา ถ้าเกิดความสิ่งใดเจ้าเมืองกรมการจะไประงับก็ขัดขวาง ไม่ไประงับก็จะเสียไพร่พลและพระราชอาณาเขตต์ ถ้าไม่ได้ชักภาษีในทะเลสาปจะขาดผลประโยชน์เจ้าเมืองกรมการเคยได้เป็นกำลังราชการมาก

กรมหมื่นประจักษ์ขอรับพระราชทานตั๋วยืมเงิน ๘| ๘๗ ให้ค่าของแต่งตัวทหารและกรมวัง และส่งตัวอย่างรั้วเหล็กชั้นล่างพระที่นั่งจักรี

---

* ต้นฉะบับก็ไม่มีข้อ ๘

เจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบพระราชหัตถ์ เรื่องราษฎรขอพระยาสุคารัตน เป็นพระยากาญจนบุรีนั้น ว่าเดิมมีความผิดหลายข้อ สมเด็จเจ้าพระยาจึงถอนเข้ามาเสียทั้งเจ้าเมืองและปลัด

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ ถึงพระองค์สวัสดิ์นำส่งต้นหนังสือมิสเตอกุฮอนอินเยียเนียฝ่ายอินเดีย จะขอเซอเวทำทางรถไฟในระหว่างเมืองเชียงแสนกับกรุงเทพ ฯ กำหนดผู้เซอเวจะออกจากเมืองพะม่าในสิ้นเดือนดีเซมเบอนี้

หนังสือเจ้าพระยามหินทรส่งเรื่องราวขุนสุรณรงค์ หมื่นศรีราชโยธา ไพร่รักษาวังเมืองลพบุรี กล่าวโทษเจ้าเมืองกรมการว่ากดขี่ใช้ราชการเหลือเกิน ขอมาเป็นไพร่หลวงจ่ายเดือนกรุงเทพ ฯ ตามเดิม กับไพร่อพยพไปจะไปเกลี้ยกล่อมกลับมา เจ้าพระยามหินทรได้ไต่สวนแล้ว เห็นควรจะยอมตามไพร่สมัคร

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าไพร่หลวงอาษารักษาวังเมืองลพบุรีร้องขอมาเป็นเลกจ่ายเดือนกรุงเทพ ฯ การรักษาวังมีคนอื่นอีกหรือไม่ จะทิ้งไม่รักษาไม่ได้ ถ้ามีอยู่บ้างควรถอนมากรุงเทพ ฯ ให้ทรงคิดเสีย

พระราชหัตถ์ถึงกรมหมื่นนเรศและสุด พระราชทานพรตอบที่ถวายพระพรและสิ่งของในวันเฉลิมพระชนมพรรษา

พระราชหัตถ์ถึงกรมพระราชวังว่าด้วยจมื่นมหาดเล็กและหมอแสงมารับรักษาพระโรคพระองค์ศรีวิไลหาย และต่อมาก็ได้ถวายพระโอสถพระนางเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี ที่ทรงพระประชวรคลายขึ้น เป็นความชอบ ขอยกคน ๒ คนมารับราชการวังหลวง จะได้พระราชทานตำแหน่งยศบ้างพอเป็นความชอบของเขา

วัน ๖ ฯ ๗ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าโปรดให้พระเจ้าลูกเธอออกไปเลี้ยงพระสงฆ์พระราชาคณะพระครู ๘๐ เศษ รับพระราชทานฉันขนมเบื้องในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตามศรัทธากาลสมัย อย่างเช่นเคยทุกปีมา

เวลากลางวันไม่ได้เสด็จออก เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกในออฟฟิศหลวงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท กรมหมื่นศิริธัชกรมหมื่นเทววงศ์เฝ้าจนเวลายามหนึ่งเสด็จขึ้น

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยให้พระยาราชบุรี พระสัจจาทำแผนที่วัดสัตนารถ ซึ่งจะโปรดให้สร้างกุฎีนั้นทำแล้วส่งเข้ามาแล้ว ท่านจะทูลลาออกไปดูที่ทางที่จะทำกุฎีสัก ๗ วันโปรดให้ไป

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ส่งหนังสือพระสยามธุรานุรักษ์ บอกข่าวเมืองฝรั่งเศสเปิดประชุมพูดด้วยเรื่องเมืองตองกิน และหนังสือพระยาสยามธุรพาหส่งหนังสือเรื่องการเอกษฮิบิเชนฟอเรศตรี ที่เมืองเอเดนเบิกปีหน้า เพื่อว่ากอเวอนเมนต์สยามจะยินดีจัดไม้ต่าง ๆ ไปช่วยบ้าง

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์อีกฉะบับ ๑ ส่งหนังสือพระสยามธุรานุรักษ์ มีส่งหนังสือของฝรั่งเศสที่ว่าด้วยเรื่องเมืองตองกิน และว่ายกที่ว่าการกงสุลสยามไปอยู่บ้านนำเบอร์ ๘ ถนนเบียเรียเลแครนปารีส และว่าลอยูจะกลับเข้ามากรุงสยามอีก

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ๒ ฉะบับ ว่าด้วยไปทำสัญญาสุรากับประเทศวิลันดาตกลงเสร็จแล้ว ส่งสำเนาคำแปลสัญญาเข้ามาฉะบับหนึ่ง ว่าดอกเตอกาดุศซี ที่จะขอเป็นกงสุลสยามที่อิตาลีนั้นไม่ควร ชี้แจงคนที่ควรเป็นมาอีก ๔ คน

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งคอเรศปอนเดนส์เรื่องความแขกซาอิดมหมัดแล่นเรือเข้ามาไม่แวะด่าน พระยาสมุทรจับส่งขึ้นมายึดเรือไว้ เรือจมลูกเรือหนีหมด กงสุลอังกฤษมีหนังสือมาว่าเป็นสับเยกต์ ขอให้ชำระข้อเรือจมของเสียไป

ได้ให้ตระลาการศาลต่างประเทศชำระส่งคำตัดสินไปยังนิวแมนกงสุลอังกฤษ ๆ ขอให้กราบทูล

หนังสือสมเด็จกรมหลวงว่าจะให้มองซิเออบัวเกออยออกไปตรวจสายโทรเลขทางตะวันตก แต่เขาจะขอเงินเดือนค้าง ๖ เดือน แต่กำสัญญามาเดือนละ ๒ ชั่ง ๖ บาท ๔๒ อัฐ รวม ๑๒ | ๓๕ | ๖๐ ขอพระราชทานตั๋วยืม

หนังสือเจ้าพระยาพลเทพถวายว่าด้วยได้รับหนังสือไปรษณีย์ฉะบับหนึ่ง เป็นหนังสือทิ้งว่าด้วยเจ้าพระยาพลเทพยกเงินค่าโฉนดฉะบับ ๑ ซึ่งเดิมเคยเป็นของข้าหลวงเพราะต้องเขียนโฉนดดีพิมพ์ ท่านจึงสั่งให้ยกมาเป็นค่าพิมพ์เพราะไม่ต้องเขียนแล้ว ในหนังสือนั้นเป็นการติเตียนเจ้าพระยาพลเทพ ส่งหนังสือเข้ามาถวายทอดพระเนตรด้วยและส่งบัญชีข้าหลวงที่ยังไม่ได้ส่งเงินค่าโฉนดเข้ามาด้วย

พระราชหัตถ์ตอบเจ้าพระยาพลเทพว่าการที่เป็นขึ้นนี้เพราะมีแง่อยู่ที่ไม่ได้แก้ท้องตราเสียเท่านั้น การที่บังคับก็ถูกต้องแล้ว ที่ไม่ส่งนั้นให้มีหนังสือเร่งเจ้าของกรม แต่กรมนานั้นถ้าจะเกะกะก็แต่พระยาอาหารคนเดียวเท่านั้น ให้บังคับโดยแข็งแรง เมื่อไม่ฟังให้เกาะบ่าวมาเป็นจำนำ

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าพระยานุภาพไตรภพบอกมาว่ายังไม่ได้ตอบเรื่องบาดหลวงขอที่ลงสานั้น ได้มีพระราชหัตถ์ที่ ๑๘๐/๔๕ ให้ตอบแต่เดือน ๘ แล้ว ตอบ

แล้วแคล้วกันเสียหรือยังไม่ได้ตอบ ถ้ายังให้รีบตอบ และเรื่องทะเลสาบนั้น ถ้ายังก็ให้รีบด้วย

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระอีกฉะบับหนึ่ง ว่ามิสเตอเออาร์กุฮอน อินเยอเนียอังกฤษจะขอแต่งคนเข้ามาเซอเวทางรถไฟจะเข้ามาทางเชียงแสนหรือระแหงตลอดลงมากรุงเทพ ฯ ให้มีตราถึงพระยาราชสัมภาราการและพระยาสุจริตเจ้าเมืองตามระยะให้ดูแลตามควร และที่เชียงแสนให้พระยาราชสัมภาราการแต่งจ่าเขมงสัตยาวุธกำกับ ถ้าถึงเมืองอื่น ๆ ก็ให้แต่งกรมการกำกับต่อ ๆ มา และให้มีใบบอกมาด้วยตามที่เขาตรวจตราเป็นอย่างไรให้รีบมีตราไปเสียและให้บอกเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้รู้

อีกฉะบับหนึ่ง ว่าแต่ก่อนได้ทูลให้สืบเรื่องเทวรูปเมืองกำแพงเพ็ชร ซึ่งอ้ายราสตแมนเยให้กงสุลเยอรมันขอ จะได้มีไปหรือไม่ได้มี กาลนานมาแล้วได้ผัดไว้ ครั้งนี้กงสุลบอกมาว่าอ้ายราสตแมนไปขะโมยเอาเศียรและกรลงมา แล้วกงสุลยึดไว้ และมิสเตอแมกคาที่ได้ทูลว่าศาลไม่ห่างบ้านเจ้าเมืองนักว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ การเรื่องนี้ไม่รู้ว่าจะตอบเขา ถามก็ไม่บอก ขะโมยลักมาก็ไม่บอกให้รู้ ให้ทรงไต่สวนให้ได้ความ

วัน ๗๑๘๑ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าเสด็จทรงพระราชดำเนินออกทางประตูแถลงราชกิจเสด็จประพาสสวนสราญรมย์พร้อมด้วยสมเด็จพระ

นางเจ้าพระบรมราชเทวีและเจ้าจอมข้างใน แล้วเสด็จทรงรถพระที่นั่งกลับพระบรมมหาราชวัง กลางวันไม่ได้เสด็จออก

ค่ำวันนี้ทรงเครื่องใหญ่ที่พระเฉลียงหน้าไลบรารีข้างใน

มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าจะเสด็จประพาสทะเล เมื่อท่านมาทูลลาไปเที่ยวก็ยังไม่ได้ทรงคิด จึงไม่ได้ทรงทักท้วง บัดนี้จะเสด็จ ครั้นจะไปตามกลับก็เห็นว่าท่านจวนจะกลับแล้ว ได้โปรดให้สมเด็จกรมพระรักษาการกับเจ้าพระยาภาณุวงศ์

ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าจะเสด็จประพาสทะเล เจ้าพระยาสุรวงศ์ไม่อยู่ ให้อยู่แทน ไม่ต้องตามเสด็จ ให้แต่พระยาพิพัฒน์ไปก็ได้

ถึงกรมพระราชวังว่ากรมหมื่นเทววงศ์ทูลว่าจะลงมาเฝ้าแต่ทราบว่ายังไม่เสด็จออก จึงไม่มานั้น ทรงคิดถึง ไม่ได้มาเฝ้านานแล้วให้มาเฝ้าวันแรม ๑๐ ค่ำ และขอบพระทัยที่ถวายจมื่นมหาดเล็ก หมอแสง

วัน ๑ ๆ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้ไม่ได้เสด็จออก พระองค์สวัสดิ์เข้าไปเฝ้าข้างในทั้งเวลาบ่ายเวลาค่ำ พระองค์ดิศถวายหนังสือว่า มิสเตอแมกคาทียื่นจดหมายว่าฝรั่งเศสรบตังเกี๋ยแล้วจะจัดการเขตต์

แดนที่ติดต่อกับไทย ควรเราจะไปเซอเวเขตต์แดน มิสเตอแมกคาที่จะรับไปเซอเว และว่าเมื่อกลับมาแล้วจะขอลาออกจากราชการ ฉะบับหนึ่งว่าด้วยการที่มิสเตอแมกคาที่จะออกจากราชการนั้นมีความร้อนใจมาก ได้พูดหน่วงก็ไม่ยอม การแผนที่ถ้าเสียมิสเตอแมกคาที่แล้วจะยับเยินมาก แต่เห็นว่าจะเอาไว้ไม่ได้แล้ว จะต้องคิดให้หัดคนให้เซอเวเขตต์แดนต่อไปให้สำเร็จให้ได้ แต่การต่อไปคิดจะให้ทูตอเมริกันยืมออฟฟิศเซอมาใช้สักคราวหนึ่ง

กรมหมื่นศิริธัชถวายหนังสือขัดข้องว่าลูกขุนสั่งฟ้องจีนยับเทียรเซนสับเยกต์ฝรั่งเศสว่าความต่างภรรยาเป็นคดีเรื่องทาส จะประทับฟ้องไปก็ยังขัดข้องอยู่

วัน ๒ ๗/๑๐ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกชิตลิงรูม หลวงบำรุงราชากร หลวงเจริญราชธน เฝ้าถวายกระถางและหม้อน้ำลายครามลายเบญจวรรณ แล้วพระยามหามนตรีถวายหนังสือพระยาสุจริตฉะบับ ๑ หลวงวรนารถเฝ้าถวายเรื่องราวฉะบับ ๑ ทรงแล้วคืนไป และถวายต้นจำปาต้นหนึ่ง แล้วเสด็จออกมาประทับดรออิงรูม

กรมพระราชวังเฝ้ารับสั่งอยู่ด้วยจนเวลาบ่าย ๔ โมงเศษกราบถวายบังคมลากลับไปเสด็จขึ้น ค่ำไม่ออกขุนนาง

กรมหมื่นภูธเรศ พระยามหามนตรี ถวายหนังสือเรื่อง นายเหมกล่าวโทษพระพยุหาธิบาลโปรดให้ชำระ ถึงกำหนด สืบพะยานนายเหมหลบหนีไป พระยามหามนตรีให้คนไป ตามตัวนายอ่ำผู้ประกันนายเหม นายอ่ำต่อสู้ผู้ที่ไปเอาตัวมี บาดเจ็บ แล้วนายอ่ำกลับมาฟ้องศาลหลวงแก้ความ ทรงเซ็น ให้กรมภูธเรศเอาตัวมาชำระ

หนังสือพระยาสุจริตว่าด้วยจำนวนคนทำไม้เมืองตากทั้ง ๔ ด่าน รวมคนไทย ๑๙๘ อังกฤษ ๑๕๗ ราย จำนวนไม้ ๓๘๓๓๓ ต้น ค่าตอชำระแล้ว ๔๐๖๓๐ ยังค้าง ๑๕๖๐๓๕ รวม ๑๙๖๖๖๕ รูเปีย ในจำนวนปีมะแมเบญจศกนี้

เจ้าพระยาภาณุวงศ์ถวายหนังสือว่าด้วยจะตามเสด็จ พระราชดำเนินด้วย โปรดให้ตอบไปให้อยู่ก่อน เจ้าพระยา สุรวงศ์กลับมาแล้วจึงค่อยไป

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือเรื่องจัดการที่จ่ายเงินไม่ให้ คั่งค้าง ถ้าเงินรับไม่ได้มาเต็มก็เป็นการยากที่จะจัดได้ การ จ่ายเงินโสหุ้ยภาษีเข้าภาษีเบ็ดเสร็จ ท่านได้จัดร่างคำสั่งถึง เจ้าพนักงานให้ทำหางว่าวหมายเวรสั่งจ่ายเงิน ๒ รายนี้ทุกเดือน

มีพระราชหัตถ์ตอบว่าการที่ว่าด้วยเรื่องจ่ายเงินนั้นก็ เป็นการจริงแต่จำเป็นต้องค่อยจัดไป การที่จะมีหมายเวร จ่ายเงินเดือนภาษีเข้าภาษีเบ็ดเสร็จนั้นดีแล้ว แต่เงิน

ประจำเดือนอื่น ๆ ให้ใช้หมายเวรด้วยจะดี ต้องทำที่เรื่องอยู่ดังนี้เป็นการเพิ่มพระธุระ

วัน ๓ ๗ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕
๑๑

เวลาบ่าย ๔ โมงวันนี้กงสุลเยอรมันจะเข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแกรนดุกเมืองแมกเลนเบิกชวริน มีกาดออเนอ ๒๐๐ แตรวง ๑ รับหน้าพระที่นั่งตามเคย

เวลาบ่าย ๔ โมงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ครึ่งยศทหารทรงประดับดวงตราเครื่องราชอิสสริยยศหลายดวง เจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวจและทหารมหาดเล็กแต่งตัวเต็มยศ มหาดเล็กสวมเสื้อเยียระบับ เสด็จออกตรออิงรูมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เจ้าพนักงานกรมวังกรมท่า และราชเอดเดอแกมป์นำมิสเตอวอนแกรงกีกงสุลเยอรมัน ๑ มิสเตอโปร์ยาที่สอง ๑ เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กงสุลถวายพระราชสาส์นแกรนดุกเมืองแมกเลนเบิกชวริน ขอบพระเดชพระคุณที่ทรงแสดงความเศร้าโศกที่ราชบิดาพิราลัยและขอบพระเดชพระคุณที่ทรงรับรองฮิสไฮเนสโยฮันอัลเบิตดุกออฟแมกเลนเบิกด้วย และขอถวายเครื่องราชอิสสริยยศแกรนเครอสและสายสร้อยสำหรับราชวงศานุวงศ์แกรนดุก ชื่อ ออเดอออฟดิเวนดิชครอน

ของแกรนดุกทรงยินดีถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กงสุลถวายเครื่องราชอิสสริยยศและพระราชสาสน์แล้ว ถวายเครื่องราชอิสสริยยศแกรนคอมมานเดอ ชื่อ ออเดอ ออฟดิเวนดิชครอน ของแกรนดุกทรงยินดีประทานพระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ๑ กอมมานเดอ ตราชื่อเดียวกันทรงยินดีประทานเจ้าเจ๊ก ๑ ไนต์ออเดอ ชื่อเดียวกัน ทรงยินดีประทานจมื่นสุรฤทธิ์ ๑ ถวายพร้อมกัน มีดิโปลมาด้วย ทรงพระราชปฏิสันถารโดยควรแล้วกงสุลกราบถวายบังคมลาไป ตรา ๓ ดวงนี้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานแก่ผู้ที่ได้รับ เสด็จขึ้น เวลาค่ำไม่ได้เสด็จออกอีก

หนังสือสมเด็จกรมพระเตือนข้อบังคับพระยาราชและว่าเคยพระราชทานเงินใช้การในกองทัพ ครั้งนี้จะพระราชทานเท่าใด จะโปรดพระราชทานไปแต่นี่หรือให้ใช้เงินส่วย

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่าเรื่องตราพระยาราชนั้นไม่ทรงสบายทรงแก้ไขไม่ได้ แต่ขอทูลย่อ ๆ ให้แยกเป็น ๒ ฉะบับ ขัดตาทัพเรียกคนได้นั้นให้ทำให้ทันเขาไป แต่ฉะบับจัดการบ้านเมืองนั้นให้งดไว้เสด็จกลับ แต่การเรียกคนนั้นให้กำชับอย่าให้เรียกเปล่า ๆ ดังก่อน ๆ มา หาเงินให้กำชับให้แข็งแรง อีกฉะบับ ๑ เงินใช้การทัพนั้นคราวก่อน ๆ ทรงจำไม่ได้ ครั้งนี้คนน้อย ๒๐ ๘ —|— เห็นจะพอ

เงินเดือนทหารเคยจ่ายล่วงหน้า ๒|๓ เดือน ต่อไปใช้เงินส่วย ให้ทรงคิดเสีย

หนังสือสมเด็จกรมพระว่าด้วยการที่ไม่ทรงสบายนั้น เพราะทรงราชการมาก การที่จะเสด็จทะเลนั้นเป็นการดี การโสกันต์ท่านซักซ้อมไว้ก่อน และที่จะเสด็จพระพุทธบาทนั้นใช้เรือไฟไปถึงท่าเจ้าสนุก เสด็จกลับจากพระบาทแล้ว มาลงเรือที่ท่าเจ้าสนุก กระบวนเรือแหวดไปพระฉายดีกว่าทางพุแค ถ้าจะเสด็จแน่จะเตรียมช้าง ช้างกองทัพที่เกณฑ์เหลือจะให้อยู่ เป็นแต่จ่ายสะเบียงให้เท่านั้น

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่า การที่จะเสด็จพระพุทธบาทนั้น คิดจะเสด็จจริง ขึ้นพระฉายทางสระบุรีนั้นดีแล้ว ระยะทางเท่าไร พลับพลาพระบาทนั้นได้โปรดให้พระองค์สายเตรียมเต๊นต์และเป็นแต่ทุบปราบและที่อาศัยคนเท่านั้น ถ้าเสด็จทางเรือแล้วเต๊นต์จะขนทางพุแคทันหรือไม่ ถ้าทันไม่ต้องทำพลับพลา ระยะเสด็จสระบุรีนั้นให้ทำประรำริมน้ำเหมือนลพบุรี

หนังสือสมเด็จกรมพระนำบอกพระพรหมประสาทศิลป์ ว่าด้วยมีตราพระราชสีห์ไปว่าด้วยเมื่อเสด็จกลับจากลพบุรี ทรงเห็นธงฝรั่งเศสปักอยู่ให้สืบถามว่าคนชาติใดนั้น ได้สืบ

แล้วได้ความว่าซ้อยาบี เป็นบาดหลวงตั้งวัดสั่งสอนศาสนาไทยจีนลาวถือศาสนาประมาณ ๒๐๐ คน มีการทำมาหากินต่าง ๆ ต้มสุราขายบ้าง เลี้ยงสุกรบ้าง และต่อเรือทำนาทำปลาบ้าง

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ตอบหนังสือที่ถามไปว่าท่านพูดกับนิวแมนว่าจะตัดสินให้สยัตมหมัดซาอิดได้เงิน ๑๕๐๐ เหรียญนั้นท่านเห็นอย่างไรจึงพูดไปนั้น ความเรื่องนี้ท่านไม่ได้พูดปรึกษาหรือเปรียบเทียบตัดสินเลย ที่พูดกับนิวแมนนั้นเป็นแต่อยากรู้ความประสงค์นิวแมนเท่านั้น ที่เขาว่าท่านตัดสินนั้น ท่านได้มีหนังสือตอบชี้แจงไปแล้ว นิวแมนมีตอบมาและส่งเมมโมแรนดำมา ขอให้นำทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้มีหนังสือส่งคำตัดสินไปแล้ว นิวแมนตอบมาว่าแล้วแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะโปรด และว่าได้มีหนังสือผัดไปว่าเสด็จกลับแล้วจึงจะตอบ

หนังสือสมเด็จกรมหลวงว่าด้วยได้ปรึกษากับกอมมิตี เรื่องเงินใช้การโทรเลขไปรษณีย์ตกลงแล้ว เสด็จกลับจะทำความเห็นถวาย แต่รองอธิบดีนั้นตกลงเป็นขั้นเงินเป็นปีละ ๕๐ —|— บัดนี้จะโปรดให้ใครเป็น จะได้ตั้งเงินเดือนและให้มารับการ

วัน ๔ ฯ ๑๒ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาบ่ายโมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เสด็จทรงพระราชยานไปประทับเกยพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย สมเด็จกรมพระสมเด็จกรมหลวงต่างกรมพระองค์เจ้ามาคอยเฝ้าส่งเสด็จ ๆ ประทับ ตรัส กับ สมเด็จกรมพระและเจ้านายหน่อยหนึ่ง พระยาโชฎึกถวายบังคมลาไปเข้าพิธีตรียำพวาย แล้วเสด็จมาประทับตรัสกับเจ้าพระยาพระยาพระหลวงซึ่งมาคอยเฝ้าส่งเสด็จบ้างเล็กน้อย แล้วเสด็จทรงเรือพระที่นั่งเวสาตรีเวลาบ่ายเกือบ ๒ โมงออกเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นไปกลับหน้าวัดเทวราชกุญชร แล้วล่องน้ำลงไปตามลำน้ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงพระสมุทรเจดีย์และป้อมผีเสื้อสมุทร หยุดเรือพระที่นั่งที่นั่น ที่ป้อมผีเสื้อสมุทรยิงสลุต ๒๑ นัด พระสุธรรมไมตรี พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ ปลัดยกกระบัตร ลงเรือโบตมาเฝ้า แล้วหลงจู๊มาเจ้าภาษีและคนอื่น ๆ มีภรรยาพระยามหาอรรคนิกรเป็นต้น เอาของต่าง ๆ มาทูลเกล้า ฯ ถวายอย่างเช่นคราวก่อนๆ รับสั่งกับพระยาสมุทรเรื่องความสหยัดมหมัดซาอิดแล้วพระราชทานธูปเทียนไปบูชาพระสมุทรเจดีย์ตามธรรมเนียม แล้วออกเรือพระที่นั่งเวลา ๕ โมงเศษ ออกมาหน่อยหนึ่งแต่ในสันดอน หยุดจอดที่นั่น ด้วยน้ำน้อยออกไม่ได้

เวลาค่ำได้รับเตเลแกรมพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์บอกมาแต่กรุงลอนดอนว่า หม่อมเจ้าโอรสของเธอซึ่งอยู่ในครรภ์เมื่อเธอเสด็จออกไปราชการนั้น ได้ประสูติที่กรุงลอนดอนแต่วัน ๓ ๆ๑๑ ๑ ค่ำ เวลาตี ๑๑ ที่กรุงลอนดอน เป็นหม่อมเจ้าหญิง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสถามข่าวและพระราชทานพร และมีพระราชหัตถ์ให้พระยาศรีสุนทรคิดนามเจ้าหญิงองค์นั้น ด้วยเป็นครั้งแรกที่ราชตระกูลได้ไปประสูติในประเทศนั้น

เวลาตี ๑๑ ออกเรือพระที่นั่งจากปากน้ำเจ้าพระยา

เวลาบ่าย ๕ โมงวันนี้ พระยาราชวรานุกูล พระหลวงขุนในพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวร และขุนหมื่นไพร่ทหารพลเรือนทั้งในกรุงหัวเมือง ๑๓๑๒ คนยกจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปขัดทัพณเมืองลาวตะวันออก

วัน ๕ ๆ๑๓ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้าคลื่นจัดไปจนเวลาเช้า๓โมงคลื่นสงบ เรือแล่นไม่ได้หยุดไม่ได้ เสด็จออกเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ ถึงช่องแสมสารหยุดเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอทั้งเจ้าจอมข้างใน ทรงเรือพระที่นั่งโบต

๑๒ กรรเชียงเสด็จขึ้นไปประพาสหาดฝั่งแสมสาร ที่ริม ศาลาสองหลังซึ่งเคยเสด็จ แล้วเสด็จเลียบไปหน้านอกทรงเก็บหอยต่าง ๆ เวลาย่ำค่ำแล้วเสด็จกลับเรือพระที่นั่งเวสาตรี

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออก กรมหมื่นพิชิตปรีชากร กรมหมื่นเทววงศ์ พระองค์สาย พระชลยุทธ มิสเตอรอาลบาสเตอเฝ้า ทรงพระราชดำริที่จะเสด็จพระราชดำเนินพระพุทธบาทในเดือน ๓ และโปรโปสกันที่จะเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศยุโรป ทรงพระราชดำริต่อไปถึงจะสร้างเรือพระที่นั่งใหม่ให้โตพอที่จะเสด็จยุโรปได้ แล้วเสด็จขึ้น

อนึ่งเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้เรือที่ตามเสด็จคือ พระที่นั่งเวสาตรี ๑ เรืออรรคราชวรเดชเป็นเรือข้างในลำ ๑ เรือสุริยมณฑล ๑ เรือแรบบิต ๑ เรือสตรูใหม่ ๑ เรือสตรูเก่า ๑ เรืออุบลบุรทิศ ๑ เรือไมดา ๑ เรือเวสตาทหารหน้า ๑

เวลาสามยามเศษออกเรือพระที่นั่งจากช่องแสมสาร

วัน ๖ ๑๔ ฯ ๑ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้เช้าเรือแล่นในทะเล เช้า ๔ โมงเศษถึงแหลมมองหลาง หยุดเรือพระที่นั่งเรียบร้อยแล้ว เสด็จพร้อม

ด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีและพระนางเธอทั้ง เจ้าจอมข้างในเสด็จทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียงไป ประพาสหาดและที่บ้านราษฎรริมหาดที่ทุ้งยายมัน ราษฎร ที่มาตั้งอยู่นั้นปลูกหมากมะพร้าวเป็นอันมาก และต่อเรือ มาดไม้ตะเคียนขายเป็นอันมาก โปรดพระราชทานเงิน ทุกคน เวลาบ่ายโมงเสด็จกลับเรือพระที่นั่ง เวลาเสด็จ กลับแล้วออกเรือพระที่นั่งไป เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึง แหลมสิงห์ปากอ่าวจันทบุรีหยุดเรือพระที่นั่ง เวลาค่ำเสด็จ ไปทอดพระเนตรเรืออรรคราชวรเดชแล้วเสด็จกลับ

เวลา ๘ ทุ่มออกเรือพระที่นั่งจากปากอ่าวเมืองจันทบุรี

วัน ๗ ๆ ๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้เวลาเช้า ๒ โมงถึงปากน้ำเวฬุเมืองขลุงบุรี เวลา เช้า๔โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้าและพระนางเธอ เสด็จทรงเรือสตรู ลำใหม่ เสด็จเข้าปากน้ำแล่นเข้าไปตามลำน้ำ เวลาเช้า ๕ โมงเศษถึงเมืองขลุง เสด็จขึ้นจากท่า เสด็จพระราชดำเนิน ไปประทับบ้านพระขลุงบุรานุรักษ์ ทรงพระราชปฏิสันถารตาม ที่ทรงพระมหากรุณาแล้วพระราชทานเสื้อตัวหนึ่งเงิน ๑๐|๑ เวลาเที่ยงครึ่งเสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งแล่นออกมา เวลา

บ่าย ๒ โมงเศษถึงเรือพระที่นั่ง เวลาบ่าย ๓ โมงออกเรือพระที่นั่งมาจอดที่หน้าอ่าวเมืองขลุง

เวลาบ่าย ๕ โมง เสด็จทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียงแต่ติดใบเสีย โปรดให้กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทววงศ์ พระองค์ชุมพล ลงเรือพระที่นั่งแล่นใบไปที่เกาะจิกใหญ่ เวลาเกือบทุ่มเสด็จกลับเรือพระที่นั่งเวสาตรี

เวลาตี ๑๑ ออกเรือพระที่นั่ง

วัน ๑ ๆ ๒ ๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๒ โมงถึงเกาะช้าง หยุดเรือพระที่นั่งที่เกาะด้านในตรงคลองมะยม เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระนางเธอทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียงไปเข้าคลองมะยม เข้าไปตามลำคลองหน่อยหนึ่งถึงท่าซึ่งเคยเสด็จขึ้น เสด็จทรงพระราชดำเนินขึ้นไปตามริมลำธาร ครั้นถึงธารน้ำตก กรมการทำสะพานข้ามไปตามลำธารหลายแห่ง ครั้นถึงชวากซึ่งเป็นอ่างใหญ่ ที่เคยประทับ เสด็จประทับที่นั้นครู่หนึ่งแล้วเสด็จขึ้นไปตามเขาข้างทางน้ำตกซึ่งสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ด้วยยังไม่ได้เสด็จขึ้นเลย คราวนี้พระชลยุทธให้ทหารขึ้นมาหาทาง ทำทางไว้พอเสด็จได้ แต่สมเด็จพระนางและพระนางทั้งเจ้าจอมข้างใน

ทั้งนั้น ไม่ได้ขึ้น หยุดอยู่ข้างล่าง เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปถึงอ่างแห่งหนึ่ง ประทับสรงน้ำ แล้วเสด็จต่อขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ประทับอยู่จนเวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จกลับลงเรือโบต เสด็จกลับเรือพระที่นั่งเวสาตรี เวลาบ่าย ๓ โมงออกเรือพระที่นั่งเวสาตรีแล่นไป เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงบ้านสลักเพ็ชร ทอดเรือพระที่นั่งที่นั้น

วัน ๒ ๆ๗ ๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

เวลาเช้า ๔ โมงเศษ เสด็จทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าและข้างในออกเรือพระที่นั่งไปผูกเรือสตรูจูงเรือพระที่นั่งและเรือเจ้านายจูงเข้าไปตามลำคลอง เรือสตรูใหม่จูงเรือข้างในที่มาเรืออรรคราช แล่นเข้าไปตามทางแคบเข้าเพราะเป็นลำธาร เรือสตรูติดตื้นปล่อยเรือพระที่นั่งแล้วเรือไฟเล็กพระยาประภาลากเข้าไปตามลำธารสลักเพ็ชร แต่เรือข้างในที่มาแต่เรืออรรคราชนั้นตีกรรเชียงเข้าไป ครั้นถึงท่าบ้านสลักเพ็ชรเสด็จขึ้น อนึ่งหลวงสลักเพ็ชรพัฒนกิจได้มานำเสด็จตั้งแต่เรือพระที่นั่งเวสาตรี หลวงสลักเพ็ชรได้ลงเรือเจ้านายซึ่งเป็นเรือนำเสด็จพระราชดำเนิน แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปที่บ้านหลวงสลักเพ็ชร ให้ภรรยาหลวงสลักเพ็ชรและบุตรคอยเฝ้าอยู่ที่นั้นถวายของต่าง ๆ แล้วเสด็จไปประทับที่

สนามทุ่งสลักเพ็ชร บางคนเรียกห้วยตังเม เพราะห้วยอยู่ริมนั้น เสด็จประทับครู่หนึ่ง แล้วเสด็จไปตามทางริมธารทางนี้หลวงสลักเพ็ชรทำไว้รับเสด็จ เสด็จไปประทับห้วยดินเหนียวซึ่งหลวงสลักเพ็ชรทำที่ประทับไว้รับเสด็จ เสด็จประทับที่นั้น ราษฎรชายหญิง จีนญวนไทยประมาณ ๕๐ กว่าเอาของต่างๆ มาถวาย สัตว์มีเต่ากระ เป็นต้น ของอื่นๆ คือ แฝกหอม เนื้อไม้ ว่านอังคำ มัน พีก เบี้ยต่างๆ ไม้ต่างๆ เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินรางวัลราษฎรชายหญิงที่ถวายของคนละ ๑๐, ๘, ๕, ๔, ๓, บาทบ้าง ตามมากและน้อย บางที่พระราชทานถึง ๔, ๕ ตำลึง แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับที่ทุ่งริมห้วยตังเม โปรดให้ทหารหน้าถ่ายรูปหลวงสลักเพ็ชรพัฒนกิจ แล้วพระชลยุทธเอาเต๊นต์เล็กมาปลูกถวายเสด็จประทับในนั้น โปรดให้เจ้านายและทหารและมหาดเล็กเข้าไปนั่งริมเต๊นต์ โปรดให้ถ่ายอีกแผ่นหนึ่ง แต่สมเด็จพระนางเจ้าและข้างในยังเล่นอยู่ที่ห้วยดินเหนียว แล้วเสด็จมาต่อภายหลังมาอยู่ที่เสด็จประทับนั้นด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเสื้อสักหลาด ๑ เงิน ๑ ๑๑|– – แก่หลวงสลักเพ็ชร แล้วพระราชทานเสื้อสักหลาด ๑ เงิน ๖|– แก่ไพ่ภรรยา

ญวนที่นำทาง ๒ คน พระราชทานเสื่อสักหลาดคนละตัว ญวนนี้ถวายของด้วย พระราชทานเงินอีกคนละ ๔,๓ ตำลึง คนทำทางบ่าวหลวงสลักเพ็ชร ๑๐ คน พระราชทานเงินคนละ ๔ บาท แล้วเสด็จกลับทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียงตีกลับออกมา เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่งถึงเรือพระที่นั่งเวสาตรี เวลาบ่าย ๔ โมงเกือบ ๕ โมงออกเรือพระที่นั่งจากสลักเพ็ชรไปเวลาย่ำค่ำแล้วถึงเกาะหมาก หยุดเรือพระที่นั่งด้านหน้าเกาะหมาก

วัน ๓ ๕ๆ ๒ ค่ำ ปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕

วันนี้เวลาเช้า เรือพระที่นั่งแล่นมาจากเกาะหมากแต่เวลาคืนนี้ เวลาตี ๑๑ เข้าจอดเกาะหมากด้านใต้ เวลาเช้าไม่เสด็จขึ้น เวลาเที่ยงพระองค์สายให้ทหารเรือพระที่นั่งเวสาตรีและเรือสตรูขึ้นไปไล่เนื้อบนเกาะหมาก เกาะกระดาด จนเวลาบ่ายไม่ได้เนื้อ ด้วยราษฎรมาไล่เสียหมดแต่ราษฎรคนหนึ่งกับเพื่อนอีกคนหนึ่งเขามีสุนัขไล่เนื้อตัว ๑ กำลังมีท้องจะเอามาถวาย พระองค์สายให้เรือบดรับมาถวายที่เรือพระที่นั่ง พระราชทานเงินคนที่เอามาถวายคนละ ๖ บาท

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระนางเธอและข้างใน เสด็จทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒

กรรเชียง เรือสติมลอนหลวงจักรยานนุพิจารณ์จูงเสด็จไป ขึ้นเกาะกระดาด เสด็จประพาสตามถนนหาดและเกาะเล็ก ซึ่งติดต่อกันนั้นจนเวลาค่ำเสด็จกลับเรือพระที่นั่ง วันนี้ แรมที่นี่เวลาตี ๑๑ ออกเรือพระที่นั่ง

วัน ๔ ๆ ๒ ค่ำ เวลาเช้าเรือพระที่นั่งยังแล่นในทะเล เวลาเที่ยงเศษถึงปากอ่าวจันทบุรี เรือพระที่นั่งเข้าไปทอด ในอ่าวที่หน้าด่าน พระสุธรรมไมตรีนำกรมการเมืองจันทบุรี มีพระวิเศษสงคราม จางวางกองด่าน และนายพินผู้ว่าที่ผู้ ช่วยกรมการอื่น ๆ อีกรวม ๘ คนมาเฝ้าถวายผ้าพื้นต่างสี เสื่อ จันทบุรี และสะเบียง มีสุกร เป็ดไก่ ผลไม้ต่างๆ มีแตง อุลิดเป็นต้น กรมการที่มาเฝ้าจอดเรือริมเรือพระที่นั่ง ทรง พระราชปฏิสันถารโดยควรแล้วโปรดพระราชทานเสื้อสักหลาด กรมการคนละตัว แล้วกรมหมื่นเทววงศ์นำจีนนายอากรสุรา บ่อนเบี้ยเมืองจันทบุรี เฝ้าถวายผ้าพื้นต่างสี และสิ่งของ อื่น ๆ โปรดพระราชทานเสื้อสักหลาดคนละตัวเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ออกเรือพระที่นั่งมาในทะเล เวลา บ่าย ๕ โมงเศษ พบเรือนฤเบนทรบุตรีแล่นออกมาแต่ กรุงเทพ ฯ รอเรือพระที่นั่งให้เรือสตรูไปรับหนังสือ ได้ หนังสือและสิ่งของมาแต่กรุงเทพ ฯ เรือนฤเบนทรนั้นท่าน

ผู้หญิงอิ่มภรรยาเจ้าพระยาสุรวงศ์มาในเรือนั้น แล่นเรือพระที่นั่งต่อมาเวลาทุ่มเศษถึงทุ่งยายมั่น จอดเรือพระที่นั่งที่นั้นด้วยเป็นที่บังลม แรมที่ทุ่งนี้คืนหนึ่ง

รับหนังสือสมเด็จกรมพระ ส่งใบบอกพระยาราชสัมภารากรวางเวร ๒ ฉะบับ ว่าด้วยรับตราพระราชสีห์โปรดให้ไปชำระความผู้ร้ายฆ่ามองบันดอนั้น และโปรดให้ช่วยพระพรหมบริรักษ์จัดการเมืองนครลำปาง กับเมืองลองนั้นกำหนดจะไปวัน ๕ ๑ฯ ๑๒ ค่ำ และว่าด้วยมีตราโปรดพระราชทานเหรียญที่ระฦกงานสมโภชศิริราชสมบัตินั้น ข้าหลวงทั้งปวงได้รับแล้ว แต่นายแกร่งตายได้ส่งเหรียญนั้นคืนมา และว่าเรื่องมิสเตออีเอมปาสแกนั้นได้ทราบตามท้องตราแล้วถ้ายื่นเรื่องราวเมื่อไรจะรับพิจารณาต่อไป อีกฉะบับ ๑ ว่าด้วยข่าวทัพพะม่ารบเชียงตุงโดยพิสดาร และว่าได้ปรึกษาพร้อมกันให้เจ้าราชภาคิไนย เจ้าราชภาคิกวงศ์ เจ้านายท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่ ผลัดกันคุมไพร่ออกไประวังรักษาการปลายเขตต์แดนทางเมืองฝางเมืองงาย และว่าได้มีหนังสือกำชับเมืองลำพูนลำปางให้ตระเตรียมศาตราวุธผู้คนไว้ และว่าเจ้านครลำปางมีหนังสือมา ๔ ฉะบับ ว่าด้วยมองป๊อกมองซวยบัว ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่านายขำคนเมืองสวรรคโลกไปกดขี่ข่มเหงแสนสุทธิกับบ่าวได้จับนายขำจำไว้

ฉะบับ ๑ ส่งทนายมาว่าความกับหนานขัตติย ศุภอักษรพระเจ้านครเชียงใหม่ ส่งหนังสือเมืองเชียงแสนเชียงรายบอกข่าวทัพพะม่ายกมารบเมืองเชียงตุงและเมืองลาวอื่น ๆ ที่กระด้างกระเดื่องต่อพะม่านั้นโดยพิสดาร ศุภอักษรเจ้านครลำพูนบอกข่าวพะม่ายกมาตั้งอยู่ เมืองหนอง เมืองจิตรเมืองนาย และพวกเชียงตุง และฟ้าเมืองนาย เมืองเรือนเมืองจิตร เมืองหนอง ฟ้าดอกจอกยกไปตั้งรับทัพพะม่าฝั่งน้ำคงโดยพิสดาร คล้ายกับศุภอักษรพระเจ้านครเชียงใหม่ ใบบอกกรุงเก่าว่ามีผู้ร้ายปล้นอำแดงทิมบ้านท้ายเกาะบางปะอินสืบชำระได้ตัวรับเป็นสัตย์

หนังสือกรมหมื่นประจักษ์ว่าด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าบริพัตร และองค์จันทราประชวรพระองค์ร้อน

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศว่าด้วยเกิดเพลิงไหม้ที่วัดลาวและที่ตลาดพลูดับได้ การกรุงเทพ ฯ เรียบร้อย

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่าด้วยราชการกรุงเทพ ฯ เรียบร้อย

ทรงพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระ กรมหมื่นภูธเรศ กรมหมื่นประจักษ์ เจ้าพระยาสุรวงศ์ ความเหมือนกันแทบทุกฉะบับ บอกข่าวที่เสด็จประพาสทะเลเกาะฝั่งตะวันออก ๔ ฉะบับ

วัน ๕ ๆ ๒ ค่ำ เวลาย่ำรุ่งได้เลื่อนเรือพระที่นั่ง แต่ทุ่งยายม่นมาอยู่ที่แหลมทองหลาง เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียง พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า และพระนางเธอ และข้างในตามเสด็จในเรือนั้น เสด็จไปขึ้นหาดแหลมทองหลาง ประพาสหาดทรายและโปรดให้มหาดเล็กและทหารตัดไม้เกด แล้วราษฎรบ้านห้างเจ๊กตู้เอาสิ่งของมาถวาย โปรดพระราชทานเงินตามสมควร เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จกลับประทับเรือพระที่นั่งเวสาตรี วันนี้เสวยเช้าบนแหลมทองหลาง เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ ออกเรือพระที่นั่งจากแหลมทองหลาง เวลาบ่าย ๕ โมงถึงช่องเกาะเสม็ด ไม่ได้หยุดเรือพระที่นั่งแล่นต่อมาเวลา ๑๐ ทุ่มครึ่งถึงแหลมกระบังหยุดเรือพระที่นั่งที่นี่

วัน ๖ ๗ ๒ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จทรงพระที่นั่งโบต ๑๒ กรรเชียง สมเด็จพระนางเจ้าและพระนางเธอและข้างในตามเสด็จ เรือพระที่นั่งแล่นไปผูกเรือสตรูจูงแล่นไปเรือสตรูนี้ลากทั้งเรือข้างในเรือทหารเรือเจ้านายแล่นไปถึงหน้าบ้านนาเกลือแขวงเมืองบางลมุง แก้เรือพระที่นั่งตีกรรเชียงเข้าไปถึงท่าเสด็จขึ้นไปประพาสบนบ้านราษฎร มีตลาดตึกว่าเมืองขลุง เสด็จประพาสตลอดไปแล้ว เสด็จ

มาประทับบ้านจีนอยู่ชาวบ้านนั้นด้วยใกล้ท่า ขุนขจรชลธี นายอำเภอกับราษฎรชาวบ้านมากกว่ามากเอาของต่าง ๆ มาถวายมีแตงอุลิด กล้วย มะพร้าว ข้าวพ่างเป็นต้น พระราชทานเงินทุกคนตามมากและน้อย หญิงคนหนึ่งถวายหนังเสือดำและกระดูกเสือตัวนั้นยังเป็นร่างอยู่ พระราชทานเงินโดยสมควร มีชายคนหนึ่งถวายลูกกวางตัว๑ ยังเป็นอยู่ พระราชทานเงิน ๘ บาทและพระราชทานเสือสักหลาดขุนขจรชลธีนายอำเภอตัว ๑ จีนอยู่ตัว ๑ แล้วเสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งศักรรเชียงออกมาผูกเรือสตรู จูงออกมาถึงเรือพระที่นั่งเวสาตรี แต่เรือพระที่นั่งเวสาตรีนั้นเดิมจอดอยู่แหลมกระบัง พอเสด็จแล้วลมจัดจึงแล่นมารับเสด็จที่หน้าบ้านนาเกลือ เวลาบ่าย ๒ โมงออกเรือพระที่นั่งจากบ้านนาเกลือนี้ไป เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงอ่าวกระสือ พระองค์สายทูลว่า จอดเรือพระที่นั่งเสีย ต้องดับไฟแก้หม้อที่นั่น เวลา ๒ ทุ่มเศษออกเรือพระที่นั่งจากอ่าวกระสือ เวลา ๕ ทุ่มเศษถึงอ่างศิลา จอดเรือพระที่นั่งที่นี่

วันนี้เวลาเช้าที่กรุงเทพ ฯ แต่พระยาโชฏึกราชเศรษฐียืนชิงช้าตามอย่างเช่นเคยแต่ชิงช้าทุกปีมา พราหมณ์กระทำพิธีตรียัมพวาย พระสงฆ์รับพระราชทานฉันที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑๕ รูป จะได้สวดมนต์ ๓ วัน วันละ ๕ รูป

วัน ๗ ๆ ๒ ค่ำ เวลาเช้า๔โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า และพระนางเธอและข้างใน ทรงเรือพระที่นั่งโบต ๑๒กรรเชียงไปผูกเรือสตรูจูงไปประทับสะพานยาวหน้าเมืองชลบุรี สะพานยาวนี้พระยาชลบุรีบอกว่ายาว ๑๗ เส้น เป็นของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ทำไว้ แต่กรมหมื่นเทววงศ์วัดประมาณได้ ๑๑ เส้น แต่เรือข้างในที่มาแต่เรืออรรคราช และเรือทหารนั้นตีกรรเชียงเข้าไป เสด็จขึ้นไปตามสะพานพอหมดสะพานถึงปะรำมีพื้นและฝา พระยาชลบุรีปลูกรับเสด็จ เสด็จประทับครู่หนึ่ง รับสั่งกับท่านผู้หญิงอิ่มภรรยาท่านเจ้าพระยาสุรวงศ์ ซึ่งมาเฝ้าอยู่ที่นั้น และทรงพระราชปฏิสันถารมารดาภรรยาพระยาชล และสายภรรยาพระยาชลซึ่งมาเฝ้าอยู่ที่นั้น มารดาภรรยาพระยาชลและภรรยาถวายของสิ่งต่าง ๆ แล้วเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรตลาดเมืองชลบุรี ทรงซื้อสิ่งของต่าง ๆ เสร็จแล้วเสด็จมาประทับปะรำที่นั้นอีก มารดาภรรยาและสายภรรยาพระยาชลถวายผลมะพร้าวและของอื่น ๆ และเลี้ยงมะพร้าวและอื่น ๆ ข้างใน และเจ้านายข้าราชการ และพระยาชลบุรีกรมการผู้ใหญ่ผู้น้อยจีนพ่อค้า และจีนนายอากรเมืองชลบุรีถวายผ้าพื้นต่ำเสื่อเป็นอันมาก โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเสื้อสักหลาดแก่พระยาชลบุรี

และกรมการ จีนพ่อค้า จีนนายอากร ที่ถวายของคนละเสื้อแล้ว เสด็จกลับมาทรงเรือพระที่นั่งโบตกลับออกมาเรือผูกเรือสตรูจูงออกมาเรือพระที่นั่งเวสาตรีถึงเวลาบ่าย๒โมงเศษ

เวลาบ่ายพระยาชลตามเอาของสะเบียงต่าง ๆ มาถวายที่เรือพระที่นั่ง เวลาเย็นเวลาค่ำเสด็จออกทรงแจกผ้าพื้นหมวกสานเจ้านายข้าราชการที่มาตามเสด็จในเรือพระที่นั่งและเรือประเทียบเรืออื่น ๆ แล้วเสด็จขึ้น เวลาสามยามออกเรือพระที่นั่งจากเมืองชลบุรี

วัน ๑ ๙ฯ๒ ค่ำ เวลารุ่งแล้วถึงสันดอน พระชลยุทธว่าน้ำน้อยเข้าปากน้ำไม่ได้ หยุดเรือพระที่นั่งอยู่จนเวลา ๒ โมงเช้าออกเรือพระที่นั่ง เช้า ๓ โมงเรือพระที่นั่งเข้าปากน้ำหยุดที่หน้าป้อมผีเสื้อสมุทร ทหารบนป้อมยิงสลุต๒๑นัด พระยาสมุทรปลัดยกกระบัตรเมืองสมุทรปราการมาเฝ้า พระราชทานเทียนไปบูชาพระสมุทรเจดีย์ แล้วหลงจู๊มาและผู้หญิงหลายคนมีภรรยาพระยามหาอรรคนิกรเป็นต้น มาถวายของต่าง ๆ อย่างเช่นเมื่อเสด็จออกมานั้น ทรงพระราชปฏิสันถารพอควร แล้วโปรดให้ออกเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมา เวลาบ่ายโมงถึงท่าราชวรดิษฐ์ประทับเรือพระที่นั่งเรียบร้อยแล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า และ

พระนางเธอ แล้วเสด็จประทับตรัสกับเสนาบดีและข้าราชการอื่น ๆ ที่มาคอยรับเสด็จ แล้วเสด็จมาประทับตรัสกับต่างกรมและพระองค์เจ้า ซึ่งมารับเสด็จอยู่ที่นั้นแล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาประทับเกยหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เสด็จประทับบนมุขอัฒจันทร์ โปรดให้กรมหมื่นเทววงศ์เปิดหีบของต่างๆ มีหีบไดอรีและอื่นๆ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาบ่าย ๕ โมง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเจ้าลูกเธอเสด็จทรงรถพระที่นั่งรถประเทียบแต่หน้าพระที่นั่งจักรีไปทอดพระเนตรแห่ถึบชิงช้าณพลับพลาวัดสุทัศนเทพวราราม

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ โปรดให้เรียกกระบวนเดินกระบวนแห่พระยาโชฎึกยืนชิงช้า กระบวนปีนี้มากกว่าปีก่อนเดินเรียบร้อยดี กระบวนนั้นมีพิณพาทย์เล่าโก๊และของอื่นล้วนแต่เป็นของจีนโดยมาก มีธงเขียวต่าง ๆ ล้วนแต่จีนแทบทั้งนั้น มีตะเภาและมังกรสิงห์โตเป็นอันมาก ครั้นพระยาโชฎึกมาถึงท้ายพระที่นั่งลงจากเสลี่ยงเดินมาถึงหน้าพระที่นั่งถวายบังคมแล้ว พระราชทานผลมะนาว ถวายบังคมแล้วเดินไปขึ้นเสลี่ยงเหนือพระที่นั่งแห่ไปยืนชิงช้า ในที่สุดกระบวนนั้นมีเจ้าภาษีนายอากรจีนพ่อค้าต่าง ๆ มีพระสวัสดิ์และหลวง ๆ เจ้าภาษีเป็นต้นแต่งตัวเต็มยศอย่างจีนขี่รถเทียมคู่บ้างรถเดี่ยวบ้าง

รถคนลากอย่างฮ่องกงบ้างตามไป ครั้นถึงหน้าพระที่นั่งลงจากรถเข้ามาถุ้ยถวายคำนับอย่างจีนแล้วไปขึ้นตามแห่ไปเสด็จมาประทับตรัสกับสมเด็จกรมพระเรื่องบ่อนเบี้ยเมืองชลหน่อยหนึ่ง แล้วพระมงคลเทพเข้ามาเฝ้าถวายพระพรลาไปจัดการพระพุทธบาท เสด็จขึ้น

เวลาทุ่มเศษเสด็จลงสมโภชเดือนพระเจ้าลูกเธอซึ่งประสูติวัน ๖ ๆ ๑ ค่ำ ปี ๑๒๔๕ พระราชทานพระนามว่าพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ แล้วเสด็จตำหนักกรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร

วัน ๒ ๑๐ ๆ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกชิตติงรูม กรมหมื่นภูธเรศเฝ้าถวายหนังสือฉะบับ ๑ พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ แล้วนายเล่ห์อาวุธถวายใบสั่ง เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาเกือบยามเสด็จออกประทับพระแท่นห้องออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาสระบุรี ๔ ฉะบับว่าด้วยจับโคกระบือม้าไม่มีตั๋วฎีกาและไม่มีหนังสือเดินทางทั้ง๔ ฉะบับส่งเจ้าของลงมา โปรดให้รีบไต่สวนว่ากล่าวและปล่อยไปอย่าให้โคกระบือมาล้มตายเสียประโยชน์ค้าขาย แล้วพระยาศรีกราบทูลว่า พระยาพิทักษ์ทวยหาญจะขอทำป่าไม้เมืองสวรรค ๑๐ ปี รับสั่งว่าช้านัก ถ้าจะยอมอย่างช้าเพียง ๓ ปี

พระนรินทร์อ่านบอกพระยาราชบุรีว่า เงินค่านาปีมะโรงได้ส่งสองคราวแล้ว ครั้งนี้ส่ง ๓๐ รวม ๓ ครั้ง ๒๑๐ ยังไม่เสร็จ อีกฉบับ ๑ ส่งค่านาปีมะเส็งตรีศก ๘๐ ยังไม่เสร็จ อีกฉบับส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก ๔๐ ยังไม่เสร็จ

บอกพระยาพิทักษ์เมืองประทุมธานีส่งเงินค่านาปีมะเมียจัตวาศก ๑๘ ๑๑ ๓ ๒ พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระยาราช-พงศานุรักษ์ขอพัทธสีมาวัดบางนางลี่ ยาว ๑๓ วา กว้าง ๘ วา บอกพระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี ส่งเงินส่วยลง ๔ กอง ๆ ละ ๘ จำนวน ๓ กอง กองหนึ่ง ๒ จำนวน รวม ๔ กอง เงิน ๔๘ ๑๗ ๑ บอกพระยาสมุทรสาครผู้ร้ายปล้นบ้านอำแดงขำมาทำตราสินว่า อำแดงเช่มจำหน้าได้ว่ามะเงินมะทองมะปานได้ตัวมาถามไม่รับ

พระอินทรเทพ จมื่นพิทยเสน่า จมื่นไชยาภรณ์ถวายคำสอบถาม เสด็จขึ้นประทับในออฟฟิศครู่หนึ่ง รับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์แล้วเสด็จขึ้นข้างใน

วัน ๓ ฯ ๑๑ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จซิตติงรูม พระยาอภัยรณฤทธิ์เฝ้าถวายเรื่องราวฉะบับหนึ่ง ว่าด้วยช้างของเจ้าพระยาภูธราภัยเป็นมฤดกตกมา พระยาราชว่า เป็นช้างหลวงเกณฑ์ไปทัพเสีย พระราชทานไม่ให้สมเด็จกรมพระว่ากล่าว พระยารัตนโกษาเฝ้าถวายเครื่องเพ็ชรที่โปรดให้ทำ พระยานรรัตนเฝ้าถวายหนังสือขอซื้อเรือไฟสำหรับกองตระเวนลำน้ำราคา ๖๐|๑ พระองค์เจ้าสวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการ และเจ้าพระยาสุรวงศ์มาเฝ้ารับสั่งเรื่องการศพสมเด็จเจ้าพระยา และเรื่องมิสเตอร์เยรนีนายทหารหน้าลักบรรทุกดินไดนาไมต์เข้ามา เจ้าภาษีร้อยชักสามจับได้นั้นจะโปรดให้ชำระ แล้วเสด็จประทับตรออิงรูม พระองค์เจ้าพระพัฒนาเฝ้าทูลลาผนวชจากภิกษุในวัน ๔ ฯ ๒ ค่ำ แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษ เสด็จออกประทับห้องออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองพิษณุโลก ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ถวายพระราชกุศลทอดกฐินวัดมหาธาตุเมืองพระพิษณุโลก ฉะบับ ๑ ขอผูกพัทธสีมาวัดศีรษะขาว กว้าง ๘ วา ยาว ๑๐ วา วัดบางระกำ กว้าง ๘ วา ยาว ๑๐ วา ฉะบับ ๑ บอกพระพรหมเมืองพรหมบุรีขอผูกพัทธสีมาวัดโพดา กว้าง ๗ วายาว ๙ วา

ฉะบับ ๑ บอกพระยาอุไทยมนตรีเมืองปราจีนขอผูกพัทธสีมา กว้าง ๖ วายาว ๘ วา ๒ ศอก ฉะบับ ๑ บอกพระยาพิสุทธิ ธรรมธาดาเมืองลพบุรีขอผูกพัทธสีมาวัดโคกสลุด กว้าง ๑๐ วา ๒ ศอก ยาว ๑๐ วา ๒ ศอก

พระนรินทร์อ่านบอกพระอร่ามปลัดเมืองกาญจนบุรีว่า หลงจู๊กั๋วมาขอกรมการไปจับสุราเถื่อนได้ตัวจีนอ่อนกับสุรา และเครื่องมาส่งว่าต้มสุราเถื่อน ถามจีนอ่อนไม่รับและว่า เป็นจีนเข้ารีตส่งความเข้ามา

พระยาพิทักษ์อ่านบอกพระยาราชพงศานุรักษ์ ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่า อำแดงแสงบ้านคลองเตยฟ้องว่านายเอี่ยมพิน ผัวตาย นายเอี่ยมหนี ได้แต่ตัวจำนำฉะบับ ๑ อำแดงคง ฟ้องว่ามีผู้ร้ายยิงนายหว่างผัวตายมีสาเหตุกับนายชุ่มกับพวก ได้ตัวมาถามไม่รับ บอกพระยาเนทีว่า มะลุยพินมะออกตาย มะลุยหนีเสด็จขึ้นประทับออฟฟิศรับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์ และอื่น ๆ แล้ว ทรงพระราชหัตถ์อื่น ๆ หน่อยหนึ่ง เสด็จ ไปประทับที่ห้องออกขุนนางทรงหนังสือครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

วันนี้ประทับสัญญาบัตรในกรุงหนึ่ง กงสุลสยามสตอก โฮมหนึ่ง แอมสเตอร์แดมหนึ่ง วิบลอตาหนึ่ง ดิมอลตา หนึ่ง รวม ๕ ฉะบับ

วัน ๔ ๆ ๑๒ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จออก ชิตติงรูม เจ้าพระยาสุรวงศ์เฝ้าอีก เพราะเวลาวานนี้ท่าน

มาเฝ้าจวนเวลาเสด็จขึ้นเสียแล้วไม่ได้รับสั่งหมดเรื่อง จึงทรงนัดให้มาเฝ้าอีก รับสั่งเรื่องเรือซาอิดมหมัดเจ้าภาษีจับไว้เรือจมที่ปากน้ำ และเรื่องความจีนต้นมาบุ่นและเรื่องราษฎรร้องขอพระยาสุดารัตนเป็นพระยากาญจนบุรี แล้วกรมหมื่นเทววงศ์นำมิสเตอแมกคาทีคนทำแผนที่เฝ้าถวายแผนที่เมืองราห์มันและริโปตการที่ไปทำแผนที่เขตต์แดนราห์มันกับเปรักนั้น รับสั่งเรื่องจะให้ขึ้นไปทำแผนที่เมืองหลวงพระบางและเมืองอื่น ๆ รับสั่งถึงจะโปรดให้เป็นพระรับราชการ กรมหมื่นภูธเรศเฝ้า เสด็จขึ้นเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จลงส่งพระกรพระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ที่เกยต้นชมภู่ ทรงพระยานุมาศเดินกระบวนซ้อมทั้งข้างหน้าข้างในเดินออกประตูราชสำราญเลี้ยวมาตามถนนรอบริมกำแพงในพระราชวังแล้ว เสด็จมาประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ทอดพระเนตรซ้อมกระบวน กระบวนเดินเข้าประตูพิมานไชยศรี มาทรงรับพระกรพระเจ้าลูกเธอขึ้นหมดแล้ว รับสั่งกับสมเด็จกรมพระครูหนึ่ง เสด็จขึ้นไม่ได้ซ้อมขากลับด้วยเวลาค่ำแล้ว และกระบวนทหารก็ไม่ได้ซ้อมด้วย

วัน ๕ ๑๓ ฯ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกครออิงรูมทรงสับนาคเพลิง พระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้า

หญิงแฉล้มซึ่งเป็นบริจาริกในพระองค์เจ้าจันทรทัต พระราชทานสังเคดและไทยธรรมอื่น ๆ ช่วยด้วย และพระราชทานเพลิงศพ พระวิชิตชลธารหนึ่ง หม่อมราชวงศ์มุ้ย กัปตันเทหารเรือ ๑ หลวงรักษราชหิรัญ ๑ ขุนศรีธรรมภาณ ๑ แล้วทรงหนังสือราชการในห้องนั้น

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออกมาประทับดรออิงรูม เจ้าพนักงานกรมวังกรมท่าราชเอดเดอแกมป์นำมองสิเออเรอเกอการาเด็กกงสุลคอมมิแซรฝรั่งเศสหนึ่ง มองสิเออเลยที่ ๒ หนึ่งเข้ามาเฝ้า ทรงพระราชปฏิสันถารโดยสมควร กงสุลกราบทูลว่าไม่มีราชการอะไร เป็นแต่กงสุลมีความระลึกถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ไม่ได้เฝ้านานแล้วจึงขอเฝ้าเท่านั้น แล้วกราบถวายบังคมลากลับไป เสด็จประทับซิตติงรูมพระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการ เวลาเกือบบ่าย ๕ โมง เสด็จขึ้น

เวลาย่ำค่ำแล้วเสด็จลงซ้อมแห่เกยต้นชมภู่ แล้วเสด็จมารับพระกรพระเจ้าลูกเธอที่พระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ครั้นแห่มาถึงแล้วพระเจ้าลูกเธอเสด็จขึ้นแล้ว โปรดให้เลิกเพราะเวลาค่ำแล้ว พรุ่งนี้ให้ตั้งกระบวนแต่ทางนี้ไป แล้วพระราชทานสัญญาบัตรพระสุนทรา เป็นพระยาศรีสรราชภักดีเจ้ากรมพระกลาโหมหนึ่ง เสด็จขึ้นมาประทับออฟฟิศรับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์เรื่องต่าง ๆ ครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑๔ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกประทับ ซิตติงรูม พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการ เวลาบ่าย ๔ โมงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เครื่องยศทหาร ทรงประดับดวงสตาบ้าง เสด็จประทับดรออิงรูม มีตำรวจมหาดเล็กทหารมหาดเล็กแต่งตัวเต็มยศเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ที่พระที่นั่ง มีทหารยืนรับ ๒๐๐ แตรวงหนึ่งรับตามเคย

เจ้าพนักงานกรมวังกรมท่า ราชเอดเดอแกมป์นำมิสเตอร์วอนเกรงกิงสุลเยอรมันและล่ามเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กงสุลถวายพระราชสาสน์ของเอมเปอเรอเยอรมันนี ถวายตอบพระราชสาสน์พระราชทานพรที่พระเจ้าหลานเธอของเอมเปอเรอประสูติ ทรงพระราชปฏิสันถารโดยควรแล้ว ถวายบังคมลา เสด็จประทับห้องซิตติงรูม ทรงหนังสือราชการ จวนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาเกือบย่ำค่ำเสด็จออกพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ทรงซ้อมกระบวนแห่โสกันต์ทรงส่งพระกรพระเจ้าลูกเธอ ๓ พระองค์ทรงพระยานุมาศแล้วให้เดินกระบวนไปเข้าประตูราชสำราญ เสด็จไปรับพระกรพระเจ้าลูกเธอที่เกยหน้าท้องฉนวนริมต้นชมภู่

เวลาค่ำพระนางเธอเสาวภาผ่องศรีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลบนพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ พระสงฆ์ไทย ๕ รามัญ ๕ เจริญพระพุทธมนต์ ด้วยเมื่อสมัยประสูติของพระองค์ท่าน ไม่ได้ทรงทำบุญเพราะเสด็จประพาสอยู่ในทะเล

วัน ๗ ๑๕ ๒ ค่ำ เวลาเช้าพระสงฆ์ไทยรามัญ ๑๐ รูปที่สวดมนต์เมื่อเวลาวานนี้รับพระราชทานฉันในนั้น

เวลาย่ำค่ำแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าจันทราสรัทวาร พระองค์เจ้าสุวภักตรวิไลพรรณ พระองค์เจ้าเยาวมาลนฤมล ทรงประเคนไตรแพรแก่พระสงฆ์ ๓๐ รูป มีกรมพระปวเรศ กรมหมื่นวชิรญาณเป็นต้น แล้วพระสงฆ์ถวายอติเรกเสด็จขึ้น

วันนี้ประทับสัญญาบัตรขุนนาง ๑ ทหารมหาดเล็ก ๔

วัน ๑ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เยียรบับ ทรงพระภูษาเขียนทองทรงเครื่องราชอิสสริยยศสุราภรณ์มงกุฎสยามและสตาอื่นๆ เสด็จลงประทับเกยหน้าท้องฉนวนต้นชมภู่ ตั้งกระบวนแห่ที่นั้น ทรงส่งพระกรพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าจันทราสรัทวาร ลงทรงพระยานุมาศเป็นที่ ๑ พระองค์เจ้าสุวภักตร

วิไลพรรณเป็นที่ ๒ พระองค์เจ้าเยาวมาลนฤมลเป็นที่ ๓ ทรงพระยานุมาศแล้วเดินกระบวนออกทางประตูราชสำราญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรี ทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ปราสาท หน้าพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์มีประจำข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าที่นั้น พระบรมวงศานุวงศ์ทอดพระเนตรแห่ที่ทิมดาบตำรวจ กระบวนแห่เดินตามถนนริมกำแพงชั้นในเหมือนทุกคราว มาเข้าประตูพิมานไชยศรี กระบวนแห่คราวนี้ก็ไม่แปลกประหลาดกว่าการคราวก่อน ๆ แต่ขุนนางที่เป็นคู่เคียงนั้นเปลี่ยนบ้างได้จดชื่อไว้ข้างหน้าแล้ว ตามริมราชวัฏิชั้นนอกมีพิณพาทย์รายทางและมีกรมอาษาต่าง ๆ แต่งตัวยืนกลาบาตเป็นกอง ๆ ตามระยะ ครั้นกระบวนแห่มาถึงข้างนอกมีกระอั้วแทงควาย สิงห์โตหกคะเมน ไต่ลวด ไม้ต่ำสูง ตามเคย ครั้นกระบวนเดินเข้ามาถึงชั้นในมีระเบง โมงครุ่ม หน้าประตูพรหมมีละครข้างในแต่งตัวรำดอกไม้ทองเงิน ๒ คู่รับกระบวนที่ปากม่าน ครั้นพระยานุมาศมาถึงเกยพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ทรงรับพระกรพระเจ้าลูกเธอขึ้นจากพระยานุมาศทั้ง ๓ พระองค์แล้ว เสด็จทอดพระเนตรอยู่จนสิ้นกระบวนแล้ว เสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงนมัสการแล้วกรมพระปวเรศถวายศีล พระสงฆ์ ๓๐ รูปเจริญสัตตปริตร เสด็จพระราชดำเนินมาประทับมุขเหนือ พระราชทานสัญญาบัตร

มิสเตอรแมกคาที เป็นพระวิภาคภูวดลเจ้ากรมเซอเวทาง และทำแผนที่ ๑ หลวงศรสำแดงฤทธิ์เป็นหลวงกำจัดไพรินทรปลัดกรมกองแก้วจินดา๑ มิสเตอรบุช บุตรพระวิสูตรเป็นสับลุตเตอแนนต์ ๑ หม่อมเฉลิม ๑ นายศรี ๑ เป็นสับลุตเตอแนนต์ในกรมแผนที่ทั้ง ๓ ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบแล้ว เสด็จไปประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ส่งพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๓ พระองค์ทรงพระยานุมาศแล้วเดินกระบวนแห่กลับทางเดิม พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์นั้นขึ้นไปถวายไชยมงคลในเวลาเมื่อเดินกระบวนแห่กลับสิ้นกระบวนแล้ว เสด็จทรงพระราชยานกลับขึ้นทางพระที่นั่งจักรีเสด็จไปรับพระกรข้างใน ทรงแจกเงินพระราชทานกระบวนแห่แล้วเสด็จขึ้น

วันนี้พราหมณ์กระทำพิธีแห่พระอิศวรตามเคยทุกปี

วัน ๒ฯ๒ ค่ำ ๒ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกในออฟฟิศหลวงพระที่นั่งจักรีครู่หนึ่งเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จลงเกยต้นท้องฉนวนข้างใน ส่งพระกรพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๓ พระองค์ทรงยานุมาศเหมือนวานนี้แล้วเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระราชยานไปประทับเกยพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ครั้นกระบวนแห่มาถึงก็มีมหรสพ

อย่างวานนี้ ทรงรับพระกรพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๓ พระองค์ขึ้น แล้วเสด็จทอดพระเนตรหน่อยหนึ่งเสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงนมัสการทรงศีล แล้วพระสงฆ์ ๓๐ รูปเจริญธรรมจักกัปป์วัตนสูตร เสด็จประทับมุขเหนือ พระยาศรีสิงหเทพนำพระวิภาคภูวดล ๑ หลวงกำจัดไพรินทร ๑ นายศรีสับลุตเตอแนนต์ ๑ มิสเตอบุชสับลุตเตอแนนต์ ๑ กับออฟฟิศเซอทหารมหาดเล็ก ๒ มิสเตอลุยโลโนเวน กัปตันทหารม้าหน้า ๑ กัปตันและออฟฟิศเซอ ๔ คน กราบถวายบังคมลาไปทำแผนที่เขตต์แดนทางเมืองลาวตะวันออก แล้วเสด็จกลับประทับมุขตะวันออก ครั้นพระสงฆ์สวดมนต์จบเสด็จประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์แห่กลับเหมือนวานนี้ พระสงฆ์ขึ้นมาถวายไชยมงคลเหมือนกันแล้ว เสด็จขึ้นทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เสด็จลงทรงรับพระกรที่เกยหน้าท้องฉนวนเหมือนวานนี้ วันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เยียรบับ ทรงเครื่องราชอิสสริยยศจุลจอมเกล้าและดวงสตาอื่น ๆ พระภูษาเขียนทอง เจ้านายข้าราชการฝ่ายพลเรือนทรงฉลองพระองค์เยียรบับ สวมเสื้อเยียรบับเข้มขาบ ทรงเขียนทองนุ่งสมปักลาย ฝ่ายตำรวจทหารแต่งเต็มยศ

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกห้องออกขุนนางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระมหาราชครูพิธีพระครูอัษฎาจารย์ หลวงราชมุนี

หลวงศรีวาจารย์ พราหมณ์ขุนหมื่นถวายน้ำสังข์ข้าวตอกและของอื่น ๆ ซึ่งเข้าพระราชพิธี แล้วพระราชทานเงินตามเคยทุกปีมา

วัน ๓๗๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จลงส่งพระองค์เจ้าทรงพระยานุมาศที่เกยท้องฉนวนแห่เหมือนวานนี้ แล้วเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ปราสาท ครั้นแห่มาถึงมีการมหรสพอย่างเช่นวานนี้ พอพระยานุมาศมาถึงทรงรับพระกรพระองค์เจ้าทั้ง๓พระองค์ แล้วทอดพระเนตรกระบวนหลังต่อไปจนถึงมหาดเล็กแล้ว เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททรงนมัสการทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ ๓๐ รูปเจริญมหาสมัยสูตรจบแล้ว เสด็จลงมาประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ ส่งพระเจ้าลูกเธอทรงพระยานุมาศแล้วแห่กลับ ต้องจุดไฟเหมือนกันทั้งสามวัน แล้วเสด็จกลับตามทางเดิมเสด็จขึ้นแล้ว เสด็จลงไปรับพระกรพระองค์เจ้าที่เกยท้องฉนวน และพระราชทานแจกเงินกระบวนแห่แล้วเสด็จขึ้น วันนี้ทรงฉลองพระองค์และพระภูษาเยียรบับ ทรงเครื่องราชอิสสริยยศจักรีบรมราชวงศ์และดวงสตาอื่น ๆ เวลาค่ำไม่ได้เสด็จออก

วัน ๔ ฯ ๒ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จลงส่งพระเจ้าลูกเธอที่เกยหน้าท้องฉนวน แห่ออกประตูราชสำราญเหมือนวันก่อน ๆ ด้วยพระฤกษ์สาย ถ้าพระฤกษ์เช้าแล้วเคยแห่แต่พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ไป ทรงส่งพระกรแล้วเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรี ทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ พอกระบวนแห่มาถึงมีการมหรสพตามธรรมเนียม พอพระยานมาศมาถึงทรงรับพระกรพระเจ้าลูกเธอขึ้นทั้ง ๓ พระองค์ แล้วทอดพระเนตรกระบวนแต่ไม่ทันหมด เสด็จขึ้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระองค์เจ้าผลัดเครื่องทรงเครื่องถอดเสร็จแล้วเสด็จออกไปประทับข้างนอกแบ่งพระเกษาเป็นสามส่วนแล้วครั้นเวลาเช้า ๓ โมง ๕๐ นาทีได้พระฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศีลแล้วทรงจรดพระกรรไกรตัดพระเมาลีพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๓ พระองค์ องค์ละส่วน อีกสองส่วนทรงพระกรุณาโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ ทรงตัดคั่นกันไปดังนี้ พระองค์เจ้าจันทราสรัทวาร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และกรมขุนภูวนัยทรงตัด พระองค์เจ้าสุวภักตรวิไลพรรณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ และกรมหลวงวรศักดิ์ทรงตัด พระองค์เจ้าเยาวมาลนฤมล กรมขุนบดินทร์ และกรมขุนเจริญผล โสกันต์เสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปที่สรง พระองค์เจ้า

สรงน้ำที่เขาไกรลาศแล้วเสด็จขึ้นที่สรง พระราชทานน้ำพระพุทธมนต์แล้ว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นต่างกรมในพระบรมมหาราชวังทรงรดทุกพระองค์ แล้วเสนาบดีเจ้าพระยาทั้ง ๕ คนถวายน้ำพระพุทธมนต์ พระครูพราหมณ์ทั้งปวงถวายน้ำกลศน้ำสังข์ พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายในทรงรดด้วยแล้วเสด็จออกทรงประเคนพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน เมื่อโสกันต์นั้นพระสงฆ์ถวายไชยมงคล เจ้าพนักงานประโคมดุริยางคดนตรีตามธรรมเนียม เมื่อเวลาสรงก็ประโคมเหมือนกัน พระสงฆ์ฉันแล้วพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๓ พระองค์ แต่งพระองค์ทรงสะไบตาดผ้าทรงจีบเสด็จออกมาเฝ้า ทรงหลั่งน้ำพระมหาสังข์พระราชทานแล้ว โปรดให้ถวายของพระสงฆ์องค์ละ ๑๐ รูป แล้วเสด็จมาประทับพระที่นั่งอาภรณพิโมกข์ พระองค์เจ้าแต่งพระองค์ทรงชฎา ๕ ยอด ทั้ง ๓ พระองค์ เสร็จแล้วแห่กลับ เวลาเที่ยงเศษ กระบวนแห่แต่งเครื่องขาวเป็นเครื่องศรี และเสด็จขึ้นรับพระกรที่เกยท้องฉนวน เวลาเช้านี้พระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์เยียรบับพระภูษาเขียนทอง ทรงเครื่องราชอิสสริยยศสะพายนพรัตนราชวราภรณ์

เวลาบ่ายตั้งกระบวนแห่ตามทางเดิม กระบวนแห่มาถึงเกือบค่ำ เพราะแห่เกือบค่ำแล้ว เสด็จออกทางพระที่นั่ง

จักรีเหมือนกัน เสด็จมาทรงรับพระกรพระเจ้าลูกเธอขึ้นไปสมโภชบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พราหมณ์เบิกแว่นเวียนเทียนถ้วนเบญจวาร แล้วพระราชทานน้ำพระพุทธมนต์ด้วยน้ำพระมหาสังข์ทักขิณาวัฏ และทรงเจิม แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในและเสนาบดีเจ้าพระยาถวายทรงเจิมเป็นลำดับ คือกรมพระราชวังบวร กรมหลวงวรศักดา สมเด็จกรมพระ กรมขุนภูวนัย สมเด็จกรมหลวง ๒ พระองค์ สมเด็จพระนางเจ้า พระองค์เม้นเขียน เจ้าพระยาสุรวงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เจ้าพระยาพลเทพ เจ้าพระยามหินทร เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ ของพระราชทานสมโภชเงินพระคลังมหาสมบัติ ๕ชั่ง พระคลังใน ๒๐ตำลึง หีบหมากเสวยลงยาหีบ ๑ พระธำมรงค์เพ็ชรสำรับ ๑ เหมือนกัน ๓ พระองค์ สมโภชแห่แล้วกลับเกือบทุ่ม เวลาเย็นนี้พระเจ้าลูกเธอทรงพระมงกุฎทั้ง ๓ พระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสะพายเครื่องราชอิสสริยยศช้างเผือก

วันนี้พระวิภาคภูวดล และข้าหลวง ออฟฟิศเซอทหารมหาดเล็กและออฟฟิศเซอทหารหน้า ทหารหน้า ๒๐๐ ไปทำแผนที่พระราชอาณาเขตต์ ทางเมืองฝ่ายตะวันออก ออกจากกรุงวันนี้

วัน ๕ ๆ ๒ ค่ำ กลางวัน ๆ นี้ไม่ได้เสด็จออก เวลายาม ๑ เสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระพิเรนทรเทพข้าหลวง พระยาวิเศษฦๅไชยกรมการเมืองฉะเชิงเทรา ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าได้ชำระความรายจับสุรา ได้เอาตัวจีนที่ต้องหามาถามได้ความว่า ขุนระวังไพรีแนะนำให้ต้มสุราเถื่อนจะช่วยป้องกัน และสืบพะยานได้ความว่าเวลานายอากรไปจับจีนต่อสู้ ขุนระวังไพรีเรียกจีนช่วย พวกนายอากรสู้ไม่ได้หนีมา แต่พวกจีนที่ต้องหายังไม่ได้ตัว มีผู้รับส่งบ้างยังบ้าง ฉะบับ ๑ ว่ามีผู้กล่าวโทษว่าขุนระวังไพรีไม่ถือน้ำ ชำระถามแก้ว่ามาเสมอเว้นแต่เจ็บ ตรวจหางว่าวไม่มี พระยาวิเศษถอดขุนระวังไพรีเสียตั้งคนอื่นแทน

พระนรินทรอ่านบอกเมืองภูเก็ต ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่ามิสเตอรเลนเซน ถือหนังสือหลวงทวีปสยามกิจมาว่ามิสเตอรเลนเซนจะขอมาตั้งสกูลสอนหนังสือในเมืองภูเก็ต พระยาภูเก็ตเห็นว่ายังไม่เคยมีใครมาตั้งแต่ก่อนมาจึงมีบอกเข้ามา โปรดให้อนุญาตให้ตั้ง แต่ให้ระวังอย่าให้มาตั้งเป็นบาดหลวงสอนศาสนาขึ้นได้ ฉะบับ ๑ ว่าคลื่นซัดทุ่นเหล็กกับสายโซ่มาติดอยู่ที่หาดทรายเมืองภูเก็ตได้เอามารักษาไว้ ภายหลังเมืองถลางบอกมาว่ามีทุ่นเหล็กกับสายโซ่กับขวดใบหนึ่งมาติดที่หาดทรายเมืองถลาง พระยาภูเก็ตได้เอามารักษาไว้ บอกเมืองประจวบคิรีขันธ์ ๒ ฉะบับ

ฉะบับ ๑ ถวายพระราชกุศล ทำบุญปลงศพพระพิไชยชลสินธุ์เจ้าเมือง ที่เมืองเพ็ชรบุรี ฉะบับ ๑ บอกส่งเครื่องยศพระพิไชยชลสินธุ์ พระนรินทร์นำพระพลเมืองเพ็ชรกับหลวงพิไชยสงครามเมืองประจวบเฝ้า เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่ง เวลาเกือบ ๒ ทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๖ ๆ ๒ ค่ำ วันนี้เดิมว่ากงสุลวิลันดาจะเฝ้าแล้วไม่ทรงสบาย โปรดให้นัดเลื่อนไป บ่าย ๔ โมงเสด็จออกซิตติงรูม พระยาโชฎึกนำหลวงภาษีวิเศษเฝ้าถวายของตรุษจีน จีนกิมเต๊กถวายของและเรื่องราวขอทำอากรค้างพริกไทย เสด็จขึ้นก่อน ๕ โมง เวลาค่ำไม่ได้เสด็จออกไม่ทรงพระสบาย

วัน ๗ ๆ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเสด็จออกออฟฟิศหน่อยหนึ่ง ทรงสั่งให้เลิกประชุมแล้วเสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ครึ่งยศทหาร ทรงดวงตราเครื่องราชอิสสริยยศจักรีบรมราชวงศ์ เสด็จออกประทับพระที่นั่งพุดตาลพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามตำแหน่ง เจ้าพนักงานประโคม

แตรมโหรทึก ทหารแตรสรรเสริญพระบารมี แล้วเจ้าพนักงานกรมมหาดไทยนำเจ้าราชวงศ์แสนท้าวพระยาลาวเมืองน่านกราบถวายบังคมลากลับบ้านเมือง พระราชทานเงิน ๓ เสื้อผ้าแล้วเสด็จขึ้น ค่ำไม่ได้ออก

วัน ๑ ๆ ๒ ค่ำ ไม่มีราชการอะไร

วัน ๒ ๆ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกชิตติงรูม รับสั่งถามกรมหมื่นประจักษ์ด้วยเรื่องเจ้าหมื่นไวยกราบบังคมทูล ว่ากรมหมื่นประจักษ์เที่ยวพูดว่าที่เรื่องดินไดนาไมต์นั้นเจ้าหมื่นไวยสั่งเข้ามาและว่าคิดกบฏด้วย

เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จออกประทับดรออิงรูม เจ้าพนักงานกรมวังกรมท่าราชเอดเดอแกมป์นำมิสเตอบีเอสฮาเมล์กงสุลวิลันดากับภรรยาเข้ามาเฝ้ากราบถวายบังคมลากลับไปเมือง ทรงพระราชปฏิสันถารโดยควรกับที่ทรงคุ้นเคย และถวายแผนที่แผ่นดินยาวาและเกาะที่เกิดภูเขาไฟระเบิดแผ่นหนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานตราจุลสุราภรณ์แก่กงสุลดวงหนึ่ง แล้วกราบถวายบังคมลาเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี ที่ห้องดรออิงรูมในพระที่นั่งสมมติเทวราช สมเด็จพระนางเจ้าพระราชทานที่ปักดอกไม้ถมแก่ภรรยากงสุลคู่ ๑

สมเด็จกรมหลวงนำเจ้าราชสัมพันธวงศ์เมืองเชียงใหม่ เข้าเฝ้าถวายแหวนพลอยทับทิม ๗๐ วง กับหวีทำด้วยทองคำประดับพลอยทับทิมหวี ๑ พระยาโชฎึกนำเจ๊สัวนายอากรถวายของตรุษจีน พระวุฒิการถวายบัญชีพระสงฆ์ที่จะตั้งตำแหน่ง และทูลว่าเณรชมเปรียญจะบวช เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

วัน ๓ ๑๐ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกประทับชิดติงรูม ปลัดวังซ้ายนำนายกองปลัดกองญวนถวายของตรุษจีน แล้วพระยามหามนตรีเฝ้าทูลเรื่องเรือที่จะเสด็จพระราชดำเนินพระพุทธบาท แล้วกรมหมื่นสริธัชเฝ้ารับสั่งเรื่องความพระนายไวยหากรมหมื่นประจักษ์ ว่าเที่ยวพูดว่าพระนายไวยสั่งดินไดนาไมต์และว่าคิดกบฏ ซึ่งโปรดให้สืบพะยานไม่สมว่ากรมหมื่นประจักษ์พูดดังพระนายไวยหา พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ จนเวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จขึ้น

เวลาค่ำไม่ได้เสด็จออก

วัน ๔ ๑๑ ๒ ค่ำ เวลากลางวันไม่ได้เสด็จออก เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองนคร

จำปาศักดิ์ถึงพระยาวาปีไพบูลย์เมืองนครเพงเมืองขึ้นเมืองนคร จำปาศักดิ์ ไปสืบราชการทัพฮ่อส่งสำเนาหนังสือเมืองสอง คอนดอนดงมา ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่า เมืองไลได้ความว่า ฮ่อตั้งอยู่เมืองงาน ๒,๐๐๐ เศษ ราชการสำคัญอยู่ให้พร้อม กันแต่งท้าวเพี้ยออกรักษาด่านทางจงกวดขัน ฉะบับ ๑ ว่า ฮ่อตีเมืองงานเพราะโกรธท้าวขัตติย ๆ ฆ่าฮ่อตาย ๖๐ คนเศษ และส่งหนังสือเมืองทองคำใหญ่ถึงเมืองจำปาศักดิ์ว่าเมืองสอง คอนดอนดงมีหนังสือมาว่า ท้าวไชยสารเมืองอุบลบอกมาว่า ฮ่อจะยกมาตีเมืองบริคัณหนิคม ให้เกณฑ์คนเมืองมุกดาหาร เมืองสองคอนดอนดง ๓๕๐ ไป เจ้านครจำปาศักดิ์เห็นว่าเป็น ราชการสำคัญได้แต่งท้าวพระยาคุมไพร่ ๑๕๐ คนขึ้นไปฟัง ราชการ และกำหนดจะเดินช้างสำคัญลงมาในเดือน ๓ ปีนี้ จะโปรดให้เจ้าจำปาศักดิ์ลงมาหรือจะให้อยู่รักษาเมือง หรือ จะให้เจ้าอุปราชอยู่แล้วแต่จะโปรด บอกพระยาโคราช ส่งเงินปีจีนเข้มะเมียจัตวาศกจีน ๑,๐๒๒ คน เงินค่าแรง ๕๑ ๒|— | ค่าฎีกา ๒|๒ ลงมาไม่รับพระราชทานค่าสิบลด บอกกรมการ เมืองเพ็ชรบูรณ์ว่า พระเพ็ชรพิชภูมิปลัดและกรมการ ๑๑ นาย ไพร่ ๒๐๐ ลงมาเข้ากองทัพใหญ่ พระเพ็ชรพิชภูมิ ปลัดลงมาอยู่ที่สระบุรี ป่วยอาเจียรโลหิต ๖ ครั้ง แล้วถึง แก่กรรม บอกพระยาชัยนาท ขอหมื่นทิพรัตนสมบัติ เป็น

หลวงกำแหงพลล้านปลัด หมื่นทิพรัตนสมบัติลงมาเฝ้าด้วย พระยาศรีนำพระกำแหงพราหมณ์ปลัด พระพิทักษภูธร ยกกระบัตรเมืองสุโขทัยทูลลา พระนรินทร์นำพระยาสมบัติภิรมย์ พระอนุรักษโยธา ทูลลา พระอนุรักษ์ไปชำระความจีนต้นมาบุ๋น พระยาสมบัติภิรมย์ไปรักษาการบ้านเมือง

และพระยาศรีได้นำจมื่นสมุหพิมานถวายบังคมลาไปชำระความผู้ร้ายฆ่ากันตายที่พระพุทธบาท เรื่องที่กงสุลฮอลันดามากราบทูลด้วย

วัน ๕ ๆ ๑๒ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกประทับชิตติงรูม ทรงสับนาฬิกาเพลิงพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าพระญาณวราภรณ์ หม่อมเจ้าพระสังวรประสาทน์ หม่อมเจ้าลม้ายพนักงานที่ หลวงเทพราชธาดา แล้วกรมหมื่นประจักษ์ พระยานรรัตน์ พระนายสรรเพ็ธเฝ้า กราบทูลด้วยการที่จะจัดวอและม้ารถและการที่จะจัดการกำกับพระประเทียบที่จะตามเสด็จพระราชดำเนินนมัสการพระพุทธบาทและพระฉายกรมหมื่นเทววงศ์เฝ้าถวายเพ็ชรที่สั่ง พระองค์ทองแถมถวายแผนที่บางปะอินที่จะทำงาน เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น

เวลาทุ่มเศษเกิดเพลิงไหม้ถนนเจริญกรุง หลังตึกจีนจิ๋วในบ้านพระสถลรัฐยาธิบาล และบ้านราษฎรเป็นอันมาก เพลิงไหม้แต่หลังโรงพิมพ์ซึ่งเป็นออฟฟิศกรมพระนครบาล

จนถึงริมหลังตึกแถวตลอดถึงกำแพงวังกรมขุนภูวไนย เสด็จพระราชดำเนินแต่พระที่นั่งจักรี ทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งไชยชุมพล แล้วเสด็จไปประทับทอดพระเนตรที่บ้อมสัญจรใจวิง จนไฟโซมแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับเวลายาม ๑

วัน ๖ ฯ ๑๓ ๒ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกซิตติงรูมพระยาภักดีภัทรากรหลวง ๆ เจ้าภาษีถวายของตรุษจีน แล้วกรมขุนบดินทรเผ้าทูลเรื่องความในศาล เจ้าและหม่อมราชวงศ์ถวายหนังสือเรื่องความ ๒ ฉะบับ พระยามหาเทพถวายใบสั่งฎีกา พระยาศรีสุนทรถวายสัญญาบัตร ๔ ฉะบับวิสุงคามสีมา ๕ ฉะบับ ทรงเซ็นพระราชหัตถเลขา แล้วหลวงนายศักดิ์ หลวงนายสิทธิ์ จ่าเรศ จ่าเรง ถวายบาญชีเบี้ยหวัดมหาดเล็ก ๔ เวร พระองค์สวัสดิ์เผ้าทรงหนังสือราชการจนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาย่ำค่ำพระองค์สวัสดิ์เข้าไปเผ้าข้างใน เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกจะออกขุนนาง แต่ขุนนางกลับไปเสียหมดเสด็จประทับในออฟฟิศ รับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์เรื่องความต่าง ๆ มีเรื่องจีนต้นมาบุนและเรื่องมิสเตอรราสตเมนและเรื่องการโทรเลขไปรษณีย์และอื่น ๆ พระองค์สวัสดิ์เผ้าทรงพระราชหัตถ์และอื่น ๆ แล้วโปรดให้กรมหมื่นศิริธัช

สอบถามคนที่ร้องฎีกาขอพระยาสุดารัตน์เป็นพระยากาญจนบุรี ว่าคนที่เข้าชื่อนั้นเขารู้เห็นด้วยแน่หรือ แล้วเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๆ ๑๔ ๒ ค่ำ เวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จออกทางพระที่นั่งจักรี ทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เสด็จประทับทรงจุดเทียนนมัสการ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวายศีล ทรงศีล โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอไปจุดเทียนสังเวยเทวดา อาลักษณ์อ่านประกาศ พระราชาคณะ ๒๐ รูปถวายพรพระจบ เสด็จทรงประเคนพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน มีขนมจีนและอื่น ๆ ตามกาลสมัยตรุษจีนเช่นเคยมาทุกปี พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แล้วเสด็จทรงประเคนหมากพลูธูปเทียน พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาถวายพระพรลา แล้วโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จไปปล่อยปลา แล้วเสด็จประทับกลางพระที่นั่ง เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้า รับสั่งกับเจ้าพระยาพลเทพ เรื่องจะคิดกันคนในเมืองเหนือคบคิดกับผู้ร้ายลักไม้ขอนสักของผู้ที่ทำป่าไม้

แล้วพระยาศรีอ่านบอกเมืองอุทัยธานี ขอศิลาหน้าเพลิงเผาศพพระพิทักษอุทัยเขตต์ บอกพระยานครราชสีมาว่า พระภักดีศรีสุริยวงศ์เจ้าเมืองประโคนไชยตาย ขอศิลาหน้าเพลิงเผาศพ บอกอุปฮาดราชวงศ์เจ้าเมืองสาลวัน

๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ขอศิลาหน้าเพลิงเผาศพเอกราชเจ้าเมือง ฉะบับ ๑ ส่งเงินส่วยเมืองสาลวัน ๖

พระนรินทร์อ่านบอกพระศรีโลหภูมิพิทักษ์ ผู้ช่วยเมืองระนอง ส่งเงินภาษี ๕ อย่างปีมะเส็งตรีศก หักจ่ายใช้ราชการเงินเดือนเรือรบและอื่น ๆ เมื่อปีมะเมีย ๒๒๑ เหรียญ คงส่ง ๔๘๗๘| ๗๕| เหรียญ

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรีขอที่ผูกพัทธสีมาวัดสมุทรคงคาฉะบับ ๑ บอกพระยานนท์ ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าได้แต่งกรมการแทนเสนาเดินเก็บค่านาจำนวนปีมะเมียจัตวาศก ฉะบับ ๑ ว่าอ้ายสิงพึ้นอำแดงสุกตาย อ้ายสิงหนีไม่ได้ตัว เสด็จกลับขึ้นมาถึงหน้าหอราชพิธีกรรม พระยาโชฎึกนำจีนเจ้าภาษีถวายของ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาประทับหน้าท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรี หลวงนายสิทธิ์ถวายกะบะหมากและเครื่องในทองคำสำรับ ๑ แล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษ กรมหมื่นเทววงศ์ตั้งกล้องเห็นดาวหางจดหมายถวาย เสด็จออกมาทอดพระเนตรดาวหางที่ออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

วัน ๑ ๆ ๒ ค่ำ เวลาเช้า ๕ โมงเสด็จออกทางพระที่นั่ง
๑๕
จักรี เสด็จทรงพระราชยานไปประทับพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย

ทรงจุดเทียนนมัสการ สมเด็จพระวันรัตถวายศีลแล้วเสด็จ ทรงประเคน พระราชาคณะพระครูฐานา ๒๐ รูปรับพระราชทานฉัน ครั้นฉันแล้วพระวุฒิการนำพระสงฆ์ที่จะรับสัญญาบัตรเข้ามา เสด็จทรงประเคนสัญญาบัตรและไตรแพรให้พระครูวิเศษสีลคุณเป็นพระวินัยมุนี ราชาคณะ นิตยภัตร ๓|— พระราชทานตาลิบัตรแฉกหักทองขวางพัดรองและบริกขารอื่น ๆ เป็นเครื่องยศสำหรับพระราชาคณะเป็นอันมาก คงอยู่วัดอมรินทร์ ๑ และทรงประเคนสัญญาบัตรไตรแพรให้มหาศุขเปรียญ ๔ ประโยค เป็นพระประสิทธิสุตคุณ พระราชาคณะนิตยภัตร ๔|— พระราชทานตาลิบัตรแฉกหักทองขวางและอื่น ๆ เหมือนกัน คงอยู่วัดอมรินทร์ ๑ แล้วทรงประเคนสัญญาบัตรผ้าไตรสลับแพรให้พระครูวิสุทธิสาร ฐานากรมหมื่นวชิรญาณ แต่อยู่วัดบุรณศิริเป็นพระครูเขมาภิมุขธรรม นิตยภัตร ๒|— พระราชทานตาลิบัตรพุดตาลหักทองขวางและบริกขารอื่น ๆ เป็นเครื่องยศ ไปอยู่วัดเขมาภิรตาราม ๑ ให้พระสมุหบุบผะขะมะวัดบางพูดใน เป็นพระครูรามัญสมณคุต นิตยภัตร ๒|— พระราชทานตาลิบัตรพุดตาลหักทองขวางและอื่น ๆ เหมือนกัน ไปอยู่วัดกระวิศราราม ๑ ให้พระอาจารย์กลักเป็นพระครูสาธุธรรมคุณาธาร นิตยภัตร ๑|๒ พระราชทานตาลิบัตรพุดตาลและอื่น ๆ

เหมือนกัน คงอยู่วัดทองธรรมชาติ ๑ แล้วทรงประเคนสัญญาบัตรและผ้าไตรให้เจ้าอธิการต่าย เป็นพระครูธรรมาภิรัต พระราชทานตาลิปัตรพุดตาลอัตลัดเลวบริกขารเล็กน้อย คงอยู่วัดกันมาตุยาราม ๑ ให้พระปลัดสุดวัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระครูสังฆปาโมกข์เจ้าคณะใหญ่ พระราชทานตาลิปัตรเปลวเพลิงทองแผ่ลวดและของอื่น ๆ ไปอยู่วัดท่าธานีเมืองสุโขทัย ๑ ให้พระสมุห์ชุ่มเป็นพระครูสังฆปาโมกข์เจ้าคณะใหญ่ พระราชทานตาลิปัตรเปลวเพลิงหักทองขวางและอื่น ๆ คงอยู่วัดเขาพลอยแหวนเมืองจันทบุรี ๑ ให้เจ้าอธิการเรืองวัดสว่างอารมณ์ เป็นพระครูสิงหมุนีเจ้าคณะใหญ่เมืองสิงห์ พระราชทานตาลิปัตรพุดตาลทองแผ่ลวดและของอื่นๆคงอยู่วัดเดิม ขณะนั้นพระสงฆ์สวดไชยมงคลขึ้นพร้อมกัน ครั้นครองผ้าเสร็จแล้ว เสด็จทรงประเคนหมากพลูธูปเทียน พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จไปปล่อยปลา แล้วเสด็จออกขุนนางที่นั้น พระยาศรีอ่านบอกพระยาลพบุรี ขอเบิกเงินค่าข้าวสารจ่าย เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเมืองลพบุรีฉะบับ ๑ บอกกรมการกรุงเก่า ว่าด้วยผู้ร้ายปล้นบ้านอำแดงเกิดอำแดงทิมสืบจับยังไม่ได้ ยังติดตามอยู่ แล้วเสด็จขึ้นเวลาค่ำไม่ได้เสด็จออกอีก

วัน ๒ ๆ ๓ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จลงท่าราชวรดิษฐ์ โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเสด็จไปปฏิบัติพระสงฆ์รับพระราชทานฉันที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ไม่เสด็จพระราชดำเนิน

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกประทับดรออิงรูม โปรดให้พระองค์ดิศผู้รับพระบรมราชโองการ เชิญพระบรมวงศานุวงศ์ ๓๐ พระองค์มาประชุมเสวยโต๊ะอย่างจีนตามเช่นเคยมาทุกปี เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสวยแล้ว เสด็จจากโต๊ะ โปรดพระราชทานเงินตรา ๒ เสื้อผ้าแก่พระสถลรัถยาธิบาล แล้วพระราชทานเงิน ๕ เสื้อผ้าแก่มหาดเล็กอีก ๔ คนซึ่งถูกไฟไหม้เหมือนกัน แล้วเสด็จขึ้น แต่พระราชพิไชยไม่ได้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ถูกไฟไหม้เหมือนกัน พระราชทานเงิน ๒ เสื้อผ้าเหมือนกัน

วัน ๓ ๆ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออกประทับซิตติงรูม พระยาไชยยศสมบัติเฝ้าถวายบัญชีสมโภชพระเจ้าลูกเธอซึ่งโสกันต์ทั้ง ๓ พระองค์ พระยานรรัตนถวายหนังสือขอเลกเจ้าสิ้นพระชนม์เลกนายตายมาเป็นทหารลาดตระเวน พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการ กรมหมื่นประจักษ์ เจ้าหมื่นสรรเพ็ธ เฝ้าเรื่องจะจัดม้ารถและการกำกับในการ

ที่จะเสด็จพระพุทธบาท พระองค์ดิศเฝ้าเรื่องปืน "เฮนรีมันตินี่" ใช้ปืสต้นอย่างใหม่ได้ดี ถวายทอดพระเนตร เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกหลวงสัจจพันธคีรี กรมการพระพุทธบาท๒ฉะบับ ฉะบับ๑ ถวายพระราชกุศลทอดกฐินหลวง ฉะบับ๑ ว่าขุนเฉลิมปลัดถึงแก่กรรมขอศิลาหน้าเพลิงเผาศพ บอกพระยาพิไสยสุนทรเมืองอุทัยธานี ว่าด้วยเกณฑ์เลกออกไปประจำหน้าด่านทั้ง ๓ ตำบลเป็นโปลิศ ได้ตัดเสื้อผ้าแจกแล้ว แต่เงินเดือนจำนวนเดือน ๑๒ เงินค่าตอไม้สำหรับจ่ายเงินเดือนไม่มี จะโปรดเกล้า ฯ ประการใด บอกเมืองนครพนม สกลนครท่าอุเทน ไชยบุรี รวมกันบอกมาว่า ญวนซึ่งเข้ามาตามครัวญวนที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่นั้น แจ้งความแก่กรมการเมืองท่าอุเทนว่า เจ้าเมืองกรมการบอกลงไปกรุงเทพฯ แล้วจะกลับไปเสียก่อน แล้วจึงจะมาพึ่งต่อภายหลัง ได้ออกไปพ้นพระราชอาณาเขตต์แล้ว ได้แต่งท้าวเพี้ยกรมการคุมไพร่ออกลาดตระเวนปลายเขตต์แดนแล้ว และครัวญวนซึ่งเข้ามาพึ่งพระบารมีอยู่นั้น รวมเสร็จ ๓๗๑ คน ฉะบับ ๑ ว่าบาดหลวงฝรั่งเศส ๒ คนขึ้นไปตั้งสอนศาสนาเกลี้ยกล่อมญวนเข้ารีด๓ครัวที่เมืองนครพนม แล้วลักเอาทาสราษฎรไว้

เจ้าเมืองกรมการได้ไปขอไม่ให้แล้วพาหนีมา พระยาศรีนำพระสกลบุรินทรท้าวเพียเมืองเฝ้าถวายบังคมลากลับไปรักษาราชการบ้านเมือง

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระยานนทบุรี ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่านายคงบิดาภรรยาไว้ความให้นายข้าบุตรเขย ฟ้องว่ามีผู้ร้ายปล้นบ้าน และได้มีสาเหตุวิวาทกับนายเข็ม ๆ ได้พูดว่าจะเอาให้สาเรือนไม่ติดดิน ได้ไปเกาะนายเข็มไม่ได้ ได้แต่ภรรยา ว่านายเข็มเป็นมหาดเล็กมาเข้าเวรอยู่ สืบได้ความว่ามีสาเหตุจริง ฉะบับ ๑ ขอศิลาหน้าเพลิงเผาศพหลวงรามัญนทเขตต์คดีปลัด บอกพระสยามพลภักดีปลัดเมืองนครไชยศรีว่า พระองค์ดิศมีลายพระหัตถ์ออกไปว่านายสิ้นมหาดเล็กอ้างว่าบุตรชื่อนายชมอยู่นครไชยศรี พระองค์ดิศจะเอามาเป็นทหารให้ส่งตัวมา พระสยามไปเอาตัวนายชมไม่ได้ ได้แต่มารดา ๆ ผัดไป แล้วนำหนังสือพระนายศรีไปว่านายชมสมัครเป็นทหารหน้าแล้ว ครั้นจะเอาแม่ไว้ก็ไม่ได้ส่งมารดานายชมเข้ามา แล้วพระยาพิพัฒน์ทูลว่าพระนายศรีมีหนังสือไปถึงให้ส่งมารดานายชมไปให้เขา รับสั่งว่าพรุ่งสร้านจะโปรดให้ถามก่อน แล้วพระราชทานสัญญาบัตรนายเริกบุตรพระยามหาอำมาตย์เป็นหลวงวิชิตเสนีกรมมหาดไทย ๑ นายสินเป็นขุนพรพิทักษ์ ๑ หมื่นสถานเป็นขุนกำแพงบุรี ๑

หลวงบรรเทาเป็นหลวงพรหมภักดียกกระบัตรเมืองปราจีนบุรี ๑ แล้วเสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

วัน ๔ ๆ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออก กรมหมื่นประจักษ์ พระองค์สาย พระยานรรัตน พระยามหามนตรีเฝ้าเรื่องที่เสด็จพระราชดำเนินพระพุทธบาท มีเรื่องเต็นต์ที่จะประทับ และเรื่องการกำกับ และเรือที่จะประทับเป็นพระที่นั่งและเรือพระประเทียบ พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ พระยาศรีสุนทรถวายสัญญาบัตรทรงเซ็นพระราชหัตถ์ พระองค์เจ้าประดิษฐ์เฝ้าขอพระราชทานตั๋วสิบยก พระนายไวยเฝ้าด้วย เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกห้องออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาเพ็ชรรัตนสงครามเมืองเพ็ชรบูรณ์ ส่งขอนดอก ๒ ท่อน และเครื่องราชบรรณาการ และเงินแทนต้นไม้ทองเงินจำนวนปีมะเมียจัตวาศก และขอเบิกสิ่งของต่าง ๆ มีขันล้างหน้าและมีดเป็นต้น ไปบวงสรวงป่าขอนดอกตามเคย แล้วพระยาศรีนำขุนพรพิทักษ์กราบถวายบังคมลาไปช่วยราชการณเมืองอุบลราชธานี

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระเทพสงครามปลัดเมืองจันทบุรี ว่ามีผู้ร้ายปล้นบ้านนายอยู่ อำแดงอยู่ บ้านตะเคียนทอง

ทุบตียิงเจ้าของแล้วเก็บทรัพย์สมบัติหนีไป ขุนพลสงคราม กลับมาแต่ส่งฝรั่งเศสที่เมืองปราจีน กลับมาแจ้งความว่า พบโจรที่ปราจีนหลายสิบ ชาวบ้านว่ามาแต่โคราช จะไปปล้นบ้านโคกโทงเมืองขลุง และบ้านเคียนทองเมืองจันทบุรี นายโจรชื่อค้างคาวพุด ค้างคาวจัน ขุนพลได้ใช้อ้ายนายหอกลงมาบอกชาวบ้าน นายหอกว่าพบผู้ร้ายอีก ๘ คน จำได้ว่าอ้ายค้างคาวพุด ค้างคาวจัน พูดว่าไปปล้นบ้านตะเคียนทอง แล้วจะไปปล้นบ้านน้ำเขียว กรมการได้ให้นายด่านออกตรวจตราเสมอมิได้ขาดโดยแรง

แล้วพระราชทานสัญญาบัตร นายรัตตรวจพล เป็นหลวงอนุรักษภูเบศร ๑ หมื่นราชนที เป็นขุนพิบูลสมบัติปลัดคลังวังไชย ๑ หลวงเทวา เป็นพระเทวานฤมิตร ๑ หม่อมราชวงศ์ชื่น เป็นพระโลหเดชพิจิตร ๑ หม่อมราชวงศ์เสนาะ เป็นพระพินิจโลหการ ๑ ขุนราชนุจิตร เป็นหลวงพรหมพิจิตร เจ้ากรมช่างเขียน ๑ หมื่นภักดีนำพล เป็นขุนราชนุจิตร ๑ ขุนบำรุงอนัม เป็นหลวงชำนาญนาเวศ เจ้ากรมช่างไม้สูง ๑ หมื่นเทพกาสิต เป็นขุนสุวรรณนิมิตรช่างบุ ๑ หมื่นภักดีชำนาญ เป็นขุนสุวรรณสาคร ช่างรัก ๑ หมื่นศรีเวหา เป็นขุนมงคลประสาท ปลัดไม้สูง ๑ หมื่นนิกรรจนา เป็นขุนอินทรจนา ปลัดช่างปั้น ๑ นายเนียม

ขุนโลหนอกราชการ เป็นขุนโลหกรรมพิจิตร ปลัดช่าง หล่อ ๑ หมื่นทิพ เป็นหมื่นจิตรกมรการ ๑ หมื่นทิพรัตนสมบัติ เป็นหลวงกำแหงพลล้าน ปลัดเมืองชัยนาท ๑ แล้วเสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จขึ้นข้างใน

วันนี้เลี้ยงพระถวายเข้าวัสสาวาสิกพัตร วัดอรุณราชวราราม ไม่เสด็จพระราชดำเนิน

วัน ๕ ๆ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกประทับชิดติงรูม เจ้าพระยาพลเทพเฝ้ารับสั่งเรื่องที่จะเสด็จพระพุทธบาทพระฉาย จะโปรดให้เจ้าพระยาพลเทพ เป็นผู้ทำโรงครัวเลี้ยงข้างในตลอด และเรื่องภาษีไม้ขอนสักและเรื่องอื่น ๆ แล้วพระองค์สวัสดิเฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ แล้วกรมหมื่นศิริเฝ้าถวายคำสอบถามนายหลำ ซึ่งร้องฎีกาขอพระยาสุดารัตน เป็นพระยากาญจนบุรีแล้วเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาวิเศษไชยชาญ ขอที่ผูกพัทธสีมาวัดใหม่ฉะบับ ๑ บอกพระยาศรีสิทธิกรรม เมืองมโนรมย์ ขอที่ผูกพัทธสีมาวัดป่าฉะบับ ๑ บอกพระยาอุทัยมนตรีเมืองปราจีน ๒ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าจ่ายเงินเดือนและค่ากินให้เสมียนฝรั่งเศสกับล่ามซึ่งประจำรักษาสเตชั่นเมืองปราจีนบุรี เมืองกระบินทรบุรี

ขอเบิกเงินที่จ่ายไปเพราะได้ยืมเงินค่านาใช้ไป ฉะบับ ๑ ว่าได้จ่ายเงินซื้อข้าวสารจ่ายให้เลกเมืองสุรินทร์ที่มาทำการโทรเลขเป็น ๑๒|๒ (๓) ขอเบิกเงินฉะบับ ๑

แล้วพระราชทานสัญญาบัตรขุนเทพจักษุ เป็นขุนโชติพรหมมา ปลัดกรมโหรหน้า ๑ ขุนภักดีสุวรรณ เป็นหลวงพิทักษสุวรรณ ผู้ช่วยกรมคลังทอง ๑ ขุนอินทรอาภรณ์ เป็นหลวงพินิจอนันต์ กรมโรงทอง ๑ แล้วเสด็จกลับขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

อนึ่งเมื่อเสด็จออกกลางวันนั้น กรมหมื่นประจักษ์เฝ้าทูลด้วยเรื่องทหารรักษาพระราชวัง ท่านคิดจะไม่ให้ต้องจ่ายเงินเดือน คิดจะจัดเป็น ๔ ผลัดอย่างไพร่หลวง และจะไม่ให้ต้องเลี้ยงด้วย จะให้ทหารหามากินเอง แต่จะขอพระราชทานตราภูมิ์ด้วย แต่การยังไม่ตกลง และพระอมรวิไสยเฝ้าทูลเรื่องทหารปืนใหญ่ถวายหนังสือฉะบับ ๑ และวันนี้เลี้ยงพระถวายผ้าวัสสาวาสิกพัตรวัดราชโอรส ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน

วัน ๖ ๕ฯ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จออกประทับชิตติงรูม ทรงสับนาคเพลิงพระราชทานเพลิงศพหลวงบริหารชวกิจ ๑ และพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิง พระราชทาน

เพลิงศพ พระเอกราชเจ้าเมืองสาลวัน ๑ พระภักดีศรีสุริยเดช เจ้าเมืองประโคนไชย ๑ พระพิทักษอุไทยเขตต์ปลัดเมืองอุทัยธานี ๑ หลวงรามัญนทเขตต์คดีปลัด ๑ แล้วหลวงยกกระบัตรเมืองกำแพงเพ็ชรเฝ้าถวายแหวนพลอยทับทิม แล้วพระองค์สวัสดิเฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ พระองค์ดิศพามิสเตอแรมเซวัดฉลองพระองค์แล้ว เสด็จพระราชดำเนินขึ้น

เวลายาม เสด็จออกขุนนางไม่มีราชการอะไร เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศ รับสั่งกับกรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทววงศ์เรื่องความแขกซาอิดมหมัด และเรื่องความจีนตันมาบุ่นและอื่น ๆ จนเวลา ๕ ทุ่มเสด็จขึ้น

วันนี้ถวายผ้าวัสสาวาสิกพัตรวัดราชประดิษฐ ไม่ได้เสด็จเหมือนกัน

วัน ๗ ๖ฯ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกประทับพระแท่นออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระพลสงคราม เมืองแครสวรรค์ขอที่ผูกพัทธสีมาวัดฉะบับ ๑ บอกผู้ช่วยเมืองสังขะว่าพระยาสังขะป่วยถึงแก่กรรม ขอพระราชทานศิลาหน้าเพลิงเผาศพ แล้วเสด็จมาประทับที่โต๊ะนั่งเบียหวัด รับสั่งกับสมเด็จกรมพระกับสมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ แล้ว

โปรดให้แจกเบี้ยหวัดมหาดเล็กเวรศักดิ์ เวรสิทธิ์ เวรฤทธิ์ เวรเดช เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาค่ำพระองค์สวัสดิ์เข้าไปเฝ้าข้างใน และทรงเครื่องใหญ่ที่พระเฉลียงข้างใน

วัน ๑ ๗ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเสด็จออกทางขัดติงรม พระยารัตนโกษาเฝ้าถวายหีบไดอรีซึ่งแก้ทำถวาย หีบนั้นทำด้วยไม้สักแต่ไม้นี้ทำเหมือนไม้วอลละนัต แล้วเสด็จมาประทับพระเก้าอี้ที่โต๊ะนั่งเบี้ยหวัด รับสั่งกับสมเด็จกรมพระ สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ แล้วโปรดให้แจกเบี้ยหวัดพระบรมวงศานุวงศ์ และพระยาศรีเข้ามาเฝ้าอ่านบอกพระยาราชสัมภารากรหลายฉะบับ แล้วจะได้ลงในท้ายวันนี้ด้วยความพิสดารนัก เสด็จขึ้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ

เวลาเกือบย่ำค่ำ เสด็จออกพระที่นั่งจักรีทรงรถพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนหน้าหลัง เสด็จไปประทับพลับพลาเมรุหน้าวัดสระเกศ แล้วเสด็จประทับในเมรุผ้าขาว ทรงทอดผ้าไตร ๑๐ พระสงฆ์ ๑๐ องค์บังสุกุลศพพระยาไชยสุรินทร์ ซึ่งชักศพมาวันขึ้น ๕ ค่ำ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปพระราชทานเพลิง แล้วเสด็จประทับพลับพลาครู่หนึ่ง เสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง เวลาค่ำไม่ได้เสด็จออก

วัน ๒ ๙ฯ ๓ ค่ำ วันนี้กลางวันไม่ได้เสด็จออก เวลาค่ำไม่ถึงทุ่มเสด็จออกประทับออฟฟิศหลวงพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รับสั่งกับกรมหมื่นเทววงศ์วโรปประการ เรื่องความเรือแขกซาอิดมหมัดที่เจ้าภาษีจับจมที่ปากน้ำนั้นจะโปรดให้ชำระใหม่ และเรื่องกงสุลอังกฤษตอบเรื่องดินไดนาไมต์ จนเวลา ๒ ทุ่มเสด็จออกไปประทับที่พระทวารรับสั่งกับพระองค์สาย พระยานรรัตน เรื่องที่จะเสด็จพระราชดำเนินพระพุทธบาท ครู่หนึ่งเสด็จขึ้น เวลา ๒ ทุ่มเศษพระองค์สวัสดิ์เข้าไปเฝ้าข้างในทรงหนังสือราชการ

วัน ๓ ๙ฯ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทรงพระราชยานไปประทับที่มิวเซียมกรมหมื่นอดิศร กรมหมื่นประจักษ์ ซ้อมทหารรักษาพระบรมมหาราชวังซึ่งท่านได้จัดขึ้น และฝึกหัดโดยพระองค์เองที่ถวายตัววันนี้ ทหารปืนใหญ่ ๔ บอก ๆ ละ ๘ คน มีออฟฟิศกำกับ ๑ ทำท่าในกระบวนปืนใหญ่มีท่ายิงเป็นต้น แล้วทหารพวกนั้นกลับมาทำท่าปืนเล็กท่าดาบทำท่ายิงและฟันแทงต่าง ๆ แล้วทำท่าขี่ม้า ฟันบนหลังม้าและอื่น ๆ คล่องแคล่วและแข็งแรงดีพอใช้ได้ และทหารหมู่นี้หัดได้เร็วที่สุด ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสสรรเสริญว่าหัดได้

เรียบร้อยและเร็วดี แล้วเสด็จเข้าไปในมิวเซียมมิสเตออาลบาสเตอเฝ้าอยู่ในที่นั้น รับสั่งอยู่ครู่หนึ่งเสด็จกลับเสด็จประทับห้องชิดติงรูม กรมหมื่นพิชิตเฝ้า พระราชทานพระบรมราโชวาท เรื่องที่จะโปรดให้ไปจัดการเมืองเชียงใหม่ รับรองด้วยมิสเตอกูลจะขึ้นไปเป็นไวสกงสุลอยู่เชียงใหม่ พระองค์สวัสดิ์เฝ้าทรงหนังสือราชการจนเวลาเที่ยงคืน กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้าแล้วเสด็จมาห้องออกขุนนาง

เสด็จออกขุนนาง พระยาพิพัฒน์เอาแผนที่พระสยามพลภักดีปลัดเมืองนครไชยศรี ผู้ยิงจีนแสงตายมีสาเหตุกับนายพึก กรมการยังชำระอยู่แล้ว เสด็จขึ้นข้างใน

วัน ๔ ๆ๑๐ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิน แต่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทด้วยพระราชยาน ประทับพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ตรัสกับข้าราชการที่มาส่งเสด็จตามสมควรแล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งเวสาตรีออกจากท่าราชวรดิษฐ์ เวลาเช้า ๒ โมงครึ่ง ขึ้นไปตามลำแม่น้ำ เวลาบ่ายโมงครึ่งเรือพระที่นั่งถึงหัวเกาะเกิดติดตื้นเดินต่อไปอีกไม่ได้ เสด็จพระราชดำเนินลงเรือสตรลำใหม่มาประทับท่าฉนวนพระราชวังบางปะอิน เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งวโรภาศพิมาน ทรงจุดเทียนให้มหาดเล็กไปบูชาที่ศาลเจ้า เสด็จขึ้นข้างใน ประทับพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระว่า ในเวลาที่เสด็จขึ้นไปพระพุทธบาทครั้งนี้ จะไม่ได้ข่าวกรุงเทพ ฯ ให้ทรงปรึกษากับเจ้าพระยาพลเทพ คิดจัดกรมการคอยเดินส่งข่าวโทรเลขและหนังสือข่าวราชการต่าง ๆ ขึ้นไปอย่าให้ขาด กว่าจะเสด็จกลับมา

ฉะบับ ๑ เจ้าพระยาภาณุวงศ์เรื่องความนายเกดกล่าวโทษกรมการเมืองจันทบุรี ความจะถึงสืบพะยาน ครั้นจะหาตัวพะยานเข้ามาก็เป็นการลำบาก จึงโปรดให้เจ้าขาว พระสุริยภักดีออกไปสืบ ให้มีตรานำและจัดเรือให้ด้วย

วัน ๕ ๑๑ ๓ ค่ำ เวลาจวนย่ำค่ำเสด็จออกทรงเรือพระที่นั่งเก๋งเสด็จพระราชดำเนินไปประทับวัดนิเวศนธรรมประวัติ ประทับในพระอุโบสถทรงนมัสการแล้วตรัสกับพระอมราภิรักขิตตามสมควร แล้วเสด็จทรงนมัสการพระคันธารราฐและพระศรีมหาโพธิแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับที่พระที่นั่งวโรภาสตรัสอยู่กับเจ้านายและข้าราชการหน่อยหนึ่งเสด็จขึ้นเวลาทุ่มเศษ

มีพระราชหัตถ์ถึงกรมหมื่นประจักษ์ ให้จัดของช่วยสมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิ ทำบุญสมเด็จพระเทพศิรินทร์ และให้สั่งกำหนดถวายผ้าจำพรรษาวัดราชบพิธ และให้คอย

ฟังข่าวกรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูรจะเสด็จขึ้นมาบางปะอิน

อีกฉะบับ ๑ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ให้รับของที่จะไปตั้งฟอเรสตรีเอกษหิบิเชนที่เมืองเอเดนเบิกจากพระนายไวยส่งไปให้ราชทูตให้ไปจัดตั้งให้ตลอดไป

วัน ๖ ๑๒ฯ ๓ ค่ำ วันนี้ไม่มีราชการอันใดและไม่ได้เสด็จออก หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ส่งใบบอกเมืองตะกั่วป่า ๒ ฉะบับ ว่าด้วยพระสมบัติยานุรักษ์ตายฉะบับ ๑ ว่าด้วยพระเรืองฤทธิรักษาราษฎร์ตายฉะบับ ๑ และว่าจะเผาพร้อมกับศพพระยาเสนานุชิต

พระราชหัตถถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ที่มีเตลิคราฟไปเมืองพระตะบองชอบแล้ว เขาบอกชื่อมาครั้งนี้ควรมีตราไปอีก แต่ถ้าได้ตัวคนมาแล้วควรให้ทำตามธรรมเนียม ส่งคนในระหว่างประเทศต่อประเทศ คือขอให้มีคำพะยานมาก่อนจึงจะส่งตัวให้จึงจะดี เพราะการต่อเขตต์แดนใกล้กันจะเกณฑ์ให้ส่งร่ำไปไม่มีอะไรเป็นหลัก แต่คนรายนี้ถ้าจะได้มาก็คงเสด็จกลับแล้ว จึงค่อยคิดกันต่อไป

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ถวายสมเด็จกรมพระส่งคำโทรเลขเจ้าพระยาสุรวงศ์ มีมาว่ากงสุลฝรั่งเศสมีหนังสือบอกชื่อผู้ร้าย

ที่ฆ่ามองสิเออบูรเวลตาย และว่าหนีมาทางเมืองเชียงแตง กับถามเรื่องจะมีตราว่าจะทำที่กรุงเทพ ฯ หรือจะทรงทำที่นี้

คำโทรเลขพระนายไวยกราบทูลว่าได้สั่งปืนโก๊เข้ามาสำหรับออฟฟิศเซอ ๕๐ บอก มาถึงแล้ว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตไปรับ โปรดให้มีโทรเลขอนุญาตไปที่เจ้าพระยาสุรวงศ์

สมเด็จกรมพระถวายตอบพระหัตถ์ เรื่องศุภอักษรนำกรมพิชิตจะทำส่งขึ้นไป ข้าราชการและอาวุธที่จะไปกับกรมพิชิตนั้น ถ้ากะแล้วจะถวาย คนสำหรับเดินส่งโทรเลขนั้นได้จัดเหมือนเมื่อคราวเสด็จลพบุรี เรื่องราวหลวงพิไชยวารีร้องนั้นให้พระองค์ขจรชำระ

วัน ๗ ๑๓ ฯ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมานแล้ว เสด็จพระราชดำเนินไปเก๋งซึ่งเป็นที่พักเทวรูป ทรงจุดเทียนแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมาลงเรือพระที่นั่งบตเหลือง เรือสตรลำใหม่จูงออกจากท่าที่พระราชวังบางปะอินเวลาเช้า ๒ โมงครึ่ง ครั้นล่องลงไปท้ายเกาะแล้วกลับขึ้นมาตามลำน้ำใหญ่ เรือข้างในตามเสด็จพระราชดำเนินไปโดยกระบวนเป็นลำดับ เวลาเช้า ๔ โมงเข้าแควป่าสัก เช้า ๕ โมงครึ่งถึงพระนครหลวง เวลาบ่าย ๒ โมงถึงพลับพลาที่ประทับบ้านขวาง เรือเดิน ๕ โมงครึ่ง ต้องเดินรอบ้างบางแห่ง

เพราะน้ำตื้นกลัวจะติด เรือพระที่นั่งประทับท่าแล้วเสด็จราชพระดำเนินขึ้นประทับบนพลับพลา ตรัสกับสมเด็จกรมพระบำราบปรปักษ์ซึ่งมาคอยรับเสด็จอยู่ที่นั่น แล้วเสด็จขึ้นข้างใน พลับพลาที่ประทับตำบลบ้านขวางนี้ ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือคือฝั่งซ้ายมือขึ้นไปของลำน้ำ มีพลับพลาท้องพระโรงหลังหนึ่ง ฝาโถง ๓ ห้องเฉลียงรอบพลับพลาที่ประทับข้างในฝาแผงหลังหนึ่ง พลับพลาเล็กหลังหนึ่งหลังคาดาดผ้าแดงทุกหลัง มีช่อฟ้าใบระกาทั้ง ๓ หลัง และมีเรือนข้างในมุงจากอีกหลายหลัง รอบพลับพลากั้นฝากรุจากประตูขึ้นจากท่าน้ำประตูหนึ่ง ประตูออกถนนไปพระพุทธบาทประตูหนึ่ง ประตูกลางหน้าพลับพลาไม่ได้เปิดและมีประตูฉนวนข้างในต่างหาก

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกทรงม้าพระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินไปตามระยะทางที่จะขึ้นพระพุทธบาท เพียงหลัก ๕๐ เส้นแล้วลัดเข้าในทุ่ง เสด็จทอดพระเนตรวัดรวกแล้วเสด็จกลับมาพลับพลาพอพลบ เสด็จขึ้น ไม่มีการอะไร

คำโทรเลขเจ้าพระยาสุรวงศ์กราบทูลว่า กงสุลฝรั่งเศสบอกมาที่กรมท่าว่าผู้ร้ายฆ่ามองสิเออบูรเวลตาย ชื่ออ้ายแก้วอ้ายล่ายหนีไปยังเชียงแตง ได้บอกโทรเลขไปยังพระตะบองแล้ว ทรงตอบโทรเลขไปว่าดีแล้ว (ฉะบับนี้มาแต่เวลาวานนี้)

วันนี้มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ว่า เจ้าหมื่นไวยวรนารถขออนุญาตรับปืนสั้นสั่งเข้ามาสำหรับออฟฟิศเซอเจ้าพนักงานภาษีโปรดอนุญาตแล้ว ให้มอบให้เสีย

วัน ๑ ๑๔ ๓ ค่ำ เวลาเช้าย่ำรุ่งเสด็จออกพระราชดำเนินจากพลับพลาบ้านขวาง โดยกระบวนม้าพระที่นั่งมีกระบวนม้าทหารหน้าไปข้างหน้า แล้วถึงตำรวจขี่ม้าแต่งตัวสวมกางเกงคาดกระบี่สะพายปืนโก๊ แล้วถึงม้าเยองยาตรพ้าเป็นม้าพระที่นั่ง และม้าเจ้านายมหาดเล็ก ตามเสด็จสองสามม้าม้าราชเอดเดอแกมป์และทหารมหาดเล็กตามเสด็จ เสด็จพระราชดำเนินมาทาง ๑๗๐ เส้นเศษถึงบางขะโมด ประทับเสด็จลงทรงซื้อของที่ราษฎรมานั่งขาย แล้วเสด็จพระราชดำเนินต่อมาระยะทางแต่พลับพลาบ้านขวางมาเป็นทุ่งนา ต่อมาจนจะถึงบางขะโมดเป็นต้นไม้ทั้งสิ้น ตามระยะทางอีก ๒๐๐ เส้นเศษถึงบ่อโศก มีราษฎรและนายอำเภอมาถวายของ เสด็จลงรับสั่งถามกรมการต่าง ๆ แล้วเสด็จพระราชดำเนินจากบ่อโศกถึงหนองคนทีเวลาเช้า ๓ โมง ๔๕ มินิตประทับร้อนที่นั่น มีพลับพลาหลัง ๑ สามห้องเฉลียงรอบดาดพ้าขาวมุงใบไม้และมีปะรำข้างในที่พักกั้นฝาและมุงด้วยใบตาล กระบวนพระประเทียบนั้นจัดเป็น ๔ กระบวนตาม

มาข้างหลังมาถึงเป็นลำดับกัน คือกระบวนรถฝรั่ง แล้วถึงกระบวนวอ และกระบวนรถญี่ปุ่น มีตำรวจสนมขุนหมื่นเดินสะพายกระบี่ แล้วเจ้ากรมปลัดกรมจ่าขี่ม้า แล้วถึงกระบวนช้างพนักงานเฒ่าแก่มาในนั้น กระบวนพระประเทียบมาถึงแล้วพักที่หนองคนทีแป๊ะรำวิมพลับพลา เสวยเข้าแล้วทรงจัดกระบวนพระประเทียบ ด้วยกระบวนที่มานั้นเลอะเทอะไม่ถูกตามที่ทรงกะมา จึงทรงกะใหม่ จัดแล้วเสด็จจากหนองคนทีทรงม้าพระที่นั่งพลาหก มาถึงเขาตกประทับม้าพระที่นั่ง เสด็จลงทรงจุดเทียนทองเงินสังเวยเทวรูปเขาตก มีเครื่องสังเวยพร้อมประโคมแตรสังข์พิณพาทย์ ทรงปิดทองแล้วมีโหรบูชาสังเวยด้วย แล้วโปรดให้กรมหมื่นเทววงศ์คัดอักษรที่จารึกฐานเทวรูปและโคลงที่แผ่นกระดานซึ่งติดอยู่เหนือบานกบศาลเจ้า แล้วเสด็จพระราชดำเนินจากเขาตกมาถึงท้ายพิกุล มีปะรำพระราชาคณะพระครูฐานาในกรุงหัวเมืองมาคอยถวายไชยมงคล ถึงพระราชวังเวลาย่ำเที่ยง ๑๐ มินิต วันนี้ไม่ใคร่มีแดดตั้งแต่เช้ามาฝนตกเล็กน้อย ระยะทางตั้งแต่ท่ามาถึงพระราชวังพระพุทธบาท ๕๕๐ เส้นเศษ มีราชวัฏไม้ไผ่ปักบอกระยะทางทุกระยะ ๕๐ เส้น เสด็จพระราชดำเนินมาถึงพระราชวัง แล้วเสด็จขึ้นประทับในเต็นต์ที่พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์เป็นแม่กองทำ มีเต็นต์ที่ประทับ ๔ หลัง เต็นต์ข้างในอีกหลายหลัง

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกทรงพระราชยาน เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชวัง ขึ้นนมัสการพระพุทธบาททางบันไดนาค เสด็จเข้าในมณฑปทรงนมัสการพระพุทธบาทมีเครื่องนมัสการเทียนทองเงินและเครื่องนมัสการเครื่อง ๕ ทรงคุมผ้าตาดและปิดทองพระพุทธบาท มีพิณพาทย์หลวงพิณพาทย์เชลยศักดิ์ประโคมกึกก้องเป็นมโหฬารยิ่งใหญ่ ครั้งนี้โปรดเกล้า ฯ ให้ทำม่านตาดไปเปลี่ยนม่านมณฑปเล็กสรวมพระพุทธบาทด้วย กระบวนข้างในขึ้นทางฉนวนหน้าพระราชวังหลังพระวิหารหลวง

ประทับอยู่จนค่ำ เสด็จพระราชดำเนินกลับตามทางเดิมประทับที่ท้องพระโรงหน่อยหนึ่งเสด็จขึ้น

จมื่นสมุหพิมานถวายหนังสือ ว่าด้วยโปรดให้ขึ้นไปชำระผู้ร้ายฆ่าลูกจ้างจีนสับเยกตั๋วลันดาตาย ที่พระพุทธบาทสืบได้ความว่า อ้ายปลื้มขุนรักษาบุรี กับจีนยี่ เอาตัวมาถามให้การว่าเป็นการวิวาทกัน รับเป็นสัตย์ว่าได้ฆ่าจีนคนนั้นตายจริง

วัน ๒ ๑๕ ๓ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่ง พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมในกรุงหัวเมืองรวม ๗๐ รูป เข้าไปรับบิณฑบาตในพระราชวัง เข้าประตูหลังพระวิหารหลวงแล้วออกทางนั้น

เอง ทรงบาตรแล้วเสด็จออกทรงม้าพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนข้างใน เสด็จพระราชดำเนินถ้ำประทุนแล้ว เสด็จทอดพระเนตรบ่อพราน ล้างเนื้อและรอยหอกรอยเข่าพราน แล้วเสด็จปากถ้ำระฆังถ้ำกินร กระบวนเสด็จพระราชดำเนินนั้น ม้าทหารหน้าไปข้างหน้า แล้วถึงม้าทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และม้าตำรวจ แล้วม้าราชเอดเดอแกมป์ แล้วถึงม้าพระที่นั่งและม้าพระประเทียบ และม้าเจ้านายมหาดเล็กตามเสด็จ แล้วถึงกระบวนวอพระประเทียบ และกระบวนรถญี่ปุ่นเป็นที่สุด เสด็จกลับเวลาเช้า ๔ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลา ๕ โมงเช้าเสด็จออก ทรงพระราชยานเสด็จพระราชดำเนินเข้าทางประตู เสด็จประทับพระวิหารหลวง ทรงศีลแล้วทรงประเคนพระสงฆ์ราชาคณะพระครูฐานาธรรมยุตติกา ๓๐ รูป มีพระญาณรักขิตเป็นประธาน รับพระราชทานฉัน เลี้ยงพระแล้วทรงปิดทองพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง พระสงฆ์สวด ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ ถวายไชยมงคล แล้วทรงประเคนไทยธรรม พระสงฆ์ๆ ถวายอนุโมทนาแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวังตามทางเดิม

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนช้าง มีช้างเขนไปหน้าแล้วถึงช้างคคอมเละตำรวจเดิน แล้ว

ถึงช้างพระที่นั่งพังเป้า เป็นช้างหลังดีเดินกุบไม่กระเทือน พระยาศิริวงศาเจ้าเมืองหล่มสักดีถวายในคราวนี้ ผูกกูบ ๔ หน้า พระยาราชวังเมืองเป็นหมอ นายสวัสดิ์คชฤทธิ์เป็นควาญ ราชเอดเดอแกมป์แซง ๔ เท้าช้างเป็นจตุลังคบาท แล้วถึงช้างพระประเทียบอีกสัก ๑๐ ช้าง ช้างเถ้าแก่ ๒ ช้าง ทหารมหาดเล็กเดินข้างหลังแล้วถึงกระบวนวอและรถญี่ปุ่น เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรธารเกษมแล้ว เสด็จทอดพระเนตรหินดาด เสด็จกลับบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลาทุ่มเศษได้ยินเสียงปืนขึ้นที่เขาโพธิลังกานัด ๑ สืบถามกันเอะอะยังไม่ได้ความ แล้วทหารเวสาตรีขึ้นไปดูได้ความว่า มีคนร้ายขึ้นไปยิงปืนบนภูเขา ขึ้นไปจับกันพร้อมกับทหารหน้า ด้วยในเวลานั้นเสียงปืนยิงมาอีก ๔-๕ นัด กระสุนปืนตกที่หลังคาห้องเครื่องในค่ายหลวงลูก ๑ เต๊นต์ทหารมหาดเล็กในค่ายหลวงลูก ๑ ตกที่เต๊นต์หลวงวิสูตรโยธามาตย์หลังค่ายหลวงลูก ๑ ทหารมหาดเล็กมาตั้งแถวรับที่หน้าค่ายด้วย ยังไม่ได้ความชัดว่าเหตุมีมาอย่างไร บัดเดี๋ยวหนึ่งทหารเวสาตรีจับตัวคนมาได้คนหนึ่งถูกกระสุนปืนที่ตาข้างซ้ายตายแล้ว และทหารหน้าจับได้ ๒ คนเอาตัวมาถาม ว่าเป็นศิษย์พระคุณวงศ์คน ๑ ศิษย์สมภารใหม่คน ๑ กับอาวุธปืนก็ไม่มีทั้งสามคน โปรดเกล้า ฯ

ให้ทหารเวสาตรีขึ้นไปค้นปืนบนเขา ได้แต่บี๊สตันที่ยิงแล้วบ้าง ที่ยังไม่ได้ยิงบ้าง กับเก็บลูกปืนที่ตกในค่ายหลวงมาตรวจดู เห็นเป็นบี๊สตันปืนสไนเดอร์และปืนริวอลเวอร์ของทหารหน้าทั้งสิ้น เอาตัวออฟฟิศเซอทหารหน้ามาถามได้ความเป็นเลาความว่า เดิมมีผู้ปาก้อนศิลาลงมาจากเขาโพธิ์ลังกา นายน่วมกัปตันให้นายหรุ่นแลฟเตอแนนต์ขึ้นไปดู แล้วนายเผื่อนแลฟเตอแนนต์ตามขึ้นไป ปืนที่ยิงคราวแรกคราวที่สองนั้นไม่ได้ความว่ายิงใคร แต่คราวหลังนายเผื่อนแลฟเตอแนนต์รับว่าเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์สั่ง เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์รับว่าได้สั่งให้ยิงจริง คนศิษย์พระทั้งสองคนที่ทหารจับมาได้นั้น ไม่ได้ความเกี่ยวข้องอันใด เป็นแต่เอะอะกันที่วังขึ้นไปดู ทหารก็จับเอาตัวมา คนตายที่จับตัวมานั้นทหารที่ขึ้นไปจับว่าแอบอยู่ข้างพระเจดีย์ ทหารที่ขึ้นไปจับตัวต่อสู้เอาไม้ตีทหารเวสาตรีคนหนึ่งแล้วถูกปืน พอทหารจับตัวได้เอาลงมาถึงหลังวิหารก็พอตาย รับสั่งให้กรมเมืองชันสูตรบาดแผล เป็นแผลกระสุนปืนทะลุลูกตาตลอดริมหู แต่จะเป็นคนของใครยังหาได้ความไม่ รับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอมาเป็นประธานพร้อมด้วยกรมพระตำรวจทั้ง ๘ กรมชำระให้ได้ความจริง

วันนี้เป็นวันมาฆบุรณมีจาตุรงคสันนิบาต แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปบำเพ็ญพระราชกุศล เพราะชำระ

ความเรื่องนี้เอะอะกันอยู่จนเวลา ๕ ทุ่ม จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระองค์เจ้าสวัสดิประวัติ พระองค์เจ้าวรวรรณากร ขึ้นไปทำบุญที่พระพุทธบาท พระสงฆ์ธรรมยุตติกนิกาย ๓๐ รูป ซึ่งรับพระราชทานฉันเมื่อเช้าสวดพระพุทธมนต์ในมณฑป จบแล้วมีเดินเทียน ธรรมเนียมไม่เคยมี แต่ครั้งนี้โปรดให้พระยาศรีสุนทรโวหาร ผูกคำนมัสการสำหรับเดินเทียนมาฆบูรณมีขึ้น เพื่อจะให้เป็นการครึกครื้น เดินเทียนประทักษิณรอบพระมณฑปแล้วรายเทียนเหมือนอย่างวิสาขบูชา และพระอมราภิรักขิตเทศนาจาตุรงคสันนิบาตกัณฑ์หนึ่ง มีดอกไม้เพลิงพุ่มกระถางและอื่น ๆ ด้วยคืน ๑

วัน ๓ ๑ ๓ ค่ำ เวลาเช้าทรงบาตร พระราชาคณะพระกรู ฐานาอันดับ ๗๐ รูป ซึ่งรับบิณฑบาตเวลาวานนี้กับพระสงฆ์ธุดงค์ ๒๓๑ รูป รวม ๓๐๑ รูปเข้ารับบิณฑบาต แต่พระธุดงค์นั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถือไม้เท้าเข้าไปรับบิณฑบาตเหมือนอย่างเคยรับราษฎรตามลัทธิของพระธุดงค์ซึ่งประพฤติมา เวลา ๒ โมงเช้าเสด็จพระราชดำเนินถ้ำวิมานจักรีทาง ๗๕ เส้น กระบวนม้าและวอรถเหมือนอย่างเสด็จถ้ำประทุน ถึงหน้าถ้ำวิมานจักรีแล้ว ประทับที่ประรำหน่อยหนึ่งแล้วเสด็จพระราช

ดำเนินขึ้นบนเขาเข้าในถ้ำวิมานจักรี ทรงจุดเทียนทองเงิน กรมราชบัณฑิตย์เอามาเตรียมไว้ถวาย และเทียนข้างใน นมัสการพระพุทธรูปยืนยกพระหัตถ์ข้างหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเชิญมาประดิษฐานไว้ แล้วเสด็จประพาสในถ้ำนั้นต่อไป เสด็จกลับเกือบเที่ยง แวะประทับที่ตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ด้วยวันนี้กัปตันหลุยเลโนเวนซึ่งไปราชการกับพระวิภาคภูวดลกลับเข้ามาจากเมืองนครราชสีมา ถือหนังสือบอกเข้ามาว่าด้วยพระยาราชซักเอาพาหนะไปเสียหมด ไม่มีพาหนะที่จะขึ้นไป รับสั่งให้สมเด็จมิตราออกไป กับรับสั่งเรื่องความยิงปืนเมื่อคืนนี้ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับพระราชวัง กลางวันเสด็จออกทรงหนังสือราชการต่าง ๆ ที่ท้องพระโรงสักชั่วโมงเสด็จขึ้น

เช้าวันนี้เลี้ยงพระที่พระวิหารหลวงเหมือนวานนี้ พระสงฆ์คณะมหานิกาย ๓๕ รูป พระเทพมุนีเป็นประธานรับพระราชทานฉัน แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน โปรดให้เจ้าพนักงานเลี้ยงพระสงฆ์

เวลาย่ำค่ำเสด็จพระราชดำเนินทรงพระราชยานไปประทับที่พระพุทธบาท เสด็จขึ้นทางบันไดนาคตามเคย ประทับที่พระมณฑปพระพุทธบาท พระสงฆ์ ๓๕ รูปที่รับพระราชทาน

ฉันในเมื่อเวลาเช้านี้สวดพระพุทธมนต์ แล้วทรงจุดเทียนข้างพระองค์นมัสการพระพุทธบาท เทียนข้างพระองค์คราวนี้ออกเปเตนต์ใหม่ เป็นกระบอกเหล็กวิลาศมีน้ำเต็ม เอาเทียนลอยลงในกระบอกปักไม้กลัดเทียนทั่วทั้งเล่ม และมีฝาปิดเปิดช่องฉะเพาะเล่มเทียนโผล่ขึ้นมาทำนองเหมือนสปริงเทียนไข นี่ใช้น้ำเป็นสปริง และโปรดเกล้า ฯ ให้ข้างในขึ้นไปทางในจุดเทียนด้วย มีเทียนข้างพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวีเล่ม ๑ พระนางเธอสุขุมาลย เล่ม ๑ พระนางเธอเสาวภาเล่ม ๑ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเล่ม ๑ หม่อมเจ้าสายเล่ม ๑ สวดมนต์จบแล้วพระพิมลธรรมถวายเทศนาเรื่องพระพุทธบาทกัณฑ์หนึ่ง จบแล้วเสด็จทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้วเสด็จกลับพระราชวังทางข้างใน

มีพระราชหัตถ์สั่งให้พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ดูทำกับการทหารหน้าตั้งแต่วันนี้ไปจนเสด็จกลับ ให้ผู้บังคับการเป็นต้นตลอดจนทหารเลวฟังบังคับพระองค์เจ้าจิตรเจริญที่ช่วยด้วยราชการทุกประการ ถ้าทำการโดยลำพังก่อนไม่บอกพระองค์เจ้าจิตรเจริญมีโทษ

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ บอกข่าวที่เกิดเหตุขึ้นที่พระพุทธบาท อีกฉะบับ ๑ ถึงสมเด็จกรมพระ ว่าเรื่อง

พระวิภาคภูวดลมีบอกลงมาได้รับสั่งกับท่านแล้วนั้น บัดนี้พระองค์ดิศทูลว่า พระยาราชมาบังคับให้พระวิภาคไปทางเรือ พระวิภาคจะไปทางบก ทรงเห็นว่าพระยาราชไม่เข้าใจในทางเซอเวจะมาบังคับไม่ชอบ ได้โปรดให้พระองค์ดิศมาเฝ้าทูลการตามตำแหน่ง ขอให้รับสั่งให้ตลอดไป

ถึงสมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิ ว่าการเสด็จคราวนี้สนุกดี แต่ร้อนจัดคนเจ็บบ้าง สมเด็จพระนางก็ประชวรแต่หายแล้ว สมเด็จกรมพระทูลว่าจะเสด็จต่อไปจะร้อนจัดนักขอให้เสด็จกลับ กำหนดจะเสด็จกลับพักบางปะอิน บอกข่าวเรื่องการยิงปืนที่พระบาทได้ความว่าคนตายมิสาเหตุกับทหารยังชำระต่อไป

วัน ๔ ๒ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินศาลเจ้าเขาขาด กระบวนม้าพระที่นั่งอย่างวันก่อน ทรงจุดเทียนบวงสรวงสังเวยเจ้าเขาขาด ศาลเจ้าเขาขาดนี้ตั้งอยู่ต่อบ้านขุนโขลนไป ใกล้ที่ประทับสมเด็จกรมพระ แต่เขาขาดนั้นอยู่ไกลไปอีกหน่อยหนึ่ง ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน ทรงสังเวยเจ้าเขาขาดแล้วเสด็จพระราชดำเนินต่อไปอีก เสด็จขึ้นบันไดเขามีโบสถ์หลังหนึ่ง ต่อขึ้นไปอีกเป็นป่าเขาไปมีสระน้ำใหญ่ก่ออยู่บนเขานั้น เรียกว่าสระแก้ว แล้วเสด็จข้ามป่าเขาไปทอดพระเนตรถ้ำมะเกลือ แล้วเสด็จกลับตาม

ทางเดิม เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น กลางวันวันนี้ไม่มีราชการอันใด

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกพระราชทานเสื้อผ้าผู้ว่าราชการเมืองกรมการ และพระราชทานเงินแจกคนทำงานต่าง ๆ ในการเสด็จพระราชดำเนินคราวนี้ แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นเขาพระพุทธบาทกระบวนข้างใน เสด็จขึ้นทอดพระเนตรบนเขาโพธิลังกาก่อน แล้วเสด็จขึ้นเขาใหญ่ตามค้นท่อที่ก่อกันน้ำเป็นกำแพงขึ้นไปบนเขาใหญ่ เสด็จพระราชดำเนินนมัสการพระนอนในถ้ำพระนอนแล้ว เสด็จกลับมาที่พระพุทธบาท พระราชทานไตรแพรไตร ๑ แก่พระมงคลเทพผู้ดูแลการเบ็ดเสร็จที่พระพุทธบาท พระราชทานจีวรแพรตัวหนึ่งแก่พระครูนายกวิบุลกิจ ผู้ช่วยพระมงคลเทพ แล้วพระราชทานไตรแพรไตร ๑ เงินเป็นค่าจตุปัจจัย ๕| แก่พระครูพุทธบาลผู้ครองวัดพระพุทธบาท พระราชทานไตรผ้าแบ่งแก่พระอันดับในวัดพระพุทธบาท ๔ องค์ ๆ ละไตร เงินค่าจตุปัจจัยองค์ละ ๒| และทรงนมัสการพระพุทธบาทมีแตรสังข์พิณพาทย์ประโคม เสร็จแล้วเสด็จกลับพระราชวังทางใน เวลาทุ่มหนึ่งเสด็จขึ้น เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกที่ท้องพระโรง สมเด็จกรมพระมาเฝ้าทูลเรื่องความยิงปืน ชำระได้ความจากทหารเลวว่า ลุตเตแนนต์หรุ่นสั่งให้

ยิงขึ้นนัดหนึ่งก่อน แล้วลุตะเตะแนนต์เผื่อนยิงอีกสองสามนัด แล้วจึงถามพระนายศรี พระนายศรีสั่งให้ยิงจึงยิงอีกคราวหนึ่งไปถูกคนตาย คนที่ตายนั้นได้ความว่าชื่อสอน เป็นคนรับจ้างมากับพวกวิเศษทำสำรับหวาน ว่ามีสาเหตุกับทหารหน้า แต่พิจารณาไม่ได้ความ รับสั่งให้ไล่เลียงสืบพะยานรางวัดต่อไปให้ได้ความชัดก่อน เสด็จขึ้นเวลายามเศษ หนังสือไม่มี

วัน ๕ ฯ๓ ๓ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ เสด็จออกพระราชทานเทียนให้มหาดเล็ก ขึ้นไปจุดบูชาพระพุทธบาท แล้วเสด็จขึ้นทรงม้าพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนนำตามเหมือนเมื่อวันเสด็จขึ้นจากท่าเจ้าสนุก เสด็จพระราชดำเนินจากพระราชวังพระพุทธบาทกลับลงมาตามทางหลวง ถึงศาลเจ้าเขาตกประทับม้าพระที่นั่งเสด็จลงทรงจุดเทียนบวงสรวงสังเวยเทพารักษ์เหมือนเมื่อขาเสด็จขึ้นไป แล้วเสด็จจากเขาตกต่อมาเสด็จลงทรงซื้อของตามระยะทางที่บ่อโศกแห่ง ๑ บ้านไร่แห่ง ๑ เกือบ ๓ โมงเช้า ถึงที่ประทับร้อนเหนือสะพานช้างบางขะโมดขึ้นไปหน่อยหนึ่ง ที่ประทับข้างซ้ายเมื่อลงมามีเต็นต์พระองค์สายไปปลูกสองสามหลัง กั้นด้วยผ้าโดยรอบกระบวนแห่และประเทียบมาถึงที่พักที่นั่นทั้งสิ้น เวลาบ่าย ๔

โมงเศษเสด็จออกจากที่ประทับร้อน เสด็จทรงม้าพระที่นั่งเหมือนก่อนพร้อมด้วยข้างใน ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ไปหน้าเหมือนอย่างเสด็จประพาสเขาและถ้ำ มาได้หน่อยหนึ่งรับสั่งให้ข้างในกลับขึ้นรถขี่เวอตามเดิม คงแต่พระนางเธอเสาวภาผ่องศรีพระองค์เดียว โปรดเกล้า ฯ ให้ราชเอดเดอแกมป์ซึ่งไปข้างหน้ากลับลงมาตามเสด็จข้างหลัง เจ้านายซึ่งอยู่ข้างหลังขึ้นไปตามเสด็จในกระบวนด้วย บ่าย ๕ โมงถึงพลับพลาท่าเจ้าสนุกตำบลบ้านเขวางเสด็จขึ้น ประทับแรมที่นี่

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศถวายว่าด้วยพวกจีนมีงิ้วประชันกันสองแห่ง และการขึ้นพระบาทวัดอมรินทร์เรียบร้อยไม่มีเหตุการณ์อะไร และเรื่องบุตรหลวงอภัยพิทักษ์นอนกับแม่นมเช้าขึ้นเด็กนั้นก็ตายไป เห็นจะเป็นด้วยแม่นมนอนทับ แต่แม่นมให้การว่าไม่รู้สึก

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายส่งหนังสือกงสุลฝรั่งเศสมีมาบอกชื่อผู้ร้ายที่มีโทรเลขกราบทูลขึ้นมา กับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ตอบรับจะมีตราไปสืบกับตราถึงเมืองเชียงแตงให้สืบจับผู้ร้าย

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวาย ส่งหนังสือมิสเตอรนิวแมนที่กรมท่าเรื่องไดนาไมต์ ฉบับ ๑ ตอบหนังสือที่มีไป

หนังสือกรมหมื่นประจักษ์ถวายทูลข่าวเบ็ดเตล็ดในวังต่างๆ กับว่า สมีแดงไปลอกทองพระพุทธรูปวัดพิชัยญาติเจ้าพระยาสุรวงศ์บอกมา ได้สั่งเจ้าพนักงานไปรับตัวแล้ว

วัน ๖ ๗/๔ ๓ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเสด็จออกพระราชดำเนินทรงเรือพระที่นั่งบตเหลือง เรือสตรูลำใหม่จูงออกจากท่าเจ้าสนุกล่องลงมาตามลำน้ำ มาได้สองสามเลี้ยวเรือสตรติดตื้น ต้องแก้เรือพระที่นั่งและแก้ไขก็หลุดจากตื้นได้ผูกเรือพระที่นั่งต่อมา เวลาเช้า ๕ โมงเศษถึงบ้านอรัญญิกประทับเรือพระที่นั่งเสด็จขึ้นประพาสที่บ้านอรัญญิกนั้น ทรงซื้อมีดซื้อดาบเป็นอันมาก แล้วเสด็จประทับวัดที่บ้านนั้นชื่อวัดเทพถาวร เจ้าอธิการมาเฝ้า พระราชทานเงิน ๕|/|
ประทับอยู่จนบ่ายโมงเศษ เสด็จลงเรือพระที่นั่ง ออกจากบ้านอรัญญิกล่องลงมาถึงท่าฌวนพระราชวังบางปะอินเกือบย่ำค่ำพระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ พระยาพิพิธโภไคสวรรย์ หลวงปฏิบัติราชประสงค์ ซึ่งกำกับพระเจ้าลูกเธอพระองค์เล็กๆเสด็จขึ้นมาจากกรุงเทพฯ ด้วยเรืออุบลบุรทิศและเรืออาเล็กซานดรา ขึ้นมาถึงวันนี้มาคอยรับเสด็จอยู่ ตรัสกับพระองค์ขจรถึงข่าวที่กรุงเทพฯต่างๆ แล้วเสด็จขึ้น รับหนังสือวันนี้

หนังสือสมเด็จกรมหลวงพระองค์ใหญ่ตอบพระราชหัตถ์เรื่องจะไม่เสด็จพระฉายแลเรื่องยิงปืน และว่าจ่าย

เงิน ๖๒๓ | ๗๕ | ๓๒ และได้จ่ายเงินเดือนกัปตันลอฟตัสล่วงหน้า ยืมไปเซอเว และว่าได้เงินภาษีอากร เงินขึ้น ๒๙๐๓

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมหลวงพระองค์ใหญ่ เรื่องความยิงกันนั้นงดมาชำระที่บางปะอิน ที่ดูแลการจ่ายเงินนั้นชอบแล้ว ให้ดูแลไปกว่าจะเสด็จกลับ คงจะเสด็จกลับให้ทันงานของท่าน

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายตอบพระราชหัตถ์เรื่องยิงปืน ข่าวที่กรุงเทพฯเรียบร้อยไม่มีใครเล่าลือแปลกประหลาด

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ว่ามิสเตอร์ฤเกอส่งบิสตันมา ๘๐๐ จะขออนุญาตรับไป กับรับโทรเลขพระยาคทาธร ว่าด้วยให้พระยาปลัดคุมของมาช่วยการศพสมเด็จเจ้าพระยา

หนังสือพระองค์เจ้าสวัสดิ์ตอบ เจ้าพระยาสุรวงศ์ตอบเรื่องส่งบิลมองสิเออฤเกอรายส่งบิสตัน ว่าของมากนัก แต่เขามาบอกเป็นการเคารพควรอนุญาต แต่ว่าถ้ารู้ว่าขายให้ต่อว่าเสียบ้าง

มีพระราชหัตถ์ถึงกรมหลวงประจักษ์ เรื่องพระองค์ขจรมาถึงโดยปกติ กับให้กรมประจักษ์เป็นผู้แบ่งของฝากเรื่องพระโยคที่วัดทาชัยสึกได้ เรื่องเจ้าพระยามหินทรยังไม่

ทรงรับ ว่าเรศเจ็บไปแต่ท่าเรือหายหรือตาย กำหนดวันโกนจุกขึ้น ๒ ค่ำ ผ้าจำนำพระยาวัดราชบพิธเลื่อนเข้ามาวันขึ้น ๘ ค่ำ กับถามอาการเจ้าพระอรุณ

อีกฉะบับ ๑ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าการเสด็จครั้งนี้ทรงสบาย แต่มีเหตุเรื่องยิงกันที่บ้านคงทรามแต่ว่า และไม่ทรงสบายมาช้านานจะประทับอยู่บางประอินนานวันสักหน่อย มีราชการอันใดให้รักษาการตามที่ทรงสั่งไว้แต่ก่อน กับทรงขอบใจในการที่ได้ยืมเรือไฟมาใช้ราชการ ๒ เที่ยว

อีกฉะบับ ๑ ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องกงสุลฝรั่งเศสบอกชื่อผู้ร้ายฆ่ามองสิเออบุรเวลมา ได้จัดการไปนั้นชอบแล้ว เรื่องความยิงปืนนั้นงดมาชำระบางปะอิน เสด็จพระบาทคราวนี้ก็ทรงพระสบายแต่ร้อนจัด จะเสด็จต่อไปทรงเกรงว่าจะเกิดไข้เจ็บ จึงเสด็จกลับมาถึงบางปะอินในวันนี้ จะเสด็จอยู่นานสักหน่อยให้ดูแลราชการในกรุงเทพ ฯ ไปดังที่สั่งไว้แต่เดิม ถึงกรมภูธเรศว่า จัดการรักษาเรียบร้อยนี้ดีแล้ว เรื่องแม่แมทุบเด็กมีบ่อย ๆ ควรมีโทษเสียบ้าง พ่อแม่เขาไม่ว่ากล่าว ถ้าควรพิจารณา แต่ไม่มีพะยานลำบาก และว่ามีการอะไรมีหนังสือหรือโทรเลขมาก็ได้

วัน ๗ ๆ ๓ ค่ำ เสด็จออกพระที่นั่งวโรภาส เวลาย่ำค่ำเศษ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้ารับสั่งด้วยราชการต่าง ๆ เวลาทุ่มเศษเสด็จขึ้นไม่มีหนังสือ

วัน ๑ ฯ ๓ ค่ำ เวลาบ่ายพระองค์เจ้าสวัสดิ์เข้าไปเฝ้าที่พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศ กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้ารับสั่งด้วยการต่าง ๆ เบ็ดเตล็ด. พระองค์ทองแถมเฝ้าเรื่องการที่บางปะอิน พระองค์สายเฝ้าเรื่องเรือบรรทุกของฝากลงไปกรุงเทพ ฯ เสด็จขึ้นก่อนบ่าย ๕ โมง

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ส่งร่างหนังสือไปให้กรมท่าตอบมิสเตอร์นิวแมนเรื่องไดนาไมต์

เจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายส่งใบบอกพระยาสมบัติภิรมย์ ๔ ฉะบับ ฉะบับ ๑ ว่าด้วยรายาฦๅสุพมาที่พระยาราห์มันว่าด้วยเขตต์แดนเมืองเประ์ก ฉะบับ ๑ ว่าด้วยได้จัดการระงับโจรผู้ร้ายณเมืองสงขลา สงบลงไปบ้างแล้ว ฉะบับ ๑ ว่าด้วยได้เชิญท้องตรารายเขตต์แดนไปอ่านให้เจ้าพระยาสงขลาฟัง กับว่าด้วยราชการในเรื่องนั้นด้วย ฉะบับ ๑ ว่าด้วยอาการป่วยเจ้าพระยาสงขลา กับคำแปลหนังสือพระยาราห์มัน ฉะบับ ๑ ว่าด้วยอังกฤษให้ตุหวันกจิเข้ามาตรวจที่เหมืองในแขวงเมืองราห์มัน กับใบบอกพระพิไชยชะนะสงครามว่าด้วยการทางสายโทรเลข มิสเตอร์ชับแมนพนักงานโทรเลขฝ่ายอังกฤษเข้ามาต่อสายลองสายโทรเลขที่โป่งสะแกกับแผนที่ฉะบับหนึ่ง

มีพระราชหัตถ์ตอบไปว่า เรื่องอังกฤษให้มาตรวจเหมืองนั้น เจ้าพระยาสงขลาตอบเมืองราห์มันไปก็ชอบแล้ว แต่ที่จะโต้ตอบกับอังกฤษมิให้ล่วงเลยเข้ามาในเขตต์แดนนั้น ท้องตราเดิมก็ชัดอยู่ แล้วแต่ที่จะโต้ตอบกับอังกฤษมิให้ล่วงเลยเข้ามาในแขตต์แดนนั้นให้บอกกรมท่า ให้แจ้งความกับกงสุลให้ทราบไว้ก่อน กับต้นหนังสือรายาสุพมาถึงพระยาราห์มันเป็นอักษรมะลายูนั้นให้แปลส่งขึ้นมา การที่พระยาสมบัติภิรมย์ชำระได้ตัวผู้ร้ายนั้นชอบแล้ว และเจ้าพระยาสงขลาป่วยครั้งนี้มีราชการอันใดขึ้นให้พระยาสมบัติภิรมย์จัดการไปโดยควร เมื่อเจ้าพระยาสงขลามีสติอารมณ์ควรปรึกษาก็ให้ปรึกษา ใบบอกพระศรีสวัสดิว่าอังกฤษมาตั้งสเตชันที่โป่งสะแกนั้นก็จะไม่มีประโยชน์อันใด แต่ที่จะตัดสายลวดของเราเสียเอาสายลวดของเขาเข้ามาไม่ควร การที่เราพูดไปกับกงสุลทางนี้ก็ยังไม่ได้รับตอบ ให้ส่งหนังสือฉะบับนี้ถวายสมเด็จกรมหลวงภาณุพันธุ์ให้ทราบเสียด้วย

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศถวาย ว่าพระเป็นขะโมยลอกทองพระ ได้ไปบอกเจ้ากระทรวงแล้ว เรื่องหนึ่งสามเณรวัดระฆังขึ้นมุงหลังคากุฎีตกลงมาถูกขอนไม้ตาย เรื่องหนึ่งนายโหมดบ่าวพระยามนตรีวิวาทกับจีนแทงจีนตาย เรื่องหนึ่งมีฝรั่งคนหนึ่งจะไปเข้าอั้งยี่กงสีจีนมั่ง ได้เอาจีนหัวหน้ามา

ห้ามปราม กับว่าพวกอั้งยี่ทำการอั้งยี่เดี๋ยวนี้ไม่บอกเจ้าพนักงาน ครั้นจะไปจับกุมก็ไม่มีกฎหมาย และในวันนั้นฝรั่งจะได้เข้าหรือไม่ก็ไม่ได้ความ

พระราชหัตถ์ตอบเรื่องขะโมยถอกทองพระทำถูกแล้ว เรื่องนายโหมดให้ชำระ เรื่องฝรั่งจะเข้าอั้งยี่สำคัญมาก ห้ามเจ๊กชอบแล้ว การลอบทำอั้งยี่นั้นว่าไม่มีกฎหมายไม่ได้ ลงโทษ ๙ สถานตามหนักเบาว่าไม่มีกฎหมายไม่ได้ ให้คิดรักษาอำนาจแผ่นดินอย่าให้เสียไป

วัน ๒ ๗ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมาน เจ้านายและข้าราชการเฝ้าตามธรรมเนียม พระยาศรีสิงหเทพนำพระยาศรีวังศาเมืองหล่มศักดิ์มาเฝ้า รับสั่งด้วยการบ้านเมืองเล็กน้อยและเรื่องช้าง แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินแก่พระยาศรีวังศา ๑๐ ชั่ง เป็นบำเหน็จในการที่ถวายช้างพังเบ้าหลังดีช้างหนึ่ง ซึ่งผูกเป็นช้างพระที่นั่งเมื่อวันเสด็จพระราชดำเนินธารเกษม เสด็จขึ้นก่อนบ่าย ๕ โมง

โทรเลขเจ้าพระยาสุรวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ว่ากัปตันลอฟตัสขอดินปืนไปใช้สำหรับปืนหน้าเรือหนักสองหาบ ทรงตอบอนุญาต โทรเลขเจ้าพระยาภาณุวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์

ว่ากงสุลฝรั่งเศสและมองสิเออเดอลองจะขอขึ้นมาเฝ้าที่บางปะอิน

หนังสือพระองค์สวัสดิ์ตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องมองสิเออเดอลองกับกงสุลฝรั่งเศสจะมาเฝ้าในวันแรม ๑๓ ค่ำ ติดการโกนจุกให้นัดเลื่อนเข้ามาวันแรม ๑๒ ค่ำ กับให้ฟังระแคะระคายว่าจะมาด้วยเรื่องใดต่อไป

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทูลพระองค์สวัสดิ์ส่งหนังสือหลายฉบับ หนังสือราชทูตอเมริกัน ว่าด้วยการประชุมปรึกษาเรื่องจะตั้งลองติจูด กำหนดเวลาอย่างเดียวกันใช้ทั่วโลก กำหนดจะประชุมวันที่ ๑ เดือนออกโตเบอปีนี้ ขอให้ไทยตั้งคนไปประชุม เจ้าพระยาภาณุวงศ์ได้ตอบไปแต่ก่อนว่า ถ้าตกลงอย่างไรไทยจะใช้ตาม กับหนังสือนิวแมนเรื่องเรือจม ต่อว่าเจ้าพระยาภาณุวงศ์พูดผิดกับคำที่กราบทูลและยอมให้ชำระใหม่ อีกฉะบับ ๑ เรื่องความมองซวยกงว่าความนี้จะได้ขึ้นไปชำระเร็วแล้ว ควรจะถามองไข่พะยานที่กรุงเทพ ฯ เสียให้พร้อมด้วย กรมหมื่นพิชิต มิสเตอร์กูล์ มิสเตอร์ก๊อก เจ้าราชสัมพันธเทพ พระเจ้าเชียงใหม่ กับหนังสือกงสุลฝรั่งเศสบอกชื่อผู้ร้ายฆ่านองสิเออบุรเวลตาย ท่านได้ตอบไปเหมือนหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายมาแล้ว กับหนังสือพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ถอนรับพระราชหัตถ์ทรง

ยินดีไปยังกรุงสเปญ และตอบเรื่องเอกซหิบิเชนเมืองแอมสเตอแดม และเรื่องประชุมปรึกษาโทรเลขกรุงเบอลิน และบอกกำหนดจะไปกรุงปารีสในวัน ๒ ฯ ๓ ๒ ค่ำ จะไปตั้งลิเคชั่นที่รูดีราปอมป์นำเบอร์๔๙ พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์เรื่องพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ ยื่นขัดข้องว่าชาวเกาะต้มสุรา ทรงเห็นว่าแต่การเกลี้ยกล่อมคนฉะเพาะให้ต้มกันแต่ในเกาะ เดี๋ยวนี้เป็นการค้าขายใหญ่โตไป ฝรั่งก็ไปเที่ยวทางตะวันออกมากจะติเตียนได้ ให้คิดจัดการแล้วบังคับบัญชาไป

วัน ๓ ฯ ๘ ๓ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอมาเฝ้า โปรดให้เข้าไปเฝ้าในพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร ประมาณชั่วโมงหนึ่งจึงกราบถวายบังคมลาออกมา หนังสือไม่มีวันนี้

วัน ๕ ฯ ๘ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมาน นายเวทหลานเจ้าพระยาสงขลาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายของต่าง ๆ สมิงจักรเทวะ บุตรหลวงรามัญนานาเขตต์ คือคนเก่าที่ตายเฝ้าถวายของเหมือนกัน หลวงวารินเวสสมนตรบาล ถวายพัดขนนกพุ่มหนึ่ง ประทับตรัสอยู่จนเวลาจวนย่ำค่ำเสด็จขึ้น

กรมหมื่นภูธเรศถวายเรื่องราวอ้ายอิ่มชื่อ ๙ คน ส่งทางไปรษณีย์ กล่าวโทษหลวงวังกรมการกรุงเก่ากับภรรยาและบุตรว่า คบคิดกันเป็นผู้ร้ายใช้ให้อ้ายอิ่มชื่อเหล่านี้เที่ยวทำโจรกรรม ครั้นจะมาฟ้อง หลวงวังรู้เอาตัวมาจำไว้

มีพระราชหัตถ์ถึงสมเด็จกรมพระส่งเรื่องราวไปว่า เรื่องราวร้องทางไปรษณีย์นี้ไม่ควรรับพิจารณา แต่คนที่ต้องจำอ้างว่าต้องจำอยู่ มาไม่ได้ ให้หาตัวหลวงวังให้ส่งตัวไพร่มาถาม ถ้าจริงดังหนังสือจะฟ้องร้องอย่างไรก็ให้ฟ้องไปตามทางความ อย่าให้ยกเอาเรื่องราวฉบับนี้เป็นฟ้อง

อีกฉบับ ๑ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องกำหนดเวลาเมริเดียนตอบไปดีแล้ว เรื่องไดนาไมต์และเรื่องผู้ร้ายฆ่ามองสิเออบุรุเวลตาย ได้ทรงสั่งไปที่เจ้าพระยาสุรวงศ์แล้ว เรื่องเรือจมให้ชำระตามคำสั่งเดิม เรื่องมองซวยกงทูตเรายังพูดโต้ตอบอยู่ ที่จะถามราชสัมพันธ์แทนพระเจ้าเชียงใหม่ไม่ได้ เพราะไม่ได้ไว้ความ ผิดกฎหมายสยาม ให้หารือกรมพิชิตและอาลบาสเตอทำหนังสือตอบไป และว่าราชทูตอเมริกันว่าหมอจะขอไปตั้งสอนศาสนานครลำปาง ต้องยอมให้กรมพิชิตขึ้นไปจัดการ

วัน ๕ ๆ ๑๐ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งวโรภาษพิมาน หลวงคเชนทรามาตย์มาเฝ้าทูลละอองธุลี

พระบาทถวายของต่าง ๆ มาจากพระพุทธบาท พระยาโชฎึกราชเศรษฐีนำหลวงชมภูพานิช หลวงบำรุงรัตนบุรีเฝ้าถวายของต่าง ๆ นายนุดเลกโยมสงฆ์บ้านเกาะพระมาถวายของกรมหมื่นศิริธัชเฝ้าทรงเซ็นสั่งฎีกา ๑๓ ฉะบับ กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้ารับสั่งด้วยเรื่องมองสิเออเดอลองเข้ามาเรื่องขุดคลอง แล้วพระราชทานสัญญาบัตรสมิงจักรเทวะเป็นหลวงรามัญนนทเขตต์คดีปลัดฝ่ายรามัญเมืองนนทบุรีคนหนึ่ง จีนเบ็กเป็นหลวงพานิชพัฒนากรเจ้าภาษี มีตำแหน่งราชการในกรมท่าซ้ายคนหนึ่ง เสด็จขึ้นบ่าย ๕ โมงเศษ

วันนี้สมเด็จกรมพระ ถวายเรื่องความยิงปืนที่พระพุทธบาท คำให้การนายอยู่เป็นที่หมื่นชำนาญภักดีอยู่ในพวกวิเศษมีความว่า คนตายมีสาเหตุกับทหารด้วยเรื่องผู้หญิง แต่คำให้การทหารและพะยานร่างวัดไม่ได้ความชัด คงได้ความว่ามีผู้ร้ายขว้างปาลงมาจากบนเขา นายน่วมให้นายหรุ่นกับทหารขึ้นไปจับ แล้วนายน่วมไปบอกพระนายศรี นายหรุ่นให้ทหารไปร่เวตยิงปืนขึ้นไปนัดหนึ่ง แล้วนายเถื่อนตามขึ้นไปยิงปืนรีวอลเวอร์อีก ๔-๕ นัด พอพระนายศรีมาถึง นายเถื่อนถามว่ายิงให้ตายได้หรือไม่ได้ พระนายศรีว่าให้ยิง นายเถื่อนยิงอีกถูกนายสอนตาย ได้ความเท่านี้ ทรงเห็นให้สมเด็จกรมพระเรียกลูกขุน ๔ ๕ คนกับผู้ปรับขึ้นมาปรึกษาวางบท

มีพระราชหัตถ์สั่งกรมหมื่นอดิศร กรมหมื่นประจักษ์ ให้ยกครัวทหารล้อมวังเก่ามาตั้งเลียงรวมกับทหารใหม่ ตั้งแต่ปีวอกฉศกไป

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทูลพระองค์สวัสดิ์ ตอบเรื่องมองสิเออเดอลองเข้ามาครั้งนี้ ได้ความแต่ว่าจะเข้ามาถวายแผนที่และริโปต ซึ่งไปเซอเวแหลมมะลายู

วัน ๖ ๆ ๑๑ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเสด็จมาเฝ้า โปรดให้เข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร นำใบบอกเข้าไปทูลเกล้า ฯ ถวายหลายฉะบับ เสด็จกลับออกมาเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมาน เจ้านายและข้าราชการเฝ้า แต่ไม่มีราชการสำคัญอันใด รับสั่งกับเจ้านายบ้างเล็กน้อยเสด็จขึ้น

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศถวาย ว่าด้วยนายพลอยทำเรื่องราวยื่น ว่านายเจิมเตะหลานนายพลอยตาย เรื่องหนึ่งว่ามีผู้ร้ายลักเสาเมรุสมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยาสุรวงศ์จับได้ทำโทษแล้ว และว่าเจ้าพระยาสุรวงศ์จดหมายมาว่า บ่าวทิพรักษาและบ่าวพระอมรวิวาทกัน บ่าวทิพรักษาแทงบ่าวพระอมรเลือดไม่หยุดแล้วหนีไป ฉะบับ ๑ ว่ามีผู้พ้นนายอยู่น่องขาดไปลิศจับตัวได้

มีพระราชหัตถ์ตอบเรื่องเตะเด็กเป็นความฉกรรจ์ ระวังอย่าให้คนผิดหนีได้ เรื่องแทงกันต้องชำระที่กรมเมือง เรื่องฟันกันได้ผู้ร้ายนั้นดีแล้ว

สมเด็จกรมพระถวายหนังสือหลายฉะบับ หนังสือไปรเวตพระยาคทาธรว่าด้วยการตรวจสายโทรเลขขาด กับเรื่องมองสิเออเปรียนไปขอซื้อลูกโคเจ้าของไม่ขายได้ราคาน้อย มองสิเออเปรียนมาฟ้องพระยาคทาธรว่าเจ้าพนักงานห้ามไม่ให้ขาย พระยาคทาธรว่าห้ามแต่โคผู้ร้าย ที่ซื้อขายกันตามธรรมเนียมไม่ห้าม และหนังสือไปรเวตพระยาคทาธรถึงพระยาศรีมหาอมาตย์ตอบรับหนังสือเรื่องฝรั่งเศสสัญญากับเขมรขอทำภาษีฝิ่น สุรา ได้สืบความมีใบบอกมาแล้ว หนังสือไปรเวตพระยาคทาธรบอกราชการเมืองเขมร เรื่องวันทเลฝรั่งเศสขอผูกภาษีฝิ่น สุรา สมเด็จพระนโรดมยอมให้ทำ วันทเลก็ทำภาษีเที่ยวจับกุมขุนนางและจีนในเมืองพนมเปญได้ความเดือดร้อน นโรดมจะขอเสียเงินให้ค่าภาษีมา วันทเลไม่ยอม ได้แต่งคนไปบอกเจ้าเมืองไซ่ง่อนก็ไม่รับธุระ วันทเลส่งของแทนเงินภาษีคิดราคาถูก ๆ ครั้นปีมะเมียจัตวาศก เจ้าเมืองไซ่ง่อนให้มาขอเงินพระนโรดม ๆ ว่ายังขัดสนอยู่ เจ้าเมืองไซ่ง่อนจึงชักเอาภาษีฝิ่น สุรา จากวันทเลมาทำ แล้วทำสัญญาเหมือนที่

ส่งออกไป เงินอากรหวยฝรั่งเศสห้ามไม่ให้ทำ กับฝรั่งเศสจะให้พวกฝรั่งเศสไปกำกับตามหัวเมืองใหญ่ ๔๐ หัวเมือง และทำสัญญา ๑๐๘ ข้อ เป็นการคับแคบมาก นโรดมยังไม่ยอม และบัดนี้ฝรั่งเศสตั้งห้างตามแขวงเมืองเขมรหลายแห่ง นโรดมเป็นที่คับแค้นมาก คนที่ได้ราชการแข็งแรงก็ไม่มี องค์ศิริวงศ์น้องนโรดมก็ตาย เจ้าหัศกรรฐลูกนโรดมก็ตาย ได้ความว่านโรดมจะคิดเกลี้ยกล่อมนักองค์วัตถามาช่วยคิดจัดการ ฉะบับ ๑ สืบได้ข่าวว่า ฮ่อมาตั้งอยู่ในแขวงพนมเปญ ๒,๐๐๐ เศษ หนังสือไปรเวตพระยาราชเรื่องช้างที่พระยาอภัยรณฤทธิถวาย เรื่องราว เห็นว่าช้างรายนี้เป็นของกลาง พระยาอภัยรณฤทธิจะคลุมเอาเสียไม่ควร ครั้นจะถอนคืนมาก็จ่ายไปตามนายทัพนายกองเสียหมดแล้ว กับว่าพระยานครราชสีมาให้นายเอี่ยมเทเพนทรให้เกณฑ์ช้างม้า เกรงว่าจะทำชั่วให้เสียขึ้นอีก

วัน ๗ ๆ ๑๒ ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ มองสิเออเลอกอมเตเดอเคอาราเด็ค ๑ มองสิเออลอยู ๑ มองสิเออดิลองเกล ๑ มิสเตอร์นิวแมน ๑ มิสเตอร์กูลด์ ๑ พระชลยุทธโยธินทร์ ๑ เลฟเตอแนนต์ริชิลิวน้องพระชลยุทธ ๑

มิสเตอร์อาลบาสเตอ ๑ ดอกเตอแฟรงค์ฟอตเตอ ๑ รวม ๔ คน เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร ขึ้นท่า เสด็จขึ้นแล้วลงเรือข้ามสระไปเข้าประตูเทวราชครรไลยพร้อมกันทั้งนั้น มีเจ้าพนักงานทหารกรมวังกรมท่าตามธรรมเนียม กงสุลฝรั่งเศสนำมองสิเออดิลองเกลเฝ้าถวายหนังสือและแผนที่ที่เซอเวการที่จะขุดคลองกระ ว่าต้องลงทุนมากไม่คุ้มทุน จะไม่คิดขุดคลองนั้นต่อไป มิสเตอร์นิวแมนนำมิสเตอร์กูล์ กราบถวายบังคมลาขึ้นไปอยู่เมืองเชียงใหม่ พระชลยุทธนำเลฟเตอแนนต์ริชิลิวผู้น้องเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในการที่จะมารับราชการในกรุงสยาม ดอกเตอแฟรงค์ฟอตเตอ ซึ่งกรมหมื่นเทววงศ์เรียกมาเป็นสิเกรตารีมาถึงใหม่ และเป็นคนรู้ภาษามคธและวิทยาการนักปราชญ์ต่าง ๆ เข้าเฝ้าด้วย กรมหมื่นเทววงศ์เป็นล่ามเฝ้าอยู่สักครึ่งชั่วโมงกราบถวายบังคมลากลับออกมาพร้อมกัน

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถึงพระองค์สวัสดิ์ ส่งใบบอกเมืองตะกั่วป่า ๒ ฉะบับ ว่าด้วยพระสมบัติยานุรักษ์ตาย ฉะบับ ๑ ว่าด้วยพระเรืองฤทธิรักษาราษฎร์ตาย ฉะบับ ๑ จะเผาพร้อมกับศพพระยาเสนานุชิต

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศถวาย ว่าด้วยมีคนตายจมน้ำอยู่ที่บางคอแหลม มีรอยถูกกระสุนปืนที่หน้าอกแห่งหนึ่ง ยังสืบไม่ได้ความ

โปรดให้พระองค์สวัสดิ์มีตอบกรมหมื่นภูธเรศ ให้สืบเอาตัวผู้ร้ายที่ยิงคนตาย

กรมหมื่นพิชิตถวายหนังสือนำร่างหนังสือถึงพระยาราชสัมภาราถร แนะนำในการที่จะรับรองมิสเตอกูลด์

มีพระราชหัตถ์ตอบว่า ร่างหนังสือที่ส่งถวายนั้นดีแล้ว ให้รีบมีขึ้นไป

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวาย ด้วยได้ปรึกษาเจ้าพระยาภาณุวงศ์แล้วจึงร่างหนังสือถึงนิวแมนให้อาลบาสเตอแปลส่งมาถวาย กับหนังสือรายยุสุหนี้มาถึงพระยาราห์มันว่าด้วยเกาวเนอเมืองสิงคโปร์มาคิดอ่านเรื่องความเขตต์แดนฉะบับ ๑ ร่างหนังสือถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยต่วนเกจิมาดูว่าจะทำเหมืองในแขวงราห์มัน ขอให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มีหนังสือถึงนิวแมนให้ห้ามปรามไว้ก่อนกว่าจะตกลงกันฉะบับ ๑

วัน ๑ ๆ ๑๓ ๓ ค่ำ เวลากลางวันโปรดเกล้า ฯ ให้มิสเตออาลบาสเตอเข้าไปเฝ้าข้างใน วันนี้เป็นวันตั้งสวดเริ่มการโกนจุกหม่อมราชวงศ์ชายส่อศรีในหม่อมเจ้าบงกช ๑ หม่อมราชวงศ์หญิงสงบในหม่อมเจ้าขาว ๑ ตั้งการในพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร ตั้งเตียงมณฑลแลพระพุทธชัยแผ่นดินปัจจุบันนี้ และพระไชยเนาวโลหะ เวลาบ่ายหม่อมราชวงศ์

ที่จะมาฟังสวดแต่งตัวแล้วขี่เสลี่ยงมาที่พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จออก โปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูปเข้าไปสวดพระพุทธมนต์ พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการเข้าไปในพระราชวังเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน พระสงฆ์และพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเข้าไปในพระราชวังนี้ลงเรือข้ามสระไปเข้าประตูเทวราชครรไลยทั้งสิ้น ครั้นพระสงฆ์เข้าไปพร้อมแล้ว ทรงจุดเครื่องนมัสการ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวายศีล แล้วสวดสัตตปริตร เสด็จออกมาประทับตรัสกับเจ้านายและข้าราชการที่เฉลียง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเสด็จเข้ามาเฝ้าด้วยรับสั่งด้วยราชการในกรมมหาดไทยสิ่งละอันพรรณละน้อยและรับสั่งด้วยเรื่องทรงทราบว่ามีผู้เอาศพมาฝังที่วัดชุมพลศพนั้นเป็นโรคปัจจุบันตายด้วย ที่วัดนี้เป็นที่ใกล้พระราชวังไม่ควรให้ฝังศพ จะจริงอย่างไรไม่แน่ให้ทรงไต่สวนดู ถ้าจริงให้ขุดไปเสีย ต่อไปให้ห้ามอย่าให้ใครเอาศพมาฝังมาเผาที่วัดกำแพงอีกแห่งหนึ่งให้ห้ามเสียด้วย เพราะใกล้เหมือนกัน สวดมนต์จบแล้วเสด็จขึ้น

พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ส่งร่าง ๒ ฉะบับที่ทรงแก้ใหม่ให้นี้ไป กับสำเนาหนังสือรายยุศุพแปลแปลกไป

กว่าที่เมืองสงขลาแปลมา จะโปรดให้พระยาอัษฎางค์แปลอีก ฎีกาดินปืนทรงอนุญาตแล้วส่งคืนไป.

หนังสือกรมหมื่นพิชิตมีมาถวายนำหนังสือที่กงสุลอังกฤษมีมา ว่าลอดแกรนวิลมีหนังสือมาว่าความมิสก๊อกกับพระเจ้าเชียงใหม่จะยอมให้ชำระกันใหม่ เขาทราบว่ากรมหมื่นพิชิตจะขึ้นไปเชียงใหม่ เขาหวังใจว่าความแล้วเร็ว เขาเห็นควรจะถามปากคำมองไข่พะยานและเอเยนต์ของพระเจ้าเชียงใหม่เสียที่กรุงเทพ ฯ จะไม่ลำบาก

และฉบับ ๑ ร่างท่านตอบถึงกรมท่าเป็นคำตอบกงสุลอังกฤษ ว่าด้วยจะยอมตามในหนังสือนั้นไม่ได้ และการที่จะไปครั้งนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องอันใดในถ้อยความ เป็นแต่ไปจัดราชการส่วนหนึ่งต่างหาก และในหนังสือนั้นว่า การที่ตอบไปดังนี้เพราะเห็นว่ากงสุลอังกฤษจะตีขลุมเอาเสมอ จึงได้ชี้แจงไปให้เข้าใจ จะได้ไม่เป็นเชิงต่อราชการต่อไป

วัน ๒ ๗ฯ๑๔ ๓ ค่ำ เวลาจวนย่ำค่ำเสด็จออกพระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร พระสงฆ์และพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเข้าไปพร้อมกัน ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการทรงศีล พระสงฆ์สวดธรรมจักรและสัตตปริตรโดยสังเขป เสด็จออกมาประทับที่พระเฉลียง ข้าราชการพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าทูล

ละอองธุลีพระบาท พระยาศรีสิงหเทพอ่านบอกหลายฉะบับ พระยาราชบอกว่าด้วยออกจากเมืองสระบุรีขึ้นไปถึงนครราชสีมา ว่าพระนครจันทึกหลบหลีกราชการ ได้เอาตัวมาทำโทษโบย ๑๐ ที บอกจำนวนช้างม้าที่เกณฑ์ได้มาแต่เมืองเขมรป่าดง กับว่าพระวิภาคภูวดลขึ้นไปถึง พาหนะที่จะจ่ายให้ไม่พอ ฉะบับ ๑ ว่าพระมหาดไทยซึ่งขึ้นไปสืบราชการทัพฮ่อมีหนังสือลงมากับหนังสือเมืองหนองหาร กับคำให้การต่างๆ เรื่องทัพฮ่อ ฟังดูเป็นความเก่าความใหม่ปนกันอยู่ไม่แน่ พระยาราชจะไปให้ถึงหนองคายสืบให้รู้แน่ ถ้าฮ่อมาตั้งอยู่แน่ จะให้เจ้าหลวงพระบาง พระยาสุโขทัย พระยาพิไชยยกกองทัพตีทางโน้นลงมา กับพวกทำแผนที่ก็จะให้ทำไปตลอดถึงหลวงพระบางและหนองคาย แต่จะทำไม่ทันก่อนระดูฝน ทางหนองคายไปหลวงพระบางเกลือกฮ่อจะตั้งขวางอยู่ไปไม่ได้ จะไปทำเมืองวัง เมืองฆ้อง เมืองพลาน เมืองคำเกิด เมืองคำมวน เมืองเชียงรม เมืองผาบาง ก่อนให้ได้ กับว่านายทองดีบุตรพระยาปลัด นายทองอยู่บุตรพระเสมียนตราเมืองนครราชสีมามายอมไปกับพระยาราชด้วย พระยาราชให้พระยานครราชสีมาเกณฑ์เลกสมคงเมืองให้กับมิสเตอหลุยขอเบิกเงินเดือนทหารเดือน ๒ - ๓ ปีมะแมเบญจศก ใบบอกพระยานครราชสีมา ว่าด้วยพระยาราชรวบรวมเอาช้างเมือง

นครราชสีมาและเมืองลาวเข้ากองทัพไปหมด ไม่มีช้างจะให้ข้าหลวงกองเซอเว ฉะบับ ๑ ว่ามีตราขึ้นไปว่า พระยาอภัยรณฤทธิกราบบังคมทูลว่า พระยาราชเอาช้างของพระยาอภัยรณฤทธิไปสี่ช้าง โปรดให้พระยานครราชสีมาหาช้างไปเปลี่ยนนั้น พระยาราชไม่ยอมว่าจะมีใบบอกเข้ามา ฉะบับ ๑ ส่งหนังสือพระมหาดไทยกับหนังสือท้าวขันตี กับคำให้การเวียนกวางเจ้าเมืองเชียงกูง หนังสือพระมหาดไทยว่าด้วยท้าวขันตีเจ้าเมืองเชียงกวาง มีหนังสือมาว่าฮ่อยกมารบได้ความเดือดร้อนจะขอมาขึ้นกรุงเทพ ฯ กับคำให้การเวียงขวางผู้ถือหนังสือเมืองเชียงขวาง ว่าด้วยฮ่อมาตีเมืองเชียงขวาง เป็นความเก่าแต่ครั้งปีฉลูนพศกเป็นความใหม่ ใบบอกพระยาคทาธรว่าด้วยหลวงพิชิตภักดีกลับไปถึงเมืองพระตะบองตรวจสายโทรเลขออกไปด้วย การเรียบร้อยดี

แล้วพระยาศรีสิงหเทพนำพระยาสระบุรีและพระสยามลาวบดีเฝ้าถวายของต่าง ๆ และสัตว์ต่าง ๆ แล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่กรมการกรุงเก่าและสระบุรีซึ่งไปทำพลับพลารับเสด็จครั้งนี้ กับทรงเซ็นฎีกา ๗ ฉะบับ สวดมนต์จบเสด็จขึ้น

หนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์ถวายว่าด้วยกงสุลฝรั่งเศสกับมองซิเออเดอลองไปหา ว่าด้วยจะไปตรวจพื้นที่จะขุดคลอง

จะขอเรือไฟไปส่งแต่ค่าถ่านน้ำมันจะออกให้ และได้ตอบว่าต้องกราบบังคมทูลเสียก่อน

พระราชหัตถ์ตอบไปว่า เมื่อกงสุลขึ้นมาเขาได้พูดกับกรมหมื่นเทววงศ์แล้ว ได้ตอบว่าให้ไปขอที่ท่าน ทรงเห็นว่าเคยช่วยมาแต่ก่อนต้องช่วยตามเคยให้จัดส่งเสียตามควร ตราที่จะมีไปอย่าให้ต้องรับรองอันใด ให้เป็นแต่เหมือนหนังสือเดินทาง แต่ทรงเห็นควรจะมีคนไทยไปด้วย หลวงจักรรับว่าจะไป ให้เป็นนายเรือไปแล้ว ไปยกด้วยก็ได้

หนังสือกรมหมื่นภูธเรศว่าด้วยจับหญิงคนร้ายที่ล่อลวงของเมียเจ๊กที่ลงสยามสมัยนั้นจับได้แล้ว ชื่ออีแช่มแล้วเปลี่ยนเป็นชื่อเจิม รับเป็นสัตย์ว่าเคยล่อหลอกมาหลายแห่ง ครั้งหนึ่งไปล่อเอาของเจ้าจอมเชย ต้องรับพระราชอาญาสักแก้มว่าขี้ฉ้อกลางเมืองครั้ง ๑ ยังพิจารณาต่อไป และเรื่องความในกรมพระนครบาลต่าง ๆ หลายเรื่องยังชำระอยู่

วัน ๓ ๆ ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง โปรดเกล้า ฯ ให้มิสเตอรอาลบาสเตอ เข้าไปเฝ้าณพระที่นั่งอุทธยานภูมิเสถียรสักชั่วโมง ๑ กลับออกมา เวลาบ่าย ๕ โมงเสบเสด็จออกที่สวดมนต์เหมือนเวลาวานนี้ ทรงศีลแล้ว พระสงฆ์สวดสมัยสูตรและสัตตปริตรโดยสังเขป เสด็จออกประทับที่

พระเฉลียง พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเข้าเฝ้า วันนี้ไม่มีราชการเป็นแต่รับสั่งกับคนโน้นบ้างคนนี้บ้างเล็กน้อย สวดมนต์จบแล้วเสด็จขึ้นเวลา ๒ ทุ่ม

วัน ๔ ๆ๒ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๑ โมงเศษ พระสงฆ์และเจ้าพนักงาน พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการเข้าไปพร้อมกันในพระที่นั่งอุทธยานภูมิเสถียร หม่อมราชวงศ์ซึ่งจะเกษากันต์แต่งเครื่องถอดมาเตรียมพร้อม เสด็จออกมาทรงศีลแล้วได้พระฤกษ์เวลาเช้า ๒ โมง ทรงจรดกรรไกรตัดจุกหม่อมราชวงศ์ทั้ง ๒ คน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จกรมพระตัดจุก พระสงฆ์สวดไชยมงคลโกนแล้วไปรดน้ำที่เตียงมณฑลข้างพระที่นั่ง โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายต่างกรมไปรดน้ำทุกพระองค์ แล้วเสด็จประเคนพระสงฆ์ ๑๐ รูปรับพระราชทานฉัน แล้วหม่อมราชวงศ์แต่งตัวมาถวายของ พระสงฆ์โมทนาแล้วเสด็จขึ้น เป็นเสร็จการ

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทำขวัญที่ข้างในมีบายศรีเงินบายศรีทองรวม ๒ สำรับ ข้าราชการข้างหน้าเข้าไปแต่ที่พนักงาน เสด็จออกทำขวัญด้วยเงินพระราชทาน ทำขวัญหม่อมราชวงศ์ส่อศรี พระคลังมหาสมบัติ ๑๐|— พระคลัง

ข้างที่ ┼[๗] รวม ๑๐┼[๑] หม่อมราชวงศ์สงบ พระคลังมหาสมบัติ ๑๐┼ พระคลังข้างที่ ๑๐┼[๑] รวม ┼[๒] เพราะทำราชการจึงพระราชทานเพิ่มขึ้นอีก เลิกทำขวัญแล้วไม่มีราชการอันใด อนึ่งวันนี้ยกรูปพระอินทร์เป่าสังข์รูปเบญจสีขรเทวบุตรดีดพิณ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้หล่อใหม่ด้วยทองเหลืองปิดทองประดับกระจก ขึ้นตั้งบนซุ้มประตูพระอุโบสถวัดนิเวศนธรรมประวัติ เปลี่ยนรูปซึ่งทำด้วยปูนซึ่งตั้งอยู่แต่ก่อน

วัน ๕ ๓ ๔ ค่ำ วันนี้เวลาเช้าเลี้ยงพระที่วัดนิเวศนธรรมประวัติ ในการอุปสมบทสามเณรชมเปรียญ ๔ ประโยคเป็นภิกษุ แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จออก เสด็จทรงเรือพระที่นั่งเก๋งจากท่าพระราชวังไปประทับวัดนิเวศนธรรมประวัติ เสด็จเข้าในพระอุโบสถ ทรงประเคนผ้าไตรให้สามเณรชมห่มแล้ว เข้าไปขอนิสสัยและอุปสมบทเป็นภิกษุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอมราภิรักขิตเป็นกรรมวาจา เสร็จอุปสมบทกรรมบอกอนุสาสน์แล้ว ถวายของพระที่นั่งหัตถบาส ไตร

แบ่งเหมือนอย่างทรงผนวชหม่อมเจ้า แล้วรับสั่งว่าพระมหาชมสึกไปเสียทีหนึ่งแล้ว จะรับตาลิปัตรใหม่ครานี้เหมือนตั้งเปรียญใหม่ให้พระสงฆ์สวดชยันโตด้วย แล้วพระราชทานตาลิปัตรและเครื่องบริกขารเหมือนอย่างเครื่องทรงผนวชหม่อมเจ้า พระสงฆ์สวดชยันโตเสร็จแล้ว ยถาสัพพีอนุโมทนา แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับจากวัดนิเวศนธรรมประวัติ เวลาบ่าย ๕ โมงเสด็จขึ้นข้างใน เวลาบ่าย ๕ โมงเศษสมเด็จพระนางเจ้า เสด็จวัดนิเวศนธรรมประวัติพร้อมด้วยข้างในถวายผ้าพระมหาชมแล้วเสด็จกลับ วันนี้สมเด็จกรมพระถวายคำลูกขุนปรึกษาเรื่องความทหารยิงปืนที่พระพุทธบาทปรึกษาให้ลงโทษริบราชบาตรประหารชีวิตอ้ายเผื่อนลุตเตอแนนต์ อ้ายหรุ่นลุตเตอแนนต์ อ้ายแสงอ้ายข้อ อ้ายเดื่อ ทหารไปรเวตทั้ง ๕ คน แต่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์นั้นได้รับราชการมาช้านานพึ่งมีความผิด และเป็นราชตระกูลอยู่ สุดแล้วแต่จะโปรด นายน่วมกัปตัน นายนิลกัปตัน หม่อมราชวงศ์ท้วมลุตเตอแนนต์ นายอยู่พิจารณาไม่ได้ความว่าล่วงพระราชอาชญาประการใด ขอให้สังกัดมูลนายรับตัวไป ทรงเซ็นพระราชหัตถเลขาว่า ลูกขุนว่ามาถูกต้องแล้ว แต่การเสด็จพระราชดำเนินพระพุทธบาทคราวนี้เป็นการพระราชกุศลไม่ควรจะฆ่าผู้ที่มีคน ให้ยกโทษริบราชบาตรประหารชีวิตอ้ายมีชื่อ ๕ คนเสีย ให้เฆี่ยน

อ้ายเผื่อน ๒ ยก ๖๐ ที่จำคุกจนตาย เฆี่ยนอ้ายหรุ่น อ้ายแสงคนละ ๒ ยก ๖๐ ที่จำคุก ๗ ปี เฆี่ยนอ้ายเดื่อ อ้ายข้อคนละ ๕๐ ที่จำคุก ๓ ปี เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์นั้นก็มีโทษมาก แต่ทรงเห็นว่ารับราชการมาช้านานโปรดยกโทษพระราชทาน แต่ให้ถอดจากผู้บังคับการและถอดจากหัวหมื่น นอกนั้นให้ทำตามคำลูกขุนปรึกษา

วัน ๖ ๕ฯ ๔ ค่ำ เวลาบ่ายวันนี้ตระลาการกรมพระตำรวจนำนักโทษที่ยิงปืนที่พระพุทธบาทมาพร้อมกันที่ใต้ต้นมะม่วงหน้าพระที่นั่งวโรภาศพิมาน อ่านคำปรึกษา และพระราชหัตถเลขาทรงสั่งแล้ว ลงพระราชอาชญาเฆี่ยนตามพระราชหัตถ์

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมาน กรมหมื่นพิชิตขึ้นมาเฝ้าด้วยการต่าง ๆ ที่จะขึ้นไปราชการเชียงใหม่ครั้งนี้ รับสั่งอยู่จนเกือบทุ่มเสด็จขึ้น

วัน ๗ ๕ฯ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออกไม่มีราชการอะไร

วัน ๘ ๖ฯ ๔ ค่ำ วันนี้เวลาเช้า ๙ โมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งวโรภาศพิมาน พระราชทานเทียนให้มหาดเล็กไปจุดที่ศาลพระเจ้าปราสาททอง แล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งสตรู

ลำใหม่ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่งออกจากท่าพระราชวังล่องลงไปทางท้ายเกาะ ถึงเรือพระที่นั่งเวสาตรีซึ่งลงไปจอดอยู่ท้ายเกาะเกิด เพราะข้างบนขึ้นมาน้ำตื้นจึงต้องถอยไปจอดอยู่ที่ลึก ประทับเรือพระที่นั่งเสด็จขึ้นเรือพระที่นั่งเวสาตรี เวลาเช้า ๕ โมงออกจากท้ายเกาะเกิดล่องลงมาตามลำน้ำ มาถึงท่าราชวรดิษฐเวลาบ่าย ๔ โมงครึ่ง ประทับเรือพระที่นั่ง เสด็จขึ้นพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย ตรัสกับข้าราชการที่มารับเสด็จ พระยามหาอมาตย์อ่านบอกเมืองนครนายก ว่าด้วยพวกตองซูเข้ามาตั้งกองอยู่ตามป่าแขวงเมืองนครนายก จับเอาราษฎรในแขวงเมืองนครนายกไปฆ่าเสีย ๓ คน รับสั่งให้พระยามหาอมาตย์เป็นข้าหลวงออกไปสืบจับ แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์ที่มารับเสด็จแล้ว เสด็จกลับเข้าพระบรมมหาราชวัง ประทับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เสด็จขึ้น

วัน ๒ ๆ ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกประทับห้องขุนนางประทับพระแท่น สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ กรมหมื่นพิชิต กรมหมื่นอดิศร กรมหมื่นศิริธัช กรมหมื่นเทววงศ์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ เจ้าพระยามหินทร เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์เฝ้า ด้วยวันนี้เป็นวันประชุม ทรงเล่าเรื่องทหาร

หน้ายิงปืนถูกคนตายที่พระพุทธบาท แล้วรับสั่งกับเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เรื่องมิสเตอกูสจะไปเชียงใหม่ และเรื่องความบาดหลวงเมืองจันทบุรีและความชั่วของบาดหลวงต่าง ๆ และให้มีหนังสือกงสุลสยามเมืองรางงูน ว่าด้วยกรมหมื่นพิชิตจะเสด็จไปเชียงใหม่ และรับสั่งถามกรมหมื่นพิชิตเรื่องเรือจม และกำหนดวันที่จะเสด็จขึ้นไปเชียงใหม่ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเสด็จขึ้น ไม่มีราชการอื่น ๆ ค่ำไม่ได้ออกขุนนาง ไม่ได้เสด็จออก

วัน ๓ ๆ ๙ ค่ำ ไม่ได้เสด็จออก ไม่มีราชการอะไร

วัน ๔ ๆ ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกประทับห้องชิตติงรูม สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์เฝ้าเรื่องจะทรงทำบุญในคราวพระชันษาเท่ากรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมาตย์ พระยาโชฎึกนำพระพิศาลเฝ้าถวายเครื่องทหารญี่ปุ่น ๔ เครื่อง กรมหมื่นพิชิตเฝ้าเรื่องจะไปราชการเชียงใหม่ พระองค์สวัสดิเฝ้าทรงหนังสือราชการต่าง ๆ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จขึ้น

เวลา ๒ ทุ่มเศษเสด็จออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระพิเรนทรเทพเข้าหลวง พระยาพิเศษฤๅไชยเมืองฉะเชิง

เทรา ฉะบับ ๑ ว่าได้หาตัวขุนระวังไพรีซึ่งขุนอินทรนายอากร หาน้ำมาชำระไม่รับและทำทัณฑ์บนไว้ และส่งคนที่ต้องหามาชำระก็ไม่รับ ได้สืบจับจีนที่ต้องหามาชำระรับ ๒ คน ซัดเพื่อนได้ตัวมาชำระรับบ้าง อีกฉะบับ ๑ บอกพระยาวิเศษว่าขุนกำจัดจีนทานทำเรื่องราวกล่าวโทษ ว่าขุนระวังไพรีบังผู้ร้ายฆ่าคนไว้ ได้หาตัวมาชำระให้การแก้ความได้ส่งตัวเข้ามา

พระนรินทร์อ่านบอก พระยารัตนเศรษฐีเมืองระนอง พระจรูญราชโภคากรเมืองหลังสวน ถวายพระราชกุศลที่พระราชทานสิ่งของในการผังศพ พระยาดำรงสุจริต จางวางเมืองระนอง

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระเทพสงคราม ปลัดเมืองจันทบุรี ส่งส่วยกฤษณาเร่ง ได้จำนวนฉลูนพศก ๙|๔๘ ขาล สัมฤทธิศก ๗๐ เถาะเอกศก ๙|๕๗ มะโรงโทศก ๙|๕๐ บอกพระยาราชพงศานุรักษ์เมืองสมุทรสงครามว่า มีโจทก์กล่าวโทษขุนท่องนาที่และจีนกังว่า ตีพระเชียง พระสือ พระเชียงตาย ขุนท่องให้การว่าพระเที่ยวกลางคืนเกิดวิวาทกัน พระจะแทงจึงตีจับไปส่งยกกระบัตร เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่หนึ่งเสด็จขึ้น

วัน ๕ ๑๑ ฯ ๔ ค่ำ วันนี้เวลาบ่าย ๒ โมงเศษเสด็จออกประทับซิตติงรูม กรมหมื่นภูธเรศเฝ้าทูลว่าบ่าวพระยามหาเทพ คุมกระบือเดินทางมา ไม่มีตั๋วรูปพรรณ อำเภอจับได้ โปรดให้สอบถามพระยามหาเทพ แล้วกรมหมื่นภูธเรศนำกาขาว ๒ ตัวถวาย แต่เป็นลูกกา กานี้สีขนเหมือนนกยาง ในตาแดงทีเดียว ปากและเท้าแดงสลัวสีชมภูอ่อน พระราชทานรางวัลเจ้าของกา ๑┼ พระองค์ดิศวรกุมารนำช่างในทหารมหาดเล็กสองคนเฝ้าด้วยได้ทำดุมงาอย่างจีนถวาย พระราชทานรางวัลคนหนึ่ง ๑┼ คนหนึ่ง ๑๐┼ ทรงหนังสือราชการจนบ่าย ๔ โมงเสด็จขึ้น

เวลา ๓ ทุ่มเสด็จออกประทับพระแท่นห้องออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกพระยาคทาธรเมืองพระตะบอง ว่าด้วยพระพลยื่นบัญชีคนทำบ่อพลอย ปีมะแมเบญจศก คน ๘๔๕ เรียกภาษีคนละ ┼๒ ได้เงิน ๒๑ ๒┼๒ ได้รวมกับเงินเหลือจ่ายราชการ ปีมะเมียจัตวาศก มาจ่ายเงินเดือนเสมียนโทรเลขและล่ามเสียเหลือ ๑๐┼ เสมียนโทรเลขส่งเงินค่าบอกโทรเลข ๑๐ เดือนเงิน ๖ ๑๐┼๑ ๑ ๓ จ่ายซื้อกระดาษและอื่นๆ

๑๓|๒ ๑|๒ ยังเหลือ ๕ ๑๖|๓ ๑ ฉะบับ ๑ จัดได้ผ้าม่วงต่างสี ๑๐ ผืน ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย จัดได้ผ้าม่วงราชวัตร ๑๐ ผืน พลอยนิลพระตะบอง ๑๐ เม็ด ถาดสัมฤทธิ์ ๑ ขันสัมฤทธิ์ ๑ ผลกระวาน ๑,๐๐๐ ช่อ ทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้า แล้วพระยาศรีนำพระยาณรงค์เรืองฤทธิ ปลัดเฝ้าทูลเกล้า ฯ ถวาย ผ้าม่วง ๑๐ ผืน ถวายสมเด็จพระนางเจ้า ม่วงราชวัตร ๑๐ ผืน ครอบสัมฤทธิ์ ๑

พระนรินทร์อ่านบอกพระยาราชบุรี ว่าด้วยอ้ายชื่นเป็นผู้ร้ายฆ่าคนตาย ตีชิงวิ่งราว กรมการได้บาญผู้รับสินบนนำจับได้ตัวพวกเพื่อน ๖ คน แต่อ้ายชื่นโดดเข้ามาสู้แทงเสมียนมีบาดแผลได้ยิงอ้ายชื่นผู้ร้าย จึงจับได้ อ้ายชื่นขาดใจตาย

พระยาพิพัฒน์อ่านบอกพระยานนท์ ถวายพระราชกุศลทำศพหลวงรามัญนนทเขตต์คดีปลัด ฉะบับ ๑ บอกหม่อมเจ้าขาว พระสุริยภักดี ข้าหลวงชำระความเมืองจันทบุรีว่าชำระความที่นายเกดหากรมการว่าเป็นผู้ร้ายนายซ่องลักม้ากระบือ ราษฎรได้สืบพะยานสมจริง จึงได้จำตรวนขุนศรีรองเมือง ขุนท่าหอมและพวกไว้ แต่โจทก์นั้นโกรธตระลาการหนีไปเสีย ยังชำระเอาพวกต่อไป แล้วกรมหมื่นพิชิตเสด็จยื่นขึ้น กราบทูลถวายบังคมลาไปจัดราชการเมือง

เชียงใหม่ แล้วพระยาศรีนำหลวงขุนข้าราชการที่จะไปตามเสด็จ กรมหมื่นพิชิตถวายบังคมลา แล้วนำพระยามหาอมาตย์ หลวงเสนีพิทักษ์ จ่าแรงรับราชการ กราบถวายบังคมลาไปชำระความตองซู ปล้นฆ่าคนเมืองนครนายก แล้วทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานน้ำพระมหาสังข์และทรงเจิมแล้วทรงสรวมตรามหาสุราภรณ์แก่กรมหมื่นพิชิต แล้วพระราชทานตราช้างเผือกที่ ๓ นิภาภรณ์ ให้กรมหมื่นพิชิตไปพระราชทานพระยาสุจริต แล้วพระราชทานสัญญาบัตรขุนรัตนสมบัติ เป็นพระอุภัยพิพากษาคลังมหาสมบัติ ๑ นายเพิ่มเป็นหลวงราญรอนอริราชทหารมหาดเล็ก ๑ ขุนสัณหการโกศล เป็นลุตเตอแนนต์ ด้วยจะขึ้นไปด้วยกรมหมื่นพิชิต เสด็จขึ้นประทับออฟฟิศครู่ ๑ เสด็จขึ้น

วัน ๖ ๑๑ ฯ ๔ ค่ำ เวลาเช้าเสด็จพระราชดำเนินออกทางประตูเทวาพิทักษ์ พร้อมด้วยกระบวนข้างใน เสด็จวัดราชบพิธทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถวายผ้าวัสสาวาสิกพัตรตามกาลสมัยเช่นเคยมาทุกปี และเสด็จสดับปกรณ์พระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวิจิตรจิรประภา และพระศพพระองค์เจ้าอรองค์อรรคยุพาแล้วเวลาเที่ยงเศษเสด็จกลับ

กลางคืนไม่เสด็จออก กรมหมื่นพิชิตและพระองค์เจ้าสวัสดิประวัติเข้าไปเฝ้าข้างใน พระราชทานธำมรงค์มีตลับพระเกษาแก่กรมหมื่นพิชิตปรีชากรวง ๑ ในการที่จะเสด็จขึ้นไปราชการเชียงใหม่ เวลาเย็นวันนี้เจ้าพนักงานเชิญพระอัฏฐิกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ ทรงเสลี่ยงกลีบบัวมีตำรวจกลองชะนะแห่ไปลงเรือศรีที่ท่าราชวรดิษฐแห่ไปวังสมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ ด้วยท่านทรงทำบุญพระอัฏฐิในการที่พระชันษาพระองค์ท่านเสมอด้วยพระชันษาในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทร์ในปีนี้

ที่วังกรมหมื่นพิชิตมีการสวดมนต์ที่จะเสด็จไปเชียงใหม่

วัน ๗ ๆ ๑๒ ๔ ค่ำ เวลาบ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกห้องออกขุนนางพระราชทานสัญญาบัตร นายแช่มมหาดเล็กบุตรนายจรพรหมธิบาล เป็นขุนประชาคดีกิจ มีตำแหน่งราชการในกรมมหาดไทย ด้วยจะขึ้นไปราชการเชียงใหม่พร้อมด้วยกรมหมื่นพิชิตปรีชากรแล้วเสด็จขึ้น

อนึ่งเวลาเช้า ๕ โมง ที่วังกรมหมื่นพิชิตปรีชากรเลี้ยงพระสงฆ์ที่สวดมนต์เวลาวานนี้ ครั้นได้พระฤกษ์บ่าย ๒ โมง กรมหมื่นพิชิตปรีชากรทรงภูษาขาวทรงสะพักขาวเสด็จขึ้นที่สรงสรงน้ำพระพุทธมนต์ และน้ำพระสงฆ์สวดชัยมงคล เจ้าพนักงานประโคมพิณพาทย์ฆ้องไชยขึ้นพร้อมกัน แล้ว

กรมพระปวเรศ กรมหมื่นวชิรญาณ และพระราชาคณะผู้ใหญ่ถวายน้ำพระพุทธมนต์ แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ที่มีพระชนม์แก่กว่าพระองค์ท่าน และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอทั้ง ๒ พระองค์ ทรงรดน้ำพระพุทธมนต์ และเสนาบดีเจ้าพระยา และพระครูพราหมณ์ถวายน้ำมนต์น้ำสังข์ ครั้นเสร็จแล้วเสด็จจากเตียงสรง ทรงผลัดผ้าทรงดำตามวัน พระสงฆ์ถวายอนุโมทนาเสร็จ พอได้มงคลฤกษ์ กรมหมื่นพิชิตเสด็จทรงรถพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ แล้วเจ้านายและข้าราชการก็ขึ้นรถตามไป ถึงท่าออฟฟิศโทรเลขและไปรษณีย์ เสด็จรถไปประทับที่ศาลาท่าน้ำครู่หนึ่งจึงเสด็จลงเรือปิกนิก เรือไฟจูงเสด็จจากท่า ขณะนั้นพระสงฆ์ที่จะมาคอยที่ท่าก็สวดชัยมงคลพร้อมกัน พระองค์เจ้าชุมพล พระองค์จันทรทัตตามลงเรือไปส่ง ว่าจะไปถึงปากน้ำโพ แต่เจ้านายนอกนั้นส่งเพียงท่าแล้วกลับกัน

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงเรือพระที่นั่งกลับสมุทรพร้อมด้วยกระบวนนำและตามเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารคไปประทับพระราชวังเดิม เสด็จประทับท้องพระโรง สมเด็จกรมหลวงทั้งสองพระองค์และพระบรมวงศานุวงศ์เฝ้าพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดผ้าไตร ๒๘ พระสงฆ์สดับปกรณ์

พระอัฏฐิกรมสมเดจพระเทพศิรินทรามาตย์ แล้วทรงทอด ผ้าฉลาก ๑๐๐ สดับปกรณ์ แล้วพระราชทานเงินสมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ ๒๘—|— เท่าปีพระชันษาปีละ ๑—|— แล้วพระราชทานเงินพระคลังข้างที่อีก ๑๐๐—|— ให้ทรงแจกพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า โอรสและธิดาของท่าน แล้วสมเด็จกรมหลวงถวายฉลากทรงโปรดแล้วเสด็จเข้าไปข้างใน แล้วเสด็จทอดพระเนตรงิ้วของกรมพระราชวังบนพลับพลา เวลา ๕ ทุ่มเศษเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงศ์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในคราวนี้เป็นการใน ทรงจัดการแข็งแรงมากนัก วานนี้ทรงมีสวดมนต์การทำบุญพระอัฏฐิ เช้าวันนี้ฉัน ค่ำวันนี้สวดมนต์การพระชันษาพรุ่งนี้ฉัน มีเทศนาและการมหรสพเป็นเอนกอนันต์ ทรงเริ่มมีการแต่เวลาวานนี้มา

วัน ๑ ฯ ๑๓ ๔ ค่ำ ไม่มีราชการ ไม่ได้เสด็จออก

วัน ๒ ฯ ๑๔ ๔ ค่ำ ยังไม่ทรงสบาย ไม่ได้เสด็จออก

วัน ๓ ฯ ๑๕ ๔ ค่ำ ไม่มีราชการ

วัน ๔ ฯ ๑ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก ไม่มีราชการสิ่งใด วันนี้โปรดให้กรมขุนเจริญผลไปเปลื้องเครื่องพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต ซึ่งทรงเครื่องอาภรณ์อย่างเหมันตฤดูนั้นแล้ว สรงน้ำหอมแล้วประดับอลังการาภรณ์อย่างคิมหันตฤดู แล้วให้พราหมณ์เบิกแว่นเวียนสมโภชตามเคย

วัน ๕ ฯ ๒ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก

ในวันนี้เป็นวันพระราชทานเพลิงศพพระยาอนุชิตชาญไชยณเมรุวัดสระเกศ ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน มีของพระราชทานในการศพตามธรรมเนียม

ในเวลาวันนี้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประทับพระราชลัญจกรในท้ายพระราชหัตถเลขาแทนทรงเซ็นด้วยทรงเซ็นพระราชหัตถ์ไม่ถนัด เพราะทรงพระประชวรพระโรคเริม ต่อหายประชวรแล้วทรงเซ็นพระราชหัตถ์ได้เมื่อใดจึงจะเลิกการที่ประทับพระราชลัญจกรแทนทรงเซ็นพระราชหัตถเลขาเมื่อนั้น

วัน ๖ ฯ ๓ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก ไม่มีราชการสิ่งใด

วัน ๗ ฯ ๔ ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ สมเด็จกรมหลวงจักรพรรดิพงษ์เสด็จเข้าไปเยี่ยมพระประชวรที่ข้างใน

เวลาบ่าย ๔ โมงเศษเสด็จพระราชดำเนินออกออฟฟิศ กรมหมื่นเทววงศ์ พระองค์เจ้าสาย หมอกาแวนเฝ้ารับสั่งด้วยเรื่องพระอาการ ประมาณครู่หนึ่ง เสด็จขึ้น

วันนี้เป็นวันชักศพพระยาธรรมจรรยาออกสู่เมรุณวัดกัลยาณมิตร

วัน ๑๕๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก

ในเวลาวันนี้เป็นวันทำบุญวันประสูติในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีการเลี้ยงพระสวดพระพุทธมนต์และสดับปกรณ์มีพระธรรมเทศนาตามธรรมเนียม แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินออกบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเสด็จออกไปทำบุญ

วัน ๒๖๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก

ในวันนี้เป็นวันพระราชทานเพลิงศพพระยาธรรมจรรยาณเมรุวัดกัลยาณมิตร แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน มีของพระราชทานในการศพตามธรรมเนียม

วัน ๓๗๔ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก

เวลาบ่าย เจ้าพระยาภาณุวงศ์เข้าไปเฝ้าที่ข้างใน

วัน ๔ ๆ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก ไม่มีราชการสิ่งใด
๘

วัน ๕ ๆ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก ไม่มีราชการสิ่งใด
๙

วัน ๖ ๆ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินออก
๑๐

ในเวลาวันนี้เป็นวันทำบุญวันประสูติในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเลี้ยงพระสวดพระพุทธมนต์และสดับปกรณ์มีพระธรรมเทศนาตามธรรมเนียม แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินออกบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศเสด็จออกไปทำบุญ

ในวันนี้พระราชทานเพลิงศพท้าวยสมณเฑียรณวัดสระเกศ มีของพระราชทานในการศพตามธรรมเนียม

วัน ๗ ๆ ๔ ค่ำ เวลาเช้าโมงหนึ่ง วันนี้พระเจ้าน้องนาง
๑๑
เธอ พระองค์เจ้านงค์นพคุณสิ้นพระชนม์ ประชวรเป็นพระโรคปัจจุบัน ตั้งแต่วัน ๕ ๆ ๔ ค่ำ เวลาสามยาม หมอ
๙
ประกอบยาถวาย พระอาการไม่คลายมาจนถึงเช้าวันที่สิ้นพระชนม์ พระชนมพรรษา ๒๗ ปี พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในพร้อมกันสรงน้ำพระศพแล้ว เชิญลงพระโกศ

แห่มาไว้ที่หอธรรมสังเวช พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมทั้งกลางวันกลางคืน กว่าจะพระราชทานเพลิง

วันนี้เป็นวันตั้งน้ำวงด้าย เริ่มพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เจ้าพนักงานได้จัดที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เวลาค่ำโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จไปจุดเทียน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

เวลาทุ่มเศษ เสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประทับที่พระแท่นห้องเสด็จออกขุนนาง กรมหมื่นเทววงศ์เฝ้า แล้วทรงราชการต่าง ๆ ต่อไป เสด็จขึ้น ๔ ทุ่มเศษ

วัน ๑ ฯ ๔ ค่ำ (๑๒) เวลาเช้าโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จไปเลี้ยงพระก่อนพระฤกษ์ จุดเทียนไชยต่อเวลาบ่าย ครั้นเวลาบ่ายโมงเศษเสด็จออกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงจุดเทียนไชย แล้วพระสงฆ์สวดภาณวารต่อไป กว่าจะเสร็จการพระราชพิธี ประทับตรัสกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอด้วยราชการต่าง ๆ แล้วเสด็จขึ้น

เวลาค่ำ สวดมนต์พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเสด็จไปจุดเทียน ไม่ได้เสด็จออก

วันนี้พระราชทานเพลิงศพหลวงยศรักษากรมพระกลาโหม ที่วัดโสมนัสวิหาร พระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิง ที่ศพพระสมบัติอานุรักษจางวางคลัง และพระเรืองฤทธิรักษาราษฎร์ ผู้ช่วยราชการณเมืองตะกั่วป่า

วัน ๒ ๆ ๔ ค่ำ วันนี้ไม่ได้เสด็จออก พระราชพิธี
๑๓
สัมพัจฉรฉินท์เลี้ยงพระเช้า ค่ำสวดมนต์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เสด็จออกไปจุดเทียนทั้ง ๒ เวลา

วัน ๓ ๆ ๔ ค่ำ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่ง
๑๔
ดุสิตมหาปราสาททางข้างใน ทรงนมัสการแล้วทรงศีล ได้พระฤกษ์เช้า ๓ โมง ๑๕ นาที ทรงจรดกรรไกรเกษากันต์หม่อมเจ้าหญิงจำรัสศรี ในพระราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์ กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดาพิศาล ทรงจรดกรรไกรต่อไป ปีนี้มีหม่อมเจ้าเกษากันต์องค์เดียว เกษากันต์แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานน้ำพระพุทธมนต์ ที่เขาไกลาสและที่เตียงมณฑล ข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตามเคย แล้วเสด็จพระราชดำเนินมาปฏิบัติพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน

เสร็จแล้ว พระโพธิวงศ์ประกาศเทวดา เสด็จพระราชดำเนินมาประทับตรัสกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการอยู่จนประกาศเทวดาแล้ว พระสงฆ์ถวายยถาสัพพี เสด็จขึ้นเวลาเช้า ๕ โมงเศษ

อนึ่งในพระราชวังบวรมีโสกันต์พระองค์เจ้าในกรมพระราชวังบวร ๒ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าชายกัลยาณประวัติ ๑ พระองค์เจ้าหญิงอัปสรศรีราชธิดา ๑ เกษากันต์หม่อมเจ้าชายในพระวรวงศเธอ พระองค์เจ้ายุคนธรองค์หนึ่ง แต่ไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิน

เวลาบ่ายสมโภชหม่อมเจ้าที่เกษากันต์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เวลาย่ำค่ำโปรดเกล้า ฯ ให้แห่พระมาพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ไม่ได้เสด็จออกทอดพระเนตรกระบวนแห่คราวนี้เติมทหารรักษาพระบรมมหาราชวังอีกพวกหนึ่ง กับเติมปืนใหญ่ทหารรักษาวัง ซึ่งแต่งเป็นทหารดับเพลิงอีกสองพวก นอกนั้นเหมือนอย่างในปีก่อน ๆ มา แล้วโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จไปจุดเทียนที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ต่อจบแล้วจึ่งเสด็จออกทางใน พระโพธิวงศ์ประกาศเทวดาแล้ว พระครู ๔ รูปสวดธรรมจักกัปปวัตนสูตรสำรับหนึ่ง มหาสมัยสูตรสำรับหนึ่ง แล้วพระพิธีธรรมสวดอาฏานาฏิยสูตรภาณยักษ์ ยิงปืนครั้งแรก ๔ ทุ่มเศษ ประทับอยู่จน ๕ ทุ่ม

ภาณยักษ์จบแรกยังไม่จบเสด็จขึ้น พระพิธีธรรมได้ผลัดเปลี่ยนกันสวดอาฏานาฏิยสูตรภาณยักษ์ภาณพระสลับกันไป และเจ้าพนักงานกรมต่าง ๆ ได้ยิงปืนในที่ต่าง ๆ ไปกว่าจะสว่าง

วัน ๔ ๆ ๑๕ ๔ ค่ำ เช้า ๕ โมงเศษ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เสด็จไปเลี้ยงพระที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ดับเทียนไชย เป็นเสร็จการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ในวันนี้ พระราชาคณะฝ่ายรามัญและฝ่ายวิปัสสนาเข้าไปประน้ำพระพุทธมนต์ในพระบรมมหาราชวัง

เวลาบ่ายโมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พราหมณ์ถวายน้ำพระมหาสังข์ โหรถวายปฏิทินปีวอก แล้วเสด็จขึ้น ค่ำไม่เสด็จออก สวดมนต์ที่พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ ๓๘ รูป พระสงฆ์ซึ่งจะสดับปกรณ์ในเวลาพรุ่งนี้มาสวด โปรดให้พระเจ้าลูกเธอไปจุดเทียน

นายพันธุ์ ลักษณะสุต ผู้พิมพ์โฆษณา
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ถนนราชบพิธ พระนคร
พ.ศ. ๒๔๘๑